DE
CURANDIS HOMINUM MORBIS
EPITOME
PRÆLECTIONIBUS ACADEMICIS DICATA

AUCTORE

JOANNE PETRO FRANK,

AUGUSTISSIMI IMPERATORIS ET TOTIUS RUSSIAE AUTHOCRATORIS CONSIL. STATUS ACTUALI ET MEDICO, ORD. I. S GEORGII EQUITE, MEMBRO REG. ACADEM. SC. ET COLLEG. MED. MATRIT. BOURBONICO - NEAPOL. GOETTING. MANTOVAN. MOGUNT. INSTIT. REG. GALLIAE M. CORR. FACULT. MED. VIENN SOC. MED. PARIS. ARGENTORAT. VENET. HELVET. BERN. VILNENS. PATRIOT. MEDIOLAN. AGRICULT. BRIXIENS. MARSILIENS. ERLANGENS. PHYS. MED. AC HISTOR. NAT. MOSQUENS. OBSTETR. GOETTINGENS. LITERAR. CRACOV. UNIVERSITATUM I. I. VILNENSIS, MOSQUENS. CARCHOFIENS. CASANENSIS, M. HONOR. SOC. PHILOS. PHILIADELPHICAE IN AMERICA SODALI, CIVE BRISGOV. FRIBURG. HONORARIO.

LIBRI VI. DE RETENTIONIBUS,
PARS II.

PISIS

APUD SEBASTIANUM NISTRIUM

1820.

DE

CURANDIS RETENTIONIBUS

LIBRI VI. PARS II.

ORDO III.

RETENTIONES MUCOSO-LYMPHATICÆ.

§. 775. Retentiones *aereas* atque *serosas* hactenus ponderavimus (§§. 694-774). Sunt quidem varia corporis animalis liquida, vel prorsus ponderari nescia partimque nimis incognita; vel subtilis admodum atque vaporis copiosi sub specie, a corporis superficie tam interna, quam externa secreta, et modo sui parte caloris iisdem subtracta, sensibus nostris perspicua, vel, exemplo lacrymarum, salivae, propriis a glandulis, fluxu nunc lento, nunc satis impetuoso, scaturientia, quorum, variis a causis proficiscens, accumulatio, retentio, morbos inter se diversos inducant; istorum interim liquidorum collectiones, retentiones morbosas separatim hic tangendi, eo minor nobis videtur opportunitas: quod ea, quae vim atque turgorem vitales efficere, cum aliqua ratione supponimus, Transitio.

liquida, quasi aetherea, nostro sese examini obstinaciter, subtrahant; quod vero alia, sub morborum, qui solida magis corripiunt et illorum retentiones generant, historia, considerationem longe fertiliorem nobis offerant. Quamvis autem morborum divisioni, ab humorum differentia petitae, non majorem, quam *fili*, cujus ductu illorum labyrinthus percurratur, dignitatem tribuamus; quamvis animalis viventis liquores non, ut in patina inanimi, *separati* offerantur, sed varios in sensus commisti, nunc mutuo inter se coeant et cruoris undam constituant; nunc vero alio quidem atque diverso sub habitu, vix tamen omnis unionis pristinae symbolo exuti, aut lymphaticum vasorum systema percurrant, aut cava cellulosa, vel alia inhabitent; — et quamvis demum pars magna morborum, quos hìc exponendos nobis assumimus, ad *vitia*, ut vocant, *localia* pertineat; non igitur inutilis, sed commoda et naturali propior, retentionum, quae nobis pertractandae supersunt, in *mucoso-lymphaticas*, in *cruentas*, ac in *heterogeneas* distributio est (§. 696). Cum vero difficile sit, morbos ex retentione *muci* separare a morbis, quos *lymphae* retentio producit, eo quod in illis aliqua saepe in-

flammatio simul locum habeat, sub qua, secretio lymphae morbosa, cum illa muci conjungitur; hinc utramque retentionem, quamvis eae interdum separatim incedant, eodem tamen sub capite comprehendimus.

§. 776. Superficies tunicarum, secernendo, in cryptis atque folliculis, huic operi destinatis, *muco animali* praepositarum, amplissima et totius adeo corporis humani dimensione spatiosior, quo futurae nutritionis elementa, quibus ipsa obducitur, defenditur, molliter custodiat, foveat, certum per tempus quasi *incubet*, ac naturae animali magis adpropinquet, vasculis omnis generis innumeris atque nervis subtilissimis, sensu hìc specifico, illinc communi, instructis, irrigua est (§. 505). Varios autem per casus hi fontes mucifluí nunc *arescunt*, nunc vero *redundant*; nec aequalis semper conditionis humorem, sed hìc tenuem nimis et aquosum, — alibi pigriorem et aequo tenaciorem extillant, quidquod alia subinde principia furtim transmittunt: unde *sapor* muci fatuus, in dulcem, subamarum, salsum acremve, — *odor* vero lenis ac blandus, in tetricum naribusque infestum, vertuntur; *serenitas* ejusdem et *color* turbantur, et in pallidum atque griseum iste, aut in flavidum, cro- Secretionis mucosae.

ceum, subviridem, herbaceum, rubescentem, fuscum, subatrum, aut, ad morem iridis, multimodum degenerat; omnis vero lenti humoris moles interdum, tenuioribus exhalatis, absorptis, exsiccatur nunc; alias autem, lege combinationis chemicae, coit, solidescit, et informem, duram, crustosamque in massam, ab aqua, — non tamen ab alkohole, oleo vel pingui, vel aethereo solvendam, super igne micando turgescentem, concrescit.

Sub statu sanitatis, *nares* quidem, utpote loco superiore atque declivi adpertae, uberrimam apud infantes puerosque pituitam fundunt; nec exigua hujus copia ab adultis, exceptis modo paucis, quibus narium antra perpetuo siccescunt, etiam emungitur, vel posteriora narium per ostia in fauces deducta, prolapsa, screatur, aut nauseosa actione ventriculo transmittitur; caetera tamen *organa mucifera* pituitam, moderate secretam, in usus proprios atque communes convertunt, nec, nisi stimulata et a partibus vicinis concussa, humorem viscidum ac pigrum, data porta, expellunt. Quemadmodum igitur *profluvia* ex istis *mucosa*, morbos (§§. 505-546) descriptos constituunt; ita eorumdem absentia, nisi certis modo in casibus,

pro morbo declarari haud potest. Aliter vero res constituta est, ubi, vel ob laxitatem, quae saepius in glandulis mucosis manifesta est, vel forsitan ob infractum, negatum nervorum in eas influxum (§. 466), vel ob istarum atque ductuum propriorum ob phlogosin; aut propter obstacula quaecumque, effluxui humoris secreti opposita, hic ipse lentescit, inspissatur, puriformi materiae miscetur, ad concretiones nimis inclinat, ac suo tenaciter, ultra quam debet, adhaeret habitaculo.

Lympha continetur vel suis in vasculis, vel in cavis corporis aut sanis, aut morbosis, in quae fuit per secretionem deposita. In quantum *lympha vascularis*, aut *cellularis*, absque partium solidarum, continentium, morbosa actione, imprimis absque *inflammatorio* effectu, circumfertur, aut quiescit: nisus illius in *condensationem* non tantus est; aut si, ut in asphyxia a frigore, a compressione breviore ductuum, quidquam remoretur, aut spissescat: facile, caloris moderati, frictionis ope, vel ab lato demum obstaculo, aut ab adfuso sero novo, diluitur ac redditur mobilior. Quandoprimum vero irritantur, inflammantur, solida et vasa, ita ut morbosa secretio, nova principiorum combina- Lymphaticae natura.

tio, sequantur: tunc animalem magis indolem assumit lympha, et solidam non modo naturam assumere nititur; sed quasi vita et vasculis induitur, novamque vix non creationem orditur (§§. 126. 129. 135. 561. 565. 566. 568. 570. 572.). Hoc ultimum vero facilius contingit in locis, e quibus limpha haec effluere aut evacuari citius non potest. Sic per urethram inflammatam, in medorrhoea, effluit puriformis materia, neque ideo connascitur, urina licet diutius non missa, canalis; quae vero ad hunc ipsum, *retro* membranas urethrae, seu ad superficiem ejus convexam, deponitur: ea mox concrescit ac densat canalem urethralem, ut coarctetur iste ac ejus lumen imminuatur. Eadem in glandulis, viscerumque in parenchymate contingunt.

Definitio. §. 777. Quotiescumque igitur organa pituitaria, lymphatica, aut quemcumque per stimulum lacessita, aut nimis relaxata, aut lege habitudinis inducta, glutinosi, lymphatici copiam humoris majorem concipiunt, ab eadem obruta, turgent, tenduntur, languescunt: toties morbus, quem *muci*, aut *lymphae retentionem* adpellamus, subnascitur.

Divisio. §. 877. Variae hinc indolis erit retentio, prout vel *universi* culpa *systematis*, vel

locali modo *vitio* exoritur; prout, primo in casu, vel a morboso *virium augmento*, vel potius ab istarum *jactura*, procedit, atque *inflammationem*, *febrem* aliquam, aut *nullam*, pro comite agnoscit. Pars fere maxima retentionum, de quibus sermo hìc est, ad *symptomaticas* pertinet; nec tamen idcirco suscepta singularum in unam familiam reunio, atque adfinitatis, quae illas intercedit, brevis licet, consideratio, felici in artem salutarem influxu destituitur. Magna quoque huic morbo, ex *loco*, quo sedem suam figit, differentia, maxime symptomatum, accedit: ut quae scilicet, pro insigni systematis mucosi, lymphatici, ad *caput*, *jugulum*, *abdomen* cum *pelvi*, vel *artus* et corporis *superficiem* extensione, nunc hac, nunc alia sub forma, comparent. Species ex istis praecipuas hìc tangimus, simulque incessum singularem ac indolem, quoad limites huic operi praescripti concedunt, exponimus.

ORDO III. GEN. I.

RETENTIONES MUCOSO - LYMPHATICÆ CEPHALICÆ.

Ad calvariam.

§. 779. « Os homini sublime dedit coelosque tueri »; sed vix nascentis vertici, morborum imminentium, quos evitare haud multis conceditur, catervam simul suspendit, natura (§. 448.). Quam saevos istorum effectus *caput*, sub forma *pneumatosis*, *hydropis externi*, *hydrokephali* et ipsius adeo *herniae cerebri* cum isto complicati, vel *hydroenkephalokele*, patiatur, in operis hujus Libro VI. Parte I. Ordine I. et II. exposuimus; nec minor certe *retentionum* hanc ad partem *mucoso lymphaticarum*, et malorum ex istis scaturientium, est cumulus.

Tumores a compressione.

Ac primo quidem, aut angustior, pro tantae molis expellendo cranio, humanae foeminae pelvis, qua foetus caput, forsitan oblique depressum, saepe per horas, quidquod per dies, osseis repagulis immobile

una ex parte incumbit, — aut vectis, aut obstetriciae forcipis manubria ruditer nimis admota, vix exclusi pueri ad partem cranii nunc hanc, nunc illam, plerumque lateralem, dirae contusionis vestigia imprimunt: quae, primum profunda, sat celeriter in molem pomi aurantii, vel etiam majorem assurgere, calere, rubere, tactui resistere, — post paucos vero dies, mollescere, fluctuantem in centro humorem, quem false pro *pure* declares, ac paucas post hebdomadas, ovi putridi concussi adinstar, resonantem materiam prodere consuescunt. Incisus forsitan, incauti ope scalpelli, hic tumor, purulentum is minime, sed mucoso-lymphaticum, aut sanguinolentum liquorem eructat.

Haud raro in aetate puerili, priusquam *achores*, *tinea*, ad cranii partem capillatam prorumpant, folliculi istius subcutanei, aut glandulae lymphaticae mole sua crescunt, tenduntur, pruriunt ac dolent; comparentibus vero his impetiginibus, pro magna saltem parte, disparent (§. 447.). Eodem fere modo, a *cantharidibus*, *sinapismis*, *unguentis escharoticis*, aut nuchae, aut loco scapulis intermedio adpositis, glandulae lymphaticae, vel ipsis adultis in hominibus, ad occiput, ex amico scilicet Tumores consensuales.

cum vasis hujus generis, ad illas confluentibus, consortio, in molem conspicuam frequenter satis assurgunt. Sic inter septem illustris familiae *Vindobonensis* proles, nulla scrophularum vestigia unquam comparuerant; cum vero duabus ex his prolibus adhuc teneris uterque aurium lobulus, ad leges praeconceptae *Europaeorum* opinionis de sexus foeminei venustate per talia majore, perfossus anulisque aureis ornatus fuisset; in utraque puellula mox glandulae duae lymphaticae ad angulum maxillae uno in latere intumuerunt. Post duos ab operatione hac annos, in una ex his prolibus, has glandulas adhuc duras, tumentes, — in altera vero, inflammatas et, post contractam suppurationem, a gravi genae dextrae ac frontis ipsius erysipelate circumdatas, conspeximus.

Tumores cystici.

Prae aliis partibas, *capiti* humano *tumores cystici* infesti sunt, eosque in juvenili rarius, quam adulta in aetate, plerumque in parte capillata, nunc ad ossa parietalia, nunc versus frontem, ad occiput, nunc ad verticem prominentes, aliquando numerosos, albescentes, a pisi magnitudine, ad ovi gallinacei, etiam majoris, amplitudinem, modo lente crescentes, humore tenaci, fere albuminoso repletos, conspeximus. In-

ter ipsum oculi bulbum arcumque orbitae, ejusmodi cystidem, proptosis vel maxime causam, in puella decenni observavimus. Vir *Mediolanensis* nobilissimus, academiae *Ticinensis* antistes, quindecim circiter hujus naturae tuberibns ad caput adfectus, hos, inscio medico, sibi omnes abscindi curavit, et gravem inde in febrem conjectus fuit. Non multos post annos, malum hoc recruduit, ac eidem non modo, sed longe majori errori aeger indulsit. Vix enim chirurgus cystides e cranio, numerosas partimque amplas, abstulerat: cum, altera jam die, caput nudum solis verni radiis auraeque frigidae incautus exposuerit, et jam nocte subsequente funestum in lethargum miser inciderit. Per duos jam dies hunc tristem in statum conjecto, *erysipelas* ad faciem et caput universum, — non certe criticum, ut clarus tunc medicus (*Hyppocratis*, « Erysipelas ab internis ad exteriora converti, bonum esse » dicentis, effatum absque restrictione interpretatus) speraverat, comparuit; — sed, quod haec phlogosis externa, lethargo nequaquam imminuto, interioris potius augmentum et propaginem stiterit, altero jam die in mortem conversum. Duos ad os bregmatis dextrum tumores cysticos

sibi excindi curavit *Vindobonensis* mulier quadragenaria; sed post annum, praeter inductam abhinc oculorum hebetudinem, bini similes ad suturam coronalem tumores sat magni in conspectum venerunt.

Tumores symptomatici.

Aliud vero, attentione medicorum magis dignum, exemplum non ita pridem in decem annorum nobili puella *Vindobonensi* observatum, et nobis communicatum fuit. Gracilis haec, et hemicraniae jam pluribus ab annis subjecta virgo, quoties a consueto ad latus dextrum dolore invaditur; toties ovi magnitudinis tumorem durum, rubrum, atque dolentem in parte frontis vicina experitur, hemicrania cessante, mox, et quin ulla vel ad os frontis, vel in cute, hoc obtegente, vestigia remaneant, dispariturum.

Quamvis interim soli cephaleae rarissime talia succedant; a gravi tamen odontalgia, frequenter gena, dolenti maxillae respondens, sic ut pedes ab arthritide fixa, in articulos saeviente, sub aliquo jamjam dolorum moderamine, conspicue tumet, rubet caletque; ac aliis quoque in partibus, profundius dolentibus, vel quas humor puriformis, purulentus, aut aquae stagnantes inundant, cutis, sub qua haec vitia latent, haud raro ab *oedemate* corri-

pitur. Effectuum, ex *locali irritatione* in omne systema lymphaticum glandulasque istius, argumentum insigne atque notatu dignissimum sex abhinc lustris habuimus. Mulier nempe juvenis atque venusta, ob intolerabiles, quos ad *genu* dextrum, praetumidum, durum ac valde salebrosum, diu noctuque patiebatur, dolores, nosocomium *Mediolanense* plures jam per menses, — posthinc vero illud, quod *Ticini* est, petierat. In illo, quod nihil aliud profuerit, etsi tam uxor haec, quam conjux ejusdem, *nihil syphilitici* unquam praecessisse, constanter asseruerint; copiosas tamen mercurii doses, — in hoc vero, tum alia permulta, tum opium ubertim, sed omnia incassum, dederunt. Quo tempore aegram, febre lenta, depascente, detentam, sudoribus nocturnis exhaustam, primùm conspeximus, cutis ossibus haesit, ac nihil illa, nisi « *ut crus sibi abscinderetur* », a nobis efflagitavit. Nec a drachma una cum dimidia laudani liquidi, ad noctem porrecti, vel somnum, vel dolorum levamen sibi concedi, mortem anxie desiderans, misera conqueritur. Quamvis autem nec scrophulis, nec alio, noto sibi, morbo antehac unquam laborasset, vix ille ad *genu* comparuit, cum omnes sibi

glandulas lymphaticas undique volumine augeri persenserit. Ac revera, innumeros mox, variae magnitudinis, tumores globosos ad jugulum, brachia, thoracem anteriorem, maxime autem ad ipsum mesenterium, nec minus ad crura, tactu distinximus. Tussis fuit nulla. Etiamsi vero summa totius corporis macies subesset; major tamen fuit *pedis*, sub genu tumente, *atrophia*. Toties interim, quò crus adfectum sibi amputaretur, petenti, « centum inter aegros tali sub morbo, jam adeo provecto, vix quinque per cultrum servari », infelici mulieri respondimus; nec tamen, nullum, absque istius subsidio, posse sanari, celare potuimus. « Quid vero tu, haec inquit, sub tali, spem inter et mortis discrimine, proportione, crus mihi abscindi, ultro recusares »? — Convocatis igitur, ut suam quisque de re tam ardua opinionem exponeret, singulis nosodochii chirurgis atque medicis, hi omnes, ob vires jam prorsus consumtas habitumque aegrae, ut quivis supponebat, scrophulosum, non alium, quam citius lethalem amputationis eventum praevideri posse, contra nostram opinionem, credebant. Arcersitus nunc eumdem in scopum chirurgiae hac in academia illustris professor

non diversam is, ab illa aliorum, operationis prognosin instituit. Cum vero huic viri magni ac amici assertioni experientiam, quae doceret, maxime in *Anglia*, non paucis, quamvis jam summopere exhaustis, aegris *tumorem*, ut vocant, articulorum *album*, per amputationem membri adfecti, felici sub omine ablatum fuisse, opposuissemus; tam fausti eventus, ut nos ipsi, bene conscius, etsi non hoc morbi genus, sed *necrosin* ad genu latere, convenissemus; operationem ille, ut solet, dexterrime, absque temporis jactura, instituit. Quodsi vero nunc, felicem hujus operationis chirurgicae eventum referendo, peritis in arte viris nihil novi dicamus; id saltem, ab hac sectione instituta, *tumores glandularum* morbosos, fumi adinstar, quotque erant, *omnes disparuisse*, sat novum esse, fateri oportet. Atqui membrum ita resectum ac museo *Ticinensi*, more solito, commissum, *cariem* quidem insignem, sed, unde parum aut nihil resorberi, quod alio, quam *locali stimulo*, systema lymphaticum irritare valuisset, potuit, *siccum* ad genu articulum exhibuit. Similia fere tumorum in abdomine durissimorum ex *arthritide*, a pedibus ad viscera ventris aberrante natorum, exempla alibi referemus.

Ad nares. §. 780. De *coryza* et *ozoena* disserentes, muci genesin morbosam ad antra, sinus, anfractus, canales, quibus membrana pituitaria supertenditur, ejusque phoenomena et causas exposuimus (§§. 507. 508. 509. 514). Quodsi tunc, ratione symptomatum, quae tam principium, quam finem *catarrhi nasalis* comitantur, *profluviis* hunc subjugandum esse concluserimus; si tamen, quae sub medio hujus morbi incremento contingunt, spectemus: nihil obstat, quin eumdem *retentionibus* haud minus adfinem esse dicamus. Illa imprimis hujus catarrhi varietas, quam scholae *gravedinem* vocarunt, et quae pertinaciore muci his cavis collecti tenacitate, ac stagnatione non minus, quam gravioribus symptomatis sese distinguit (§. 508.), hùc pertinet; atque tam fortem hanc in viro juvene robustissimo, qui, postquam foco aliquamdiu (frigori, mox acriori sub venatione exponendus) adsedisset, conspeximus: ut ea, prima invasionis jam die, intolerabiles ad frontem dextram dolores et, praeter animi deliquia, convulsiones quasi epilepticas provocaverit. Summa narium, et simul antri Highmoriani, diversas apud gentes, differentia, quae vero ex ista pendeant morbosa incommoda, nobis incogni-

tum est. *Africae* meridionalis incolae, nares compressas, — populi *septentrionales* ossa malarum prominentia agnoscunt.

§. 781. Neque solas ad nares proprie sic dictas, seu ipsum odoratus ad organon, haec muci limitatur retentio; sed, quousque nervi olfactorii haud penetrant, ad *sinus frontales, sphoenoidales, antra maxillaria*, ut ipsa coryza (§. 508.), extenditur; et quo angustior istorum cum illis communicatio est, eo magis timenda erit. Etsi vero longe plura *suppurationis*, hos ad sinus observatae, exempla referantur; saepius tamen a tunica mucosa, quae cava haec investit, in catarrhis ubique tumente, nec raro inflammata, exitus a sinubus frontalibus et antris *highmori* ad nares angustos penitus occludi, secretum vero his in caveis serum, cum muco, puriformi materia, remistum, vel mora temporis exsiccari vel, penetrante huc aere atmosphaerico, oxygenii actione principii, cogi, vel in *materiam adipoceream* converti, condensari, exemplis constat. Sic principem *Spirensem* quondam, immani sinus dextri frontalis gravedine adfectum, curavimus: quo sub morbo et febris, et capitis obnubilatio, et dolor, supercilio quidquam superior, magnus et fixus, oculi dextri la- Ad sinus frontales.

crymatio, naris hoc in latere siccitas, per sex hebdomadas continuaverant: donec aeger, reclinato ad anteriora capite, materiam quasi ceream, ex albo flavescentem, compactam, tribus circiter lineis crassam, pollice vero longiorem, perfecta mox valetudine gavisurus, sternutando rejecerit. Quemadmodum vero contingens in sinibus frontalibus suppuratio, aut caries, praeter mala, quae cerebro, vel superiori palpebrae, per saniei haec in loca transitum, haec ultima minatur, non modo *foetoris* ex naribus perpetui, sed interdum adeo, sub dolore ad illos, mox obtuso, mox acutissimo, interdum cessante iterumque redeunte, sub siccitate naris in latere adfecto, *amauroseos* periodicae causa esse queunt; ita quoque rheuma, seu catarrhalis hos ad sinus adfectio diuturna vel fortior, aut succedens huic tunicae mucosae durities, profundius ad ipsas nares expansa, tum odorem, tum visum ipsum aliquando infringere ac foetorem ex naribus causare, imprimis vero insecta varia, ut exempla complura docuerunt, tum ad istas, tum ad sinus ipsos ita adfectos invitare possunt. Sic, referente scriptore *Berolinensium* anatomico, per plures menses magnam odoratus jacturam fecerat subti-

lesque odores non amplius percipiebat infans: cui mucus radicem nasi versùs, in corpus durum concreverat, ac nervi olfactorii ramulos compresserat.

§. 782. Pari vero ratione ad *antra maxillaria* serum, mucus, puriformis humor, angustiore, vel clauso ex tumentibus membranis *ostio*, a naribus diutius aversa, tum copia obesse ac distendendo, dolorem hìc obtusum, profundum, sensim vero acutissimum, cum calore ac macula rubra, aliquando cum tumore quasi oedematoso, ad genam, producere, tum corrumpi acriorve reddi, tum, ut exempla docuerunt, in massam duriorem, adipocercam, aliquando putrido quasi caseo persimilem, converti potest. Nec desunt certe casus complures tumorum, quos tunicae mucosae, diuturnis a catarrhis vel et incendio, haec ad antra luxuriantis, excrescentiae fungosae, polyposae, steatomatosae, cancrosae, cum diris illorum cruciatibus, cum insigni mandibulae superioris, in ceream quasi mollitiem conversae, tam ad exteriora, quam ad palati fornicem extensione, et cum ipsius adfectione oculi gravissima, induxerint. Sic mense Majo 1794, mulierem, a febre tertiana correptam, *Ticinense* in clinicum suscepimus, quae simul an-

Ad antra maxillaria.

tri *highmoriani* sinistri morbo, primùm catarrhali, correpta fuit. Hujus mala, imprimis ad superiora, ita intumuerat, ùt oculùm sinistrum jam aliquo modo ex sua orbita expellere coeperit, atque ipsa lacrymalis caruncula a nasi radice recederet. Cum his vero symptomatis, utriusque maxillae occlusio seu trismus simul incessit. *Rastadiensis* foeminae, anno 1771, diuturnis ad antrum maxillare sinistrum doloribus quasi rheumaticis summopere ac plures per menses vexatae, tres quondam dentes, quamplurimum vacillantes ac perfecte jam nigros, simul vero superioris maxillae particulam emortuam, duorum digitorum ope, nos ipsi extraximus: quo facto, haec mulier, liquidum, quò patens maxillae antrum depuraret, ore pluries susceptum, toties, delphini adinstar, per narem sinistram cum impetu, stupefacta, rejecit; post paucas vero hebdomadas, concretis in integrum gingivis, perfecte restituta fuit. Facile tamen sub hac oris et antri maxillaris communicatione morbosa, ciborum portio hoc ipsum cavum subintrat, ac ibidem, ut corpus peregrinum, mora temporis corrumpendum, novum stimulum, dolores atroces novumque incendium inducit.

Cum descripta sinus maxillaris ipsius adfectione, nec *dentium*, radicibus suis saepe altius ad illum ascendentium, *dolores*, — nec morbus, magis nervosus, quem *trismum faciei* nominant, — nec demum simplex ac modo externus *genarum rheumatismus* confundi debent. In primo scilicet casu, aliquando tamen cum sinus maxillaris adfectione complicato, dentes, ac eorum imprimis radices, cariosi sunt, aut vacillant, aut morbosum colorem assumserunt. In dolore faciei nervoso, de quo alibi loquemur, catarrhalia haud praecesserunt ad nares, ad antrum maxillare, symptomata, et per vices ille magis furit, sopitur saepius iterumque, cum distractionis musculosae momentaneo effectu, atrocius recurrit. In rheumate genarum externo, cutis earum sensibilior, calidior, saepe latius rubra, inflammata est; nec nasi cavum correspondens, siccum permanet.

§. 783. Quamvis sub statu sanitatis, nullae ad *saccum lacrymalem* glandulae compareant; quotiescumque tamen ab accedente catarrho aliove a stimulo, tum illud receptaculum, tum *canalis nasalis* irritantur, aut phlogosin concipiunt; copiosi mox noduli exsurgunt, humorem muco- Ad canales nasales.

sum, puriformem, ubertim plorant, hasque vias, eodem, vel ob tenacitatem, densitatem, vel ob auctam parietum crassitiem, ad cava narium descendere cohibito, inundant, in tumorem, aliquando dolentem, extendunt, relaxant, lacrymarum susceptionem praepediunt, *epiphoram* (§. 150.) creant; naris, ex qua parte malum haeret, siccitatem inducunt, ac erosionis fistulaeque lacrymalis primordia ponunt.

Ad tunicam pituit.

§. 784. Quousque vero *tunica pituitaria* penetrat, frequentior ibi, scilicet ad os ethmoideum, ad ossa turbinata, palati, ad septum narium, ad sinus frontales, antra maxillaria, ad ductus nasales; *excrescentiarum fungosarum, polyporum mucosorum*, membranae ut dicunt, illius relaxatae, sed potius, ut nos credimus, *pseudomembranae*, in tumorem polypiformem, aut sacciformem extensae, albescentis, subcoriaceae, vel pituitam, vel liquidum serosum continuò plorantis et, pro varia atmosphaerae conditione, nunc magis, nunc minus turgentis, pultaceae interdum, vel et densiore materia repletae, *prolapsus* sedes esse consuevit. Unico pedunculo instructi, hi prolapsus, sicut quivis alter polypus nasalis, *figuram*, a principio, pyriformem, sensim vero, nisi flui-

Polypiformes prolapsus.

dum contentum perpetuò regurgitent, aequalem cavo, in quo haerent, assumunt; mox vero informes hoc deserunt, naris ex ostio vel uno, vel et altero, prominent, atque hoc cum dolore distendunt ac distrahunt, narium sepimentum distorquent, ossa ipsa nasalia interdum sua a sede expellunt, faciei aspectum magnopere immutant, defoedant, omnemque per nares aeris ingressum avertunt, odoratum omnem delent; mox vero superiora versus ac retro ascendunt, canalium nasalium ostia comprimunt, lacrymas a naribus avertunt, saccum lacrymalem extendi, tumere, inflammari, excoriari, fistulamque contrahere, subinde inducunt; palatum pendulum deprimunt amplumque in velum expandunt, ossa narium, palati, separant, ad fauces denique promtius, *orbiculari sub figura*, descendunt, transitum ciborum aerisque ipsius vias intercipiunt, partes omnes continentes distrahunt, comprimunt, inflammant, exulcerant, tandemque cariem ad ossa narium progenerant. Pro vario autem cavo, e quo hi prolapsus vel polypi propullulant, vel ad sinus frontales, vel ad antra maxillaria, vel ipsas ad nares, vel ad vias lacrymales: specifica cuivis loco symptomata, difficul-

ter tamen abditis in cavis distinguenda, sub initio producunt. Polyposi tumores in sinu frontali geniti, nunc externam modo laminam istius osseam elevant, destruunt; internam autem intactam relinquunt; alias vero et istam, vel calvariae in cavum urgent, vel eamdem consumunt, ac motum cerebri, sub ipso sinus periostio pulsantis, manifestum oculis reddunt, atque hoc viscus comprimendo, apoplexiam subitaneam provocant. Chronicae quasi coryzae perceptio, sub tempestate humida, quam sicca, sensibilior, odoratus jactura, minor solito muci nasalis effluxus, hujus denique perfecta suppressio cum sensu ponderis ac irritationis ad partem narium adfectam, frequens sternutandi nisus incompletus, dolor tandem huic junctus, ac materiae gummosae, aliquando foetidae, flavae, viridescentis, vel durioris, potissime polypi his in partibus luxuriantis phoenomena sunt.

Aliquando tunica narium mucosa tota, sine omni prolapsu, spongiae in morem, turget, ac ostia narium opplet aerique penitus claudit. Aliàs *verae* satisque conspicuae, ut omnem aeri ad nares ingressum negarent, *hydatides* in illa membrana detectae fuerunt. Frequentius catarrhalis

hujus tunicae, quo loco cum velo pendulo descendit, inflatio, posteriora narium foramina, per mucum condensatum quodammodo coarctat, ac dolorem, vel ustionis ingratae sensum, donec hae crustae largiores, durae ac asperae, ex faucibus screentur, sub deglutitione magis molestum, inducit (§. 5c8.) Ad dextram nasi alam, ut refert vir gravis, fovea, et in fundo istius punctum nigrum comparuit, primò quidem vix diametro auctum, tandem vero passu celeri extensum. Margines ejusdem elevari, varii sulci, prominentiae variae formari videbantur. Tandem hic tumor, fere pollicis latitudinem adeptus, omnem nasi alam dextram et apicem obtegere ipsamque alam sinistram attingere, conspectus fuit. Extremae hujus excrescentiae orae, duabus tribusve lineis elevatae, tuberculis, hìc rotundis, illinc acutis, pisiformibus, verrucosis, obsessae, sinubus, linea una alterave profundis, divisae, liquidun flaviusculum, subcereum, ex istis emittebant. Cum vero conspicui chirurgi hoc mali genus ad *cancrum* retulissent; ab alio, illud, escarotici pulveris beneficio, a nare illaesa separatum protinusque sanatum fuit.

§. 785. *Uvula* quoque, non ex glandu- Ad uvulam.

lis, sed ex duplicata oris tunica in veli palatini mediam appendicem efformata, haud raro humores, nunc aquosos, nunc magis mucosos, concipit, turget; inflammatur, interdum suppurat ac sub phlogosi, imprimis venerea, frequenter eroditur, consumitur. Post frequentes inflammationes catarrhalis indolis, uvula saepe tam aequo major, quam durior manet; nec tamen idcirco de *scirrhi* natura participat. Quem usum physiologicum haec particula habeat, non satis certum est. Aegrum vidimus, qui, tam velo palatino, quam ossibus palati ac naribus, ex causa syphilitica, privatus, has partes ex corio usto, uvulam vero ex aurea lamella, velo pendulo articulatim conjuncta et mobili, ingeniose prorsus sibi ipsi fabricaverat. Cum vero hic quondam, sub somno, uvulam hanc artificialem, ut sibi videbatur, deglutiisset, nec tamen sub loquela, vel deglutitionis sub opere, hujus sensum jacturae perciperet; appendici huic in futurum, absque noxa, valedixit. Saepe vero uvula sub cynanche faucium, imprimis catarrhali, serosa, pituitosa, ut vocant, oedoematosa turget, ex pallido rubet et, quasi pellucida, in longum ducitur, ac super ipsa linguae radice, per plures ali-

quando hebdomadas, aut adeo per menses, propendet, *uvulam prolapsam* dixerunt. Exemplum uvulae, derepente, adeoque laxatae habetur: ut ea anteriores usque ad dentes, sensu vix ullo instructa, nihilominus tamen a solo gargarismate, ex summitatibus *vitium* (ex pampinis vitis viniferae?) eodem die, normalem iterum ad extensionem reducenda, haereret. Uvulae *a nativitate*, adeo in longum extensae, ut mediam sui ad partem rescindi debuerit, casus refertur. Eamdem oris particulam, triplo, quam debuisset, majorem, prorsus insensibilem, ac ita exsanguem, ut, resecta, cruoris nec guttulam funderet, celebris *Daniae* chirurgus adnotavit. Uvulae prolapsae, simul tam *durae*, ut cultri chirurgici aciei resisteret, historiam, *Galliae* acta chirurgica conservant. Magna hoc uvulae procidentis a statu incommoda sunt: continua scilicet in faucibus titillatio, et corporis peregrini, in iisdem defixi, molesta sensatio, muci ad fauces, constanter irritatas, affluxus et collectio, perpetua screandi, tussiendi necessitas, ac frequentior a somno evigilatio, nausea, vomituritio, sub deglutitione difficultas, ac aliquando, propter glottidis viciniam, imprimis sub inspiratione, ma-

gnum, nec *Hippocrati* ignotum, suffocationis periculum. Uvulam hinc inde in magnos tumores, *sarcoma* magis, ac *fungosas excrescentias*, quam vero *scirrhum* sistentes, elevari, docet observatio, sub qua, hanc particulam resectam pondus unciarum duarum habuisse legimus.

Ad glandulas sublinguales

§. 786. Sub lingua vel ad *glandulam sublingualem*, saepius apud teneros infantes, quam apud adultos, subinde *tumor* fixus, immobilis, nunc modo in una, nunc in altera parte frenuli, ex ductus salivalis obstructi extensione, sat celeri passu oritur, vel pisi, vel nucis avellanae, juglandis, aliquando ovi, magnitudinem adquirens, interdum pellucidus, salivalis, ab egregio quondam *Italiae* chirurgo *hydroglossi* nomine donatus, saepius vero materia albuminosa, gelatinosa, mucosa, aliis in casibus sabulosa, calcarea, repletus: *Ranulam* seu *Ranam* vocant, Graeci vero *Batrachon* dixerunt. Magnae scilicet expansionis capaces sunt *ductus salivales*, vel propriis a calculis, vel a callo, vel aliter obstructi: ut et libram materiae sabulosae *sublinguales* continuisse visi sint. Non semper interim tumorum hujusmodi sedes sub lingua, his in canalibus, sed aliquando etiam in *cystide*, a tela cellulosa,

in plura loculamenta divisa, ac humore albuminoso gravida, quaerenda est. Saepius ranula, *oedematis* speciem, tandem vero, sub rubore, calore, dolore, inflammationis imaginem refert. Quovis interim sub casu, effectu tumoris sublingualis quidquam grandioris, functio linguae circumdatur, ac non modo loquela, suctio, deglutio ciborum, arcentnr; sed, a continua pressione tum dentibus, ut alveolos suos deserant, tum ipsi maxillae inferiori, ut cariem aliquando contraxerit, violentia infertur.

De *mole linguae* morbose aucta (§. 163.), ac de *glandulae* parotidis tumoribus, alibi (§§. 174 177.) jam egimus. *Stenoniano* in ductu tumores, salivalibus maxime a calculis, interdum subnasci, constat experientia.

§. 787. Sunt quibus *tonsillae* a natura defuisse referantur; alii, quibus eaedem aequo majores, ast vero sanae (*Physconia tonsillarum*), increverint. Aliis ex morbo strumoso (scrophuloso), syphilitico maxime, vel a praegressis iisque repetitis inflammationibus (§. 172.), organa haec, vel uno, vel et altero palati in latere, tument, fauciumque isthmum non parum coarctant, interdum vix non omnem, cum suf- Ad tonsillas.

focationis periculo, obturant. Frequenter tonsillae suppurationem concipiunt; saepe vero duritiem, vix unquam tamen *scirrhosum* caracterem (§. 177.), contrahunt. Sic ut salivales glandulae, ita et *tonsillæ*, etsi *muco* magis, quam humori salivali, secernendo praefixae, calcarea materia, aut vero calculo, aliquando sunt gravidae, ac istorum producunt symptomata.

Ad gingivas. §. 788. *Gingivae*, praeter adfectiones alias, suo loco exponendas, plerumque symptomaticas, haud infrequenter uno alterove in loco tenduntur, tument, dolent, inflammantur, ac in suppurationem hinc inde abeunt (*Parulis*). Dentium quidem, aut difficulter prorumpentium, aut suas ad radices morbosorum, culpa frequenter haec succedunt; haud raro autem gingivarum substantia vel a rheumate, vel ab externa violentia, vel a latente maxillarum carie, vel specifico mercurialium effectu, vel ex variae indolis ulceribus, vel aliis a causis minus adhuc cognitis, hoc loco, vel alio, inflatur ac, ut ipsos quandoque dentes ibidem superscandat et obtegat, masticationi adversa, tumet.

Epulis. §. 789. Maxime dentium cariosorum, vel ulcerosae gingivae culpa, *excrescentiae*, quasi carneae atque polyposae, su-

binde spongiosae, vel et quasi cartilagineae, indolentes sub initio, plerumque basi lata, rarius pedunculata, instructae, longitudinis non minus, quam molis interdum conspicuae, ad maxillam praeprimis *inferiorem*, ac *externam* saepius gingivarum ad faciem, oriuntur: quae excrescentiae, *Epulidis* graeco sub nomine, ipsos inter dentes hinc inde sese insinuant, hosque aliquando divellunt. Ex causis diversis, praesertim vero ex frequente per dentes conquassatione, laesione, inflammatur interdum sanguinemque plorat *Epulis*, vel exulcerationem suspectam, haud interim cancrosam, experitur. Sub ipsa *Epulide*, maxillae caries latitasse, aliquando visa fuit.

§. 790. Ipsae quoque palpebrae, ad *tarsos*, glandulas muciferas agnoscunt, quarum humor, effluere impeditus, tumores excitat (hordeolum) quasi cysticos, pisiformes, sub statu recente minores, mobiles, molestos magis, quam sensiles; tardius vero notabiles, immobiles, duros, *vix tamen scirrhosos* aut in cancrum mutandos; saepius autem lenta inflammatione rubentes, palpebrarum conjunctioni adversos, in abscessulum pronos. A praegressa in longum tempus phlogosi, hic humor tena- Ad glandul. Meibohmii.

cior vel acrior, tarsos infestat, *psorophthalmiam* rebellem inducit, sub somno imprimis palpebras ciliorumque bulbos conglutinat (*ancyloblepharon*), erodit, exulcerat. Nec aliae desunt ad palpebras glandulae, quas chronica magis, quam acuta inflammatio persaepe prehendat, et liquidis, densitate non minus, quam acore molestis, infarciat.

Ad oculos. §. 791. *Oculus* adeo ipse ab humoribus mucosis, lymphaticis, tum suas inter membranas, tum ad contenta, suffunditur interdum (§. 151. 155.). Sic inter *corneae*, quidquod inter *lentis* ipsius, vel capsulae ejusdem lamellulas tenuissimas, in *cavulum* istius, in *cameras* utrasque, in *humoris vitrei* ambitum ac substantiam, sub chemosi, metastasi, haud raro humor *puriformis* secernitur, deponitur: qui humor, concrescens, maculas, opacitates, varias cataractae species, coecitatem, hypopion *puriforme* magis, quam vere *purulentum*, constituit. Hinc inquantum stagnans in lentis substantia, vel in capsulae ejusdem contextu, liquidum, *organicam* necdum naturam induerit, sed corporis quasi peregrini indolem retinuerit: incipientis cataractae solutio, ardua quidem et rarior, sed certe non inaudita, et huic rationi de-

mum hypopii, spurii scilicet, cum solis emollientibus, vel sub motu corporis, sanati exempla innixa sunt.

Ad tubas Eust. et cava tympani.

§. 792. Nemo est, qui, mucum sibi ex *tuba Eustachii* in fauces destillasse persentiens, experimentum, auditus ex obtuso in acutum illico converti, simul in se ipso non fecerit. Quemadmodum nempe organorum auditus apud surdos quondam homines post mortem investigatio, in *cavo tympani, processus mastoidei in cellulis*, ac *in ipso labyrinto*, prout suo tempore referemus, haud raro humorem aquosum, puriformem, aut etiam purulentum, — quidquod et cariem ad partes vicinas, et ipsum adeo ad cerebrum late expansam ostendit: ita quoque certum est, mucum, pituitam, albuminosum humorem, ad eorumdem cavorum tunicam, catarrho, rheumate, aut phlogosi correptam, quandoque secerni, atque nunc memoratam per tubam, cum bono aegrorum, in fauces defluere; nunc vero, cum gravi auditus laesione, iisdem in spatiis retineri, condensari. Mucosae etiam simul ac albuminosae, aut vero sebaceae materiae, qualis cutem foetus ex utero exclusi obtegit, circa tympani faciem externam retentioni, ac in pseudomembranam concretioni, *duplex* illud, ut vocant,

tympanum adscribes, quod quidem prolium longe plurimarum ex auribus, exsiccatum, corrugatum ac cerumini commistum, sine damno gradatim secedit; in quibusdam vero aliis, in membranam firmiorem, tympano morbose supertensam, convertitur atque, vel rarissimo exemplo, tardius, auditu mox restituto, rejicitur; vel, omnem tympani, crassioris, vibrationem intercipiens, surditatem perpetuam producit.

Ad meatum auditorium.

Humor, bili adfinis, hac interim viscidior, odoris leniter aromatici, subacris, ex oleo, fellis illi analogo, ex albuminosa mucilagine, et ex materia amara, colorem obscure flavescentem, ut videtur, impertiente, constans, in propriis folliculis, meatus auris externi parietibus innixis, hunc in canalem, quò eumdem obducat, lubrefaciat, ac insectorum ab ingressu custodiat, apud infantes copiosior minusque pinguis, ab aeris accessu mox cerae mollescentis in consistentiam cogendus, secernitur, *cerumen* dixerunt. Huic igitur *cerumini*, nisi cautam per artem subinde educto, facile sub mora longiore corrumpendo, acriori atque rodenti, varia, quae pulveris subtilis sub forma per aerem circumvolitant, miscentur quotidie,

duriorem, quidquod fere gypseam aut lapideam in massam concrescunt, aut forsitan, quemadmodum in bile, ita et hoc in stagnante diu humore, calculosa subnascitur concretio, quae singula canalem auditorium, ne undae atmosphaericae tympanum impellant, obturant, comprimunt, irritant, — incompleto adhuc opere, susurrus auris adfectae ac, praeter capitis, istius e latere, dolores, plenariam demum surditatem producunt. « *Sordes hominibus in auribus dulces, mortales, — amaras, non esse* », *Hippocrates* (prognosi ab uno modo medico, *germano*, confirmata) monuit. Forsitan major et huic succo animali concessa attentio, non modo in *phthisi*, sed aliis quoque in morbis chronicis, in *diabete* praeprimis, plura notatu non minus digna, offerret.

Non tamen omnem externi meatus auditorii obturationem huic soli ceruminis vitio tribuendam esse, viri quondam egregii, post multa, huic organo infesta, aliorum, cerumen educendi conamina, *exostosin* in illo meatu, surditatis ut causam detegentis, nos docet observatio. Sic etiam investientis meatum auris externum membranae inflammatio, aut ab hac inducta durities molesque aucta, excrescentiae ejusdem fun-

gosae, polyposae, vel et glandulae scrophuloso sub habitu tumentes, suppuratae, effectus ejusdem indolis agnoscunt.

Causae ret. m. l. capital.

§. 793. Consideratis hucusque retentionum mucoso-lymphaticarum, quae *caput* infestant, praecipuis characteribus atque phaenomenis (§§. 779-792), ad *causarum* unde illae scaturiant, scrutinium pervenimus. Non multum hae distant ab illis, quas partim ipsis *profluviis* mucosis (§§. 466-514.), partim vero retentionibus in genere (§. 698.), subesse monuimus; ac modo paucas ex illis hìc tangimus, quae ad partem corporis supremam atque nobilissimam, prae alia, humores dictae indolis coacervant ac retinent. Sicut ipse catarrhus, ab atmosphaerae vicissitudinibus inductus, cum retentione vaporis blandi, animalis, quem vasa secernentia continuò exspirant, et cum organi secernentis ariditate ac intumescentia insolita incipit, mox alium longe, seorsum scilicet ac stimulantem humorem dimittit, ac tandem muci copiosi, puriformis excretione absolvitur: ita quoque causae eaedem vel salutarem hanc solutionem retardant, vel jamjam susceptam praepostere suspendunt, ac veram muci retentionem, organis retinentibus atque vicinis molestam, progenerant. Fri-

gus igitur subitaneum, tam corpori universo, quam calvariae (ob recisos forsitan incaute, sub tineae, achorum praesentia, sub tempestate iniqua, capillos) vel naribus et ori, huic magis patentibus, maxime post diuturnas sermocinationes, post declamationes oratorias, rixosas, admissum, potusque glacialis, faucibus aestuantibus ingestus, potissime hùc spectant. Sunt, quibus major, a natura, tunicae mucosae ad nares et fauces laxitas, sensibilitas, ac frequens idcirco per omnem vitam istius catarrhus faciliorque ab hoc obstructio est. Teneri infantes, vel a solo, in cunis, pedum refrigerio, costanter fere coryza, somnum necessarium, eoquod ore adperto pro naribus supplere necdum didicerint, avertente, laborant. Saepius vero repetita membranae pituitariae catarrhalis adfectio, eamdem ad infarctus mucosos magis magisque disponit. Sub fortiore quidquam ac febrili catarrho, raro aliquod illius tunicae incendium deest; ac sub isto, lymphae morbose secretae cum muco miscetur ac in concretiones magis tendit materia.

Non exiguam morborum chronicorum, quibus tunica narium mucosa subjecta est, partem pulvis herbae *nicotianae tabaci*,

variis rebus, sanitati adversis frequentius remistus, errhinorum, vel adstringentium, in cohibendis narium profluviis, abusus, violentiae externae, naribus, vel sinubus mucosis illatae, osseae particulae per illam separatio ac in tunicam mucosam directio sternutationes fortiores saepiusque repetitae, habent. Summas vero noxas naribus faucibusque, variolarum, scarlatinae, luis venereae virus, tum quoque rheumatismi, scrophulae, scorbutus et aphthae inferunt. Vapores etiam acriores, metallici, vel ex acidis mineralibus elevati, hùc revocandi sunt: ut qui ad ipsos usque sinus, ossibus calvariae, ac maxillae superiori insculptos, penetrando, pituitariae membranae infesti sunt, ac humores illius, copiose prolicitos, condensant et cogunt. Nec minus insecta, vermes, his aliquando in sinubus nidulantes, et corpora peregrina, cavis narium intrusa, vel et calculi, violentiae externae, hùc pertinent. Ipse mercurius, ob luem veneream vel copiose nimis, vel diutius, quam par est, administratus, faucibus saepe funestus fit. Polyporum atque excrescentiae fungosae cujusvis genesi, frequenter tunicae mucosae exulceratio pro fundamento est. Dentium quoque, imprimis eorum, qui antro *Highmori* corre-

spondent, radice sua aliquando longiorum; caries, aut illata maxillae superiori, sub illorum contractione violentia, ad morbos sinuum maxillarium diversos vel maxime contribuunt. Sublinguales glandulas haud raro frenuli, apud infantes vix utero exclusos, imprudens per ungues obstetricum laceratio, ac subsequens hanc inflammatio, in tumorem expandit, aut varias his e locis excrescentias provocat. Ranulae ipsius causa, in canalis excretorii glandulae sublingualis obliteratione consistit. Cystici tumores non aliam hìc loci, quam caeteris in partibus, originem habere videntur. Calculi vero, in singulis, quae salivam secernunt, glandulis non tam infrequens generatio, ductuum illorum cavitatem pessumdat, ac salivae non minus, quam muci, insolita hìc irritatione expressi, retentionem inducit. Glandulae parotides aeque ac submaxillares, a causis morbi, quem (ad *exanthemata* potius spectantem), minus bene ad *cynanchen externam* revocavimus (§. 174.), non parum adficiuntur, ac frequens in febribus a contagio gravioribus parotidum est, plena periculi, inflatio (§. 83.). Tubas *Eustachii*, tum densa pituita interdum infarcit, tum aphthae, ulcera faucium, imprimis vene-

rea, excoriant, ac aliquando claudunt, vel et polypus ex naribus descendens comprimit. Caeteras retentionum cephalicarum rationes, sub descriptione illarum jam satis exposuimus.

Prognosis. §. 794. *Prognosis*, quae expositas hìc retentiones mucoso-lymphaticas ad *caput* concernit, momenta, pro magna parte, alibi (§§. 177. 515.), ac sub ipsa symptomatum recensione adduximus. Jam sola sub coryza, donec ea solvatur, sensus odoratus et gustus suspenduntur in totum; sub completa vero et constante morbosae materiae in cavis narium, in sinubus frontalibus, maxillaribus, retentione, constans etiam functionum, quibus ampla haec antra praesident, abolitio est. Praeter hanc, ex narium internarum per materias concretas ac densas obturatione diuturna, quamvis declivis hujus partis positio, ac viae utrinque satis patulae, retentae effluxum materiae, adhuc mobilis, facilitent; sicut ex succrescente his in locis polypo, canalis quoque nasalis compressio, obturatio, lacrymarum collectio et sacci, qui has colligit, expansio, irritatio, inflammatio, denegata illarum ulterior susceptio, *epiphora*, haud raro sequuntur. Polyporum incommoda et summa interdum peri-

culà indicavimus (§§. 561. 565. 566. 568. 569. 570. 572. 574); vidimusque talem, qui, durus, albescens, fere cartilagineus, in fauces protrusus, has omnes vix non in totum replevit, ac modo ex parte, quò aer et pauca modo fluida transirent, exscindi potuit. Multi quidem scriptores, *polypos nasales cancrosos* commemorant, ac illum, qui durior, sublividus, varicosus, cum doloribus et interdum cum haemorrhagiis jungitur, consuetis remediis resistit, et fluidum acremve humorem exstillat, hoc nomine insigniunt, ad *sarcomata* tamen, haud raro ex causa venerea, strumosa (scrophulosa), aliquando vero ex carie oriunda, is pertinet. Frequens horum polyporum, etsi resectorum, vel etiam exstirpatorum, repullulatio est. *Polyporum duorum*, suo extremo in antra maxillaria protensorum, apud gravem scriptorem *batavum* historiae extant; ac certe polyporum talium tum firmitas, tum durities, figura, circumferentia, originis, positionis, complicationum diversitas, prognosin constituunt. Qui polypi, vel quae excrescentiae fungosae, sarcomata, in sinubus frontalibus, maxillaribus succrescunt, ea, sicut obscuram admodum diagnosin, ita spem paucam perfectae sanationis, admittunt.

Simplex muci, aut puriformis humoris in antro *Highmori* collectio, aliquando per ostium cum naris cavo vicinae communicans, aliquando artis chirurgicae subsidio, educitur.

Gurgulionis, volumine, longitudine, duritie aucti, cum sensus hujus particulae tunc sat obtusus, interdum fere nullus sit, etsi *Veteres* ejusdem recisionem, ne *phthisis* pulmonalis, aut *loquelae vitium* exinde orirentur, veriti sint, non difficilis est prognosis.

In *ranulae*, vel cystici tumoris sub lingua haerentis, vel et sarcomatis ad frenulum sanatione, laesionis vasorum istius discrimina, tum quoque mali, nisi prorsus extirpati, facilis recursus, a chirurgo praevidenda sunt. Rara saltem exempla habentur, in quibus operatio chirurgica recens natis infantibus profuerit: utpote quorum illa, suctionem non minus, quam deglutitionem praescindit ac, praeter hemorrhagiae discrimina, sanguinis, aut lactis per glottidem descensum lethalem facilitat.

Tubae, ex aure interna in fauces descendentis, *vitia organica* medelam vix non omnem excludunt. Vel ipsa interim natura monstrante viam (§. 775.), injectio in

illam proposita et, quamvis clari viri hujus possibilitatem operationis vivente homine aut negaverint, aut problematicam dixerint; a quibusdam tamen chirurgis, rara tunc felicitate, aliquoties peracta fuit. Nodum vero hunc viri *Lugdunensis* eximii solvit nostris diebus industria: qua scilicet, per repetita in cadaveribus experimenta, propriam cuivis tubae syringem adaptare, et hos per canales liquida quaecumque, surdorum hominum in aures, facillima cum opera, et magno in aegris quibusdam effectu, propellere didicit: qui felix rerum successus spem erigit, in posterum humores serosos, mucosos, albuminosos, puriformes, purulentos, in cavo tympani, fato surditatis hucusque ineluctabili, collectos et retentos, nunc diversarum ope injectionum, prudenter institutarum, mature satis et antequam coiverint, aut, corrupti, vicinis ossibus lethalem cariem induxerint, posse quandoque resolvi atque per fauces elui.

Ceruminis quidem induréscentis, mature satis suscepta *solutio* successu non caret; difficilior et aliquando, nisi mechanici ope auxilii, ubi lapidis duritiem ac indolem cerumen contraxerit, haec erit. Siphylitica satisque recens in meatu auris

externo suborta *exostosis*, sanationis spem justam admittit; quam tamen vetustior, vel indolis ignotae tumor ossis tam duri morbosus omnino excludit. Talem nos ad ipsum os petrosum, in viri militis, non alia ex causa apoplectici, cadavere, multis abhinc annis *Bruchsaliae* deteximus.

Tumorum cysticorum, vel strumosorum meatus auditorii excisio, eo quod illi cum tam propinqua tympani membrana forsitan intimius concreverint, nec minus ob loci angustiam, tam difficilis, quam dubia est.

Cura. §. 795. Etsi rerum gerendarum ordo, quem hac, *de cognoscendis et curandis hominum morbis, Epitome* amplexi sumus, ad *Epischeses*, seu excernendorum retentiones, separatim atque accuratius, quam id aliis in operibus, usui academico dicatis, hucusque factum sit, considerandas nos induxerit; non tamen idcirco ea, quae sub morborum *classibus* aliis, hoc in opere jam absolutis, exposita, ob adfinitatem reciprocam, ad *retentionum* simul illam spectant, repetenda esse censemus. Sic ubi amplam *catarrhorum* familiam, *profluviorum classi* subjugavimus: ipsas istorum causas, sub alia rerum positione, vel adeo sub alia modo ejusdem morbi periodo, *re-*

tentionem saepe producere, satis insinuavimus; ac ubi illinc de medendi ratione in *gravedine*, in *sinuum frontalium*, *antrorum maxillarium*, in *faucium*, *tracheae*, *bronchiorum* oppletionibus mucoso-lymphaticis, quaestio fuit (§§. 505-516), praecepta has ipsas pertractandi, ab illis *profluviorum* regendorum prorsus separare noluimus. Quae igitur hisce de retentionibus, ad aegrorum lectos pertractandis, in libro de istis praescripsimus, ea ex allatis jam regulis ultra patebunt; et quae, exceptis illis, quae magis ad *chirurgiae* forum pertinent, his addi, opportunum nobis videtur, sunt pauca, et quidem sequentia.

Sub retentionum mucoso-lymphaticarum ad caput regimine, sicut aliis in morbis, potissime ad causas, e quibus illae scaturiunt (§. 763), respiciendum est. His, quoad licet, moderatis, devictis, reliqui eorumdem effectus, cum remediis, cuivis speciei adpropriatis saepius vero cum subsidiis chirurgicis, imminuendi, vel radicitus extirpandi sunt. Ea ipsa, quae ad *inflammationes cephalicas*, et ad *profluvia mucosa* exposuimus, curationis praecepta (§§. 162. 167. 178. 504. 516.), instantes *retentiones* praeveniunt, ac praesentes

haud raro dissipant. Non paucae retentiones mucoso-lymphaticae ad caput, modo *topicam* adfectionem sistunt, et localia modo auxilia sibi exigunt. Quae vero ex fonte venereo, scorbutico, strumoso, arthritico, propullulant: ea nonnisi exsiccata impura hac scaturigine, auxilium locale, aut chirurgicum, admittunt.

Prophylactica.

Multas hujus indolis ad caput retentiones, debitum hujus partis nobilissimae a prima juventute *regimen* praecavet. A quo tempore de *physica infantum educatione* tot libri Europam inundarunt, ab usibus paternis nimis saepe cum damno recessimus, ac novae, prolibusque haud raro funestae, irrepserunt consuetudines. De sola capitis infantilis, mox primis a partu mensibus denudari soliti, ac incauta ad omnes atmosphaerae vicissitudines expositione hic loquimur. « *Omnem corporis superficiem, in faciem, injuriis atmosphaericis absque noxa restituram, effigito* »! Vir eloquens, ipse tamen neque medicus, neque cunis infantum praefixus educator, consuluit. Atqui tamen et ipsa natura, nascentis pueri calvariam, diutius, quam bestiarum illam, adpertam, crinibus munivit; et tenera pullum per menses sub alis maternis sollicite fovet avis; nec

animal quodcumque in sylvis tam ferum est, quin prolem, non modo vix natam, sed jam firmo ingressu matris vestigia sequentem, sinu proprio diutius recondat, et anxie a quovis frigore custodiat. Quidni igitur hominis, pro longiore vita, extensae magis infantiae snbjecti, caput, breviore indigeret custodia? Nullum apud populum, quam apud *Britannicum*, a quo hic proles suas, adhuc teneras, indistinctim quibuscumque atmosphaerae injuriis nudo capite exponere consuevit, *hydrops cerebri* tam frequens est; et quousque, jam senes, recordamur, nunquam in prima hominis aetate tot mala calvariae totque ad caput retentiones, tam aquosas, quam muco-lymphaticas, observavimus, quam a quo tempore, in frigidioris adeo coeli regionibus, hos novos educationis physicae mores, coeca imitatione, introduximus. Nec ipsi recentioris aevi *Angliae* medici maxime conspicui, aliter nunc sentiunt. Sunt certe infantes, qui haec immunes pericula effugiant, ac ita forsitan capite, virili in aetate minus sensibiles, atmosphaerae injuriis facilius resistant; sed quantus eorum, qui huic tentamini misere succubuerint, est numerus! et quid nos, aetatem, in qua densior calvaria jam consoli-

data, et major puerilis corporis firmitas est, donec hoc impressionibus aeris rudioribus sensim assuesci curemus, expectare, ac finem demum eumdem tutius assequi impedit? Caput igitur infantis recenter utero exclusi, donec primos vitae annos superaverit, et coma quidquam densior illud operuerit, — non quidem velaminibus obruendum, sed tamen leviter fovendum; nec frigidae humidaeque tempestati petulanter exponendum est. Hac scilicet ratione, ac praecipue si pedum simul refrigerio apud teneriores proles, vel mediis in cunis tam facili, obvenimus; innumeras systematis cutanei atque glandulosi ad caput infantile adfectiones morbosas praescindimus. Nec ideo magis recentiorum consuetudini, qua capillos puerorum proxime circa caput rescindunt, aut qua istud, ovium adinstar, sollicite tondent, utpote naturae, ornamentum ac tutamen hoc calvariae non absque ratione impertienti, contrariae, favemus.

Gravedinis. *Gravedini*, quae non adeo ex febris inflammatoriae, aut incendii localis, catarrho narium juncti, vehementia, quam ex tunicae pituitariae inertia, laxitate, in longum protrahitur, vapor aquae tepidae, levi principio volatili ex floribus sambuci,

foliis salviae, majoranae, imbutus, ac naribus admissus, attractus, opportunus est. Saepe, his in casibus, mannam electam in herbarum dictarum infusis solutam, naribus frequentius in die hauriri, bono cum effectu curavimus (§. 516.).

Quod emetica ventriculo, hoc *errhina* sunt naribus. Sicut vero illa motum convulsivum in stomacho provocant; ita haec, diaphragmatis motum violentum, omne corpus superiora versùs concutientem, ac in vasa cerebri ac narium potenter agentem excitant. Ipsa tamen natura, *sternutatione*, ad rejicienda, quae naribus molesta sunt, cum magna saepe ad caput, et grata subinde per omne corpus perceptione, utitur. Saepius interim longe alio, quam qui rejici possit aut debeat, a stimulo sternutatio exoritur: illius, quae ex titillatione narium, vibrissarum evulsione, vel ex muci, membranam pituitariam oblinientis, defectu, ex phlogosi istius, ex rerum volatilium exhalationibus excitatur, exemplis. Sic virum nobilem, vix mensae adsidentem, continua mox ac vehemente sternutatione correptum vidimus, quem ad *sinapis*, etsi longe ab ejus naribus remoti, odore constanter experiri solebat. Sic virginem observavimus, quae, simulac Errhina:

potus; *chocolata* et *caffe* dictos, hauriebat, sub initio, nec tardius, ter quaterve sternutare cogebatur.

Quanta vero ex sternutatione saepius repetita et nimis violenta, tum cerebro, tum vasis illius ac narium, tum omni corpori, imprimis apud homines succiplenos et pingues, vel gravidas apud foeminas, violentia inferatur, haemorrhagiae tam internae, quam externae capitis, narium, pectoris, herniae, abortus, prolapsus, hoc e fonte hinc inde venientes, testantur; atque communis, fere omnes apud populos, *sternutantibus salutem adprecandi*, usus, ominosam aliquando hominibus sternutationem fuisse, docere videtur. Salutis recuperatae signum, e contrario, vulgus, apud *convalescentes* sternutationem esse praetendit; ac ob summum nervorum nasalium in coeterum corpus imperium, potente errhinorum stimulo in asphyxiis utimur. Mendico peregrinoque homini, motus epilepticos omniumque abolitionem sensuum, quoties id sibi, lucri causa, competeret, simulare nobis suspecto, media sub hac morbi scena, quondam nicotianae tabaci hispanici subtilem pulverem inopinanti naribus profunde satis intrusimus; nec stimulo huic potenti, quin repetitis

sternutationibus dolum mox proderet atque fugam celeriter arriperet, resistere is potuit. Veteres quondam, ex opinione prorsus hypothetica et falsa, cerebrum per nares, in quas frigida ex illo pituita destillaret, posse depurari, *errhinorum* usui forsitan plus justo indulseruut. Etsi vero istorum, naribus quidquam altius commissorum actionem difficulter praescriptos inter limites coerceri posse fateamur (§. 5,6.); hujus tamen classis remediorum posterior ac perfecta quasi neglectio, non prorsus et ubique excusanda nobis videtur. Ipse herbae nicotianae tabaci, apud non adsuetos huic homines, coryza jam satis matura laborantes, mucum narium, sternutationem frequentem excitando, egregie satis expellit; ac sunt oculorum, viarum lacrymalium, sinuum frontalium, maxillarium, adfectiones catarrhales, vel aliae, serosae, quas ejusdem usus externi remedii, aut calomelas, saccharo conjuncti, feliciter dispellat. Quoties igitur in aegris minus repletis et habitus laxioris, copiosior pituita nares continuò infarciat: toties *errhina* leviora, naribus attracta, inflata, locum utique habebunt. Liberatis a muco his partibus; fumi aromatici, per atmosphaeram ambien-

tem dispersi, vel naribus paulo propius ac saepius admoti, alkali volatilis aura, laxitatem earum nimiam corrigent.

Sin. front. maxillar. Difficilioris longe naturae cura retentionum, qualiumcumque demum, in *sinubus frontalibus* atque *maxillaribus*, ex eo, quod nullus fere haec ad antra remediis sit aditus, esse consuevit (§. 509). Sub statu quidem inflammatorio, praeter communem methodum, hirudines, vel super orbitas, vel ad maxillae superioris integumenta, gingivas, adplicitae, spongiarum, lacte, aut decocto emolliente, tepido imbutarum, impositio atque, sedato quidquam adfectionis impetu, linimenti volatilis, sacculorum siccorum, herbis aromaticis repletorum, usus conducunt; absoluta vero jam cavorum istorum, ab humore mucoso, puriformi, albuminoso, vel alio, repletione, ac illius forsitan facto jam coagulo, ob orificiorum, quibus hi sinus in cava narium hiant, angustias, a tumentibus eorum velamentis, aut ex muco condensato longe magis adauctas, contentorum, nisi adhuc satis mobilium, vix ulla, nisi spontanea, subinde ex sinubus frontalibus liberatio, — ex maxillarum vero antris, plerumque artificialis modo, per manum chirurgicam, eductio possibi-

lis est (§. 516.). Incertior nempe retentionum ad sinus frontales diagnosis, ac variabilis nimis eorum extensio et capacitas videntur, quin, supposita etiam vel puris, vel alterius materiae in illis praesentia, ossis frontalis super orbitis perforatio cum sat constante successu institui, ac materia contenta educi queat. Eximius interim rei oculisticae apud *Viennenses* scriptor, hanc ipsam operationem jam pluries cum ausu felici suscepit, collectumque his in cavis mucum condensatum eduxit.

Alia vero *antrorum maxillarium*, quorum parietes hac a causa tandem quasi emolliti, nunc ad palati latera, nunc exteriora versùs, in tumorem, digitis aliquando cum sono cedentem, extenduntur, conditio est: quo scilicet in casu, chirurgi hucusque, vel ostium, quod ex nare ad sinum maxillarum ducit, cum specillo adperiendum, vel ad locum, ubi major est ossis, sic adfecti, prominentia, nunc ad latus palati, nunc ad malam, nunc, extractis primum dentibus, antro maxillarum contiguis, per istorum alveolos ac intima illius velamenta, tricuspidem infigendam, aut etiam partem fornicis palati lateralem longiore hiatu infringendam, et humorem contentum, nisi forsitan justo jam densio- Antrorum maxillar.

rem, emittendum, hoc vero in casu, facta prius injectione, diluendum, ac demum provocandum essse, jusserunt (§. 5.6).

Fateamur interim, tam violentam methodum, vel minus necessariam, vel saepius damnosam, cum recentiore, *de abnormi antri highmoriani metamorphosi* » scriptore, et nobis hodie videri. Ardua nimis plenaque stimulo, in vivo homine, ostiorum, quae ad antra haec ducunt, investigatio, — saepe vero, ob turgentes continuò et conniventes eorum membranas mucosas, inutilis est. Dentium, nisi jam cariosorum, extractio, ad minimum, superflua, — alveolorum perforatio, eo quod cibi, ne in cavum maxillare subintrent, arceri vix queant, saepe noxia, — largior vero ossium effractio, periculi non satis immunis videtur. Quodsi compacta jam materia adipocerea, concretio fungosa, polyposa, steatomotosa, hìc loci resideat; injectio sola, ad consumendas, destruendas, luxuriantes has substantias, haud sufficit. Ipsius igitur sinus maxillaris, ad *fossam maxillarum*, perforatio, si, clauso in narem illius ostio, liquida modo in illo materies restagnaverit, — in càsu vero contenti hìc coaguli adipocerei, tumoris, instituta diagonalis simul antri hujus in o-

ris cavum perfossio, injectiones causticae leniores, usus filorum, numero augendorum, imminuendorum, vel turundae his adpensae, levioris, et cum unguentis escaroticis obductorum, omnino praeferenda videntur.

Nec minus ad *chirurgiae* forum spectat retentionum aliorumque morborum ad *canalem nasalem*, *saccum lacrymalem* nascentium, *polyporum* tunicae mucosae, *prolapsus uvulae*, *ranulae*, *hordeoli*, *macularum ad oculos*, *hypopii*, *cataractae* jam provectae, pertractatio; atque ne manum in messem alienam mittamus, medendi rationem, his retentionum diversarum effectibus opportunam, a claris chirurgis jam satis expositam, ex consulto hìc non tangimus. Antequam scilicet haec mala tantam ad molem insurgant, cognitio causarum, e quibus illa scaturiant (§. 790.), medico prudenti, ad ea, quae de retentionum cura generali monuimus (§. 700.), attento, non raro, quò effectus tam sinistros feliciter praescindat, occasionem largietur.

Largam sane superficiem tum oris, tum narium cava auxiliis externis offerunt: ut quorum actione illa non minus, quam tubi alimentaris facies interna, respondet,

eamque vicinis partibus communicat. Hinc summa interdum balneorum particularium, gargarismatum, masticatoriorum, in oris tunicam mucosam, — in illam vero narium, non errhinorum modo, sed antimonialium, mercurialium, volatilium, in dissipandis retentionibus, non modo propriis, sed quoque vicinis, virtus esse consuevit. Sic in ipsa *cataracta* incipiente, aethiops antimonialis, cum sacchаro mistus, — mercurii sublimati portio exigua, in aqua destillata soluta, volatilia, naribus caute admota, aliquando profuerunt; ac nova partis, in qua humor lentus pigre restagnat, irritatio, quam electricitas, galvanismus, ac nova interdum febris, vel et inflammatio, nobis suggerunt, resorptionem illius potenter aliquando promovisse conspecta est.

ORDO III. GEN. II.

RETENTIONES MUCOSO - LYMPHATICÆ JUGULARES.

§. 796. Angustae per guttur ad pulmones ventriculumque viae ducunt, quarum conspicua, undecumque procedat, coarctatio, utriusque visceris functionibus, ad vitam et ad reproductionem necessariis, obstat. Impedimenta, quae, ex humoris mucoso lymphatici, vel albuminosi, in confiniis harum partium retentione, perniciem his ipsis minantur, exceptis tamen illis, quae de *pseudomembranis*, sub *chynanche laringea*, sub *tracheitide*, saepe generatis (§. 173.), — quae de *oesophagi*, ex praegressa inflammatione, *mutationibus* (§. 172.) jam diximus, et quae de hujus ultimi tubi angustationibus infra referemus, hic modo rimabimur. Transitio.

Quasi interna tracheae tunica, bronchiorum in annulos procidisset, *graeci* primùm, dein quoque princeps *Romanorum* medicus, « tumorem, cutem et aspe- Bronchokele.

ram arteriam increscentem, quo, modo caro hebes, modo humor aliquis, melli aquaeve similis includitur, interdum etiam minutis ossibus pili immisti sunt, et ex quibus quidquid est, tunica continetur, *Bronchokele* vocaverunt. Cum interim rarissimis tantum, nec unquam conspectis nobis, in casibus, tumor talis ex *hernia tracheali* proveniat: hoc equidem nomen pro tumoris ad asperam arteriam specie, — non vero pro cujusvis ad guttur prominentiae appellatione, conservabimus. Recentiores *Germaniae* scriptores, non thyreoideae glandulae, sed telae cellulosae, quae isti vicina jacet, tumorem, *Bronchokele* vocari jusserunt; rejecta interim ex justis rationibus, *hydrokelis* appellatione, qua tunicae vaginalis testiculi hydrops quondam insignitus fuit: non est, cur reprobatum vix ad testes nomen, nova ad guttur civitate donemus.

Struma. Nec minus aequivocum *strumae*, a *Latinis* modo « *scrophulis* et *exstantiae cuidam in tergo*, quae *gibbus in pectore* vocatur », impositum nomen est. « Struma nempe, ut summus illorum medicus definit, tumor est, in quo subter concreta quaedam ex pure et sanguine, quasi glandulae, oriuntur: quae vel praecipue fati-

gare medicos solent; quoniam et febres movent, nec unquam facile maturescunt; et sive ferro, sive medicamentis curantur, plerumque iterum juxta cicatrices ipsas resurgunt; multoquo post medicamento saepius: quibus id quoque accedit, quod longo spatio detinent. Nascuntur maxime in cervice, *sed etiam in alis et inguinibus*, *et* in lateribus. In mammis quoque foeminarum se reperisse, *Mages* auctor est. « Monente vero antiquo de re veterinaria scriptore », plerumque *strumae* et parotides, aut *scrophulae*, jumentorum guttur infestant. « *Sues* anginae maxime et *strumae* obnoxios » naturalis historiae parens declaravit. Quodsi igitur glandulae thyreoideae protuberantiam, a scrophulis sic dictis toto coelo diversam, cum Recentioribus, *strumam* non minus appellare vellemus; ad ambiguitatem nominis, quam veteres minus evitarunt, novam occasionem nos ipsi porrigeremus.

Scrophula.

Cum vero aliud genus tumorum in glandulis conglobatis, praesertim ad collum, quod *graeci* χοῖραδες, a χοῖρος (porcus) vocarunt, *scrophulas Latini*, a *scropha*, porco foemina, appellaverint; inurbanum saltem ac indecorum non minus, quam potissime pro *locali* humani gutturis ad-

fectione incongruum, morbi, qui *noster* esse potest, a *sue* desumtum, nomen dicendum, et sane cum illo *thyreophymatis* commutandum est.

Thyreophymatis definitio.

§. 797. Est vero *thyreophyma* tumor topicus, inter cutem et asperam arteriam hujusque confinia, in glandula thyreoidea potissime, rarius vel tardius in ejusdem contestu celluloso externo, intercutaneo, vel utrimque, increscens: utplurimum a materia aquosa, mucoso-lymphatica, vel albuminosa, hunc ad locum, in pluribus quasi folliculis aut cystidibus retenta, nunc subliquida, nunc vero coacta, lardacea, fibrosa, indurata; rarius ab aere, aliquando a varicibus, oriundus, plerumque cuti concolor, indolens, sub initio spongiosus, elasticus, successu temporis saepe inaequalis, quasi cartilagineus, aut osseus, aut fere lapidescens, ac basi nunc lata, nunc satis angusta, a gutture haerens, vel plus minus monstrose propendens.

Divisio.

§. 798. *Tuber* igitur *gutturosum*, vel *thyreophyma*, morbus, quem nunc *bronchokele*, nunc vero *strumam* vocarunt, a nobis nominabitur; atque sic, excluso illo, quod *fugax*, vel *menstruum*, aut *spurium* dicimus, pro varia tumoris sede ac o-

rigine, tracheophyma *cellulosum*, *glandulosum emphysematicum*, ac *aerokele*, ut morbi hujus topici species agnoscimus.

Quamvis autem thyreophyma pro morbo *locali* declaraverimus; est tamen, ubi *fatuitati alpestri*, seu *cretinismo*, ut vocant, junctum, universalis morbi praecipuum illud *symptoma* constituat; nec certe *strumarum*, ut *scrophulas* vocabimus, cum thyreophymate *complicatarum*, aut hujus adeo ab illis producti, exempla desunt. Etiamsi quoque thyreophyma, *chronicum* dici morbum, revera conveniat; *acuti* tamen hujus indolis tumoris specimen habemus; habent et alii, non tamen multi. Nullum morbum thyreophymate magis *endemicum* conspeximus; nullibi tamen hoc idem *sporadice* non occurrit. Etsi vero prolium tenerarum, *ex utero materno gutturosarum*, exempla, testimoniis virorum, medias inter alpes medicinam exercentium, innixa, prudenter et absque injuria negari non queant; rarum tamen ante septimum, vel undecimum aetatis annum, tracheophyma est. *Haereditarium* hoc dicere, quamvis plures in una eademque familia gutturosos viderimus, et quamvis matrem, duabus cum filiabus ab eodem malo non modo, sed a *cretinismo* simul ad-

fectas, prope *Viennam* in *Austria*, conspexerimus, non tamen, cum claris licet viris, audemus. Praeterea, vel omnem glandulam, vel modo lobum ejusdem medium, aut lateralem, atque tunc vel dextrum, vel sinistrum, thyreophyma occupat.

Symptomata. §. 799. Gutturis humani tubera lente plerumque, aliquando tamen citius, progerminant. Primo in casu, per duos tresve annos remisse circa laryngem tumor, magis latus, quam altus, insensilis, cuti concolor, vix distincte circumscriptus, spongiosus ac mollis, a pressione foveam non retinens, observatur. Hanc aetatem adepto, duos tresve per annos sequentes, etsi nunc sibi homo magis caveat, promtius illius augmentum, in altum magis, quam in latum esse, majorque illi tensio, elasticitas, accedere consuevit. Profundius paulo tumori adactus digitus, unum alterumve quasi nucleum, quidquam magis pressioni, quam partes vicinae, resistentem, subrotundum, ac sub cute, adhuc aequali, magis inaequalem, vel, si plures eorum sibi adjaceant, tuberosum percipit. Atque hucusque haec tubera gutturalia anterioris quidem juguli speciem deformant, virginisque, propriae pulchritudinis

sollicitae, animum dejiciunt; nec tamen aut vocis amoenitatem, blanditiem auferunt; nec quidquam incommodi producunt. Jam quoque venae subcutaneae, antehac minores ac absconditae, ampliatae magis diametro, tumorem hinc illinc superscandere, coeruleoque colore notatae, varicosae, eminere incipiunt. Hic vero tumor nunc vel anteriore sui parte versùs sternum, laxe magis pendet, ac pedunculo, aut magis contracto, aut latiore, formam pyri inversi ac mobilis assumit; vel, resistente nimis apice, basi sua, sicut in columba satura, magis divergit et, ad latera extensus, jam durior ac sensim vix non cartilagineus, fere osseus in aliis, omnis in laryngem, tracheam et in partes ejus vicinas ponderat. Hoc ultimo in casu, praecipue si tumor compactior, partes sibi subjectas, arctiusque concretas, retrorsum, interdum ad ipsas cervicis vertebras, magis comprimat; primò quidem vocem et loquelam ille alterat, eamque asperam, inamoenam, specifice sonoram, coaxantem quasi, reddit. Tardius vero, imprimis ubi fistulam aeream fere omnem tumor ambit, respiratio fit anhelosa, difficilis, sub ascensu motuque corporis celeriore difficilior, venae glandulaeque jugula-

res vicinae, compressae, tumere incipiunt, ac sanguinis a capite per illas reditus, cum faciei rubore, livore, intumescentia, cum vertiginosis soporosisque adfectibus, vel et sanguinis frequente ex naribus profluvio, plus minus intercipitur. Interdum ipse, a sinistris descendens, urgetur, distrahitur, coarctatur, ac in ciborum demissione impeditur oesophagus. Compressi adeo vix non in totum ac tenuem in fistulam laryngis, et asphyxiae, quidquod mortis tandem apoplecticae, vel suffocationis exempla non desunt. Arteriae asperae, in Thyreophymate, quasi in vagina, haerentis, et utrumque ad latus in laminas compressae, casus refertur. Cartilaginosos tracheae annulos, a majore thyreophymate, quasi ruptos, vel infractos, magnus *Germaniae* anatomicus aliquoties conspexit. Est, ubi tumor gutturosi in thoracem et ad ipsum mediastinum descendisse sit visus. In casu altero, citiore scilicet thyreophymatis augmento, cui glandulae thyreoideae labes, plerumque tardior, subjacere haud solet, sed cui violentia, sub nixu, clamore, sub partu difficiliore, sub vomitu effreni, inducta, et extensio gutturis abhinc major, pro causa esse consuevit, tumor interdum quasi *emphysema-*

ticus tangitur, vel compressus, quasi disparet; anima vero retenta iterumque laxata, denuo resurgit; vel, quod rarissime contingit, inflammatur sortemque abscessuum subit. Etsi vero summus *Italiae*, de sedibus et causis morborum scriptor « thyreoideam glandulam viderit multo quam aequum esset, crassiorem, subrotundam totamque in se conglobatam atque adeo scirrhosam, inter substantiam coloris ex carneo fusci, alba hic illic interjecta », vix ullo tamen in casu durioris adeo thyreophymatis, nisi thyreoidea glandula jam antehac induruerit, aut scirrhus, aut vero carcinoma, tumorem prehendit.

§. 800. Jugulum vel omne, vel partem ejus lateralem modo unam, aliquando in crassioris speciem columnae apud foeminas hystericas, quin thyreophyma verum idcirco subsit, inflari, jam alibi (§§. 710. 712.) diximus. Maxima etiam juguli, quoad *crassitiem*, varios apud homines diversitas, apud foeminas magis conspicua, est: ut his, tenue ac longum, aliis vero crassum, torosum, breve observetur; quin igitur uno in loco inaequaliter promineat. Junioribus in genere, prae adultis, ac foeminis prae viris, glandula thyreoidea crassescit; certis vero hominibus ea, *sine mor-* T. spurium.

bo luxuriat et physconiae specie laborat. A majore vasorum hac in particula diametro, a cruoris congestione in istis, ac a telae cellulosae laxitate haec pendere videntur; multisque virginibus, mulieribus, hoc modo constitutis, dux fluxus illis menstruus imminet, quemadmodum et utero ferentibus matribus, haecce glandula inflatur; hoc vero demum absoluto, aut ipsum post partum, detumescit: *Thyreophyma fugax,* aut *spurium,* aut etiam *sanguineum,* vocamus.

Quemadmodum vero aliis in partibus corporis *folliculares* sub cute tumores, materia mellis consistentiam habente turgidi, molles, elastici, mobiliores, indolentes, haud raro observantur: ita quoque ad juguli loca quaecumque, in extimis sub cute stratis cellulosis, *melliceride*s, cum vero thyreophymate nequaquam confundendi, nascuntur.

Nec etiam *tumores carotidum aneurysmatici*, pulsantes, quos alibi delineavimus, ad morbum hìc descriptum revocandi sunt.

Nec veri glandulae thyreoideae *scirrhi*, utpote tumores lente exorti, minores, longe duriores, inaequales, quod supra jam innuimus, hùc pertinent. *Scirrhos* ex sub-

stantia coloris ex bruneo albescentis, atque textus cellulosi angustioris consistere, eoquod haec diversitas *modo post mortem* compareat, hìc non tangimus.

§. 801. Aliquando glandula thyreoidea non ipsa turget, sed media inter eam et cutem anterioris juguli tela cellulosa, profundior, ab humore lento, mucoso-lymphatico vel albuminoso, morbose hìc loci secreto, infarcta tumet. Discisso per medium tali thyreophymate, satis adhuc recente, ex cellulis illud, nunc pisiformibus, nunc minoribus, humore tenaci illo, ab alkohole et ab igne facile cogendo, repletis constare observatur. Quemadmodum nempe in hydrope *anasarca* partes aliae ab aquis, — ita quoque jugulum anterius, in uno aut altero, vel pluribus aliquando contextus cellulosi subcutanei spatiolis, a pituita, vel gelatinae a specie intumescit. In una eademque thyreoidea glandula, folliculi, diversis inter se materiis praegnantes, sub forma atheromatis, steatomatis, abscessus, hydatidum, haematomatis, reperti fuerunt. Prima hujus infarctus initia, ad loca plerumque obtecta, in oculos vix cadunt, dum humor crassus inspissatur interea, et glutinis densitatem adquirit. Cellulae unius hinc paries, parieti alterius adponitur, ac T. cellulosum.

profundioris species folliculi, diversae magnitudinis, vel una alterave in parte, vel in medio contextus cellulosi subnascitur; ex pluribus lamellis nati folliculi densantur, ac illis inter se concretis, successu temporis duritiem cartilagineam, interdum osseam, adquirunt. Humor ipse, in coagulum pronus, aut his in saccis, aut simplicioribus in cellulis, fluidi tandem indolem deponit, ac in materiam caseosam, steatomatosam, calcaream, aliquando quasi carneam, aut aspectu scirrhosam, aliàs vero osseam substantiam, convertitur. Nec eadem in quavis ejusdem tumoris cellula materiae stagnantis est indoles; sed hìc fere aquosa, alibi lymphatica, in una, sanguinea, vel brunea, in altera, consistentiae melleae, aut pultaceae ea detegitur; nec, si cruor ex istis nunc morbose secernatur, aliquando vero diruptis e vasis copiosior has in caveas effluat, mirabimur.

T glandulosum.

§. 802. Quodsi vero quibusdam in thyreophymatibus sedes morbi in solo textu celluloso profundius subcutaneo figatur; non igitur rarum, ut aliqui praetendunt, sed longe frequentius est, thyreoideam glandulam hoc in morbo similibus a materiis, in ejus telam cellulosam effusis, aut ex parte, vel omnem turgere ac duritiem

assumere. Nec, ut primam morbi sedem constituerit haec glandula, obstat, quod ea *voluminis* aliquando *minoris* et quasi *corrugata* comparuerit; saepe scilicet scirrhosae adeo glandulae non tument magis, quam in se ipsas contractae sunt; ac ipsum, quod extra illas in telae cellulosae vicinae cavis abnormibus haeret, ab illis ipsis, stimulo quocumque vexatis, morbose secretum fuit, liquidum. Sic frequenter pulmones, post pneumonias, ab aquis copiosis, quas illi ipsi, inflammati, in thoracis cavum evomuerant, in parvum volumen compressos conspeximus. Quotiescumque vero thyreoidea glandula primum tuber gutturosum induxerit; sub ipso hujus principio magis durus ac inaequalis saepe hic tumor erit, donec effusa tractu temporis in vicinam huic glandulae telam cellulosam materia lymphatica, illam ipsam tactui subtrahat, ac succedaneam digitis mollitiem tumoris offerat. Coetera sibi, ut de thyreophymate celluloso retulimus (§. 801.), succedunt.

§. 803. De *pneumatosi traumatica* et *ambigua* agentes (§. 707.), jam diximus: sub partus labore, ex laesione internae membranae laryngis, hinc inde tumores *aereos* ad laryngem, tracheam, vel T. emphysematicum.

alibi oriri. Ruptae in aspera arteria, per tussim, tunicae internae exemplum habent *acta Bononiensis Academiae*. Ex simili laesione, ut *commentationes medicae Londinenses et facta experimenta medica* referunt, in duabus foeminis parturientibus, primò quidem jugulum, dein facies, caput et corporis pars superior ab emphysemate correptae fuerunt; et magnum certe foeminarum numerum conspeximus, quae forma gutturis elegante ante partum praeditae, post istum, indubia incipientis thyreophymatis signa nobis obtulerint. Eosdem et tussis et nixus cujusvis sub vomitu, sub ructibus diu retentis, sub clamore, risu violentis, sub instrumentorum musicorum per flatum tractatione, sub cantu, imprimis acutiore, vibrante, effectus esse, non minus insinuavimus (§§. 710. 712.). *Bronchokelis*, ut vocant, *ventosae*, — *herniae colli emphysematicae*, ut alter nominat, — *strumae aere plenae*, ut tertius appellat, apud *Italiae*, *Galliae* ac *Germaniae* scriptores conspicuos, tria exempla adnotavimus. Fateamur interim, nos, etsi, alpes *Helvetiae*, *Sabaudiae*, *Wallisiae*, *Tyrolis*, *Carniolae*, *Carinthiae*, *Stiriaeque* peragrantes, insignem sane thyreophyma-

tum numerum viderimus; eorum tamen nullum, quod sub attactu, emphysematis instar, *crepitasset*, conspexisse; nec exemplum, sub quo, tumore hoc adperto aereque exploso, hic idem concidisset, ad nostram cognitionem venisse. Canaliculos, quos quondam ex trachea in thyreoideam glandulam transire dixerunt, recentior nequaquam confirmavit culter anatomicus. Nec certe, quis, aerem aut per vulnus, aut alio modo, in telam cellulosam vivi calentisque hominis susceptum, diutius in ista, quin hic mox decomponatur, haesiturum esse expectabit. Ac revera, in illis ipsis thyreophymatum exemplis, quae, supra, ex tunicae laryngis internae laesione venisse retulimus, tumor aereus partim octo, partim vero undecim dierum spatio, jam omnis disparuerat. Concludimus igitur ex istis: non nisi primis fere quindecim diebus tumorem gutturalem hucusque descriptum posse aeri attribui; illum vero, qui, hoc jam decomposito, ulterius continuat, ex communiore longe scaturigine, ut quam aeris in telam cellulosam ingressus adperuerit, defluere; nec aliam, quam thyreophymatis aut *cellulosi*, aut *glandulosi* diagnosin agnoscere.

§. 804. Alia vero rerum erit conditio, T. aerokele.

ubi ex tunicae tracheae superioris, duos inter annulos ejusdem, prolapsus, vel *hernia*, tumor, *Bronchokelis*, vel *tracheo-aerokelis* nomine dignior, supra guttur elevabitur. Lentiores nempe natales hanc *tracheophymatis herniosi* speciem habere oportet; ac renovato semper in eodem ab aere atmosphaerico, tumor constans, indolens, levis, elasticus, facile per compressionem dissipandus, mox ab ista vero rediturus, ex retardata inspiratione, illico volumine augendus, observabitur. Ad rariores casus hoc ultimum tuber gutturale pertinet; a duobus tamen *Galliae* chirurgis, et ab *Anglo* systematis chirurgici scriptore, expositum. Puella sexdecim annorum, ut legimus, jam per totius anni spatium gestaverat tumorem molliusculum, pomum mediocre mole sua adaequantem, doloris expertem, ejusdem cum cute coloris, ac ubi respiratio inhiberetur, longe lateque se extendentem.

T. aneurysmaticum, varicosum?

§. 805. Sub simplici viscerum partiumque mollium augmento abnormi, vasa rubra majorem sensim, et partis auctae volumini correspondentem diametrum assumunt; nec talia thyreoideam quoque ad glandulam, quae ex quatuor arteriis, illis ipsis adeo cerebri majoribus, unicum

quasi rete vasorum, *reti* animalium ruminantium *mirabili* non absimile, sistit, contingere mirabimur; neque adeo vel *aneurysmati*, aut *varicositatibus*, ita, ut nomen abinde specificum obtineat, culpam dabimus thyreophymatis, quam hoc ipsum dilatationis vasorum accusabimus. Magnus certe *laryngis* utroque in sexu, cum *genitalibus* consensus est; et sicut instantis menstrui effectu, non solum ubera, sed multis in foeminis et *guttura turgere* ac sororiari videmus; ita quoque hoc ipso fluxu, vel etiam fluore albo, jam diu vigente, suppressis, thyreoidea glandula in multis magis attollitur; aut si forsitan ea ulcere laborat, sanguinem periodice interdum plorasse visa est. Ipso graviditatis tempore, guttur foeminae hinc inde inflatur; post partum vero concidit. In viro, cui, praeter tunicae vaginalis testiculi hydropem, ut legimus, haec simul glandula tumuerat, qua ratione haec ipsa interdum subsidebat, ea quoque tumor testiculi increvit et vicissim; atque hydrope illo adaucto, thyreophyma disparut. In viro *Brisgovio-Friburgensi*, ut a. 1811 ex clari viri, chirurgiae hac in academia professoris amica relatione habuimus, thyreophyma praegrande, ac simul tumor circa

testiculum aquosus coexistebant; atque dum illud volumine augebatur, hic ipse subsidere, — hoc autem crescente, illud imminui constanter cernebatur. Similis fere indolis phoenomenon inferius referemus; et qui multos eunuchos vidimus, etsi cantui acuto crispatoque perpetuo addictos, nullum tamen inter eos, qui, tot aliorum apud *Insubros* exemplo, gutturosus fuisset, conspeximus. Posse interim sanguinis, vel alia per loca, ad leges naturae, habitudinis, excerni cohibiti, vel ob nixus diuturnos, frequentes, ad caput et jugulum retenti, actionem in vasa thyreoideae tam copiosa et tam laxe vestita, haec ipsa dilatare primùm, ac tandem, continuato affluxu et stimulo, vel et tentatae strangulationis actione, ad secretionem morbosam in telae cellulosae hujus glandulae spatiola incitare, vix dubium nobis superest. Huic vasorum extensioni atque diruptioni, sanguinis, plerumque venosi et subnigri, interdum ad copiam satis conspicuam et, ut viri clari observatio docuit, ad quinque adeo libras adauctam, adscribimus. Quo casu igitur sanguis copiosus in vasis laryngeis colligitur, atque per thyreoideae arteriae, a luxuriante glandula undique distractae, impeditae, ramos aegre propel-

litur; haec vasa, imprimis superiora, ut minus profunde posita, urgente valde, per causas quascumque, rariores tamen, humorum haec in loca impetu, diametro aucta, morbose quidem vibrant; secretiones, incrementum atque calorem ad glandulam augent; sed non idcirco distinctam a thyreophymate glanduloso, hujus morbi speciem constituunt.

§. 806. Sunt certe thyreophymata, quae non tam vitii localis, quam morbi totius systematis, effectus sunt: glandularum, ut vocant, *scrophulosarum*, jugulo tam saepe infixarum, ac ipsius glandulae thyreoideae in *cretinismo* tumentis exemplis. Haud raro etiam glandulae lymphaticae colli tum ad cervicem, sub futuris, aut jam praesentibus achoribus ac tinea capitis, — tum *gutturosa* circum *tubera*, ex horum in vasa limphatica vicina actione, *symptomatice* tument. Sunt etiam *scirrhi veri*, qui glandulas lymphaticas, ipsi thyreoideae glandulae interpositas, corripiant, ab istius, aut a vicinae telae cellulosae tumore locali diversi. Istiusmodi vero *complicatio* ex praesentis alterius morbi generalis, aut etiam topici, cognitione, excepto scirrho, quo thyreoidea glandula interdum, non proprio, gravida est, plerumque non difficulter eruitur. T. complicatum.

T. acutum. § 807. Rarum quidem, sed certe non inauditum est, ut aliqui praetendunt, *thyreophyma inflammari, suppurari*, ac more acutarum adfectionum absolvi. *Cellulosum* imprimis tuber gutturale citius, quam *glandulosum*, nasci solet; ac praecipue si causae magis violentae illud induxerint, promtior et quasi *acutus* aliquando ejusdem incessus erit. Ipsa interim thyreoidea *suppurationem* non modo contraxisse, sed pus quoque suum in asperam arteriam transfudisse, tum ab egregio *Angliae* pathologo, tum a dexterrimo *mediolanensium* chirurgo, visa est. Referente eximio et nobis amico de morbis vasorum lymphaticorum scriptore, rixantes inter duas mulieres, quarum una thyreophymate praemagno laboraverat, altera mox, arrepto cum *verru*, odiosae sibi sociae tuber gutturosum transfodit. Magna exhinc inflammatio ac tandem suppuratio abundans secuta est: hujus ope thyreophyma perfecte sanatum fuit. Mulierem quadragenariam, cynanche tonsillari laborantem, anno 1793 ad clinicum *Ticinense* institutum suscepimus: cui mulieri, dyspnoea antehac adfectae, ante tempus aliquod, glandula thyreoidea, ut cicatrix ampla cum reliquo adhuc tumore, hanc ipsam ad glandulam docebat,

ex parte suppurata fuit. Nos ipsi, sextum inter septimumque aetatis nostrae annum thyreophymate *acuto* laboravimus. Brevi scilicet tempore, in quantum recordamur, tumor hic ad guttur quamplurimum augeri, tandem vero, absque causa cognita, inflammari ac suppurari inceperat. Ob medici experti in patria penuriam, ad vicinae exiguae urbis (*Pirmasenz*) chirurgum castrensem, virum certe imperitum, a parentibus nobis transmissis, *nervum*, sub reclinatione capitis violenta, nobis *ad guttur ruptum* esse, hic agyrta graviter edixit, mortemque hoc a malo ineluctabilem adnuncians, nullum artis subsidium parentibus proposuit. Perterrita mater, dum tumorem fluctuare, prae tensione splendere, cutem vero ejusdem jam tenuem, sublividam, a venis varicosis, coeruleis et amplis undique percurri conspiceret: non minus animosa, quam tenera, et melius esse anceps, quam nullum experiri remedium, secum reputans, barbitonsorem loci vocari, ac incognitae naturae abscessum, ubi spatium venis turgidis intermedium permitteret, pertundi jubet. Mox a peracta incisione, pus copiosum, tenax, albuminoso humore et cruore intermistum, tumorem deserit; collabitur hic quamplu-

rimum, et cataplasmate ex pane et lacte obtectus, quod in se restitit, maturum magis, quotidie compressus, evomit. Post aliquot hebdomadas, subsidente in totum tumore, paucus adhuc humor serosus ac tenuis, exiguo foramine effluit, et sine interruptione ad annum aetatis decimum sextum et pubertatis ad epocham usque, plus minus effluere pergit. Tunc vero absque ulla adhibita cura, ulcus exignum et quasi fistulosum, extemplo arescit, perfecte mox clauditur, atque cicatricem inaequalem, laryngis parte infima et sinistra, omnino quidem siccam, sed, ad praesentem jam senectam, saepius prurientem, — *thyreoidea glandula omni in totum destructa et consumta*, nobis reliquit.

In hoc igitur *acuto* et *inflammatorio* thyreophymate, singula localis phlogosis symptomata se produnt: tensio scilicet, calor, dolor, interdum rubor conspicuus, arteriarum, superiorum imprimis, laryngearum, pulsatio morbosa, venarum varicosarum major repletio, livor, citior interdum in suppurationem nisus, respirandi, deglutiendi difficultas conspicua, obnubilatio capitis, rubor turgorque faciei, febris interdum notabilis. Quamvis vero tantus et hac inflammationis in specie, ar-

teriarum sit aestus, tanta vibratio; vix tamen (eoquod arteriarum non eadem sit, quam venarum in varices dispositio, aut factae sub impetu sanguinis dilatationis toleratae constantia) ob id, *aneurysmatica* videtur dicenda esse adfectio.

§. 808. Donec anatomici circa glandulae thyreoideae constructionem intimam inter se conveniant, ac donec physiologis ejusdem partis in oeconomia animali usus et ultima destinatio innotescat, *causarum*, quibus morbi hujus glandulae, non solum apud hominem, sed varia quoque apud animalia domestica, reguntur, et remediorum, quibus hi obediunt, vel recalcitrant, agendi ratio, densa semper involuta manebit caligine. Systema omne lymphaticum sub morbo, quem *scrophulas* dicunt, languet ac aegre se trahit; nec tamen, vel plerisque in casibus, partem ullam malorum thyreoidea sibi assumit. Turget haec, formam corporis et decorem defoedat, ac adeo subjectum sibi hominem apoplectice prosternit, aut strangulat; silet illud ac, adfinitatis reciprocae immemor, suae hanc partem sorti committit. Inflantur aliquando simulque aegrotant lymphaticae ac thyreoideae glandulae: sanatur haec, nec ad glandulas sorores, majori adhuc periculo T. causae.

expositas, respicit. Primam fere hominis aetatem amant *strumae* (scrophulae), atque si unquam illae motu spontaneo, — accedente pubertate, eumdem dimittunt; *gutturosa* vero *tubera*, infantiae plerumque annos fugiunt; puerili vero atque juvenili magis delectantur jugulo.

Thyreophymatis, *glandulosi* praeprimis, vera patria, etsi exceptionem aliquam haec res pati videatur, sunt *alpes*; non tamen pari et illius, et *cretinismi*, ut vocant, ratione: ut quorum primum, ad majorem terrae montuosae, imprimis lacubus et aquis stagnantibus ditioris, superficiem numerosius extenditur; alter vero, interdum absque glandulae thyreoideae tumore incedens, non ad summa montium primigeniorum cacumina, sed *medias fere ad alpes, et ad valles inter easdem magis angustas, compressas, humidiores, solisque radiis reflexis magis expositas* regnare, atque sic magis restringi consuevit. Vix interim atmosphaerae calidae ac humidae soli actioni, aut, ut recentior his de rebus scriptor opinatus est, *electricitatis atmosphaericae pauperiei*, thyreophymatum genesin posse adscribi, regiones, his atmosphaerae conditionibus subjectae, raris tamen gutturosis, si alpes vicinae defue-

rint, notatae, docere videntur. Primos gutturosos in *Rossia*, vir de historia naturali vastissimi hujus imperii summe meritus, in fluminis *Okka* viciniis, circa ripas amnis *Motmos*, cujus aquae, margae ferrique particulis impraegnatae sunt, conspexit. Nec thyreophyma ad immensam, ac modo montibus secundi ordinis interruptam hincinde planitiem, ab urbibus *Vilna*, *Riga*, *Dorpat*, *Varna*, *Petropoli*, *Nowgorod*, *Twer*, *Moskwa*, *Tula*, *Orel*, *Kiew*, *Schytomir*, ad austriaca usque confinia extensam, nobis obviam venit; quamvis circa *Ladoga* lacum, solo profundiore atque nemoroso habitantes *Carelii*, hoc vitio, cui *fumariae bulbosae* decoctum copiose hauriendum opponant, laborare referantur.

« Quis vero, ut cum poeta loquamur, tumidum guttur in alpibus miratur »? — Endemicum certe hoc vitium est in *Pyreneis*, *Apeninis*, in *Delphinatu*, in *Sabaudia*, *Helvetia*, *Tyroli*, *Carinthia*, *Styria*, in ipsa *Tartaria chinensi*, *septentrionali* in *America*. Ad certas adeo, nec tamen adhuc cognitas, ab alpibus distantias, primò quidem *viros*, tandem quoque foeminas, thyreophyma, si forsitan paucas ex istis excipias, quas nixus ad partum, vel alius, ad illud disponit, deserit.

An aquae glaciales?

Qui igitur ad tam constantem vitii gutturosi sedem in alpibus respexerunt, ii, praeeunte *Hippocrate*, qui « ex gelu et nivibus potus esse insaluberrimos, *quia exsuctum est inde quod tenuissimum est* », edixerat, usum aquarum glacialium aut nivalium, suo scilicet principio carbonico spoliatarum, ut potissimam thyreophymatis originem accusarunt. Responderunt alii: hoc vitium in insula *Sumatra*, ubi nullae aquae nivales potantur, esse frequentissimum; *Genevam* aquas glaciales non bibere, multos tamen gutturosos numerare; plurimos quoque hoc vitio in *planitie Helvetiae* laborare. Per omnem etiam *Italiam*, aestivo tempore, tam vinum, quam aquae, glaciei super adfusae potantur; neque interim ibi terrarum, si alpium confinia, *Insubriam* ipsamque *Calabriam* excipias, guttura inflantur. His argumentis accedit recentioris de *America ejusque populis* scriptoris observatio: « *orientalibus* nempe *septentrionalis Americae*, quae peninsulam *Labrador* constituunt, in oris, quamvis pars aquarum vel maxima liquefactis vix nivibus debeatur, thyreophyma tamen nequaquam occurrere ».

Atque haec quidem, quominus thyreophymatum *culpam aquis glacialibus om-*

nem imputemus, retinere nos possunt. Veritatis interim studio inducti, et cum adhuc sub judice lis est, occasione morbi, in orbis partem elevatiorem tam late dominantis, ac in ista, generis humani formam atque elegantiam mirum quantum defoedantis, nec argumenta in antiquae opinionis favorem militantia, hìc injuste reticebimus.

Ac *primò* quidem, nulla certe morbi cujusvis, etiam alterius, causa tam constantes effectus edit, quin actio illius, mutata rerum coeterarum positione, aut sub vivendi ratione illi, vel in totum, vel ex parte contraria, vel innocua reddi, vel saltem infringi quamplurimum, queat. Potum igitur aquae glacialis oportet aliter in *planitiei incolas*, vivendi ratione magis composita utentes, stimulisque rerum externarum pluribus adfectos, — aliterque in illos, qui, medias *inter alpes*, vitam longe simpliciorem ducunt, et victu minus excitante utuntur, influere. Sic medios inter morbos populares, qui classem miserorum obruunt et mactant, cives alii, meliore victu ac vitae commodis majoribus, etsi non semper tam innocuis, instructi, illaesa diu sanitate incedunt, et unius saepe morbi causa, alterius fiat antidotum.

Secundo, aquas sub gelu condensatas, principio suo, ut vocant, *carbonico* privari, — facile tamen istud principium, dum fluiditatem illae recuperant, iisdem restitui, hoc quidem novimus; sed ex cognitis paucis rerum qualitatibus, ad illas, quae adhuc nos fugiunt, excludendas, non levi nimis animo properandum est; nec tantae *aeris*, *aquae* et *locorum* aut noxae aut salubritas ex *chemicis* magis, etsi minime spernendis, principiis, quam longioris experientiae a rationibus, repetendae sunt. Inter duas aquas, judice *chemia*, prorsus inter se aequales, optimam una, — vapidam altera, eodem ex hordeo, cerevisiam coquit; phoenomena prorsus aequalia ars nobis culinaria quotidie suppeditat, et fontes minerales offerunt: quorum virtus et efficacia, vel iisdem sub chemicis principiis, tam diversa, vel sub paucis adeo ex illis, quae cognoscimus, saepe tam potens, per chemicam analysin minus tute, quam sollicito effectuum in plurimos aegros scrutinio, elicitur. Nullas in insula *Sumatra* nivales aquas potari, plurimos tamen in illa gutturosos reperiri, id, si multum est, saltem non omnem causam in *potu glaciali* quaerendam esse, doceret. Sed quid vetat fontes ejus insu-

lae subterraneis, profundis et vastis e terrae pelvibus; aliunde ab aquis, aut liquefactis a nivibus, aut alia ratione mutatis, continuò repletis, scaturire, aut demum undas particulis alienis, gutturi infestis, inquinatas, sitientibus offerre? *Genevam*, cui tamen alpes a non tantis distantiis, aquas nivales transmittere posse ac adeo debere, negari haud potest, his ipsis non uti, non quovis dubio caret. Peninsulae *Labrador* incolas, etsi vix aliis, quam ex nive liquefacta, aquis utantur, non tamen esse gutturosos; hoc equidem, si paucorum *Europaeorum*, satis instructorum, illas per oras peregrinantium, sat fida sit relatio, aquarum sanitatem nivalium sibi non parum vindicaret; cui interim tam rara exceptio innixa sit principio, id quidem hucusque nos latet. *Qualitatibus* quidem *occultis*, ad rerum physicarum explicationem, abuti, vel minime còntendimus; sed neque ex paucis scientiae naturalis fragmentis, singula corporum phoenomena explicari, vel illa, quae novimus, ut sola, quae universum regant, principia prudenter declarari posse, tenemus. Glaciem vino aut aquis ad mensas ditiorum infusam, thyreophyma non producere, hoc saltem, vel paucam aquae glacialis quantitatem

absque damno posse hauriri, vel effectus istius, per alia potulenta, esculenta simul assumta, posse elidi, commonstrat. Qui sylvaticorum *Americae septentrionalis* hominum vitam, soli ferarum per vasta deserta venationi indulgentem, ac victu modo ex illis, aut e piscibus petito utentem considerat: is certe eamdem ab illa, quam *europaearum alpium* incolae ducunt, admodum diversam, hinc ejusdem causae *morbificae* varium variumque in populos adeo sibi oppositos, effectum esse, facile fatebitur. Coeterùm in parte fluvii *sibirici, Lenae*, superiore, thyreophimata esse communia, — haec ipsa vero, dum amnis *Rutschei* flumina potantur, evanescere, viri quondam clari, jussu supremo iter per *Rossiam* facientis, fida nos docet observatio. In alio itinere, sub ducis navalis *Anglorum* famosissimi auspiciis circa orbem terrarum instituto, dum, in *Nova Zelandia*, nautae, ob aquae melioris in nave penuriam, maritimam, in glaciem conversam, quamvis dulcissimam, pro potu adhibuissent aliquamdiu: illis *omnibus* colli glandulas intumuisse, — cum vero a glacie, navem undique per plures hebdomadas cingente, liberati, aquis, a frigore non ut antehac mutatis uterentur, tuberibus ad

ugula sat cito exemtos venisse, a docto
ujus itineris socio *germano* percipimus.

Ob thyreophymatis cum sic dictis *scro-* An puteales?
hulis apud scriptores confusionem, num
le his, num vero de illis loqui contende-
int, certi non sumus; sed suspectos om-
iino aquarum ex *puteis* pro potu hausta-
um; in glandulas lymphaticas effectus
non paucae eorum observationes produnt.
Sic *Reims*, urbs *Galliae*, proprio antehac
pro morbo glandulari nosocomio indige-
bat; cum vero haec metropolis aquis *pu-*
tealibus renunciasset et, earum loco, a-
quis ex ramo fluminis *Verle*, ad urbem
conducto, haustis, ad sitim fallendam ute-
retur: endemici pars dimidia morbi hoc
unico subsidio deleta fuit. Montium *sude-*
tiorum, in *Silesia*, incolae, vitio glandula-
rum eodem laboraverant; derelicto vero
fonte prope *Schmidberg*, in pago *Stensei-*
fen posito, hoc vitium imminutum fuit. A-
quis metallifodinarum, hoc malum creavisse
visis, tandem alio cum fonte commutatis,
morbus hic alibi disparuit. Ad *Caucasum*,
quod miramur, tam raro *thyreophyma*,
quam *puteos*, existere, — quibus vero in
locis incolae his ultimis utuntur, in his et
morbum illum copiose ad guttur evolvi,
ex scriptoris *Rossici* relatione, non ita
pridem edita, docemur.

Quodsi interim hos aquae *putealis*, vel alterius, effectus, particulis, quibus ea scatet, argillaceis, margaceis, seleniticis, calcareis, adscribant; negari nequit, communissimas in multis regionibus esse has aquas, atque eas, exemplo *Carolinensium*, *Goettingensium*, *Badensium*, saltem absque frequente thyreophymatum proventu, ab omnibus potari.

Debilitas localis. Cum vero sexui muliebri, prae virili, ubique thyreophyma communius sit, ita ut *Anglus* hoc de morbo, in comitatu *Derby* endemico, scriptor (diversa quidem, ac in terra firma et praecipue ad alpes, ratione) nullos in illo gutturosos animadverterit; — cum locale prorsus vitium tuber gutturosum constituat; — cum hoc idem non adeo in matura, vel senili aetate, quam inter septimum ac duodecimum istius annum oriri soleat; — cum in locis humidis, nemorosis, illud facilius propullulet, aliquando vero ab ascensu ad loca elevata, sicciora, dissipari observetur; — cum ea, quae vel tonum tracheae infringunt, vel internam ejus tunicam laedunt, ut nixus, sub retento simul spiritu, fortior, v. c. sub partu difficili, aut violenta laryngis, tracheae, sub tussi, cantu acuto, clamore, risu, vomitu, vibratio, concus-

sio, extensio, ubique locorum facile hoc vitium producat; — cum remedia tum interna, tum externa, in thyreophymate proficua, vi incitante potius, quam alia, juvare videantur; — *debilitas* haec ad organa *localis,* saepius congenita, vel et parentum influxu adquisita, ut quae adynamia, pituitae abundantioris secretioni, ac secretae stagnationi, retentioni ad illas vel maxime favet, originem thyreophymatum, *sporadicorum* vel maxime, prae aliis verisimilem, constituit. Cum tamen *juguli*, non satis per collaria custoditi, refrigerio, ut sexui maxime foemineo solenne est, et ut ipsi nunc infantes teneri, insano certe more, incedere coguntur, thyreophymatis generatio a viris claris tributa fuerit; fatemur candide, quod huic causae, licet alia ratione non parum noxiae, thyreophymata adscribere ex eo retinemur: quod vel ipsius *Rossiae* et aliarum regionum septentrionalium sub coelo gelido, tam infantes teneri, quam potissime foeminae, cum satis infrequente thyreoideae glandulae phymate, collo nudo incedere soleant.

Quodsi vero alpium incolas, plerumque niserabiliores, sub laborioso ac anhelante llarum ascensu, sub rerum necessariarum ad tantas altitudines quotidiana gestatio-

ne, puerili adeo aetati imposita, sub nixibus corporis hoc sub opere, vel maxime in laryngem tracheamque directis, in censum revocemus; haec aliorum et nostra opinio de potissima thyreophymatum occasione, *aliis tamen minime exclusis*, ultra confirmari videbitur. Gestationem ponderum *super capite* potius, quam aliam, ut vir clarus ac nobis quondam amicus docuit, hùc facere, ob illud difficulter admittimus: quod in *rhenanis*, raro tamen gutturosis, provinciis, gerendorum super vertice ponderum, generalis apud plebem consuetudo sit. Sic etiam, si idem egregius scriptor, ad ipsam hanc consuetudinem certius inculpandam, *scrophulas* quidem ad regias usque familias, non vero *thyreophymata*, extendi asserat; in hoc etiam contrarios nos habet: quod ditioribus ac nobilibus familiis, quidquod pluribus stirpis adeo *regiae* prolibus, guttur non parum intumuisse, observaverimus; unde strenuiores adeo labores, inter alpes susceptos, pro *unica* thyreophymatis endemici causa eo minus accusabimus, quod *potus aquae destillatae, loco glacialis*, hoc malum aut avertisse, aut saltem, jam praesens, imminuisse, aliquando sit visus.

Aerem, sub nixu quovis fortiore, posse

per certa orificia ex trachea in thyreoideam glandulam penetrare, insignis iam *Helvetiae* physiologus suspicatus est. Canales tandem ex illa glandula mucum in asperam arteriam ducentes, per felices injectiones demonstratos fuisse, ab aliis dictum fuit. Nec tamen anatomici hodierni vel maxime conspicui, hos ductus ac thyreoideae hoc officium confirmarunt, nec, si confirmassent, aer per hos canales ingressus, aliud tumoris genus, quam *emphysema* gutturis produceret. Atqui vel sola jam quaecumque internae tunicae tracheae laesio, hoc ad opus morbosum sufficeret (§. 707). Nullus interim aer in communi thyreophymate detegitur; et si quis hìc stagnaret, quod supra jam monuimus, post paucos certe dies illum decomponi oporteret; ac omnis illius effectus in violenta hujus partis extensione, ac inducta per istam his in locis *atonia*, consisteret.

Cum vero nec in planitie, violentae in tracheam actionis desit occasio; nec tamen illinc, sub ista, thyreophyma, nisi sporadice ac paucos inter homines occurrat; concludimus: laboriosum quidem per alpes ascensum ponderumque per illas gestationem, mali gutturosi genesi non parum favere; *endemici* vero hujus mali originem,

vel in aquis glacialibus, putealibus, aut a particulis mineralibus inquinatis, simul consistere, vel, prout pedum tumor in elephantiasi, aut prout alii morbi endemici, ab incognita coeli ac locorum indole pendere. Sic adulti adeo homines, qui *Americae septentrionalis* loca petunt, in quibus thyreophyma endemium est, hoc a malo infestari referuntur. Contra vero, apud alios, hoc idem, vel a sola loci ac atmosphaerae mutatione cum aliis disparuisse est visum; ac non ita pridem virum clarissimum admirati sumus, qui, cum varios per annos, prope alpes, inutilem illius mali curam subivisset, trium spatio mensium, cum *Lutetiam Parisiorum* petisset, absque omni adeo medicamine, ibidem hoc a malo perfecte restitutus fuit. Foeminas, a menstruorum suspensione, aut a fluoris albi suppressione thyreophyma (quod ex celebris *Parisiorum* medici observatione docemur) passas fuisse, nos ipsi non vidimus.

Prognosis. §. 809. Innumeri certe homines gutturosi, sanitate in coeteris, seram usque ad aetatem, illaesa fruuntur ac, praeter vocem ingratam, et majorem sub corporis exercitio quidquam strenuiore anhelationem, nihil incommodi accusant. Sunt a-

deo, ut vix diximus, quae modo quasi spontaneo, vel sub sola loci, in quo exorta fuerunt, mutatione, *resoluta* sint thyreophymata satis adhuc recentia. Ipse adeo gravis terror, aut morbus violentus alius, hoc phyma glandulosum dissipasse, rara satis felicitate, sunt visi. Esse vero, quos compressae nimis tanto a pondere gutturis aut etiam oesophagi viae nunc suffocent ac strangulent, nunc simul inedia exhauriant, vel quos reditus cruoris ac lymphae a capite impeditus, in vertigines, sopores et apoplexias lethales praecipitet, jam satis indicavimus. Promtius haec ultima, si utroque a latere vasa jugularia compressioni subjiciantur, contingent. Superaccedentibus thyreophymati, ex causis communibus, cynanche, imprimis, laryngea, tracheitide; lethalem magis indolem haec mala, jam per se tam ferocia, assumunt. Vel simplex, sed vehementior, partium istarum catarrhus, non sine discrimine est. Raro quidem, sed tamen subinde, thyreophyma inflammari, aç in suppurationem abire, non minus monuimus (§. 804.). Augentur abhinc tracheae, jugularium vasorum compressio, dyspnoea, soporosa capitis adfectio et, nisi purulentae materiae ad exteriora via pa-

retur, ob metum haemorrhagiae perardua; praeter dicta, ipsius laryngis, tracheae, ab illa erosio, vel in istam effusio timenda erit. Licet magna in multis thyreophymatum durities fuisset, carcinoma tamen huic supervenisse, non vidimus; prompte interim lethales thyreoideae simul ac trachealis glandulae scirrhos non ipsi, *clinicarum interpretationum* nostrarum P. I. observ. XLIV, descripsimus. Periodice hinc inde, aestate inprimis, augeri, hiemali vero tempore imminui thyreophyma, de periodicis etiam sanguinis evacuationibus vel menstruis, vel haemorrhoidalibus per consensum quodammodo participans, visum est. Tuber gutturosum *verum* atque *sporadicum* (§. 797.), facilem plerumque in junioribus, sub tradendis tamen mox conditionibus, sanationem admittit; *endemicum*, sicut longe difficilius dissipandum est: ita quoque facillime revertitur. Quodsi vero hoc idem mali genus jam plurimum adoleverit, aut amplissimam gutturis partem occupaverit, ut cartilagineam jam, vel osseam duritiem contraxerit; inutilis sane in eo dissipando poneretur opera. Curae difficilioris esse thyreoideae glandulae tumorem quasi *solitarium* et qui *centrum* ejusdem occupat, illustris *Galliae* chirurgus observavit.

§. 810. Nisi distincta probe *spurii* (§. 799.), a *vero* thyreophymate (§§.800,801.), indole, ac evitata sollicite, quamcumque gutturis protuberantiam eadem cum methodo tumultuose pertractandi, consuetudine, vel optima remedia, laude, quam una in specie merentur, in altera frustrari oportet. Ac primo quidem, sub glandulae thyreoideae *luxuriante* modo, sed minime morbosa apud juniores intumescentia, nullum certe artis auxilium aut requiritur, aut prudenter adhiberi potest. Secundo vero, in casu rariore *tracheokelis*, seu tunicae internae asperae arteriae inter annulos herniosi prolapsus, vel forsitan in eo, insecuti ex ejusdem membranae laesione *emphysematis*, chirurgica potius, quam alia et laudata pro gutturosis auxilia communia, indicata sunt: ad primum scilicet, levis ac diuturna, per laminam plumbeam, aut linteolum convolutum, transversim impositum et emplastri ope firmatum, compressio; in altero autem, etsi tractu temporis hoc malum vel sponte disparuisse sit visum, laudata in emphysemate remedia (§. 730.). Si forsitan menstruorum sub intensiore molimine, aut eorumdem obstructione, vasa thyreoidalia periodice nimis turgescere, inflari, ac ad futurum T. cura.

thyreophyma occcasionem porrigere videantur: tum debita fluxus illius cura, tum frequens gutturis cum frigida, vel cum aqua vegeto minerali lavatio sufficient.

Ad *vèrum* thyreophyma, *cellulosum* modo atque *glandulosum* ad anteriora colli descriptum (§§. 800. 801.), revocamus. Ac primò quidem, hoc in malo *praecavendo*, maxime quo loco id endemicum, vel quibus in familiis congenita quasi ad hoc dispositio est, cura potissima, ab illis saltem, qui, meliore sorte instructi, eamdem sibi omnem assumere queant, mature satis ponenda. Qua scilicet aetate hoc vitium frequentius succrescit, usque àd majorem maturitatem, a praedispositis juvenculis frictio circa jugulum anterius frequens adhibenda, collare ex fasciola serica, tres circiter digitos lata, anteriore loco panno laneo interius duplicata, et vel fumo aromatico quotidie imbuta, vel herbis aromaticis, siccis, repleta, super loco thyreoideae glandulae, non nimis quidem adstrictum, ponendum, ac sic omne etiam istius refrigerium avertendum est. Nec minus illis a violenta capitis reclinatione, a risu effreni, a cantu, clamore altiore, ab instrumentorum musicorum cum flatu pertractatione, et quibusvis aliis ni-

xibus abstinendum est. Atque haec apud virgines certe, quam apud pueros, magis necessaria sunt. Maxime juniores gravidaeque mulieres, dum ad partum accesserint, ne acutiores sibi clamores, vel capitis retrojectionem violentam permittant, iterum iterumque monendae, retinendae sunt. In provinciis, quibus aquae modo glaciales, nivales — vel in aliis, quibus modo putei, vel aquae particulis mineralibus impraegnatae pro potu inserviunt; cum aqua destillata, vel antehac cocta, sitis eorum, quorum res domestica haud minus angusta est, fallenda. Aquarum, aeris et locorum cum aliis mutationem aliquando et hoc topico in vitio, opem, quam alia non ferebant, tulisse, jam diximus. De auxiliorum *prophylacticorum*, ad populorum, inter alpes habitantium, thyreophyma et cretinismum endemicum eradicandum propositorum, partim quod illa vires incolarum, plerumque nimis egenorum, longe superent, partim quod nec magistratuum cura publica ferendis dispendiis par esse videatur, vix non desperamus.

Quando coeteris in vitiis *topicis*, quae artis adjumentum concedunt, vix alia, quam *localia* remedia virtutem aliquam

exserunt; in resolvendo thyreophymate, si magnum ex atmosphaerae mutatione beneficium excipias, ea modo parum praestare — interna vero, mature satis adhibita, rem omnem absolvere, nos quidem vidimus. Magnus interim illorum, nec pelle hominis, patibulo suspensi, nec manu *regum* temporis acti (primum quidem *Angliae*, utpote ab *Eduardo confessore*, usque ad *Carolum primum*, — dein *Galliae* usque ad *Henricum quartum*), nec illa cadaveris frigida, nec bufone exceptis, cumulus est. Viri quondam celebris assertionem, « *scrophulis*, sic dictis, magis, quam *strumis* scriptorum, magnus regias fuisse admotas », haud satis fundatum esse, tum *anglo* thyreophymatis a nomine (*The King' sevil*) deducimus, tum ex eo supponimus: quod hoc *localis* genus vitii magis, quam *generale* alterum, nervorum, energico *imaginationis* ab impetu excitatorum, imperio subjacere, ex remediorum superstitiosorum in morbo illo locali non prorsus neganda efficacia, nobis quidem videtur. Non, ut ista, ex vulgi superstitione, sed ex efficaciae, quam aliis in malis externis saepe satis manifestant, notione desumta fuerunt: acetum ammoniacale, oleum camphoratum, digitalis purpu-

reae succus expressus, fel taurinum cum oleo et sale, unguentum mercuriale, aqua maris, electricitas, sacchari saturni solutio et alia, quae, si aliquid hinc inde, praestitisse, ex aliorum potius, quam ex nostra, observatione credendum sit: vix centesimam effectuum, quos *interna* subsidia manifeste hìc exserunt, partem agnoscunt. Atqui illud ipsum, quod externorum virtutem, quidquid clari quidam *Galliae* medici in contrarium nuper publicaverint, tam insigniter superat, antiquum ac efficacissimum simul remedium internum, si, qua demum ratione in thyreophymate id conferat, a nobis explicandum sit, theoriae medicae non parum confundit arrogantiam. De *spongia marina* calcinata hìc sermonem esse, nemo erit, qui dubitet. Similem fere huic virtutem exserit et lapidum spongiarum, et pilae marinae carbo, quibus aliqui et illum ossis sepiae, testarumque ovorum adsociant. « Simplex alkali causticum, carboni vegetabili remistum, eosdem, quidquod superiores effectus praestare, atque sal illud alkalinum ab oleo pingui magis involutum, mitius reddi, tensionem fibrae imminuere, cum humoribus corporis, cum muco tenaci, ex acido peccante, facilius coire, torpidita-

tem, obstructionem systematis lymphatici glandulosi abinde corrigi, musculorum interim laxitatem, atoniam, ab eodem augeri, « a quibusdam nunc praetenditur.

Quis vero est tam linceus, ut subtractam oculis humanis remediorum hujus indolis agendi rationem, nisi lente hypothetica armatus, valeat assequi? Quis in thyreophymate *humores degeneratos* esse — quis thyreoidea in glandula *mucum acescere* sensit? Solius spongiae marinae carbo, qui coeteris haud indiget, ad grana viginti bis terve in die adhibitus, omnem saepe a jugulo tumorem, scopae adinstar, averrit; quis vero pauculum illud salis alkalini, quotidie, et cum acidis et cum esculentis variae indolis (nec enim, sub ejus remedii usu, ulla nobis unquam diaetae solitae mutandae ratio fuit) *antacida* sua virtute hìc agere, humores tenaces, quos in massa liquidorum sibi fingunt, solvere, ac tali quidem, nec alia, actione gutturosos sanare, cum ratione aliqua praetendet? Sunt, qui spongiarum carbonem ipsas in fauces ac in canales, quos thyreoideae tradunt, cum illis communes, mechanica ratione agere praesumant; sed ut jam monuimus, nec hi canales hucusque demonstrati fuerunt; nec solus remedii

pulvis, qui ad fauces moraretur, sed quoque *lixiviae* illius cineris, eosdem effectus exserunt; neque hinc certe *morsulis* ex isto confectis, in faucibus, quod magni faciunt, lente deliquescentibus, ad curam felicem opus est. Quodsi stimulum in thyreoideam glandulam specificum, quo secretio morbosa deleatur, spongiarum carboni tribuamus; hypothesin et haec opinio, minus tamen obsoletam, aut rationi contrariam, olebit. Quasi aliquid morbosi phlegmatis a sanatione thyreophymatis in massam humorum reassumpti, per colatoria diversa ejiciendum foret, nec diuretica, nec alvum moventia nos unquam, absoluta cura, porreximus. Quod interim actio remedii evidenti satis stimulo conjuncta sit, docemur ex eo: quod delicatior pectoris constitutio, stomachique major sensibilitas, eumdem, nisi moderate administratum, aegrius perferat, et sanguinis pauci hinc inde sputum, adpetitus depravatus, sub usu illius remedii, ut observatio nos quoque docuit, aliquando comparuerint. Diuturnum vero, et disperso licet gutturali tubere, per aliquot tamen adhuc hebdomadas continuatum usum, laudatum sibi remedium exigit. Eodem in homine thyreophyma redivisse, — eodem tamen cum auxi-

lio repetito dissipandum, pluries experti sumus. Formula illius, *argentoratensi* quondam medico in secretis habita, nobis, prae aliis, in usu posita, coeterisque efficacior visa, prout illam jam multis abhinc annis publici juris fecimus, est sequens: Recipe spongiarum marinarum in fragmentis, — lapidum spongiarum, ana uncias quatuor, — pilae marinae, unciam. Ingerantur haec crucibulo, et fiat sub igne cinis. Hujus cineris uncia coquatur in aquae fontanae libris duabus ad remanentiam librae unius. Filtratis adde syrupi de cinnamomo, unciam. Capiat aeger ter in die unciam dimidiam.

Subsidia chirurgica. Vel quacumque ex causa thyreophyma magis tendi, calere, rubere, splendere; pulsare, aut, imminuto jam quidquam acutiore dolore, de suppuratione interna testari videatur; vel a cystide, folliculis, facile inter se patulis, obsessus hic tumor, his ipsis in locis tandem mollescere, fluctuare observetur; — vel tantam jam ad molem, duritiem perveniat, quae, testibus vertigine, sopore, rubore, inflatione faciei, haemorrhagia narium frequente aut nimis copiosa, respirationis officio, ciborum descensui atque cruoris a capite reditui obicem ponant; — his omnibus in ca-

sibus *chirurgica* manus, etsi a natura loci non parum circumscripta, requiritur. Ac *primo* quidem in casu, tumoris antehac frigidi, *incendio*, sub victu tenuiore et cujusve fuga stimuli, per hirundines, illi ipsi, quo loco venae jamjam varicosae evitentur, adplicitas, occurrimus.

Non avertendam facile, nec tamen absque felicis spe eventus tentandam, inflammati thyreophymatis *suppurationem*, cum admotis eidem cataplasmatibus, primum quidem blando fotu emollientibus, ob tardam vero nimis latentis abscessus maturationem, cum admistis eisdem incitantibus quidquam remediis, promovebimus. Consueto emplastrorum, tum ad resolvenda, tum ad maturanda thyreophymata, usui, ob taediosas aliquando cutis impetigines, ex illis oriundas, modo parum favemus. Nec praematura sectione folliculos, multo minus vero abscessus, glandulosa haec ad phymata natos, adperiri, sed, vel donec cutis hos obtegens, sponte sua rumpatur, naturae committi, aut ubi illa, tenacior, nimis diu resisteret, donec levi et cauta tricuspidis aut lanceolae actione, loco decliviore illa dividi queat, exspectari suademus. Ubi tenax nimis liquidum hoc per vulnusculum difficulter efflueret, vel ubi

ulceris superficies interna impurior, sanationi pertinaciter resisteret: injectio, ibi diluens, hic vero leviter irritans atque detergens, in usum trahenda est. Prona in fistulas hujus indolis ulcera sunt et, ne illae diu superstent, aut defoedans jugulum cicatrix remaneat, curandum est.

Quo vero in casu thyreophyma glandulosum, cellulosum, vel celerius (quod rarius contingit), vel tardius, quin artis subsidia impedire id potuissent, ad molem atque duritiem, functionibus vitalibus facile funestam, augeretur: ut has demum salvarent, chirurgi eximii, quò nec quidquam intentatum relinquerent, ad *escarotica*, *fonticulos*, ad *setaceum*, ad *arteriarum thyreoidearum* aneurysmatice expansarum *ligaturam*, et ad ipsam tumoris *exstirpationem* confugerunt.

Hunc equidem artis salutaris ramum diffusius hìc prosequi, nostri non est officii; juvat interim monere: quod, si quaedam ex his tentamina votis responderint; pauca tamen hucusque nimis, atque non nisi aliquam, ut videtur, thyreoideae glandulae particulam concernentia, haec sint; et quod plura eorum ita, ut nos vestigia terreant, finem utique morbo, — sed vitae simul terminum posuerint.

Escarotica atque *fonticuli* revera, ubi tumor adhuc mollis et ex collecto in illo humore necdum condensato, oriundus, ob dictas (§. 808.) rationes, pericula minetur: minore, his ipsis, sub rerum discrimine locum habebunt; ac imminuti hoc modo glandulosi thyreophymatis exempla non desunt.

Ipsa adeo *setacea*, ubi pars conspicua thyreoideae glandulae, respirationi circuloque sanguinis gradu majore infestae, mollescat: manu cauta, ne vasa, diametro sua ad duplum jam aucta, vel aspera arteria, tumori arctius adhaerens, feriantur, subtus introducta, solatio aegris esse queunt; nullum vero ex hoc conamine, ubi tumor glandulae siccus, durus, cartilagineus ac fere lapidescens tactu reperiatur, subsidium sperandum est.

Brevis atque commoda sane, ad liberandum a thyreophymate guttur, medendi ratio videri posset, et non paucis, eheu! chirurgis visa est, tumoris tam infausti, quam odiosi, *extirpatio*. Atqui huic artis conamini occasionem porrexerunt jam aevi veteris, tam *romani*, quam isto quidquam posterioris, scriptores: qui tamen singuli, si unquam ad guttur humanum scalpello feliciter sint usi: hoc modo fol-

liculosis, aut cysticis tumoribus admovisse videntur. Tam aequivoco, quam antiquo *strumae* nomine inducti, et *arabes* medici gutturosos aliquot sectioni submiserunt; a fatali vero aegris, sanguine abhinc illico exhaustis, experimento deterriti, ab hoc ipso in posterum abstinendum esse, prudenter praeceperunt. Nec tamen impedire haec potuerunt monita, quin posterior aetas, quamvis luce anatomica longe jam clarior, faustiorem in excisione thyreoideae glandulae sortem sibi promitteret; atque aliqua, praecipue a *Galliae* quondam chirurgis, suscepta hujus *extirpationis*, successu coronatae, exempla referuntur. Est interim, cur has relationes, ob chirurgorum ejusdem nationis nostrique temporis juste celebriorum, tentamina longe magis infausta, miremur.

Tandem, quod jam *anglus* scriptor proposuerat, ausu omnino heroico, arterias thyreoideas *superiores*, utpote minus profunde incedentes, *aneurysmaticas* fortiterque, cum partis calore, tensione, dolore auctis, tumultuose vibrantes, ut incrementi morbosi scaturiginem luxurianti nimis, in gutturoso juvene, glandulae subtraheret, ad leges artis cum filis circumducere atque ligare, vir clarus ac nobis

amicus, *Landhuti*, a. 1814, tentavit. Nota quidem arteriarum ex thyreoideis *superiorum* cum ramis *inferiorum* retiformis ac multiplex anastomosis, ne illarum per nodum chirurgicum occlusio, cruoris ex istis, sauciatam ad glandulam, impetum et copiam aut mox, aut quidquam tardius, auctam, facile praescinderet, timeri utique jussit. Absterrere quoque medentis animum potuit reflexio, saltem theoretica: quod modo dempto arteriarum thyreoidearum *superiorum* in glandulam eousque sibi submissam, influxu, — illibato coeterum, *inferiorum* atque profundius latentium arteriarum hujus nominis imperio, non nisi portio tumoris glandulosi illorum vasorum dominio subtracta, ope cultri satis tute posset rescindi. Has interim difficultates ac alias, si modo, ut diximus, de *partiali* glandulosi thyreophymatis, quousque hoc a propriae arteriae, *superioris* nempe, ramis potissime percurritur, quaestio est, restrictio haec solvere pro voto videtur. Ne tamen ad ausus majores, quibus vel ipsas thyreoideae glandulae arterias *inferiores* filo subjugare, atque integrum nunc vastumque tumorem, lenta, prout res juberet, manu, sub summo aegri cruciatu largoque hiatu extirpare con-

tenderemus, provocemur, celeberrimorum *Calliae*, nostrae aetatis chirurgorum fata sinistra, cum nobili candore publici juris nuper reddita, jubent.

Retentiones cervicales aliae.

§. 811. Quae de morbis *laryngis*, *asperae arteriae* ac *thyreoideae glandulae*, tum variis hujus operis in locis (§§. 173. 795 809.) satis breviter, — tum primo *Interpretationum clinicarum* volumine, dictione minus aphoristica, jamjam protulimus: ea retentionum seroso-lymphaticarum, his in locis oriri solitarum, expositione diffusa nos utique absolvunt.

Colli humani dignitas.

Non tamen hìc reticebimus, minorem saepe tum *laryngi*, imprimis *interno*, tum *collo*, in scholis attentionem concedi, quam quidem pons illius epiglottideus, tam angustus, ac aurae vitalis fretum, tantis undique scopulis circumdatum, et juguli, imprimis foeminei, sano haud minus, ac aegrotante in homine, formae earumque mutationes diversae sibi exigerent. Qui vasa arteriosa, venosa, tam insignis diametri, — qui numerosiores, quam ullibi locorum, musculos, — qui nervos cerebrales, cervicales primi ordinis et, ex qua isti nascuntur, medullam hujus nominis, — qui plexus lymphaticos et glandulas bene multas et varias, — ac demum, qui prae-

ter pharyngem atque oesophagum, animae vocisque nobilissima organa cum osse hyeoideo, hac unica brevique columna, cui tantae molis caput humanum, varios in sensus flexile, superimpositum est, considerat, fateatur is, oportet: nullam nostri corporis partem, compositionis multiplicis ratione tam nobilem, insidiis externis, internis, tantis, quam *collum*, fere prorsus a natura incustoditum, patere. Nec minus certe columnae, tot vitae instrumentis gravidae, longitudinem, crassitiem atque hanc ultimam non modo utroque in sexu, sed uno eodemque in homine, pro aetatis atque pro sui cum partibus corporis amicis consensus ratione, diversam miramur. Atqui, si modo quod, ubi coetera morbose conspirant, colla longiora, haemophthisin, phthisin, — breviora vero et crassiora, congestiones cruoris ad caput, cephalaeas, morbos soporosos, apoplexiam, — vibrationes violentas carotidum in febribus acutis, deliria praesagire noscamus, excipias; ob neglectam nimis diu *colli physiognomiam*, haud multa sane, tanto e fonte semeiotico, quae therapiae plantam irrigando foecundarent, hucusque derivavimus. Nostri interim non est officii, praeter ea, quae pluribus jam

hujus capituli et aliorum in locis, hoc de argumento insinuavimus, penetrare profundius; sed in ea modo vitia, quae ad retentiones mucoso-lymphaticas juguli pertineant, inquirere hìc pergimus.

Tumores subcutanei.

Ac primò quidem cutis, maxillae inferioris a margine, ad claviculas et sternum descendens, subjectis sibi tam altae dignitatis partibus laxiore modo vinculo adhaeret; nuchae vero, seu cervici, vicinius conjungitur. Hanc ob rationem homines laute viventes, otiosos tamen ac multa pinguedine turgentes, mento quasi triplici et pectoris ad confinia usque extenso, anhelantes incedere conspicimus. Eamdem ob rationem ac ob viarum aerearum propinquitatem, toties ad collum anterius nascuntur emphysemata (§. 707.). Vel a solo colli *erysipelate*, haec pars, vix adeo a sanguine, in vasis ejus collecto, quam a lympha copiosa, in telam cellulosam subcutaneam per secretionem morbosam deposita, inflatur et turget; nec prius, ac haec exinde resorpta sit, collabitur. Vel ipsam ad *nucham*, etsi cutis huic tam arcte adhaereat, cum pars haec corporis, ob morbos capitis vel proprios, vel modo symptomaticos, cum *emplastris vesicatoriis* atque *sinapismis* fre-

quentius, quam aliae partes, ac saepe eumdem repetitò ad locum, imprudenter vexetur: tumores conspicui ac ipsi, ut pluries vidimus, *anthraces*, maligni haud raro, nisi recte tractati, vel in cervicis osseae cariem, vel ipsam in mortem transituri, nascuntur.

Tumores folliculosi.

Frequentius interim ejusdem, aut albuminosae, sebaceae materiae, continuò densioris, collectio ad certas modo cellulas, sub cute juguli hac, vel illa, plerumque laterali, ob causas quascumque a phlogosi correptas, contingit: ita ut humor ille, sensim sensimque auctus, ac tandem plus aut minus coactus, segmentis cellulosis, fibrosis in medio diruptis, consumtis, ex pluribus spatiolis cellulosis, ampliorem in folliculum confluat aut penetret; donec et iste, a contenta materia, volumine ac pondere auctus, vicinas sibi telae cellulosae lamellas exteriora versùs urgeat sibique revinciat: quo tandem modo, plerumque satis lento, in saccum conspicuae molis, densitatis, basi plerumque lata, interdum, pedunculi in modum, tenui, a collo pendentem, haud raro vasa hujus majora, venosa, arteriosa, sibi vicina, sub insigni rerum discrimine, comprimentem

atque motu ab istis mutuato, aneurysmatis adinstar, pulsantem degenerat.

Phymata profundiora.

Quae vero hoc modo ad *exteriora* juguli contingunt, ea quoque *profundius* in isto hinc inde nascuntur, variae scilicet naturae (glandulosae aut folliculosae plerumque), nec tamen facile in carcinoma, vel in cancrum transitura, phymata. Sic nobilis matrona 50 annorum, scrophulis, ut vocant, nunquam subjecta, sed a contractae quondam luis siphyliticae, quamvis ab aegra constanter negatae, suspicione non libera, primò sinistram, posthinc et dextram colli ad partem, tumores glandulosos, dolentes, tandem inflammatos atque lente suppuratos obtulit. His jam per menses sanatis, *dysphagia* successit. Contra communem istius decursum, haec matrona cum longe minore difficultate liquida, quam cibos quidquam solidos, deglutire tunc potuit. Febris interea lenta, pallor faciei, summa emaciatio, cum vespertinis exacerbationibus et sudoribus nocturnis, etsi nulla hucusque tussis se proderet, hunc morbum comitabantur. Neque hic malorum finis fuit! laryngem nempe ipsum, etsi vox aegrae, a voce foeminae dictae aetatis vel minime abluderet, ac licet nulla unquam aut laryngitidis, aut cynan-

chis faucium symptomata praecesserint, osseum magis, quam cartilagineum, tactu percepimus; os vero hyoidis multo crassius, compactius, atque immobile magis, ac id unquam observaverimus, fuit. Foeminae, quae, post sublatam feliciter in clinico instituto *Ticinensi* peripneumoniam, inexspectatò in *dysphagiam* incidit, exemplum jam alibi a nobis relatum, quousque illud hùc pertinet, brevissime hìc tangimus. Exorto nempe in media atque profunda colli regione sinistra dolore, quin tumor conspicuus ibidem percipi potuisset; febris nova et perfecta deglutiendi impossibilitas secutae sunt. Post paucos dies, mamma sinistra atque lateris ejusdem brachium, insigniter tumere, tendi, dolere ac rubere coeperunt. Ipsa harum partium vasa lymphatica inflammata, copiose in conspectum venerunt. Morte non multos post dies insecuta, cadaver sollicite dissectum, abscessum id nobis largum, profunde retro medium oesophagum, simul inflammatum, haerentem, et vasa subclavia sinistra ubique comprimentem, ut dysphagiae acutae, refluxus lymphae per vasa sua e mamma et brachio sinistro impediti, ac celeris interitus causam nobis obtulit. Tam longo oesophagi sub itinere,

tot injuriis, ab assumtis esculentis, potulentis, vix non ebullientibus, aut aestuante corpore, glacialibus, acrioribus, spirituosis, ab ossibus, spinis piscium aculeatis, variisque peregrinis corporibus, media hujus canalis in via exposito, hic ipse canalis, culpa tam *aliena*, quam etiam *propria*, non paucis functionis sibi impositae obstaculis, de quibus hìc sermo est, et aliis subjicitur, ac innumeras, non modo thyreoideam tumentem per glandulam, sed et vicinorum viscerum, glandularum proximarum, imprimis *dorsalium*, phymatibus variis, abscessibus, a morbosa cum partibus aliis concretione, necnon ab arteriarum aortae, carotidum, subclaviae aneurysmatibus, adfectiones morbosas patitur. Aegrotantis autem ipsius oesophagi, copiosa sunt admodum, quae describendum hìc loci retentionum ad ordinem haud pertinent, vitia: aphthae, inflammatio, abscessus, induratio, interdum quasi cartilaginosa, vel et ossea, scirrhus, carcinoma, ulcera varia, haud raro cancrosa, excrescentiae spongiosae, polyposae, gangraena, varia ex illis, angustatio, distorsio, et conspicuos in saccos dilatatio, internorum parietum coalitio, spasmus, convulsio, paralysis. Ulcera oeso-

phagi, partes *pharyngi*, et *cardiae* vicinas praediligunt. Nos ipsi militis oesophagum, ita ut vix setam porcinam admitteret, ubique scirrhosum conspeximus. Foeminam illustrem, a *dysphagia*, multos per annos continuata, et a phthisi tuberculosa tandem extinctam, tractavimus: cujus ad oesophagum, loco ejus constricto, indurato, superiore, saccus peramplus repertus fuit. Hoc in sacco, aegra, potum, quo fere solo vescebatur, *coffeanum*, cum lactis cremore remistum, saepe per horas, nolens, retinere, ac tandem, absque hujus lactis coagulo, qualem hunc potum assumserat, dulcem ac immutatum, *eructare* magis, quam vomere solebat. Non rarae sunt colli, imprimis anterioris, laesiones cruentae, contusiones, abscessus, e quibus sanguis, humor purulentus, aut saniosus, per cutem excerni impeditus, vicinas telae cellulosae laxioris vias obliquas et magis profundas legens, collectiones hic morbosas, compressione vasorum majorum, asperae arteriae, oesophagi, aut et nervorum colli, vel suo sub osse sterni descensu, pulmonibus adeo funestas, inducat.

In *colli obstipi* (nunc satis *recentis*, interdum, praecipue ex rheumate, erysipe- Collum obstipum.

late, contusione, vulnere, furunculo, abscessu, *acuti*, — nunc vero jam *chronici*, — hoc in aegro *constantis*, in alio *periodicae*, atque tunc magis symptomaticae, plerumque spasmodicae, naturae, — hìc vertebrarum cervicalium a vitio topico, vel et rachitico, — illinc vero cutis, ab ambustione, vulnere, cicatrice nimis stricta brevioris, vel musculorum diversorum, imprimis platismamyoidum, sternomastoideorum, reclinato in latere, vel jure constitutionis, sanitatis, vel ex morbo, in antagonistas praepotentium, — in opposito vero, aut ex laxitate, atrophia, paralysi, aut ex profundiore cicatrice, aut ex mala consuetudine, prout poeta satyricus jam cecinit, *adulatorum, meticulosorum*, illorum imperio cedentium, — subinde ex causis adhuc prorsus incognitis oriundi) rationes tam multiplices hìc loci illustrandas, descendere nequimus; hoc unum hùc spectat: quod toties, ac, vel ad musculos, vel ad arterias, in ipsa fibrillarum carnearum cellulosa interstitia humor in coagulum pronus morbose secernitur, atque corpus intermedium istis, vel mole sua atque consistentia, vicinarum motui fibrarum adversum, in uno colli latere constituit, vel partis ita condensatae, retractae, ri-

giditatem ac resistentiam adauget: toties oppositi lateris fraternus musculus, suo, in sustentando capitis aequilibrio jure spolietur.

§. 812. *Therapiae medicae* in sanandis, quae §. 811. descripsimus, juguli vitiis, *paupertatem* dolenter fatentes, majorem aliquanto in *artis chirurgicae* (quamvis hìc non parum limitatae, subinde vel ex eo, quod, resecto unius lateris musculo nimis contracto ac brevi, huic demum jugo subtractus, alter ac sanus, eamdem aliquando in collo morbose flectendo tyrannidem exerceat, incertae) subsidia fiduciam ponimus. Quam imperfecta hucusque dicenda sit *strumarum* (*scrophularum*), vel ad collum, vel alias ad partes eae resideant, pertractandarum ratio, medicorum, etiam peritissimorum, ut suo loco neque nos celabimus, nullus certe diffitebitur. Etsi vero thyreophyma verum (§§. 800. 801.) morbo strumoso frequenter conjunctum, sub methodo medendi contra illud laudata (§. 810.), hoc ultimo prorsus intacto, persaepe dispareat; exempla tamen, licet modo pauca, habuimus, spongiae marinae ac aethiopis antimonialis longo sub usu, praemagnos et thyreoideae, et glandularum colli aliarum tumores an- Cura.

nosos, non parum fuisse imminutos. Illa ipsa matrona, dysphagia jam ultra annum adfecta, cujus supra (§. 811.), mentionem injecimus, sub frequente clysterum nutrientium, ac gelatinae animalis usu, a porrecto primùm spongiae ac pilae marinae descripto jam lixivio, dein ab ingesto pulvisculo ex gummi guajaci, calomelas ac sulphuris aurati antimonii aequa portione composito, atque illinito demum anteriori colli regioni unguento mercuriali, propter dolores lancinantes, hinc inde ex illo, ad aurem ac tempus dextrum ascendentes, cum opio remisto, deglutiendi facultatem fere omnem, sub qua tamen liquida non, ut antehac, solidis facilius, sed quidquam difficilius hauriebat, decem hebdomadum spatio, cum haec scribimus, obtinuit. Saepe tamen nimis glandularum strumosa, aut alia colli vitia, internis auxiliis pertinaciter resistunt; donec ea, humore scilicet morboso plus minusve condensato, gravida, chirurgicae lanceolae, caute admotae, promte satis obediant. Superficiales magis colli tumores glandulosi, necdum integre suppurati, nisi iidem, sponte forsitan atque profundius dirupti, nobiliores in partes infernas deferri minentur, quò cicatrix minus foeda obtineatur, sibi ipsis

committendi sunt. Qui ad *collum anterius* sub cute nimirum tam laxa, oriuntur, tumores, in abscessus conversi: illi certe, ne pus, suo pondere, viam sibi inferiorem atque hinc facilem, subintret, cautae ope lanceolae maturius adperiendi, vel si, forsitan profundius positi, cultrum, facile funestum, recusent; cum escaroticis, absque mora longiore, pertractandi sunt.

ORDO III. GEN. III.

RETENTIONES THORACICAE.

Transitio. §. 813. De retentionibus *thoracicis*, tam *aereis* (§. 707.), quam serosis (739.), jam locuti, eoquod ex ipsis his ultimis, cum muco aut lympha morbose secreta remistis, mora temporis condensatis, mucoso-lymphatica potius retentio succrescat, quin hanc simul illis in locis retentionem tangeremus, imprimis ubi de *cystico pulmonum hydrope* fuit quaestio (§. 742.), evitare non potuimus. Sic etiam quae de *catarrhis* tracheae, bronchiorum (§§.511. 512.), de peripneumoniis (§. 186.), maxime de *notha* (§. 188.), et quae de *tabe pituitosa* (§. 513.) retulimus, ea certe nisi morborum istorum solutio, praeprimis per sputa, locum inveniat; de diversis retentionibus, maxime de mucoso-lymphaticis, quidquam participant, atque hùc demum simul revocanda sunt. Pauca igi-

tur a nobis, quae retentiones *thoracicas* concernunt, his addenda superstant, ac modo de *lacteis*, *lymphaticis ad mammas congestionibus*, de *dyspnoea pituitosa*, de quibusdam *tumoribus*, a scirrhis ac a strumis, de quibus alibi speciatim agemus, diversis, et denique de *polypis bronchialibus*, ac de retentionibus mucoso-lymphaticis, in ipso *mediastino* aliquando contingere solitis, mentionem faciemus.

§. 814. Sub consideratione *galactirrhoeae* (§§. 553. 557.), multa, quae *mammas* earumque functiones concernunt, maxime vero quae liquoris nivei, pusionum nutritioni dicati, per illas *jacturam* respiciunt, tetigimus. Hic vero de ejusdem liquoris benefici *retentione* morbosa ejusque praecipuis phoenomenis sermo faciendus est. Retentiones lactis.

Nulla pars corporis humani, tum diversos inter populos, tum inter ipsa istorum individua, quoad formam, amplitudinem, consistentiam, directionem, tam diversa est, quam esse solent *sexus sequioris ubera*. In his enim ista, mammis virorum, sua plenitudine, modo parum dissimilia; —in illis, volumine duplo majora; in aliis, prorsus gigantea et, ut a collo suspendi debeant. in quibusdam, monstrosa, vel a-

deo universim inaequalia ; — hic forma eleganti, hemisphaerica, pectori in angulum rectum superimposita; — illinc, metae, seu coni in modum pendula, vel ad humeros usque flexilia, — nunc, sinu intermedio arctiore sibique viciniora, osculantur se mutuò; — nunc largiore hiatu divisa, semetipsa fugiunt. Mammae, in virgine sacra, *osseae* exemplum Ephemerides naturae curiosorum conservarunt; atque nos ipsi foeminam, duarum jam prolium matrem, novimus, cujus ubera, praeter frigus fere glaciale, *marmoream simul duritiem* offerebant. Atque haec quidem a costarum convexitate, a pectoralis musculi torositate, a coeli, temperamenti, valetudinis, secretionis menstruae, vestimentorum potissime, victus, nutritionis, exercitii, pathematum animi ratione diversa, scaturire censentur, mutationes vero non exiguas, ab aetate, a statu vel coelibi, vel conjugali, — atque, sub hoc, aut sterili, aut fertili, ab officio nutricis aut adimpleto, aut recusato, subeunt. Oportet vero a tanta unius ejusdemque organi (dignitate post *uterum* primi) inconstantia, etsi, eidem adsueti, hanc minus miremur, stabilitam inter partem sexualem utramque harmoniam, saepe non parum perturbari; atque

hanc ipsam discordiam, nunc generandae, nuuc vero nutriendae in prolis sortem non parum influere necesse est. Etsi vero lactis secretionem a mammis, mole non parum inter se diversis, eodem circiter successu absolvi videamus; « *uterum* tamen *contractum* ac *parvum*, in nonnullis non raro conspici *praecipue sterilibus*, quibus *mammillae* quoque *parvae* et *contractae* sunt, ut ex illis *uteri parvitas et exiguitas* etiam arguatur », jam celebris *Lusitaniae* medicus, — et, qui ipse, « *steriles* quasdam mulieres novit, quibus, praeter papillam et areolam, vix, ac ne vix quidem, mammarum esset quidquam», summus *Italiae*, de sedibus et causis morborum scriptor, animadvertunt. Major in rem tam alti momenti, medicorum attentio, plura quondam forsitan comperiet.

Nullum omnino mulieris humanae voluntati in lactis officinam imperium est. Pluribus adeo nutricibus, cum ubera, lacte licet turgida, filiis sugenda porrigerent, per aliqua minuta nihil lactis ex illis effluere, — tandem vero vias lacteas, quasi sponte, adperiri (quod « lac sibi irrepere» *Germanae* dicunt) intelleximus. Aliter haec res in *brutorum* quorumdam animalium foeminis, — multis saltem in *vaccis*,

equabus, se habere videtur: ut quae, plenissima sibi ubera, mulgentibus saepe pertinaciter clausa tenent, lactisque petitum effluxum ex mala voluntate impediunt. De *Africae meridionalis* vaccis, ab europaeis tamen haud diversis, jam dudum retulerunt: eas, nisi vitulis suis praesentibus, lac sibi constanter *comprimere* »; ac nuperior adeo illis de oris scriptor, indecorum satis, quo promontorii *bonae spei* incolae animalia haec, ut lactis fontes mulgentibus adperiant, cogunt, subsidium in artificiali *vaginae inflatione* consistere testatur. Ipse jam historiae parens, de *Schytis* retulit: « Hunc populum pastorem, *equarum uteros flatu*, per pudenda cum fistulis osseis immisso, *implevisse*, atque tumefactis sic uteris, ad mammas lactis copiam praecipitasse ». Quodsi vero mulier humana, lac, jam secretum et turgens nisu proprio coercere nequeat; saepe nimis hoc liquidum, vel ex causis morbificis effluere arcetur; vel a matertera sitienti puero crudeliter detrahitur; vel hoc exstincto, aut ad sugendum inepto, vel quod pusio, non utramque, sed unam modo semperque eamdem mammam sugere aut velit, aut ob varias rationes deplere queat, nisi sponte illud vias consuetas for-

sitan sibi pandat, in sinu materno concluditur nasciturque *Polyalia*, seu lactis in mammis superabundantia.

§. 815. Ductuum lacteorum, serpentino incessu ad papillas mammarum turgentium, totidemque per istas orificiis patentium, morbos nec a longe quidem satis perspicimus. Contextus cellulosus copiosus, elasticus, praeter adipem, hos ductus lacteos circumambit, eosque, lacte plurimo turgentes, firmat et sustentat. Horum ductuum excretoriorum moderata compressio externa, gradatim versùs papillam directa, sub mulctu, humorem lacteum contentum magno cum impetu, singula per ostiola expellit. Mox novus et copiosus hos tubulos subintrat latex niveus: qui similis motus, vel suctionis beneficio emulgetur, extrahitur. Humanae foeminae, vel praegnantis, vel nutricis, ubera, absque his subsidiis externis, lac nimium, non aequali tamen aut temporis, aut facilitatis ratione, dimittunt. Quaecunque vero causae canales excretorios alios, ut alluenti humori renitantur, inducunt: eae quoque ductus lactiferos impervios reddunt ac laedunt. Causae:

Quae cum albo, ex saturninis, colore ubera fucant, venas istorum cùm coeruleo

pingunt, aut cum unguentis, facile rancidis et acribus, mammas obliniunt, aut aeris injuriis easdem incautae exponunt: eae, tam augendae pulchritudinis a fine quamplurimum aberrant; quam transpirationem hujus globi lactiferi supprimunt, cutem illius teneram, vetularum in corium transmutant, condensant, nervos ejusdem, sensu sibi proprio spoliant, et non paucos sibi, suo tempore gravidis, puerperis, nutricibus, mammarum morbos ipsaemet praeparant. Damna vel maxima, compressione sua, mammis inferunt thoraces, trabeculae, vestimenta nimis arcta: quae nempe papillarum incrementum cohibent, easdem ipsam in mammam profunde reprimunt, fere omnes obliterant, ac verrucae in modum deformant. Decem inter virgines, insano hoc amictu coercitae, vix una est, quae novos, quos, nupta, reipublicae cives exclusura est, propriis uberibus alere possit. Quae, in primo *politiae medicae* volumine, hac de materia atque de illis, quae *physicam filiarum educationem in bonum reipublicae ac proprium* concernunt, jam octo abhinc lustris, — et quae posthaec de *lactationis maternae officio, non impune negligendo,* in secundo ejusdem operis tomo, societa-

tum humanarum antistites docuimus: ea, laudis quidem sat multum, — fructus vero perparum hucusque procurarunt. Vix praevisum hunc rerum eventum, aequa, ut speramus, bilance ponderabit, judicabit *posteritas*.

Ad papillam, areolam.

Ipsius *papillae* et *areolae* constitutio morbosa hìc primò consideranda venit: ut quarum prima, vel nimis retracta et brevis, vel justo tenuior, longior, aut crassior, vel excrescentiis fungosis aut aliis obsessa, vel quondam fissa, exesa, dein cicatricibus obducta, vix non callosa, non potest non lacteorum ostia canaliculorum obturare atque claudere. Ad *areolas glandulae sebaceae* positae sunt, quarum humor subcereus, papillarum confinia, tam facile a lacte destillante, vel a puelli acriore quidquam saliva excorianda, defendat. Sub ipso primae graviditatis fine, in sanissima coeterùm ac juniore foemina, vidimus has areolas superficietenus inflammari, ac per mediam illius partem, quasi a cantharidibus, vesicis, sero flavo ac tenaci repletis, repetitò obsideri. Elegantis, nec alterius morbi suspectae mulieris utramque areolam mammalem, ab *herpete rodente*, ad omnia diu rebelli, exedi vidimus, et cum solo tandem cremore lactis

dulci, saepius in die superimposito, sanavimus. In duabus, tenerae adhuc aetatis, virginibus, jam vero pluries menstrua expertis, *strumoso habitu instructis*, mammas, quin fluxus tunc periodicus instaret, plus una vice tumentes, rubras, atque summe dolentes, — *areolas* vero illarum valde exulceratas, non ita pridem conspeximus. Coeterùm a *contagio venereo* haud raro maligna magis, lacera et lardacea prorsus ulcera, tum ad has *areolas*, tum ad ipsas *papillas*, nascuntur. Illi igitur folliculi sebacei aliquando obstrui, ac molem majorem, quae ductus lacteos, sub cute tenera papillam adeuntes, non parum angustat, adquirere possunt. Frequentiora interim lactis effluxui impedimenta ponuntur ad loca, per quae ductus lactei excretorii ad papillas properant. Sic egregius anatomiae pathologicae scriptor, octodecim annorum mulierem, pluribus ad ubera doloribus atque incommodis vexari conspexit, cui, primis vitae suae diebus, more obstetricum variarum iniquo, lactescens humor teneris mammillis tam ruditer expressus fuerat, ut vehemens has glandulas inflammatio prehenderet, ac subsequens suppuratio papillas ipsas devastaret. Sunt, quibus, primo constructionis vitio,

ad mammas *papillae defuerint*, aut et numero plures, tres quatuorve, exstiterint: sic, ut nos quoque *duplicem*, una in mamma, *papillam*, quarum una longe minor altera, lacti tamén patula fuit, in instituto clinico *Vindobonensi* auditoribus nostris exposuimus; ac ut *Friburgensia Brisgoviae* inter moenia, duplicem in utraque mamma papillam, mulier juvenis offert.

Rarum est, sed aliquando contingit, foetus, *dente*, ex incisivis uno vel altero jam instructos, utero excludi. Longe minus insolitum est, hos dentes, lactationis sat recente adhuc sub epocha, pueris subnasci: quo rerum sub statu, hi ipsi haud raro, vel ex aviditate, vel ab aliis rationibus excitati, papillam nutricis graviter, nec sine ductuum lacteorum laesione, ac insequente inflammatione, suppuratione, momordisse, et partim dextruxisse conspecti sunt. Infantes etiam, quibus dentes necdum concessi sunt, lactis avidissimi, simul vero lentioris, quo matribus quibusdam hoc effluit, impatientes, papillam cum gingivis male tractant, quasi masticant, excoriant, ac adeo hanc particulam destruxisse, visi sunt. Saepius *rhagades* papillas mammales, extreme sensibi-

les, molestant. Quodsi tunc proles has sugere continuet; augentur indies, sub summo nutricum cruciatu, hae *fissurae*, et *papillarum*, hoc etiam modo, a mammis *abscedentium*, ulcerumque, curationis admodum difficilis, exempla non desunt. Tum a glandulis quibusdam sebaceis, quae mammarum ad papillas resident, tum ab istarum irritatione, ac non infrequente, leviore licet, phlogosi, *pseudomembrana* interdum circa illas subnascitur: quae ductuum excretoriorum oscula obducit, ac in primiparis, nisi prius emollita, et a papillis separata, lactis effluxum omnem impedit. Multorum ad papillas vitiorum, culpam *thoraces* et *cingula*, quibus virgines sibi ubera superiorem ad pectoris regionem, tam insano conatu, ut et vestigia illarum dispareant, urgent et comprimunt, agnoscunt.

Ad mammae globum.

Non glandulosi acini, non glandula *in medio* mammae sunt; sed soli ductuum lacteorum trunci, multa tela cellulosa obvoluti et inter se colligati: quae quidem cellulosa a distentis lacteo humore truncis comprimitur, et progressu temporis ita condensatur: ut non exiguam, vel sanis in nutricibus, duritiem contrahat, et a morte puerperae lactantis insecuta, pro-

sectoribus sat magnam, hanc mammae sedem extricandi et cognoscendi, difficultatem pariat. In hujus igitur telae cellulosae interstitia facile humor puriformis secernitur, qui, per moram induratus, ipsos ductus lacteos, per medium sui ad papillam tendentes, comprimit, et lactis per illos effluxum intercipit.

Oportet vero, data causa, majorem lactis copiam tum in canalium lactiferorum truncis praecipuis, tum in *sinubus*, quos illi suo confluxu constituunt, retineri; interim nec dubium est, et glandulae mammalis *acinos* (quamvis de horum cavulis haud satis constet) et horum *acinorum radiculas*, quae in truncos confluunt, a lacte cohibito turgere. Papilla per unicam noctem ligata, vehementer mamma nutricis intumuit. Eadem, ut monuimus, ex facta in telam cellulosam, quae, media sub papilla, ductus lacteos ac sinus inter se colligat, materiae puriformis depositione, ab inflammatione, abscessu, induratione, scirrho, meliceride, steatomate, pinguedine nimia, tumore lymphatico, strumoso, hos ductus lacteos comprimentibus, contingunt. Similis *remediorum valde adstringentium*, quibus foeminae lac sibi dispellere, aut uberum, a lactatione

vix peracta, inductam laxitatem corrigere, ac formae elegantiam virgineam hemisphaeriis his restituere contendunt, est actio. Etsi nempe haec remedia, interna istarum minus, quam integumenta, attingant; horum tamen major constrictio, vasorum lactiferorum dilatationi resistentiam opponit, atque lactis jam secreti per haec decursum ac effluxum praescindit. Ab inflammatione mammae quidquam majore, *papilla, retracta*, per tumorem vicinum vix non sepulta, comprimitur. Sicut vero tenera et innocens virgo, vel per verbum *pudore* laesa, confestim, non genis modo, sed *toto quoque sinu erubescit*, et a sanguine suis in vasis cohibito suffunditur: ita quoque *metus* et *terror subitaneus*, per spasticam tubulorum lacteorum ad hanc partem, nervis ditissimam sensibilissimamque, contractionem, lac illico suppressisse est visus; et quod magis insigne *nervorum* et habitus analogi in ubera imperium patefacit, est summus *mammae unius cum altera consensus*: quo fit, ut similis ex hac, in alteram transeat adfectio. Nec minoris ponderis est major aequo *vasorum sanguineorum* ad ubera *repletio*, extensio: qua toties, ab imminente fluxu periodico, a lochiis aut menstruis suppres-

sis, ea dolent, turgescunt ac duriora redduntur. In teneris adeo, decem, vel duodecim annorum virginibus, tumores aliquando in mammillis oriuntur, quos modo prima menstrua, vel, tardius, primum puerperium, dissipant.

Summa vero *frigoris*, in lactis effluxu cohibendo, potentia est; et pars inflammationum ac retentionum acutarum, has ad partes vel maxima, *denudationi mammarum* apud nutrices, sub media transpiratione, incautae, atque consueto amicarum, ex atmosphaera saepe frigida et humida, tepefactis nec quidquam prius vestibus, puerperarum ad lectos conventui debetur. Ipsa quoque *puellorum, pro lactatione jam nimis adultorum*, robustorum, *suctio violenta*, qua, imprimis sub defectu lactis sufficientis, et sanguis aliquando e mammis violenter extrahitur, atque teneris ita lactiferis canaliculis vis nimia infertur, hùc pertinet. Quasi funes contortos interdum hi lactei canales ampliores, obstructi, praesentant; ac vel sponte, vel, ubi violenta nimis suctio, aut contusio externa accedant, rumpuntur. *Pusionum* etiam in exsugendis, deplendis nutricum uberibus *infirmitas*, aut nata illis ex *ranula*, *ex frenuli*, *palati vitiis congenitis*, ex

aphthis oris, vel alio ex morbo, deglutiendi difficultas, lactis ad mammas redundantiam, stagnationem, haud raro provocant.

Retentio igitur lactis, vel in ipsis canaliculis, truncis ac sinubus lacteis contingit; vel, his diruptis, in tela cellulosa, his ductibus vicina, locum habet. Sic foeminam ad nosocomium *Ticinense*, cum tumore mammae sinistrae tam insigni venisse conspeximus, ut fere sexduplam mammae dextrae nobis magnitudinem offerret. Indolens hic tumor tunc fuit; sed summum ob pondus, cum fascia, a collo ad imum abdomen pendente, sustentari debuit. Accedente simul celeberrimo chirurgiae practicae hac in academia professore, qua ratione tumor hic insignis exortus esset, inquisivimus. Respondet mulier: « se filium propriis ex uberibus jam ultra annum cum dimidio aluisse, cum hic infans, robustus, tanto quondam cum impetu lac e mamma sinistra protrahere tentasset, ut ingentem illa dolorem hac in parte senserit. Ab eo tempore, refert extenuata satis mulier, tumorem, sex fere hebdomadum spatio, sub doloribus mitioribus, ad eam fere molem, quam nunc nobis offerret, increvisse; per tres vero cum dimidio menses, sub dolorum cessatione soliusque pon-

deris sub sensu, modo parum huic tumori accessisse. Manifesta nunc hac in mamma fluctuatio, collegam nostrum, ut mox cum tricuspide hunc tumorem, inopinante foemina, perfoderet, induxit. Exspectati vero *puris* in locum, hac e mamma gigantea, lactis dulcissimi, incorrupti, cremori similis, *librae circiter decem* prosilierunt; quo praestito, saccus ingens et vacuus a glandula mammali pependit, mox cum fascia et illis, quae robur amissum illi paulatim restituerent, muniendus. Instituta tunc cum hoc liquido, in parte corporis calida per quinque menses et ultra stagnante, analysi chemica, *lac verum*, *nec quidquam corruptum*, illud esse, in omnibus hoc nobis examen ostendit. Casum huic fere similem, a viro celebri, *Berolini*, non multis abhinc annis, observatum, in ejusdem *archivio medico* legimus.

§. 816. Quaecumque vero causa lactis copiam in systemate mammali retineat, vel etiam ubi, plena licet, ubera mater filio subtrahit; sub victu parciore, sub fotu debito, ac sub coeterarum excretionum, imprimis lochiorum, recto regimine, hoc liquidum, nisi aliud quid obstet, feliciore sub omine sensim sensimque ad vasa mammarum lymphatica, — ex his, in ductum Symptomata.

thoracicum revertitur, atque hoc ultimo in ductu, cum chylo, lympha, mox vero ipsa cum sanguinis massa, miscetur, et sui in cruorem metamorphosin exspectat.

Tumores lactei.

Contrario vero ac nimis frequente sub casu, ex eo liquido stagnante, vel mox a pusionis ab uberibus remotione, vel ex eo, quod serior lactis separatio per menses saepe multos continuet, longe tardius *tumores* sic dicti *lactei* nascuntur. Tunc scilicet mammae, antehac elasticae, aequales et glabrae, intumescunt magis, tenduntur, ponderosiores et hincinde salebrosae fiunt; dolor in illis, necdum interim pulsans, insurgit, nec etiam rubescunt; glandulosas prominentias, vel tumores oblongos, funiformes, tactus, aegrae longe sensibilior, in illis distinguit. Frigoris, aut quasi glaciei inter scapulas suspensae, sensatio, saepe febris ephemera, vel paucas modo ad horas extensa, subintrant.

Inflammatio mammae.

Haud raro autem, sub majore a lactis retentione, vel quocumque alio a stimulo, *inflammatio ad mammas*, dolor ardens, pungens, saepe intolerabilis, accedunt; anxia, inquieta redditur mulier, difficilius ea respirat; febris, praevio saepe frigore, calore magis accenso, protrahitur in longum; pulsus frequentes ac pleni fiunt, do-

let caput, nausea, sitis intensa; dolent ipsa brachia et, glandulis subaxillaribus plerumque simul turgidis, tensis atque dolentibus, prae mammae tumore, cruciatu, nec ullo modo moveri, nec trunco adpropinquari possunt; effluxus lactis e mamma fere omnis suspenditur; tumor, quo loco incendium magis urget, interdum duplici, major, longe durior tactusque omnis, cute hìc insigniter tensa, splendente, ruberrima, fere sublivida, impatientissimus est. Aliquando, dum febris dolorque minus urgent, et lactis effluxus augetur: tumoris hujus *resolutio*, sub copioso plerumque, et acidum spirante sudore, sub urinae turbidae excretione, obtinetur. Frequentius vero augentur indies symptomata: dolor nunc fit pulsans, totiusque mammae volumen insigniter augetur. Haud raro et sociae mammae, imprimis ubi lactis ex ea effluxus intercipitur, simile subsequitur incendium.

Sub tanto malorum incremento, *suppuratio* certe timenda est; saepe interim in parte magis tumente, inter cutem scilicet et glandulam, humor seroso-lymphaticus colligitur; cutis super eo quidquam mollescere, digitoque magis cedere advertitur. Quodsi autem fallaci hoc e signo, ad fa- Suppuratio.

ctam jam illinc, vel ad latentem in profundis *abscessum* concluseris, et ad cultri usum chirurgici te mox converteris: crudam iste glandulam, cum summo mulieris tormento, malique notabili augmento, quin, praeter sanguinem et serum e vulnere quid effluat, subtus attinget ac ausu insano dividet. Sic juvenis et venustae mulieris mammam, gravi ac sat recente incendio correptam, a chirurgo, non parum aliàs in arte versato, etsi *pus* in ista tam promte expectari non posse, hunc sollicite admonuissemus; nihilominus vix non per medium cum cultro dividi, — puris vero nec guttulam tanto e vulnere educi, dolenter conspeximus; nec sane difficile foret, plura tam audacis festinationis tristissima exempla, nisi hoc unicum sufficeret, hìc adferre: ut nullam fere partem corporis tam ruditer et incaute, quam benefica generi humano ubera, tractari, experti nimis simus. Lenta nimirum *glandularum* suppuratio, quod jam de *bubonibus* inculcavimus (§. 538.), esse consuevit; ac saepius, quod ibidem non minus monuimus, in contextu celluloso, illas inter et cutem posito, humorum, a pure longe diversorum, superficialis collectio, quae spem *resolutionis* non omnem mox

auferat, contingit. Frequenter vero pus ipsum, quod in sinu glandulae aliquamdiu restagnat, feliciorem ejusdem, adhuc durioris, maturationem non parum adjuvisse observatum fuit. Plura de *mammarum abscessibus*, quorum cura chirurgos respicit, hic non adducimus.

Sub febre, in laxioris habitus nutricibus praecipue, mammarum inflammatio non satis promte resoluta, haud raro glandulae istius in parte adfecta *duritiem* post se relinquit, a *scirrho* interim, prout alibi jam docuimus, diversam. Durities.

Quamvis autem *tubera* mammarum *lactea*, inflammationis conspicuae hucusque expertia, non exiguam saepe atque callosam fere duritiem assumant: ita ut istam ex lactis *coagulo* et *grumis*, aut quasi *indurato* in vasis lacteis, vel in tela mammarum cellulosa detento a *caseo* quamplurimi repetierint; experientia tamen docuit, quod ejusmodi tumores, etsi jam antiqui et ad annos aliquot extensi, plerumque tamen non tam firmam ac solidam, quam *liquidam* satis materiam continuerint, saepe sponte per fotum, aut opportunis cum remediis, aut novo puerperio, validaque satis novae prolis robustae suctione eliminandam. In aegrotantibus interim nutri- Retent. lacteae reliquiae.

cibus, lac diutius intra mammas restitans, flavescere denuo et spissescere, non minus rerum eventus docuit.

Metastases lacteae.

Sed magni momenti theoriam, saeculi ultimo elapsi clari medici, imprimis obstetricii, super *lactis*, in mammis cohibiti; ad massam sanguinis *retrocessione*, ac diversas in partes *metastasi*, fundarunt. Ea scilicet ab epocha, vix mammae puerperae, vel nutricis, paulo promtius conciderant: ubi aliam ad partem dolor internus, inflammatio, tumor, aut profluvium *albidi coloris*, vel citius, vel tardius has mulieres prehenderant: fere singuli hi morbi ex *lactis metastasi*, magno satis diagnoseos, hoc modo levioris sibi redditae, cum commodo, derivari sueverunt. Jam pridem, sub causarum *febris*, ut vocant, *puerperalis* examine (§. 219.), opinionem eorum, qui hanc febrem ex *lactis depositionibus* repetere contendunt, impugnavimus; ac si forsitan nos ipsi, cum exemplo proprio puerperae, mammas, lacte plurimo repletas, filio suo recusantis, et ex dissipato per vapores uberibus admissos, lacte, a cruris tumore insigni, albidissimo, ac a doloribus acerbissimis prehensae (§. 559.), praedictam confirmasse videamur hypothesin; longe absumus nihilominus, quin hunc

rerum in illa muliere decursum, ipsi *lacti*, ex mammis in crus adfectum *deposito*, tribuendum esse credamus. Aliquando scilicet, primis a puerperio diebus, tumores cruris unius vel alterius, cum dolore ad inguen, celeriter ad vulvae labium et per crus ad genu, vel ad pedem extensi, albidi, caloris morbosi expertes, aequales, digito renitentes ac oedemate firmiores, nascuntur; haec vero cruris adfectio, non ex lactis metastasi, sed ex glandularum inguinalium, a lymphae, per uterum gravidum, parturientem, impedito refluxu inducto tumore ac duritie descendit. Non quidem ideo, quod in delicatulis hominibus, post pastum uberiorem, febriculae speciem a *chylo novo* in sanguinem delato, magis, quam ex opere *subactionis ciborum laboriosioris* derivemus, negabimus, tam amplae secretionis ad ubera suppressionem subitaneam, mulierum saluti contrariam fieri posse. Oportet sane ex resorpta citius, et ad sanguinis massam revecta majore lactis copia, systematis sanguinei *plenitudinem* stimulumque majorem pro tempore oriri: de quibus simul et organa secretoria variis in locis participent, propriamque actionem vel multiplicent, vel ad perversam secretionem impendant.

Quemadmodum vero largioribus et ad dies aliquot repetitis ab epulis, chyli copia insolita, massae cruoris advecta, sub regimine magis sobrio, tumultus modo momentaneos in universo systemate, vel, si forsitan majores, — certe non ideo *metastases chylosas*, excitare consuevit; — quemadmodum quotidie aliquoties chylus recens ad sanguinem, quin, ex hoc, partes alias, quam quas debet, ille alluat, defertur: ita quoque nec a *lacte*, systemati vasorum uberius restituto, praeter temporarios in isto ac in officinis secretoriis tumultus, actio illa, ceu specifica *ejusdem liquidi* in partes alias *depositio*, expectanda est.

Sequetur igitur hinc inde sub his turbis, a lacte reassumto excitatis, instrumentorum colatoriorum perversa, — non *lactis*, sed humoris, cui secernendo, vel sana, vel morbosa, praefixa sunt, secretio. « Atqui tamen, inquies, *lactei coloris* sunt, vel quae post mammarum collapsum, puerperis, nutricibus viventibus ex utero fluunt, per urinas secedunt, rejiciuntur a ventriculo, miliarum sub forma ad cutem efflorescunt, vel quae, a morte illarum, diversis in cavis reperiuntur; tumorum vero, quos *lacteos* vocamus, albedo manifesta

est! — Quanti vero ponderis haec argumenta sint, tu ipse videbis, si, quae, absque fomite lacteo, aut in *virginibus*, aut in foeminis *sterilibus*, aut, si tibi haec minus sufficiant, quae ipsis in *viris*, sub medorrhoea chronica insonte, sub coryza, sub fluxu coeliaco, phthisi pituitosa, in morbis quibusdam acutis, per urinas, *alba* secedunt, in hujus coloris miliaribus translucet, — vel quae, in eorum cadaveribus, a peritoneitide, pneumonia, *puriformi* materiae cum sero remisto adscribenda, deteguntur, absque praeconcepta opinione cum humoribus in sic dictis *lacteis*, *metastasibus* reperiundis, comparaveris. Sic, ut nempe non omne, quod *flavum* est, *bilem* constituit: ita quoque non omnis humor albus de *lacte* testatur. Ex tribus cadaveribus admodum diversis, uno, *foeminae*, ex febre puerperali defunctae, — altero, *virginis*, a peritoneitide exstinctae, — tertio denique *viri*, pneumonia suffocati, materiam albam, quasi seroso-caseosam, in *Ticinensi* nosocomio collegimus eamque chemico egregio examinandam commisimus; similem vero in omnibus istorum liquidorum, ex duobus cavis abdominalibus foemineis, et ex cavo thoracis virilis haustorum, esse indolem,

haec analysis nos docuit. Certe, sicut sanguis ex cruore, albumine, lympha et sero, — ita quoque lac ipsum ex parte serosa, caseosa et pingui construitur. Facile quidem hae partes componentes sese deserunt, et analogiam hoc in secessu haud exiguam, — sed non idcirco qualitatem in omnibus eamdem, ostendunt; ac donec novae theoriae fautores, specificos chyli, ab ipso *lacte* sane parum diversi, characteres in materia *abscessus*, ut vocant, *lactei*, reperta nobis exponant, ejusque a puriformi vel simili materia morbose secreta, differentias patefaciant; hanc ipsis materiam, pro *lacte* imposuisse arbitrabimur. Quantacunque vero sit *novae evolutionis* in praegnantibus periodus, — hujus autem post partum absolutum mutatio, atque liquidorum, prius pro utero, — nunc alios in usus destinatorum, variata directio; cum tamen haec singula non humanam magis mulierem, quam animalium quoque brutorum foeminam aequali modo respiciant, quin in hac ultima sequantur effectus, quos, in prima, his evolutionibus attribuunt; concludere nobis licebit: febris puerperalis, ut vocant, rationes non adeo in *lactea metastasi*, quam in aliis momentis, foeminis animalium brutorum

haud communibus, originem agnoscere.

Apud utriusque sexus proles vix utero exclusas, rarius apud paulo adultiores, *tumor ad mammillas*, cum calore, rubore, dolore ad istas, et cum tenuis quasi lactis per papillas effluxu, interdum exoritur; ac in propria familia tale nobis phoenomenon obtigit. Virginem adultam novimus, cui, dum recenter utero exclusa fuisset, mammilla dextra jam rubuit, sub attactu valde doluit, ad pomi majoris molem, suppurata pervenit, et sectioni tandem chirurgicae submitti debuit: quo factum est, ut hanc usque in diem mamma haec minor sit altera. Humorem hunc serosum turbidumque mammillarum (in nuper natis utriusque sexus potius majorum, quam post annum evolutum) nativum ac partibus his proprium esse, ut et in puero novenni observatus fuerit, suspicatus est summus physiologus; singulis interim glandulis, teneriore hac in aetate, hoc satis commune esse videtur, quin igitur ratio, cur mammillae potius, quam istae, hinc inde tantopere luxurient, sit cognita. Clarius, ut solent, *vetulae* hanc sibi rem explicant, et vel ab *incubo*, a *sagis*, vel a *defunctae matris suctione*, hos tumores pusionum mammales venire, gra-

Tumores mamm. in foetu.

viter decidunt; in hoc quidem non difficulter condonandae, modo non illos tam rudi expressione ultrò stimularent et, exemplo supra relato, suppurationem eorum hoc modo petulanter promoverent. Atqui ex hac adeo retentione, cum pusioni, primo aetatis mense, lac multum ex turgidis mammillis fluxisset, idque adhibitis ab obstetrice repellentibus compressum fuisset, lactis vomitum, acsi istius origo non alia et communior esse potuisset, venisse legimus (!!).

In viris. Nec *virorum*, sicut nec *pecudum masculorum mammas* secretionis lacteae semper expertes fuisse, res inter medicos cognita est. Non igitur ratio dubitandi supermanet, humoris hujus jam absoluta secretione, illius retentionem, a causis, quas diximus, posse induci; et effectus, quos retentio haec in mulieribus post se relinquit, et in *viris* posse prodire, quin igitur cum recente talis observationis scriptore, ea, quae post mammae *virilis*, lac secernentis, inflammationem lactisque retentionem, per renes *alba* secesserunt, pro *lactea metastasi* habeamus.

Retent lymphat. mam. De *lymphaticis* ad mammas retentionibus mentionem jam fecimus (§. 811.). Saepius interim humor serosus, lymphati-

cus, aliquando subcruentus, vel et albuminosus, in *cystide* ad mammas colligitur, ac tumorem in his efficit, sub initio parvum, rotundum, a cute sani coloris obtectum, attactu satis mollem, elasticum, indolentem, ac lente augeri solitum; sensim vero magnam hic tumor molem adquirit, duritie circumcirca augetur, plagam interim mollescentem, quasi fluctuantem, retinet, glabritiem suam conservat, nec dolores pungentes, rodentes prodit. Ex justae diagnosis defectu, haud raro ejusmodi tumores pro *scirrhis* declarati fuerunt. Sic *Amstelodamensis* clarus quondam chirurgus, ancillae historiam reliquit, cui, duorum chirurgorum illustrium consensu, ad scirrhum mammae sinistrum exstirpandum, instrumenta jamjam exposita fuerunt; cum ille, in medio tumoris plagam molliorem explorans; hanc prius incidendam proposuit. Vix adperto tumore, magna fluidi tenuis et clari copia ex eodem effluxit; durities vero ac tumor ipse disparuerunt: quo facto, turunda, unguento digestivo obducta et, hujus cavo immissa, cystide vero illa ipsa post dies aliquot educta, et mamma feliciter sanata fuit. Plura hujus naturae exempla non difficile foret hìc colligere.

Excrescentiae fungosae.

Non minoris ponderis, eximii *Parisiensis* medici ac anatomici observatio de *fungosis ad mammas excrescentiis* est: quae scilicet, quasi tubera, hac super parte mulieris aliquando latius extensa, formam ac firmitatem amplioris verrucae assumunt, humorem glutinosum, flaviusculum plorant et, quin uberum ipsorum substantia in coeteris aegrotaverit, pro *cancro* licet declarata, vel ipsius tamen naturae, vel artis beneficio feliciter abacta, sanata fuerunt.

Tumores strumales, steatom.

De tumoribus mammarum *strumalibus*, *steatomatosis*, etsi ad retentionem lactis, aut lymphae, et illi subinde contribuant, suo loco mentionem faciemus.

Mammae trismus.

Singularis prorsus et *consensualis*, ut videtur, naturae, tumorem mammae virilis sinistrae, in duce ac principe *Ruthenico*, nuper conspeximus. A quo nempe vir hic quadragenarius, haemorrhoidum fluxui, saepe effreni, a juventute subjectus, quatuor abhinc annis, ab ictu sclopeti, anteriori ac sinistrae thoracis regioni, versus humerum, absque ullo vulneris vestigio, percussus graviter fuisset: dolorem illico, et quidem in medio mammae hujus lateris, acutum persentire coepit. Contusione licet jam sanata, dolor hic, per vices, ut in

trismo faciei fieri solet, insigniter ac ad desperationem usque, auctus, hucusque superstat. Tertia parte major haec mamma, vix tamen durior dextra, aut morbosi coloris, aut minus elastica, sub attactu percipitur. Linimentum volatile cum olei hyosciami, recenter expressi, aequali portione atque cum laudano liquido, huic tumori, bis in die, illiniri, ac eumdem, pellis cygni vel et gossypii ope, blande foveri, ac ab omni injuria externa sollicite custodiri, consuluimus. Post octo fere dies, sub hac methodo, dolor omnis ac tumor mammae, per annos morbosae, cessarunt; sed, ob nimis brevem aegri hujus in *Austriae* metropoli commorationem, num haec et interna quaedam, ex antispasmodicorum familia, praescripta auxilia constantem effectum habuerint, experti hucusque non sumus.

§. 817. Praecipua *praedictionum* ex lactis retentione momenta hucusque jam tradidimus. Pietatis nimirum naturalis in prolem, plerasque apud foeminas locupletas, defectus, — curarum, vigiliarum, quas bonis matribus, nutricis officia imponunt, aversatio, — formae atque elegantiae uberum virgineae, quousque licet, conservandae studium voluptuarium, praeter fu- Prognosis.

nestos, in filios numerumque civium effectus, a nobis alio in opere expositos, non modo venustatis, sed optatae valetudinis ac vitae adeo ipsius fundamenta hoc in sexu haud raro subvertunt. Hoc e fonte scilicet, jubente aliter sano mulieris habitu, obturato, compresso, extrema uberum extensio et subsequens hanc flacciditas, nec raro, ut supra monuimus, mammarum tubera lactea, saepe chronica, inflammatio, diuturni saepius ac omne hujus organi parenchyma destruentes abscessus, fistulae, glandulae durities, scaturiunt. Quamvis autem lacteae metastasis hypothesin, ut gratuitò admissam, respuamus; non tamen idcirco fatales saepe ex tam abundante secretione imprudenter *cohibita*, in corpus muliebre effectus ac turbas omnis generis negare contendimus. Neminem certe medicorum latet mutuum uteri cum uberibus commercium: cui nimirum, sub infracto illius visceris, per partum vix praegressum, robore, sanguinis torrentem ubera compressa majorem transmittunt, ac nisi *metritidi* (§. 225.), vel periculis plenae puerperarum *peritoneitidi* (§. 219.), *lochiorum* tamen copiosiori ac diuturno magis profluvio (§. 533.), — post hoc autem, non lacteo quidem, sed tamen al-

bo et mucoso, genitalium fluxui (§. 532.), hodiedum, in ratione denegati materni officii, tam frequenti et quasi vicario, ansam porrigunt. Eadem ratione, ut alia taceamus, si forsitan pulmo debilior praeexstiterit: facile hic, aut pars alia, inertior, secretionem morbosam, quam, sanam, ubera recusant, suo quaevis modo, ac lethali aliquando cum effectu, subibit. Quae semel mamma, ex lactis retentione turguit valdopere, chronica concepit tubera, vel inflammata, suppurata fuit, aut pupilla duriore, fissa, cicatrice obducta laboravit: futuris ea in puerperiis, similes facile matribus praedicit miserias.

§. 818. Praesentissimum sane retentionis lacteae subsidium, mammarum suctio, depletio est: cui fini, si debilior est pusio; vel infans robustior, vel os purae mulieris, vel denique cucurbita vitrea, optime, ad fundum ex gummi elastico paranda, et rostro incurvo longoque munita, respondent. Inflammatae adeo ex lactis abundantia mammae, nisi tumor circumambiens papillam, hujus ductus excretorios impervios jam reddiderit, aut limbum ejusdem extremum in totum jam obtexerit, blanda et repetita suctio opportuna est. In genere, papillarum mammalium vi- Cura.

tia chronica, *praeveniri* facilius, quam *sanari*, conceditur; quoties interim illae, ut a puero arripi et sugi queant, breviores sunt: earum violentae nimis, per cucurbitam, aut per mechanica subsidia e sinu, quo, per vestes nimis arctas retropressae, sepultae per annos jacuerunt, extractioni, ubi blanda illarum titillatio, cum propria saliva humectatio, ac suctio nihil praestiterint, maxime si jam phlogosis mammam occupaverit, parum aut nihil favemus. Quò papillarum apud praegnantes nimia sensibilitas, mollities corrigantur satis mature; istarum, ante partum, cum aqua frigidiuscula, spiritus vini aut lavandulae pauxillo remista, frequens lavatio conducet. Quamvis vero ad *papillas excoriatas*, omnis suctio, dolores longe adaugeat; nec tamen lactis in mammis congestio continuò crescat: hae ipsae pusioni non illico detrahendae sunt. Ipsa sugentis pueruli saliva, sensim dolorum levamen adferet. Pleraque nauseam sugentibus movent unguenta, papillis adplicita, atque prolis ab iisdem aversionem inducunt. *Areolae*, forsitan a phlogosi correptae, spleniola, ex linteo duplicato confecta, et aqua pura impraegnata, cum fructu imponentur, frequenter et caute renovanda.

Quodsi vero aut prolis defunctae, aut valetudinis infirmae, suspectae, ratione, aut quod mater lactatum absolute detrectet, lactis cohibendi sit animus aut imposita necessitas: ubi lente atque gradatim suscipi hoc opus queat; meliorem res, sub debita cautione, successum habebit. Tam in hoc vero, quam contrario maxime in casu, victus tenuior mulieri praescribendus ac, donec mammae detumuerint, stricte observandus est. Omnis nempe tunc, vel universi, vel autem lactei systematis repletio evitanda; ad copiam humorum nimiam ab uberibus arcendam, cum linteis quadruplicatis, tepidis, haec suffulcienda et moderate comprimenda, singula corporis colatoria probe adperta servanda, eorum excretiones sine impetu promovendae, imprimis vero lochia ad debitum fluxum dirigenda sunt. Hac simplici sub methodo, remediorum externorum, adstringentium, quorum actio profundius haud penetrat, atque vel inutilis, vel noxia est, non indigemus subsidio. Calor lectuli, potus aquosus, tepidusculus, transpirationem, — clyster emolliens, salis amari aut arcani duplicati solutio, alvum et urinam, — quies animi, crurum pedumque ab omni refrigerio defensio, puritas

et fotus genitalium, lochiorum fluxum secundabunt.

Si tamen, vel ob neglecta haec praecepta, vel ob nimiam mulieris ad secretionem lactis proclivitatem, vel ob incautum refrigerium, inflammatio mammam corripuerit ac febrem accenderit; secundum regulas alibi (§. 133.) jam traditas, hoc incendium, cum debito ad statum *puerperae* respectu, tractandum, *resolutio* tumoris, quoad fieri licet, tentanda, — si vero evitari *suppuratio* non queat; cum emollientibus ea promovenda, et ad regulas chirurgicas conducenda est. Venaesectione hinc saepe, robustas maxime apud foeminas, cum certe non omnis mammarum in puerperis inflammatio, ut nuperus hac de re scriptor praetendit, *asthenicae* sit indolis, requiritur, ac alvus iterum cum blandis remediis movenda est. Butyri recentis, olei amygdalini, unguenti althaeae, volatilis, ad ubera inunctio, emplastrum ex spermate ceti, ut vocant, cum oleo non rancido, blandiorem ad ignem paratum, cataplasmatis levioris, ex mica panis, cum aqua vegetominerali parati, impositio, inflammationem mammarum, nisi nimis provectam, frequenter dissipabunt. Ob summam vero hujus partis sensi-

bilitatem, saepe tum hyosciami folia, emollienti cataplasmati superaddita, tum prudens opii ad vesperas usus, apud delicatulas indicata sunt. Jam saeculi decimi et septimi sub fine, *Galliae* chirurgus celebris, tumoribus mammarum lacteis, ut potissimum auxilium, *herbam cicutae*, in urina coctam, ac demum lintea duplicata, hocce lixivio madida, huic superimposita, laudavit. Spe vero resolutionis amissa, in his solis emollientibus externis, donec abscessus mammae rumpatur, et donec omnis circa hunc durities disparuerit, continuandum est. Tristissimos insana carnificum chirurgorum, abscessus mammarum, necdum perfecte maturos, adperiendi, eorumque sinus crudeli cum specillo per intima uberum penetralia quaerendi (saepius creandi) libido, innumeras jam puerperas aliasque mulieres, sub dirissimis cruciatibus, hoc fonte, e quo primam, vix nati, vitam sugimus, spoliavit.

Reliquam a sanato jam abscessu mammae *duritiem*, istius cum aqua tepida, in cujus pinta, salis alkalini vegetabili fixi drachmae duae solutae sint, fomentatio, vel cataplasma ex cicuta, hyosciamo, farina lini, croco et oleo, — vel, si his remediis malum diutius restiterit, mammae fu- Duritiei.

turo forsitan a puerperio per prolem propriam, satis vegetam, suctio, saepe dissipant.

Quodsi *scirrhus* in mamma *verus* se offerat: hunc, a sola injuria externa productum, ut *locale* prorsus *vitium*, nisi infelix ad scirrhos dispositio mulierem tenuerit, cum optato plerumque eventu exscindi licebit; ejusdem autem mali, ex causis *internis*, nec quidquam intellectis, exorti, suscepta exstirpatio, rariore, si ullo, successu coronabitur.

Tumores. mammar. lymphat.

Tumores mammarum *lymphaticos*, plerumque cysticos, aut meliccrides, chirurgia, cum sacci ipsius exstirpatione, aut lenta suppuratione, consumtione, pertractat.

Suffocatio foetus a muco.

§. 819. Inter retentiones thoracicas internas, quae hùc spectant, prima nobis se offert, non infrequens *muci* copiosioris apud foetum recens natum, non modo in *ore* ac *faucibus*, sed et ipsis in *bronchiis* collectio. Vel scilicet eadem, quae foetus corpusculum a nativitate obducit, materia, sedimentum quasi ad fauces ejus deposuerit; vel propriae harum glandulae mucum copiosiorem hìc secreverint; vel ipso sub partu mucus genitalium maternorum, ore naribusque pusionis subintraverit; tenax

interdum gluten epiglottidem istius obtegit, ejusque motum praescindendo, respirationem excludit, et *asphyxiae* statum in eodem inducit. Similis aliquando viscidissima materies tum a partu, tum, ubi puer per horas absque potu in cunis jacuerit, serius, linguam ejus palato adglutinat ac motum hujus, nisi prius cum spatula solutae, impeditae suctionis, ac suffocationis cum periculo, praevertit. *Uterini hominis* morbos, — etsi mortalitatis ratio his vitae exordiis, illa, quae primos infantilis aetatis annos tam magna premit, adhuc major esse videatur, — nec a longe quidem cognoscimus. Nec primae respirationis obstacula, quae hanc saepe in ultimam convertunt, satis intelligimus. Quo propior suae origini foetus; eo quoque gelatinosum, mucosum magis ejusdem corpusculum, et eo magis conspicua glandularum in illo moles est. Magnus istarum numerus in superficiem oris, faucium, laringis, tracheae, bronchiorum internam, dominatur; qua vero sub rerum conditione, aut quibus a causis in foetum agentibus, aut major muci, quam futuris harum viarum officiis competat, quantitas secernatur; aut istius liquidi augeatur nimis tenacitas; hoc non minus ignoramus. Tristis interim experien-

tia docet: non paucos foetus, vix uteris exclusos, vel primis aurae vitalis captandae moliminibus succumbere, vel non adeo multis a partu horis, sub faciei livore atque catarrhi suffocativi phoenomenis, morientium stertores jam agere, ac sortem illorum iniquam, sub istis, subire. Cum vero inexspectati hujus obitus in causas culter anatomicus inquireret: saepius ille non aliam, quam insolitam muci tenacis, interdum in frusta concreti, vel fauces et asperae arteriae introitum operientis, obstruentis, vel ipsam hanc fistulam et bronchia opplentis, in aqua solubilis, copiam, — glandulas autem mucosas tracheae praetumidas, detexit. Quod vero hic mucus non tam praegressi alterius morbi gravioris effectu, quam praecipuo membranae pituitariae vitio, hìc loci confluxerit: infantes, hac muci copia promtius educta, tanto periculo feliciter erepti commonstrant. Nec enïm homuncio hocce obstaculo se ipsum, per tussim cum impetu susceptam, liberare hucusque didicit; aut saltem vires ipsi, post partus lenti injurias sublatas, hoc ad voluntarium tentamen, necdum concessae sunt. Ipsa foetus, forsitan ad talia dispositi, praevio capite per horas in pelvi materna haerentis, et pectore ab uteri con-

strictione compressi, inversa positio, quod mucus justo copiosior suo pondere ex bronchiis laryngem versus decidat atque hunc demum obruat, inducit.

Multum haec mortis, quosdam apud foetus, causa, cum ea, qua toties pueri, sub *cynanche laryngea*, vel tracheitide (§. 173.) succumbunt, conspirat; nisi quod in istis, non tam *mucus*, quam potius *lympha*, per inflammationem laryngis aut asperae arteriae, sub febre acutissima morbose secreta, et in pseudomembranam condensata, spiritum praecludat. A lympha coacta.

§. 820. Praeceps est admodum, foetubus, ex pituita in larynge, trachea, bronchiis collecta vel, strangulatorum instar, in *asphyxiam* subitaneam delapsis, vel saltem suffocationi proxime expositis, succurrendi occasio; non absimilis fere illi, quam *vomitus*, vel pusionibus, supino in cunis sub decubitu, vel adultis adeo, sed gravi a morbo fractis, ac se ipsos erigere nesciis, minatur (§. 671.). Ante omnia vero, trunco infantis ad anteriora et in latus inclinato, ac oris fauciumque cavo a spuma et muco, hic saepe collectis, cum linteolo, vel cum digitis liberato, in casu asphyxiae, compressis foetus naribus, aer (cum purior non satis promte ad manus Cura.

sit) ex ore sani hominis, ori pueri adplicito, in pulmones pellendus, thorax vero et abdomen, per vices, comprimenda, relaxanda sunt. Hoc modo scilicet pituitam aut mucum concretum circa laryngem, vel in eo ipso forsitan stagnantem, ut mechanicum obstaculum, ab angustiore loco, ampliorem in fistulam urgemus, liberioremque aeri externo in hanc, viam pandimus. Nec ea, quae in *asphyxia* et *suffocatione* quondam et hoc in opere proponemus, frictiones cum pannis calidis, volatilia naribus admota, clysteres et alia negligenda sunt. Quamprimò vero puer respirare inceperit, vel in casu, quo is, necdum quidem suffocatus, per stertorem tamen ac dyspnoeam, pituitae tenacis, in viis respirationis haerentis, copiam indicaverit; vel cum digito, vel cum barba pennae, profunde satis faucibus adactis, vomitus excitandus est.

Dyspnoea mucosa.

§. 821. Sunt homines, laxioris, phlegmatici habitus, imprimis foeminae, viri obesi, literati, artifices, vitae sedentariae submissi, qui singulari faucium, bronchiorum atonia instructi, majorem, prae aliis, pituitae tenacis copiam in istis secernant eamque, matutinas praecipue ad horas, salute interim aut parum, aut nihil turba-

ta, rejiciant. Multi tamen ex istis, vel et tales, qui certis temporibus nullam fere pulmonum adfectionem produnt, — alii sub tempestate imprimis humida frigidaque, hoc viscus a pituita sibi obrui, vocem non parum raucescere, pectus sensim sensimque gravari, — tandem, quasi per funem, constringi, ac animam vix non et verba deficere, sudores viscidos sibi ad frontem ac jugulum, prae anxietate, exprimi, cordis palpitationes, cum pulsu inordinato, parvo, intermittente, aliquando tardo, accedere, tussim praeterea molestam, inutilem, his addi miseriis, alvumque siccari, ructus assurgere, urinas pallescere, persentiunt. Hac sub flebili rerum positione, musculi, qui sanis sufficiunt, thoracem satis elevare nequeunt; sed illos quoque aeger, qui pectori cum jugulo et brachiis communes sunt, in subsidium evocat et, quò punctum fixum his musculis conciliet, trunco semper erecto, caput reclinat, et brachia tensa utroque e latere pulvinaribus aut sedilis manubriis defigit. Sic autem quatuor, quinque, aut plures etiam per dies, magis vero ad noctem, res his versantur in angustiis; donec, feliciore sub omine, sputa tenacissima, glutini scriniariorum similia, in filos

longiores facile ductilia, nunc alba, nunc flaviuscula, nunc viridescentia, aliquando sanguine, satis etiam copioso, vel striis nigris remista, — primùm quidem spumosa, cum ea difficultate, ut ex eorum adhaesione ad fauces, quasi a penna his immersa, et vomitus interdum provocetur, — tandem vero copiosissima pluresque nonnunquam pelves adimpletura, longo satis tempore, sub sensibili aegrorum levamine, succedant. Urinae simul nunc jumentosae turbidaeque redduntur, ac serius aliquando sedimentum album, mucosum, deponunt. Sudor aequalis matutinas ad horas e cute emanat; quibusdam venter solvitur et aquosa demittit. Somnus, qui antehac vix ullus fuit, nunc aliquis conceditur, praecordia solvuntur, tussis minor et rarior, vox sensim clarior fit. Interdum dolor, in remissione, ad scapular proditur.

Periodicum autem aliquando *decursum*, anni temporibus, seriori autumno vernoque adcommodatum, interdum brevioribus intervallis, ad tempestatum vicissitudines, vel coeterarum secretionum ad reditus, circumscriptum, dyspnoea haec absolvit. Sunt adeo, quibus atmosphaera, non tam humida et frigida, quam calidior et siccior, — sunt quibus coelum frigidum

et siccum officiat. Sic *viennensem* tractavimus, quinquaginta quinque annorum matronam, *asthmate*, ut vocant, *pituitoso*, a tribus modo annis, nec alio prius morbo, adfectam. Huic menstrua decimo quinto aetatis anno primùm conspecta, quinquagesimum quartum ad annum usque ordinatim rediverant. Iisdem, duobus jam ab annis, cessantibus, sub atmosphaera sicca et gelida, dyspnoea mucosa superaccessit, ac simili sub aeris conditione continuò rediit; sub coelo humido evanuit; sub tonitru vero instante, mox iterum recruduit. Sic foeminae exemplum habetur, quae omni mense semel sputum quasi puriforme foeditissimum, ad tres libras rejiciebat; bene interim se habebat, neque tussi laborabat, nisi dum sputum periodicum immineret, formosa semper haec mulier. Sanguine nobis adfinem, septuaginta duos annos numerantem foeminam, cum adhuc virgo esset, sub aspectu floridissimo, saepissime pituitam multam, cum facilitate, pulmonibus ejicere, atque haec nihili habere vidimus. Cum ea sexagesimum jam annum superasset, dyspnoea mucosa frequentius, sub tempestate humida et frigida laborare, ac multam, sub illa, pituitam expellere, aliquot autem post annos, et

morbo semper aucto, quamvis hieme, plures per menses symptomata supra exposita pati, et quavis certe nocte plures densissimae illius materiae libras rejicere coepit, ac per annos, aestivo tempore haud parum sublevata, rejicere soluit. Atqui haec, nisi quod tam longi morbi nos ipsi testes fuerimus, non tam rara sunt. Rarior vero matronae *ticinensis*, quadragenariae, casus est: quae, diutius jam a medicis, quorum numerum non exiguum consuluerat, pro *phthisica* declarata, antecessoris quoque nostri auxilium implorare constituit. Argumentis medicorum, quae phthisin ex ulcere pulmonum *conclamatam* in aegra comprobarent, expositis, vir hic celebris, solus, morbum pro *asthmate humido* habendum esse, edixit atque, non sine magno aliorum scandalo, mulieri huic nobilissimae, ut *montes apeninos* peteret, ac non modo praesentem calidissimam aestatem, sed autumnum quoque ibidem transigeret, consilium dedit. Obtemperans huic matrona, mox sese ad villam, quae ipsi vicinas ad alpes propria fuit, transferri curavit, ac altiore hoc in loco vix mensem transegerat, cum liberius se respirare, tussis violentiam sputorumque copiam imminui, desiderium ciborum, somnum vi-

resque amissas sibi redire et, ut paucis dicamus, sanitatem, qualem ea nunquam sperare ausa fuerat, restitui animadvertit. Quare, nec adventante hieme, caram sibi hanc habitationem relinquere, secum constituens, per duos fere annos in eadem commorata est. Cum vero tunc negotia domestica hanc foeminam, sirio ardente, in urbem revocassent; mox pristinum in morbum ea relapsa est. Pristinae hinc medicorum de hoc opinioni haec recidiva ansam dedit. Tunc nostrum quoque consilium expetitum fuit. Praedecessoris nostri, *in Helvetiam* jam reversi, judicio, per eventum felicem jam satis confirmato, adhaerentes, aegram, ut montanum ad aerem recurreret, persuasimus, ac optatus hoc iterum consilium successus per annos coronavit.

Non apud omnes interim, quod vix monuimus, dyspnoea mucosa idem ex aere puriore frigidoque auxilium experitur; sed plurimis fere, hoc a malo correptis, coelum tepidum ac siccum opportunius est, quin idcirco facile sit, tam diversos inter se effectus, ex solo ratiocinio, praedicere.

Sic etiam rarum est, hoc morbo semel adfectos, accessione graviore absoluta,

omnis dyspnoeae vivere expertes; plurimis nempe ex illis, praeter insignem lassitudinem, anhelitus aliquis, imprimis sub acclivium ascensu, aut sub celeri deambulatione, aut ab aeris in humidum et frigidum mutationibus, adhaeret; tussis vero, interdiù licet satis moderata, de nocte augetur, et pituitae tenacis rejectio plus minus continuat: ut igitur magno *Graeciae* monente scriptore, hi aëgri « in morbi cessationibus, licet ipsi non decumbentes obambulent; secum tamen illius signum circumferant ». Neque funestae prorsus aegris, imprimis jam exhaustis, atque debilioribus, accessionis tristia exempla desunt: quem rerum exitum, sub pulsu tandem minimo, vacillante, extremitatum sub frigore, accedentibus deliriis, lipothymiis, aut sopore quasi apoplectico, non injuste praesagimus. Multos etiam ex tanta muci nutrientis jactura, tabes cum febre lenta, — alios pneumonorrhagia et phthisis ipsa pulmonalis, — alios catarrhus, ut vocant, suffocativus, — alios demum, et quidem plurimos, hydrothorax, exspectant. Sunt tamen non pauci, qui seros ad annos horrenda haec mala ferant; et causidicus, quem, quadraginta et novem ante annos, sub quavis accessione expira-

turum esse verebamur, ad praesens usque tempus non modo vixit, sed publico gravique officio egregie praesedit.

§. 822. Morbum hucusque descriptum, ab *asthmate*, quod adfectionis genus ad *nevroses* magis referimus, consulte separavimus. Quamvis nempe *periodicus* saepe dyspnoeae mucosae decursus, nervosae indolis prolem in ea suspicari inducat; non omnis tamen periodus, nervorum adjudicanda est imperio; nec ratio medendi, quae in hoc magis dominatur, nisi dyspnoeae cum nervorum adfectione complicatio subsit, auctoritatem in morbum nostrum conspicuam exserit. In *causas*, quae secretionem morbosam in glandulis mucosis inducant, alibi sollicite inquisivimus (§. 514.); ac eaedem sane causae, varia ratione agentes, glutinis copiosius secreti *retentioni* occasionem largiuntur (698.). De *catarrho suffocativo* (§. 513.) atque de *hydrope pulmonum*, imprimis *cystico*, loquentes (§. 742.), quanta humorum mucosorum lymphaticorumque, vel in parenchymate, vel in bronchiis pulmonum interdum colligatur, copia, et qui hujus effectus sint, jam satis indicavimus. In genere, glandularum tunicae mucosae in trachea et bronchiis laxitas, ipsorum adeo Causae.

pulmonum flacciditas, ut praecipua tum phthisis pituitosae, tum humoralis dyspnoeae causa, sub sectione anatomica declaratae fuerunt. In *asthmate*, ut nominant, *puerili*, glandulas bronchiales, praeter sanitatis modum, turgidas, maxime vero *thymum* insigniter tumefactum invenerunt anatomici: ita quidem ut totam fere anterioris pectoris regionem ille occupaverit. A tergo quidem aspera arteria facilius comprimi potest; interim et ab anteriore facie, ut exempla docuerunt, tam a *sarcomate*, quam a glandula *thymi* ingente, tophis cretaceis referta, illa compressa fuit. Sic etiam varices vasorum lymphaticorum, hydatides minores, majores, ad ovi adeo magnitudinem accedentes, modo limpido, modo magis tincto liquore turgidae, repertae fuerunt. *Lutetiae*, ut legimus, aeger vomicam, membrana tectam, ovo similem, e pulmonibus expurgavit, cum ante fuisset asthmaticus, et ita paulo post exstinctus est. Ab humore viscido in bronchiis, pulmonibus, secreto, infarctus innumeri. Calcis instar interdum indurantur glandulae bronchiales; calculi tophique quamplurimi conspecti fuerunt in pulmonibus, et sputum sanguinis, et phthiseos symptomata exorta sunt. « In nemi-

ne se pulchriores pulmones vidisse, quam in *forocorneliensium* episcopo, cui vitiati credebantur ob multos, quos expectorabat, humores, a propriis videlicet bronchiorum glandulis secretos », testatur insignis *Italiae* anatomicus. « Pulmones sicut folium longo immaceratu flavescere », observavit gravis *de recondita abscessuum natura*, scriptor. Pulmones collapsos flaccidosque post longaevam tussim et muci rejectionem, descripsit summus quondam physiologus. Post repentinam suffocationem in quatuor aegris, inventa fuit pituita lenta, contumax, quae instar membranae cujusdam asperae arteriae obtenta erat, ut non esset liber exitus et introitus spiritui externo. Glandulas bronchiales usque ad suffocationem tumentes refert benemeritus de anatomia vasorum lymphaticorum scriptor *anglus*. Saepius in iis, qui diutius, absque symptomatibus inflammatoriis, dyspnoea laborarunt, rami bronchiales a materia mucosa turgere observantur; atque verisimile est, qcod, sicut *spasmi* sub *asthmate*, ita quoque sub certis *dyspnoeis semiparalyses* in fibris bronchiornm musculosis locum inveniant: sub quibus peripneumoniae nothae, vel catarrhi suffocativi, ac prompta demum stran-

gulatio succedant, nec aliud quid, praeter laxitatem maculasque atras, ab ista, detegatur in pulmonibus. In *kyphosi*, quae compressionem medullae spinalis ad dorsum inducit, frequenter, ut alibi fusius docebimus, dyspnoea, quam *paresi pulmonum* adscribas, occurrit. Quare memoratu dignissima *pergamenus Hippocratis* interpres, de laesa ex *medullae spinalis* ac nervorum ex ea egredientium vitio, necnon ex diaphragmatis debilitate nervosa, respiratione, jam tradidit; et clarus quondam *Germaniae* medicus, « majores, inquit, praesertim nervi septi a dorsali medulla progressi, defluxionibus aut aliis morbis solitarii ac separatim infestati, dyspnoeam quondam pariunt, qualem in *asthmaticis*, nullis aliis pulmonum adfectorum indiciis adparentibus, continuò aegrotos infestare observavimus». Magnam in puero novenni dyspnoeam, a kyphosi ad primas dorsi vertebras oriundam, nos ipsi conspeximus. Ex nervis phrenicis incisis, eadem illico respirandi difficultas, quae in equis asthmaticis occurrit, ab *anglo* scriptore observata fuit. In apoplecticis plerisque profunda et lenta respiratio, de difficili pulmonum, in propellendo sanguine, labore, facile in lethalem illis stertorem mutando, testatur.

Aliquando vero pulmo, forsitan jam antehac debilior, secretionem muci morbosam eamque habitualem, ex alia parte, ut ex utero, vagina, vesica, urethra, intestino recto, tumultuose suppressam, *vicarie* subit, et ex medorrhoea insonti, vel quoque contagiosa, dyspnoea mucosa propullulat. Copiosa hinc dyspnoeae a suppressis fluore albo, blennorhoea chronica, exortae exempla sunt. Nos ipsi quondam, cum foeminae juveni, leucorrhoea jam septem ab annis laboranti, eo quod ob graves rationes citius hoc a morbo liberari, supplex rogaverit, per injectiones aluminosas hunc fluxum cohibuissemus, eamdem in magnam dyspnoeam et anxietatem conjectam fuisse doluimus; quo tamen malo, priori longe pejore, suspensis illico injectionibus, ac restituto, per semicupia tepida et per vapores genitalibus admissos, habituali illo profluvio, mulier haec liberata, posthinc autem, lentiore quidem, sed tutiore cum methodo sanata fuit.

Haereditariam interdum in dyspnoeam mucosam dispositionem subesse, et ex nostris observationibus videtur. Strumosa hominum constitutio, imprimis vero iniqua thoracis constructio, non exiguam hujus mali partem sibi assumunt.

In cibos farinaceos, pultaceos, glutinosos, ac in ventriculi inertiam, muci ad pulmones copiosius collecti culpam conjecerunt pathologi. Nec tamen *sanguinem*, unde mucus ille in pulmonibus secernitur, magis igitur *mucosum* esse docuit experientia; et saepe debilitas et pulmonum, et ventriculi, quin haec, illius rationem in se contineat, ex eadem origine scaturit.

Localem saepe *pulmonum atoniam*, de qua universum systema modo tardius participet, in chronica dyspnoea mucosa subesse, sanitas multorum, qui huic malo subjecti vivunt, in coeteris, multos per annos sat firma, commonstrat.

Polypi bronchiales.

Quoties vero inflammatio pulmones corripit; non adeo *mucus*, quam *humor puriformis* et bronchia et pulmonum parenchyma inundat, infarcit (§. 186.). Quodsi tunc nec sputorum rejectio canales bronchiorum evacuet, nec resorptio textum pulmonum cellulosum liberet, vel promta suffocatio insequitur, vel *polypus bronchialis* subnascitur; vel pulmonum parenchima concrescit, induratur, ac in firmam, quasi hepaticam, substantiam, inspirando imperviam, convertitur. Plura polyporum, pulmonibus excretorum exempla sunt, qui *arbusculorum ramos* retulerint;

ac, in bronchiis modulati, propter lumen, quo saepius instructi sunt, et propter colorem ex albo subflavum, non paucis pridem pro *arteriis pulmonum rejectis* imposuerint (§. 572.). Sic lapicida *bruchsaliensis*, a dyspnoea, tussi, sputo cruento jam saepius vexatus, polypum, duos circiter pollices longum, cavo unius lineae diametri, ac ramo laterali, ad angulum acutum exeunte, donatum, nobis adstantibus, tussiendo rejecit, magno terrore, ne pulmonis proprii portionem exscreasset, perculsus. Sic in medicorum *Londinensium* observationibus, post magnam dyspnoeam, plures polypi, duos, tres, aut quatuor pollices longi, multi etiam minores, per tussim expulsi fuerunt, quorum color albus et pellucidus, quasi cremori lactis similis, observatus fuit. Nullum interim polyporum, in bronchiis haerentium, signum, ab illo quod, pulmonum quemcumque post morbos inflammatorios infarctum lymphaticum, vel duritiem hujus visceris (§. 193.), significet, diversum, nisi concretiones tubulosae cum sputis secedant, habetur. Similis igitur polyporum bronchialium, atque eorum, quos *cynanche laryngea* atque *tracheitis* saepe producunt, est genesis, ac omnis in eo diversitas

ponitur: quod *bronchiales polypi* plerumque *cylindrici*, aut potius *conici*, formae canalis, semper angustioris atque ramosi, quo nati sunt, adaptati; — *tracheales* vero, utpote ad latiorem fistulae magis amplae superficiem extensi, *pseudomembranas* magis sistant, nullum facile in cavum convolutas, et magis per frusta latiora, quam longa, rejiciendas. Sunt, qui in cynanche laryngea et in tracheitide, cum residuis his, ad loca prius inflammata, pseudomembranis, in adulta magis, quam puerili aetate, mortem quidem effugiant; sed, nisi simul perfecte *aphoni*, *dyspnoea perpetua*, eoquod *organicam* jam pseudomembrana haec, cum interna laryngis, tracheae tunica, cohaesionem contraxerit, nullo modo sananda, laborent. Polyposae concretionis, rotundae, pedunculo instructae ac mobilis, in ipso cavo laryngis foeminae abinde suffocatae, a nobis repertae, mentionem alibi injecimus.

Cohaesio pulmonum cum pleura.

Nec facilioris diagnosis est, adfinis polypis, materia, quae toties, post pneumonias, pulmones circumambit ac, cito solidescens, et vasculis minimis, quae cum successu injici curavimus, propriis saepe instructa, quasi sacco membranoso, arctissime involvit stringitque; vel istorum lo-

bos morbose inter se connectit; vel inter illos hinc inde *pseudoabscessus* constituit; vel quae, tam a pulmonum, quam a pleurae incendio, illos, vel integros, vel ex parte cum ista, nunc ad costas, nunc ad septum transversum, coadunat (§§. 186. 193.). Saepius nempe vel eorum in cadaveribus, qui de pectoris morbo aut dyspnoea nunquam conquesti erant, pulmonum cum pleura concretum et nos invenimus, et alii viderunt; quamvis, ubi post pneumonias, sat feliciter devictas, nullo alio phoenomeno morboso superstite, decubitus vel hoc in latus, vel in aliud, maxime vero in illud, ubi nullum fuerit incendium, difficilior et cum tussi conjunctus fuerit, — imprimis autem, ubi, compulso cum digitis thorace hujus lateris, obtusiorem id, quam latus oppositum, sonitum ediderit; probabili ratione ad factam pleurae costalis cum pulmone adhaesionem concludi queat.

§. 823. Dyspnoeae mucosae *prognosis* Prognosis.
ex ipsa morbi descriptione proficiscitur, ac pro constitutione, aetate, sexu, conditione aegrorum, pro causa diversa, pro complicationis, pro temporis, ym-
morbus illos tenuit, pro vehementi atque a-
ptomatum varia ratione, alia gibberosi,
lia. Laxioris fibrae, strumo

infantes atque senes, majora hydropis succedanei discrimina incurrunt. Foeminis, tam ob variam menstruae periodi uterique sortem, quam ob majorem ad mucosas collectiones, ad animi pathemata nervorumque adfectiones proclivitatem, majora simul instant pericula. Proxime his viri literati, artifices ad vitam sedentariam, ad corporis iniquam sub labore positionem, vel denique ad hauriendos, pulmonum vigori vitali adversos, vapores damnati, veniunt. Si pulmonum atoniae, secretioni mucosae ultro faventi, nervorum simul turbae periodicae accesserint; pejor sane aegrorum status erit; pessimus vero ille, cujus causae auferri nequeunt, dicendus est. Dyspnoea mucosa, quae profundas nimis radices jam fixit, atque per annos forsitan periodice redivit, plerumque insanabilis est; sub constitutione interim minus iniqua, ut supra monuimus, serius aliquando lethalis fit. Quo vero tenacius sub forti accessione sputa haerent; quo magis vires ad rejectionem eorum deficiunt, aliquando etiam quo impetuosius, majore copia in asperam arteriam sese ...ipitant, — quo magis extrema frigent, ...lsus vacillant ac fere disparent, max me... si hydrothorax jam superaccesserit; eo c...ior interitus erit.

Nisi rejectis jam in morbo chronico *bronchiorum polypis*; vix ii prognosin, — eamque, si plures restitare videantur, qui majorem dyspnoeam inducant, vix aliam, nisi tristem, ferri concedunt. Internas viscerum inter se, vel cum partibus vicinis *adhaesiones* morbosas, sicut arduum est dignoscere: ita spem solutionis illae prorsus nullam admittunt. Est interim, ubi minus extensa minusque stricta, functiones parum laedat, aut saltem diu absque tanto discrimine perferatur, partium inter se concretio.

§. 824. Diversae causarum, quae dyspnoeam mucosam generarunt, conditioni, *medendi* quoque *ratio* nunc haec, nunc illa opponenda, — alia vero sub ipsa morbi accessione, alia, eadem jamjam absoluta, eligenda est. Frequenter nimis cura dyspnoeae, de qua loquimur, imprimis haereditariae, aut jam provectae, nonnisi *palliativa* permittitur. Cura dyspnoeae mucosae.

Si habitualis forsitan in alia parte secretio morbosa vel muci, vel humoris lymphatici, serosi, praepostere suppressa, vicariam in bronchiis scaturiginem adperuerit; quantocius illa, tam nobili a sede, ad pristinam, cum opportunis, et alibi jam expositis auxiliis invitanda est. Hinc ubi

medorrhoea insons, vel et contagiosa, vaginae, uteri, uretrhae, intestini recti, stypticarum ope injectionum, vel a refrigerio, cohibita, — si herpes rodens, tinea capitis, plica, ulcus antiquum, fonticulus jam diu adpertus, ad cutem exaruerint; causa vero harum impetiginum, vel et arthritidis chronicae, in pulmones teneros vim suam direxerit: debitis illa cum remediis impugnanda, donec vero corrigi ea potuerit, quo prius sibi complacuit, ad locum devocanda est.

Maxime autem tum atmosphaerae, quae aegris forsitan hucusque melius conduxerit, tum diaetae ratio habeatur, oportet. Parti plurimae aegrorum, dyspnoea pituitosa detentorum, atmosphaera locorum meridionalium, *Italiae*, *Galliae*, magis tepida et sicca conducit. Quibus vero hoc uti beneficio non conceditur: illis, seri autumni, hiemis, vernique temporis rigores et inconstantia fugienda sunt, et in cubiculi satis ampli et alti, puro tepidoque aere instructi ambitu, donec aestas serena rediverit, vivendum est. Quibus anima per auram, exhalationibus aromaticis leviter impraegnatam, non praecluditur, nec tussis excitatur: illis, dum pulmonum laxitas, dyspnoeae causam constituit, fumi, non

tamen empyreumatici, avara manu, ex myrrha, mastiche, terepinthina, vel balsamo eliciti, proficui sunt. *Phthisicos*, quos ex *balsami de Mecca*, chartis amplioribus circa lectulos suspensis, frequentius illiti, evaporationibus continuo inspiratis, vel adeo *vaccarum in stabulis*, magis tepidis, et urinae faecumque horum animalium exhalationibus imbutis, restitutos fuisse, historiae referunt; dyspnoea potius, vel tabe pulmonum pituitosa laborasse, supponimus. *Aerem oxigenatum*, quem in asthmate inutilem, nisi nocuum, fuisse conspeximus, plures in dyspnoea atonica, mucosa, laudarunt; nos ipsi tamen haud adhibuimus. Quamvis autem cibos viscidos, pultaceos, tenacitatis, quam sanguini conferre dicti sunt, vix accusandos esse diximus; ventriculum tamen, quo debite subigantur, robustiorem sibi exigunt, ac non minus illi, quam legumina, farinacea, carnes juniores, glutinosae, cerevisiae, vina recentia, turbas intestinorum multiplices, flatus ac alvi tarditatem inducunt, repletoque ab his abdominis cavo, diaphragmatis descensui ponunt obicem. Exercitatio moderata, imprimis *equitatio*, quo tempore pectoris angustia id non prohibet, — *navigatio*, praecipue *mariti-*

ma, his aegris conducunt. Longior quidquam ac altiore voce absolvenda oratio, sermocinatio, iisdem molesta simulque damnosa; nec tamen idcirco perfecta pulmonibus reticentia imponenda, sed locutio remissa, qua major hujus visceris inertia praescindatur, concedenda est.

Omnem, non ita pridem, operam theoria medica, in *muco* bronchiorum tenaciore, qui tamen ipse effectus magis, quam causa (nisi secundaria) hujus morbi est, *incidendo, resolvendo*, ponendam esse docuit. Etsi vero rationis, qua laudatioria hìc remedia conducant, erronea sit interpretatio; actio tamen, quaecumque illa sit, gummi ferulaceorum, imprimis gummi ammoniaci, antimonialium, utpote kermetis mineralis, sulphuris aurati antimonii, vini antimonialis, tartari emetici, ippecacuanhae, refractis dosibus porrectorum, radicum polygalae senekae, ireos florentinae, ari, florum sulphuris, — imprimis cum illis, quae renum, alvi cutisque secretiones simul quidquam augent, ut, cum squilla marina, oxymelle squillitico, digitali purpurea, sale medio blandiore, infuso herbae hysopi nuptorum, non vano innititur praeconio; ac licet nihil in his virtutis lateat *specificae*; pulmonum

tamen erigendo inertiam, secretionem in bronchiis morbosam vel sanitatis ad normam reducere, vel saltem restringere, multoties valent.

Quodsi vero haec, medias inter dyspnoeae mucosae accessiones, aegris frequentius conducant; istarum tamén sub impetu et aucta pulmonum intolerantia, cum stimulis fortioribus ac fixis, cautius omnino agendum est. Vix etenim vel aerem tunc aegri quidquam tepidum, prae angustia, ferunt; et singula, quae motum sanguinis ad pulmones potentius quidquam accelerant, sollicite fugienda sunt. Oleosa quidem atque sic dicta *bechica*, in dyspnoea, quae laxitatem pulmonum pro causa agnoscit, ne haec ipsa et conjuncta saepe ventriculi debilitas cum illis augeantur, recentiores medici quamplurimi rejiciunt; sub tanta interim bronchiorum irritatione, vel illa, quae *relaxare* magis dicuntur, jam aliquo, sed adaptato sensibilitati morbosae, sunt *stimulo*; et in quantum tenax in bronchiis pituita immobilis et coercita haeret; cum calcare illa majore non urgenda sunt. Hinc saepe nobis sola, his in casibus, emulsio arabica (N. XV.), cum infuso leniter aromatico, tepidiusculo, vel et cum linctu ex oleo amygdalino, recen-

ter expresso, mucilagine gummi arabici atque syrupo althaeae composito, suffecit; nec etenim, quae jamjam pectore potita est, periodica forsitan, in totum supprimi mox potest, dyspnoeae accessio; ac donec, aliquot post dies, primae turbae quidquam sedatae fuerint; parum sane arti salutari in illam est imperii. Tunc scilicet, praeter respirationis impedimenta alia, mucus, jam quidquam mobilior, in bronchiis sibilare magis et quasi ebullire, stridere incipit, atque modicam istorum incitationem nunc indicat. Praestant hanc oxymellis scillitici, sirupo althaeae adjecta portio ac, in homine minus sensibili, solutio gummi ammoniaci, in liquore terrae foliatae tartari, eodem oxymelle, aqua destillata hysopi ac spiritu nitri dulci, vel spiritu salis ammoniaci, ut vocant, anisato, superadditis.

Non multum igitur, hac sub morbi conditione, cura dyspnoeae mucosae differt ab illa, quam in *peripneumonia notha* proposuimus (§. 200); et cum tanta subinde pituitae, jam satis solutae, bronchiorum ramos oppleat, infarciat copia: ut ipsa demum sors aegri, jam nimis, quo istam tussiendo eliminet, debilis, vix non conclamata sit; non celato adfinibus tum morbi,

hoc in agmine constituti, tum agendorum discrimine, modo nulla praesupponi queat pulmonum inflammatio, et modo animam aeger ne jamjam trahat; ad *emeticum*, quo pulmo hoc pituitae ab onere liberetur, recurrendum est. Sic per quindecim jam annos nobilissimam mulierem pro phthisica declaraverat archiater *Hannoveranus*, quondam celeberrimus. Hanc ad matronam jam quadragenariam, cum ea rure prope *Goettingam* degeret, nos demum anno 1784 accersiti, eamdem quidem satis macilentam, diuturna tussi, dyspnoea quadam levique febricula vexatam, minime vero lecto adfixam, sputa tamen multa, quasi purulenta rejicientem, de morbo autem, tam longo, modo parum sollicitam satisque hilarem reperimus. Cum autem ad noctem, sciscitanti conjugi, morbum hunc non tam prompte lethalem fore, solatium dedissemus; altera mox die, priusquam ab aegra nobis discedendum esset, maturius, venam frontis mediam illi summopere inflatam, prominentes fulgentesque oculos, spiritum summe difficilem, pulsus plenos, vibrantes atque celeres observavimus. Imminentis huic foeminae illustri suffocationis, ex talium conspectu, admoniti, venam illi quantocius secari

praecepimus. Vix ad id opus chirurgus accesserat; cum, fortiter convulsa et in latus corporis sinistrum prostrata, ultimum jam spiritum duxisse videretur misera. Quantus dilectissimae uxoris conjugem, minus ad id praeparatum, — quantus nos ipsos terror concusserit, superfluum foret exponi. Etsi vero nec arteriarum, aut cordis motus ullus, nec ullum respirationis vestigium persisterent; etsi calor omnis corporis, tandem difflatus, vitae spem recuperandae paucissimam relinqueret; per horas tamen aliquot in illis, quae in *asphyxia* hujus generis conveniunt, indefessim perstitimus. Tandem obscurus atque vacillans, hinc inde ad arteriam motus nobis se obtulit et, quò in labore suscepto animose pergeremus, nos induxit. Prima, post horae quadrantem, sed modo unica, nec profunda, respiratio successit. Mox altera hanc secuta est, qua demum absoluta, pectus ordinate moveri, motus arteriarum restitui, ac sensim et calor redire, coeperunt. Vix autem vitae spes major nobis affulserat, cum vehemens iterum arteriarum vibratio et, quod nos magis exterruit, *stertor* morituri quasi hominis, succederent. Intelleximus tunc, aut vomicam pulmonum diruptam, aut copiam

pituitae conspicuam ad bronchia collectam esse. Sub rerum positione tam flebili, vena prius largiter adperta, *emeticum* sat potens aegrae instillavimus: quo factum est, ut libras circiter duas cum dimidia humoris tenacis, purulenti simulque sanguinei, mulier rejiceret; mox vero ab isto, plena illi respirandi libertas rediret. Per novem adhuc annos hanc matronam, tam gravi a morbo restitutam, vixisse, tunc vero, *tabe* consumtam, suis ereptam fuisse, audivimus.

Aliquando dyspnoea mucosa in hominibus, qui nervosis simul adfectionibus subjecti sunt, occurrit; atque tunc morbus, sub symptomatibus adperte spasmodicis, decursum magis periodicum, sub muci bronchialis non tam abundante secretione, absolvit. Hoc in casu, remedia, quae nervorum turbas simul consopiant, illis, quae in dyspnoea atonica laudavimus, jungenda sunt. Potissimos hìc effectus praestat compositio ex tincturae thebaicae, ad normam dispensatorii *Edinburghensis* paratae, drachmis sex, tincturae squillae marinae ejusdem pharmacopoeae, ac aetheris sulphurici ana drachma, una, ut hujus remedii pars octava, sensim sensimque major, circa vesperas aegris concedatur.

Absoluta dyspnoeae pituitosae accessione, viribus collapsis, cum victu restaurante, cum amaris leniterque aromaticis; cum elixirio vitrioli, infuso corticis frigido, cui aqua naphae, vel cinnamomi superadditur, ac tandem, nisi reliqua difficultas spirandi repugnaverit, martiali cum remedio, succurrendum est.

Polyporum bronchialium, sicut ipsa, nisi frustis eorum sub tussi jam rejectis, diagnosis perambigua: ita quoque, imprimis ramosorum, cura vix non impossibilis habenda est. Vapores tepidi, ore frequenter inspirati, remedia oleosa, saepius atque satis diu hausta, levamen aliquod malorum aliquando concedunt.

Retent. mediastinae.

§. 825. Glandulae, in foetu conspicuae, sed, quoad suas functiones, omnem physiologorum perspicaciam hucusque eludentis, *Thymi* scilicet, tumorem morbosum, rariorem dyspnoeae ut causam, tetigimus quidem (§. 822.); ast vero, cujus in cavo anteriore glandula haec aenigmatica, pericardio et cordi vicina, residet, *mediastinum* (utriusque pleurae e saccis, medio in pectore sibi ita parallelis conflatum, ut cavum istorum dextrum, amplitudinem, sinistrum superet, ut cava triangularia, tam anterius, quam poste-

rius, efficiat, atque hoc in ultimo, aortam, ductum thoracicum, venam azygam, oesophagum asperamque arteriam suscipiat) frequentioribus, quam quidem vulgò supponatur, retentionibus, tùm serosis (§§. 739. 741.), tum vero mucoso-lymphaticis, sebaceis, cruentis, sedem ominosam largitur. Non tam infrequenter in superiore parte cavi mediastini anterioris, pinguedo colligitur, suffocationem aliquando inducens. Exemplum *atheromatis*, pondus librarum fere quatuor aequantis, hoc in cavo, vir summus observavit. Plures, a viro claro ac de anatomia pathologica bene merito collecti casus morborum ad glandulam thymi sedem suam, apud adultos adeo homines, figentium, similia confirmant. Has nimirum mediastini inter laminas, tela cellulosa sparsa est, quae, anteriore necnon superiore illarum in cavo, cum similis contextus cellulis *juguli*, amice correspondet, — in eo vero, quod inferius hiat, cum tela cellulosa, fibrarum diaphragmatis musculosarum interstitia, maxime triangulare illud, quod retro xyphoideam sterni cartilaginem invenitur, replente, cum parte *abdominis* suprema et anteriore communicat.

Ex dictis, humorum morbosorum retentiones ad *jugulum* factas, suo tandem pondere non minus, quam musculorum colli actione, in mediastini cavum anterius atque superius, — illas vero, quae inferiore et anteriore mediastini in cavo stagnant, ipsam *abdominis* superiorem et sterno vicinam ad regionem, detrudi posse, elucet. Quamvis autem *posteriorem* ac *lateralem* pulmonum faciem frequentius, quam *anteriorem*, in peripneumonicorum cadaveribus inflammatam detexerimus, ac ideo ponderis, oppressionis in hoc morbo ad sterni regionem sensum, sicut praedilectum aegris super dorso decubitum, magis ex reliqua vasorum pulmonalium sub sterno libertate, ac sanguinis ad ista concursu, quam a latente hic incendio, repetierimus (§. 186.); interdum nihilominus sub osse sterni, vel ad *mediastinum*, inflammationes, hydrothoraces, acutos, ut chronicos, ac suppurationes fieri, simul admonuimus (§§. 187. 739.). Sub tali rerum conditione, mediastinum subinde duritiem, spissitudinem morbosam contrahere, varios in sensus distrahi, in pulmonum perniciem tumere, ab excrescentiis variae indolis, a polypis, steatomate infarciri, pure, ichore repleri, sternum ab-

hinc ipsum protuberare, a carie erodi, perforari, haud sane mirabimur. Non rara certe venerea exostosis hanc trabem pectoris osseam occupat, eamdem, diu neglecta, igne subdolo incendit, interiora versùs lente exedit et destruit. Praeterea et vehemens hujus partis, tot externis injuriis expositae, contusio, laesio profunda; ipsi adeo mediastino haud infrequenter insidiantur. *Americani*, *Neo Orleanensis* medici, recens observatio est: qua scilicet abscessus, in typho, sub sterno natus, hanc sibi viam osseam cum felici eventu adperuit. Juvenis, antehac sanus, anno aetatis decimo et quinto, ex equo projectus, et pectore contusus, fortem in isto dolorem percepit. Hunc secutae sunt tussis, dyspnoea, sub quibus tandem sputa purulenta aeger rejecit. Cum tanti morbum hunc esse haud crederet; octo vix non per annos hunc minus curavit. Tunc vero febris cum tussi, oppressione pectoris, ac serius nocturni sudores cum corporis macie conspicua aegrum terruerunt. Cum ideo medici *Altorfiensis* egregii consilium expeteret: unicum hic, in ossis sterni trepanatione superesse, non solum declaravit, sed quoque operationem propositam ipsemet instituit. Istius auxilio,

effluxit puris foetidi libra circiter una, cum effectu tam laeto, ut sanitatem perfectam sibi restitutam esse, aeger supponeret. Septem interim post annos, pristina pectoris incommoda redierunt. Hoc igitur sub statu, an. 1809. hic vir, moderatoris tunc duorum aetatis juvenilis anglorum longiore sub itinere vicibus fungens, nos quoque *Viennae* consuluit, atque num altera vice sternum perforandum foret? animosus petiit. Cicatrix ad istud, nobis sedem, qua prima locum operatio habuerit, bene clausam designavit. Aspectum sani hominis aeger prae se ferebat quidem; ast vero nihilominus de dolore sub sterno, utrumque ejusdem ad latus, praecipue sinistrum, extenso, de tussi, de febricula, horis vespertinis recurrente, atque de sputis purulentis, paucis quidem sub itinere, sed quosdam ante dies, ad unciam dimidiam adauctis, conquerebatur. Cum interim hujus in *Angliam* reditus urgeret, haec locum nostris sub oculis habere non potuit operatio; suasimus tamen, ut, sub auctis illinc dyspnoea et tussi, nisi jam sputa copiosa ore prodirent, si ita quoque expertis videretur *Angliae* chirurgis, ad pristinam medendi rationem rediret.

Therapia. §. 826. Utinam vero tantorum malo-

rum, huic sedi undique minantium, eorumque originis, maxime per sectiones pathologicas, satis conscii, ad veram eorum diagnosin atque ita securam iisdem medendi methodum, nos perducerent! sed fere cuncta hìc obscura et incerta nimis esse, fateamur, oportet. Nullam quidem nos *inflammationem mediastini*, quae ex morbo interno venisset, *solitariam* conspeximus; et quae illi cum pleurae ac pulmonum incendio communis est: eamdem ea, quam *pneumoniae* (§§. 198-202.), medendi rationem, sibi expetit. Sic etiam *hydrops mediastini*, tam acutus, quam chronicus, cum eo, qui thoracem affligit, ejusdem plerumque causae imperio, *socius* incedit, ac denuo, si modo certum sui signum exhiberet; ut ille tractandus veniret. Quam externae, sterni regioni illatae injuriae, *localem* mediastini phlogosin vereri faciunt, sicut et illa, quam struma, venerea exostosis, hoc in loco inflammatae, internis minantur: hae, nunc phlebotomiae, nunc hirudinum usum indicant atque, in ultimo casu, specificam curam praescribunt. Quae profundius ac anteriorem mediastini ad specum haerent, concretiones, morbosa liquida: ea, donec ipsa ossis sterni compages sepultum ibi vitium, ac effe-

ctus in se ipsam, clarius eloquatur; aequivoca nimis, quam ut illinc detenta, chirurgicas per manus educantur, symptomata nobis offerunt. Quid vero spei, evidente satis retentionis in mediastino morbosae sub statu, ex sterni perforatione, trepano, aegris supersit: id non minus, quam operandi rationem, siquam istorum habitus internus concedat, *chirurgia* docebit.

ORDO III. GEN. IV.

RETENTIONES ABDOMINALES.

§. 827. Plures retentionum *thoracicarum*, ex muco aut lympha varietates, eoquod a sequentibus parum abludant, vel adeo cum illis confluant, et causas easdem agnoscant, consultim praeterivimus. Sic etiam retentiones, quae universum magis systema, quam cavum abdominis, vel aliud inquinant, speciali sub capite rimabimur. Nec minus retentiones in abdomine lymphaticas, quae suam inflammationibus viscerum, jam alibi a nobis descriptis, originem debent, ne crambem eamdem recoquamus, hìc excludimus. Sunt etiam non paucae epischéses, tam mucosae, quam lymphaticae et aliae, quae nec a longe quidem sub sensus cadant; nec symptomata, quibus aliis a morbis sat tute distingui Ordinis ratio.

possint, quoad novimus, offerant. Has igitur non minus, donec fructus, sectionum pathologicarum beneficio hucusque detecti, pro artis medicae exercitio maturuerint, posteris, feliciore cum successu pertractandas, relinquimus.

Retentio in cavo ventris. §. 828. Variae indolis tumores glandulosi, folliculosi, vel et ossei, *vertebrarum ad corpora*, non minus in thorace, quam in abdomine, hùc spectant: ut a quibus nunc ductus thoracicus, nunc oesophagus, nunc vero ipse arteriae magnae canalis, compressi, suis functionibus sensim sensimque renunciant; nec tamen symptoma characteristicum, quo sedes et natura obstaculi prodatur, ac ab aliis distingui valeat, nobis offerunt. Hùc frequens materiae albuminosae, puriformis, ex interna peritonaei, vel externa intestinorum ipsorum superficie, tacite, vel saltem absque aliis, quam doloris quasi muscularis, rheumatici, aut enteralgiae vix notabilis, symptomatibus, contingens secretio revocanda est: qua toties vel morbosa viscerum inter se ipsa, vel cum peritonaeo concretio, vel tumor abdominis quasi asciticus, suboritur, et expertissimi licet medici diagnosis confunditur. Hùc aucta ipsius peritonaei, ex albuminosa materia in illud deposita,

crassities ac densitas, — huc excrescentiae fungosae, tumores folliculosi, sarcomata, pertinent: quae ad intimam peritonaei faciem irritatam, exesam, suborta, pedunculo nunc lato, nunc tenui, huic ipsi adhaerent, atque tumores nunc fixos, nunc mobiles, sistunt; aliquando vero abrupta, huc illuc rotantur per cavum abdominis. Ipsius adeo tubae, vel ovarii, gelatinoso, albuminoso humore, vel et foetu, gravidorum, ac in cavum abdominis aut pelvis diruptorum, exempla prostant (§. 756.). Vesiculae felleae, a posito bilis effluxui obstaculo, ad summam plenitudinem extensae, ac demum cum fellis in cavum abdominis, lethali effusione, diruptae, — abscessuum ad viscera diversa, eodem cum eventu interiora versus adpertorum, observationes multiplices occurrunt. Vasorum lymphaticorum in abdomine, thorace, vel ipsius adeo ductus thoracici solutiones, ac lymphae, aut chyli, ex illis, in cava vicina effluvia, non minus adnotata fuerunt. Quemadmodum vero haec et alia anatomiae pathologicae observata, modo causas aut effectus morborum lethalium, sub vita interim aegrorum, cognitioni medicae plerumque subtractos, concernunt, nec igitur sanationis opus, quod in arte

praecipuum est, pro sua dignitate promovent: ita quidem eorum hìc mentionem injici, justum est; sed vero multum abinde lucri hucusque promitti non potest.

Non interim de omnibus idcirca prorsus desperandum esse, modo signa diagnostica minus aequivoca, conatus artis aliquando tandem suffulciant, fata aegrorum, paucorum licet, meliora jubent. Sic non omnis tumor abdominis, ex aquae collectae copia derivatus, dum, loco istius, sub instituta paracentesi, materia mucosa, gelatinosa efflueret, aut mox lethalis fuit, aut vitae saltem prorogandae spem omnem semper elusit. Puriformis in cavo abdominis collectionem humoris exspectabimus, ubi peritonitidis, enteritidis, aut colicae febrilis atque gravioris, manifestam satis fluctuationem antecesserunt, symptomata. Promtius quidem ista, mortem aegris, sub gangraenae phoenomenis, inferre sueverunt; est interim, ubi pede quidquam lentiore, ac sub mitiore symptomatum ferocia, tantam ad molem abdomen hac a causa increverit, ut rupti umbilici ac puriformis per hunc materiae effusae exempla, nec semper, ut ex nostris etiam nobis constat diariis, infelicia, extent. Sic proprium virginis adultae, cum utriusque ovarii

scirrho praemagno specimen alibi retulimus; cui virgini superaccedens peritonaei inflammatio, cavum abdominis mirum in modum et cum fluctuatione ita inflaverat, ut, rupto tandem sponte umbilico, ingens puriformis materiae copia ex eodem, cum perfecta hujus mali acuti sanatione, proruperit. Vidimus quondam in *viennensi* nosocomio foeminam, cui, ex praegressa *peritonitide puerperali*, abdomen insigniter intumuerat. Morbo, praeter opinionem, quidquam in longum protracto, egregius hujus nosodochii medicus paracentesin ausus est instituere. Sub hac ipsa operatione accessimus, ac odorem puriformis humoris, abunde effluentis, jam foetidissimum, sub justo certe, ne mors promta mulieri instaret, timore, percepimus; convaluit interim a felici hoc ausu puerpera. Quodsi post praeviam hepatis, lienis inflammationem, ac post abscessum horum viscerum externum, in cavum abdominis (quod ex ipsa aegrorum sensatione atque momentaneo symptomatum levamine aliquando augurari licebit) vix ruptum, incisio ventris ad locum antehac magis adfectum, instituta, aegris sat prompte ac ante puris effusi corruptionem, succurreret: spes non omnis, fore ut huic liquido, nec-

dum profundius delapso, sub naturali et constante ventris plenitudine, exitus daretur, amittenda nobis videretur.

Quid vero, inquies, cum abscessu hepatis?... is certe, tam cum intestinis, quam cum peritonaeo vicinis hinc inde concrescens, pus omne per haec ipsa, morboso sibi orificio adperto, cum eventu, prout nos quoque experientia docuit, non semper infelici, expellere potest (§. 249.). Quamvis autem vesiculae felleae diruptae casum non lethalem in *actis Moguntinis* nos ipsi descripserimus; sortem tamen hujus laesionis rarissime tam optatam sperari posse, convenimus. Quodsi nihilominus haec vesicula, prout vix de hepatis abscessu indicavimus, quo loco exesa, lacerata fuit, cum intestino propinquo concreta foret: bilis per hunc locum in illud effluentis effectus, excepto, quod succi pancreatici mitigans eidem affluxus negaretur, non pejor, quam per ductum choledochum, esse deberet. Etiamsi vero ampla bilis, per felleam vesiculam quasi exsudantis, vestigia in cadaveribus reperta, post mortem tantum subintrasse, non improbabilis sit opinio; et quantumvis amarum hunc succum hepaticum, promtiori corruptioni subjectum, hinc, abdominis in

cavum delapsum, visceribus ejusdem celeriter ominosum fore praevidendum sit; exemplum tamen in *medico Angliae diario* refertur pueri, qui, alta ex arbore in ventrem projectus, post sex modo hebdomadas e vita excessit. Singula fere hujus pueri viscera in abdomine inter se et cum peritonaeo fuerunt concreta; hepar ad sinistra detractum, a dextris vero cavea fuit, magna humoris profunde tincti, biliosi copia repleta: cujus humoris sexdecim jam sextarii sub morbo, paracentesis ope, fuerant extracti. Mortem hoc in exemplo, sub tanta bilis in ventrem depletione, non promtius subvenisse, id saltem, bilis, extra suam vesiculam stagnantis, corruptionem non semper tam celeriter partibus vicinis funestam esse, docet.

§. 829. In *ventriculo* atque *intestinis* haud raro magna muci aut humoris glutinosi, albuminosi, lymphatici, morbose secreti, atque nunc liberi, nunc folliculis, nunc morbosis appendicibus, diverticulis, inclusi, copia, vel universi culpa systematis, vel modo locali harum partium vitio, colligitur et stagnat. Sic princeps *vindobonensis*, sub oppressione, dolore regionis epigastricae ac anxietate continuis, ructus quotidie copiosos, tam foeti- Retent. in oesophago, ventriculo et intestinis:

dos explodere solebat: ut sex septemve, in quibus habitabat, cubicula, deterrimo latrinarum foetore prorsus inquinaret. Longis tandem hisce miseriis mors optata finem *Pragae* concessit. Adperto cadavere, a fundo ventriculi, saccus ingens, intestino coeco similis, ac in hujus visceris cavum hians, pendere conspectus est: quo in sacco, magna muci atque ciborum putrefactorum copia, quotidie collecta, gas illud mephiticum, per oesophagum, multos per menses, cum impetu expulsit. Ipse adeo *oesophagus*, aut a tumore vicino, glanduloso, aneurysmatico, purulento, folliculoso, vel osseo compressus, aut ex morbo proprio, utpote tunicarum crassitie morbosa, glandularum tumore, vel scirrho, angustior, dum ciborum descensui diutius hoc fixo in loco renititur, supra hunc ipsum, ut infra docebimus, in saccum dilatatur, atque hoc demum in sacco, non modo cibos ingestos, sub insigni anxietate, conservat; sed copiosum atque tenacem simul mucum concipit ac solum hincinde eructat. De perpetua fere in faucibus ac in ventriculo pituitae tenacis collectione conqueruntur hypochondriaci, ac saepe, matutinas imprimis ad horas, copiose hanc ipsam, interdum vitro fuso,

vel spermati ranarum fere similem, aut exscreant, aut ventriculo, vario sub illius sapore, cum nausea, oppressione stomachi atque ciborum aversione, regurgitant. Similis heluonum ac eorum, qui spirituosis liquoribus, vel et cibis difficulter subigendis abutuntur, conditio est. Ex humida frigidaque anni constitutione hinc inde febris, quam *pituitosam* vocarunt (§.101.), grassatur in homines; ac celebris est *morbi mucosi*, tum *Neapolis*, tum apud *Goettingenses* quondam observati atque descripti, historia. Saepe hisce ac aliis sub morbis, ventriculus, intestina, quasi cortice mucoso, plures lineas crasso, quem vix ab iisdem abstergas, obducitur. Ipsum canalis cibarii cavum aliquando, a pituita densissima, farciminis adinstar, repletur, obstruitur. Ad ipsum ductum choledochum hic mucus interdum penetrat. His vero in casibus, in diarrhoea chronica, in dysenteriis, glandulae mucosae ventriculi ac tubi cibarii, etiam illae, quas oculus in aliis vix unquam distinguit, quasi aphthosae, turgent atque densa pituita luxuriant.

Quotiescumque vero major irritatio ac phlogosis, pituitariam ventriculi, pylori intestinorumque in membranam ejusque in glandulas agit: haud solus *mucus*, sed

et *lympha*, morbose ab iisdem copiosa secernitur. Facile haec ultima, quod jam de vomitu cruento (§. 664.), de dysenteria (§. 690), atque de enteritide (§. 243.) monuimus, in *pseudomembranas*, aliquando formam intestini tubulosam aemulantes, aliàs in massas informes, *poliposas*, convertitur. Frequenter nimis hos effectus, non ita pridem, per *Germaniam* habuit *clysterum*, ut vocarunt, *resolventium*, ex praedicta hypothesi, quotidianus abusus: quo factum est, ut ipsos, quibus mederi conabantur, *infarctus*, *enemata* saepissime *crearent*. Eumdem certe effectum habent et drastica remedia: quorum stimulus secretionem intestinalem, excussis humoribus serosis, toties invertit ac, loco muci blandioris, lymphae secretionem morbosam impetuose provocat.

Angustatio canalis cibarii.

Inter ipsas adeo tunicarum intestinalium lamellas haec lympha, in coagulum tam prona, exprimitur, atque certis tubi cibarii in locis cellulosis, magis magisque solidescens, membranarum in illo crassitiem, resistentiam adauget, diametrum canalis imminuit, plures saepe ad pollices tenuem in fistulam coarctat, et alimentorum faecumque descensui obstacula ponit. Quae vero intestini plaga hanc remo-

ram patitur: illius pars superior, prout de compresso oesophago atque de ipsis intestinis inflammatis (§ 243.) jam diximus, ab accumulatis ponderosis ciborum reliquiis, in propriam corruptionem promte ruituris, ac magnam aeriformis liquidi copiam evolventibus, sensim sensimque, sub atrocis enteralgiae symptomatis, in *saccum* aliquando *peramplum* ac vicinis partibus infestum, distenditur; quo demum in sacco saepe ingens glutinis densissimi quantitas, stimulatis perpetuo e glandulis, exprimitur. Nec tam rarum est, ex praegressa sanguinis in ventriculum, intestina, effusione, ut post haematemesin, morbum nigrum *Hippocratis*, abluto vel separato a coagulo lymphatico cruore, massas variae figurae *polyposas* illorum in cavis, ad multas aerumnas relinqui (§. 613.).

Quae autem in tunica narium pituitaria toties contingere monuimus, ea quoque in mucosa intestinorum membrana, ex causis fere iisdem, hinc inde succedunt. Quo scilicet loco intestinorum, maxime crassorum, superficies interna lacessitur magis, inflammatur, aut laeditur: eo infiltratio humoris mucosi, lymphatici, perverse secreti, facilius subintrat; membranae, folliculi mucosi, luxuriant ac in tumores fun- Molae intestinales.

gosos, polyposos, variae figurae ac magnitudinis, aliquando petiolo densiore, tenuiore, instructos, variae indolis materia repletos, *molis uteri* (§. 845.) haud dissimiles, saepe plures, assurgunt. Dolores haec tubera quasi colicos, atroces, ac pertinacem alvi obstructionem, cum intercepta corporis nutritione habituque cachectico, inducunt; donec illis aliquando, insigni sub conatu, nec ubique sine sanguinis jactura, praevia subinde materiae flavescentis, puriformis depositione, per anum expulsis, symptomatum remissio, plerumque modo temporaria, tandemque in tabem, vel in ileum mutanda, sequatur.

Causae. §. 830. Tantorum malorum causas, partim sub illorum expositione jam tradidimus. Conveniunt eae cum illis, quae *membranas mucosas* in genere infestant (§§. 107. 514. 533.); atque nunc universum magis systema, nunc solum tubum alimentarium, aut partem illius, corripiunt. Majorem earum numerum utique generalis, partialis *debilitas* habet. Sicut vero *catarrhi epidemici*, nares aut pulmones tam saepe corripiunt: ita quoque tunicam mucosam intestinorum iidem hinc inde magis affligunt, atque vel gastrico-pituitosae sub febris, vel sub aphtharum, diar-

rhoeae, dysenteriae mucosae symptomatis, vel sub magnis potius ventriculi intestinorumque incommodis, sub dyspepsia, flatulentiis, obstructione alvi pertinaci, scenam adperiunt. Nec certe rheumatismi, arthritidis causae, intestinorum organis secretoriis semper parcunt; sed saepe, ut more consueto quondam in articulos et carnes: ita nunc abdominis in viscera, furiunt, ac infarctus mucosos, lymphaticos, in illis et glandulari systemate inducunt. Pro viro nobili, podagrae summopere subjecto, sed a sex fere mensibus hocce a morbo immuni, consilium nostrum *Ticini*, sicut alibi (§. 666.) breviter innuimus, expetitum fuit. Huic viro abdomen insigniter tumebat faciesque pallebat. Sub cordis palpitatione continua, magna erat pulsuum perturbatio. Omnis generis remedia resolventia incassum fuerant adhibita. Ex podagrae causis hanc molem abdominis venire, nec aegro, nec medico illius nobis consentientibus, ediximus. Nostrum tandem rerum eventus confirmavit judicium: vix enim, sex post hebdomadas, violenta aegrum podagra prehenderat, cum omnis ventris moles praedura concilerit. Viginti quinque annorum mulier *Viennensis*, doloribus artuum violentis at-

que hystericis convulsionibus subjecta, saepius, quando dolores crurum cessaverant, ventre illico mirum in modum intumuit doluitque crudeliter. Tumores tunc plures, capitis infantilis molem fere aequantes, in prominente et attactum fugiente abdomine persentiri potuerant. Atqui omnes hi tumores saepe illico, si tumor crura consuetus invaderet, in totum disparebant. Sed jam a *primi seminis* stimulo, comparentis pubertatis sub epocha, juvenibus glandulae ad inguina turgent ac dolent; illi vero tandem stimulo adsuetae, collabuntur et quietae nunc subsident. Sic etiam in suspenso habituali sanguinis, imprimis per vasa haemorrhoidalia, fluxu, saepenumero rectum intestinum, a pituita morbose secreta, medorrhoeae ani sub specie (§. 530.) obruitur. Quaecumque vero tubum cibarium, aut partem ejus magis relaxant, debilitant, aut etiam certum ad gradum exstimulant: ea pituitae aut lymphae in eodem secretionem augere, mutare queunt. Hinc laxi ac vitae sedentariae dediti, literarii homines, artifices, foeminae, infantes, prae aliis, a pituita torquentur; et qui vermibus laborant, tum causa disponente illorum, tum effectu, — vel illi, quibus calculus aut

corpus peregrinum, aut scirrhus intestinis haeret, copiosum simul in istis mucum praeparant.

§. 831. Saepius omnino muci superabundantis in abdomine generatio, alterius morbi potius symptoma, quam princeps morbus; atque hinc ex illo magis, quam ex ipsa pituita, futurus rerum eventus praevidendus est. A colluvie intestinorum pituitosa, quae, diarrhoeae mucosae sub specie, copiosius per anum secedit, major sane ac promtior virium jactura, quam a simplici substantiae illius nutrientis *retentione*, timenda est. Nihil interim ad sustentationem corporis, stagnans in cavo abdominis, aut in primis viis materia mucosa confert; ac praeter damna ex tubi cibarii per illam oppletione, infarctu, compressione ac motu peristaltico infracto, corruptioni specificae ac descriptis jam alibi (§. 101.), effectibus illa subjecta est. Ex lymphae inter intestina ipsa interque haec et peritonaeum morbose secretae coagulo, istarum partium compressio, mutua et arcta nimis cohaesio, libertatis, qua intestina suis in functionibus indigent, abolitio, multiplex hujus canalis distractio, constrictio, frequens faecum propellendarum remora et vasorum lacteorum interceptio nascuntur. Prognosis.

Cura. §. 832. Ob *symptomaticam* toties secretionis mucosae superabundantis, ac retentionis ejusdem liquidi naturam, parum nobis de *cura* hujus mali, quod ad altérius adfectionis medelam non spectaret, dicendum superest. Sicut nempe de *diarrhoeae mucosae* cura quondam diximus, « eam non in mechanica quasi solutione evacuationeque tenacis pituitae, sed in recto causae, quae secretionem istius morbosam inducit, moderamine ponendam esse (§. 686.) »: ita quoque de muci lymphaeque ad abdomen, intestina, retentione iniqua, non magis in humorum istorum collectione dissipanda, quam in iis, quae hujus secretionem luxuriare ac id, quod uberius justo secretum fuit, retineri faciunt, eradicandis, indicationem collocandam esse, monebimus.

Ret. abdominales. Est interim, ubi collectae pituitae copia et indoles talis est, ut ejusdem eliminationem timor justus, ne illa, comprimendo, infarciendo, haec vero corrumpendo, irritando, nimis obsint, omnino indicet; atque hoc in casu, num locus, quo talia restagnant, evacuari ea permittat, vel num collecti infensi humoris tenacitas, indicatam sui rejectionem breviore via concedat, prius examinandum est. Quae in *cavum abdominis* irruerunt, li-

quida mucosa, puriformia: ea quidem, sub falso ascitidis aspectu, haud raro paracentesis ope, praeter opinionem, extracta, plerumque tamen mox regenerata, aerisque illis admissi influxu, citiori corruptioni exposita fuerunt. Certam interim ab eorum accumulatione promtiore, majore mortem inter et paracentesis, etiam cum lanceola forsitan suscipiendae (§. 761.), pericula, quibus ultimis aegri non omnes succumbunt: si vel nihil, quam vitae prorogationem et instantis suffocationis moderamen pro illis lucrari liceret, qui demum exitus prae aliis eligendus sit, vix manet ambiguum. Puriformem adeo humorem, praevia viscerum, aut peritonaei phlogosi, cavo ventris susceptum, vel sponte per umbilicum, vel arte, per tricuspidem, non lethali semper cum effectu, eductum fuisse, cum exemplis supra relatis ostendimus. Quae vero liquida lymphatica vel in abdominis, vel intestinorum in cavis, soliditatem jam acquisiverunt, vel quae, fungorum instar, illorum e superficie, in polypos, tumores cysticos coiverunt, atque pedunculis suis plerumque huic firmiter adfixa sunt: ea certe artis beneficae jam subtracta sunt imperio; ac soli tumores in tubo cibario detenti, nisi

sponte forsitan ab eo separentur et decidant, oleosa, quae lubricando, alimentis subliquidis aut faecibus transitum facilitent, ut breve solatium, admittunt.

Ret. intestinales. Aliter de pituita, ventriculum, intestina, sine quovis membranoso vinculo, inundante, dicendum est. Summa quidem eamdem tenacitas, cavorum illorum parietibus in multis adglutinat; in aliis vero sat mobilis ille mucus est: prout in teneris infantibus persaepe contingit, per vomitum facile expellitur; ac apud adultos non minus, nisi quid refragetur, breviore hac via expellendus est. Dum igitur, in primo casu, nec porrecto quidem ab emetico excutiatur ventriculo glutinosa illa materia; cum *penicillo* adeo, ex setis parato, vel cum *spongia*, quasi *cum scopis*, hoc viscus *verrendum* esse, putarunt quondam aliqui; et est, inter recentiores vir clarus, *Germanus*, qui hoc genus auxilii mechanici in usum revocaverit. Vix tamen lagenae impurae, vel contaminati dolii in modum, vivi hominis ventriculum purgandum esse credimus; et cum ipsis adeo spatulae, scalpello, intestinis mortuorum admotis, tenacior saepe pituita restiterit; non illa scopae, caute satis intrusae, magis obediet. Nec semper solus ventriculus, sed

longus simul intestinorum tractus, a pituita, quam instrumenta nunquam attingent, obducitur.

Quodsi vero his quorumdam scriptorum in consiliis humani quid subrepsisse credendum sit; non minus certe illi, qui pituitam ac lympham, in secundis hominum viis stagnantem, iisdem, ac in patina inanimi collocatam, auxiliis, modo prorsus mechanico, aut chemico, posse incidi, dividi, resolvi, crediderunt, hallucinati sunt. Aliter forsitan res cum pituita, in ventriculo ac tubo cibario haerente, constituta est: qui scilicet humor glutinosus, praeterlabentis actioni liquidi amici, imprimis aquosi ac tepidi, vel salibus alcalinis, sale ammoniaco, gravidi, quasi nudus, satis diù expositus, non est, cur adfinitatis majoris legibus tandem non obediat suamque spissitudinem, mobilior et vel ad resorptionem, vel ad excretionem promtior, deponat. Externas saltem crustas, ex muco conflatas, ipsum aurium cerumen aequo spissius, solius tepidae actione resolvimus. Fateamur interim, plurimorum, ut vocant, *resolventium* virtutem, ex actione, quam in solida viva magis, quam in fluida stagnantia, exercent, quamplurimam agnoscere; atque hanc ideo non

solas in partes, quas proxime attingunt, sed, lege consensus, in omne systema plus minus diffundere. His igitur rationibus suffulti, quae in morbo acuto hujus indolis consuluimus (§. 110.), ea, si talis causa pituitae subsit, hic denuo praescribimus; sub chronica vero, profundiore scilicet e scaturigine fluente, primarum viarum pituita, lentior quoque istius solvendae, exsiccandae, methodus requiritur. Prima pituitae, stomacho, intestinis pigrioribus stagnantis, ut ructus et flatuum ex illa evolutio docet, in *acidum* — altera et ultima, in *putridum* degeneratio est. Illi, aquae potissimum *Carolinenses, fontis Mariani* his ipsis vicinae, aqua calcis, aut salis alcalini solutio, vel sapo, vel (quae hujus vices sub statu salutis agit, sub languore autem subactionis ciborum, plerumque ipsa languet) bilis, vel quae hujus actionem imitant, plantarum, succo lactescente, amaro, praeditarum, taraxaci, cichorei sylvestris, decocta, extracta, praeterquam quod fibram segniorem simul excitent, hac vero ratione tam secreti humoris lentorem corrigant, quam secretionis abundantiam restringant, potenter resistunt. Potiorem inter sic dicta resolventia locum sal ammoniacum, refractae antimo-

nialium, calomelae junctorum, doses, occupant. Ultimam pituitae retentae corruptionem avertit, illius, ita praeparatae, promta satis, imprimis per oesophagum, ope tartari emetici, rejectio. Intestina demum hoc malorum fomite liberant laudata jam alibi rhabarbarum, calomel, magnesia, cum aliqua radicis ippecacuanhae portione remista, clysteres; quae interim remedia alvum ducentia, ne vires exhauriant, et vix coercendam diarrhoeam post se relinquant, prout quondam monuimus, cavendum est.

Soluto, vel eliminato, qui locali actione obesse posset, ventriculi, intestinorum glutine: debilitatis, quae perversae secretionis operi plerumque praefuit, ratio major habenda est. Tunc igitur, sub victu sufficiente, magis sicco, ex carnibus maturis, teneris tamen et assatis, petito, evitatis cibis viscidis, farinosis, fermentationi obnoxiis, sub exercitatione corporis, imprimis equitatione, horis matutinis peragenda, in usu amarorum sat diu continuandum, postea vero ad aquas *Pyrmontanas*, *Egranas* et similes, ad corticis Geoffroeae, peruviani, vini martialis, vel puri chalybis, cum radicis zinziberis aut acori portione, administrationem transeundum est.

Retent. peritoneales.

§. 833. Quemadmodum autem de *aquis* diximus (§. 743.), ac de *pinguedine* dicemus; ita etiam pituita, puriformis, purulentus, gelatinosus humor, non raro inter peritonaei appendices seu duplicaturas, in *omento*, *mesenterio*, *mesocolo*, *mesorecto*, colliguntur, ac pro sua scaturigine, indole, extensione, mole, consistentia, pondere, diversis, pro tumoris cum vicinis partibus cohaesione, concretione morbosa et praecipua in has ipsas actione vel brevi, vel diuturna, varia inter se phoenomena excitant. Perdifficilis igitur istarum retentionum diagnosis est; atque ob appendicum dictarum positionem, sibi fere parallelam, paucasque inter se distantias, ob consensum partis vicinae, distractae, compressae, impeditae, multiloqua symptomata pariunt. Attenta interim morbi praegressi consideratio, positionis, nexus naturalis appendicum anatomica cognitio, ac principalis constantiorisque symptomatis contemplatio, facem inquisitioni medicae aliquando satis lucidam accendunt.

Ret. epiploica.

§. 834. Ad *omentum* respicientes, ejusdem a ventriculo ortum et descensum, ut hoc viscus de morbis illius participet, frequenter contribuere, primò hìc monebimus. Mollissimum scilicet atque pinguedi-

nosum hoc intestinorum operculum, a duplici peritonaei lamina conflatum, medio has inter lamellas loco, vasis conspicuis ornato, non modo adipem, sed inducta his vasis aut frequentiore, quam vulgò creditur, inflammatione (§. 217.), aut secretione quacunque morbosa, variae indolis liquida concipit, atque haec vel nuda involvit, vel cellulis aut folliculis inclusa, diutius fovet, ac in futuras aberrationes, corruptiones, coercet. Summae vero extensionis capax, sponte tamen retrahi nescium, magnisque injuriis expositum omentum est: tam in longum, — exemplo herniarum, nunc minimarum, nunc fere colossearum, scrotalium, foemoralium, quas vel solum, vel intestina concomitans, constituit; — quam in latum: ut et omne abdominis et pelvis cavum aliquando emensum sit. Haud raro epiploon funis in modum contortum, aut, ubi uterus gravidus, hydrops abdominis, pinguedo plurima in isto, aliique hujus cavi tumores expansionem omenti impediunt, id ipsum in massam globosam ac duram super umbilico retrahitur. Aliàs ventriculus, per omentum obtectus, vel epiploon illum inter et colon intestinum latuisse, conspectum fuit. Nec tenues, ut sub statu salutis,

pars ista lamellas pro suis parietibus agnoscit; sed multoties istos, post inflammationes, praeprimis in puerperis, vel etiam in morbis chronicis, ad pollicem unum, vel et unum cum dimidio, crassitie auctos, nunc profunde rubentes, nunc ex albo flavescentes, duros ac fere subcallosos deteximus. Praeter serum igitur et adipem nimium, et pus, ex praevia inflammatione vel hic loci generatum, vel metastatice hùc depositum, et humor lymphaticus, puriformis, gelatinosus, albuminosus, interdum plura his e liquidis, diversis in loculis simul hìc confluunt, stagnant ac sensim sensimque, — nisi prius in cavum abdominis, aut concreto cum vicinis partibus omento, in has ipsas effusa, in materias, consistentiam mellis, steatomatis, aut sicciorem ac fere gypseam, induentes, inspissantur. Tumores omnino his a retentionibus nascuntur, molis, consistentiae variae, atque nunc mobilis et, mutata trunci positione, hùc illùc devagantes; nunc vero, ubi cum peritonaeo, aut cum vicinis visceribus epliploon concreverit, fixi, atque sub principio quidem obscure fluctuantes, serius autem nullum motus undulatorii vestigium prodentes, integumentis abdominalibus viciniores. Praeter-

quod vero epiploon, pro ventriculi repletione majore, minore, nec non pro corporis positione diversa, vel retrahatur, vel descendat, et sic locum abdominis nunc ampliorem, nunc angustiorem occupet; parum etiam abest, quin tumores omenti, eodem se modo, ac illi, quos *mesenterium* contraxit, ad attactum se habeant. Fateri quoque oportet, nullum adfecti omenti signum specificum a medicis cognosci; et quod, cum in cadavere id genus vitii, adesse suppositi, inquiritur: omentum saepe aut corrugatum, aliquando vero duriorem in funem convolutum, globosum, aut in totum fere consumtum esse, tumorem vero aliam longe sedem occupare, reperiatur.

Has interim diagnosis difficultates imminuit consideratio: quod, sub erecta corporis positione, *profundius epiploon a dextra parte, quam a sinistra,* per abdomen *propendeat;* et quod hinc *tumor mobilis* in parte abdominis dextra, frequentius in omento quaerendus sit: quo loco, ex eadem ratione, et partis hujus *herniae* saepius, quam oppositam abdominis ad partem, occurrunt. Saepius omentum *steatomatosis a tuberibus*, apud illos adeo homines, quorum nec ad jugulum, nec ad

mesenterium strumosi quid comparuerat, celebris *Parisiensium* anatomicus conspexit. Quousque etiam omentum nullibi morbose conferbuit, tumor quivis paulo major ad illud residens, suo cum pondere ventriculum adgravat, inferiora versùs, ingrato istius sub sensu, distrahit, atque hoc in situ detinet; quo haud raro contingit, ut cibi, stomacho suscepti, oesophago facilius regurgitent, quam per pylorum descendant, atque sic tumoris in omento sedem ulterius illustrent. Quoties interim tumens epiploon, vicinis partibus concretum, sustentatur satis ab istis: toties fere distractionis stomachicae signum illud praeponderans eliditur, ac pristina mali redit obscuritas. Vidimus nihilominus, sed absque tumore, omentum in principe marchione *Bado-Badensi*, anno 1771 defuncto, cum testiculo praetumido concretum, nullum, ubi princeps *jejuno* esset stomacho, incommodum induxisse; quoties autem ventriculum ille cum cibis replevisset, aegrum, prout alibi jam exposuimus, ut incurvato ad anteriora et dextra corpore, cum distractionis ad regionem *epigastricam* sensu, incederet, coegisse.

Qamvis autem *mesenterii* tumores ple-

rumque cum externis glandularum tumoribus juncti incedant atque, sub istorum defectu, facilius *omentum*, quam illud intestinorum sustentaculum, laboret; interdum tamen hoc ultimum et illis in hominibus *strumosum* est, quorum habitum externum nullus tumor lymphaticus defoedat.

Coeterùm, tam omenti, quam mesenterii tumores molis majoris, sursum et deorsum, et ad latera comprimendo agunt, atque nunc ventriculum diaphragmati adprimunt, capacitatem ejus imminuunt ac delent, thoracis cavum angustant; nunc viscera e situ suo removent, ejiciunt, cum illis saepe intime concrescunt, aut vincula morbosa, functionibus eorum funesta, praeparant sortemque, sub inflammatione, suppuratione, iniquam dividunt; nunc in pelvim profundius illa urgent; uteri, vesicae intestinorumque functiones pessumdant aut supprimunt; ac ipsa vasa majora non minus, quam lymphatica vicina, cum descriptis jam alibi effectibus, coarctant, obliterant. Varices hinc multiplices, imprimis in omento a tumoribus obsesso, comparent; nec etiam rupti mesenterii inter laminas aneurysmatis descriptum a nobis exemplum deest. Insignem

certe numerum tumorum, quos in istis peritonaei prolongationibus nos ipsi reperimus, ac partim museis pathologicis, *Bruchsaliae*, *Ticini*, *Vindobonae*, *Vilnae* ac *Petropoli* a nobis erectis, commisimus, post ea, quae anatomiae pathologicae scriptores egregii ubertim exposuerunt et quae, propria, jam aliis nostris in operibus commemoravimus, hìc non describimus.

Ret. meseraicae.

§. 835. De retentione *epiploica* vix nunc loquentes, quin simul illam *mesenterii* tangeremus, evitare non potuimus. Plura nempe, quae ad primam spectant, ad istam certe non minus revocanda sunt. *Strumarum* (scrophularum) quidem sedes praecipua in mesenterio est; cum vero eae non unius partis, sed universi potius systematis morbum sistant; de hoc, data occasione, modo brevem hic loci mentionem injicimus. In illis etiam hominibus, qui strumis nullibi laborant, liquidorum, non modo serosorum (§. 733.), sed quoque aliorum, in glandulis meseraicis, aut mesenterii inter laminas, illius in vasis, colluvies et pertinax retentio, inspissatio, locum sumit, intestinorum extimum hoc, a lumbis pendens, velamen atque sustentaculum infarcit, ac in conspicuos tumores elevat. Ad strumas mesenterii quod

spectat, eae appendicis hujus inter laminas, in glandulis lymphaticis, saepius apud infantes, quam apud adultos, mole praeter modum auctis, attactu mollioribus, consistunt: in quibus glandulis, a morte dissectis, aut normalis prorsus habitus observatur; aut materia subalba, grisea, mollis, friabilis, haud raro puri, puriformi liquido remista, earumdem in parenchymate detegitur: quin idcirco, quod ex falsa hypothesi quondam admissum fuit, hae glandulae, conspicui ad ventrem tumoris causa, *obstructae* sint et chylo, vel injecto per artem anatomicam mercurio; resistant. Quemadmodum autem et aliis corporis in partibus, non omnis glandularum inflatio vitium strumosum pro causa agnoscit: ita quoque nec omnis glandulae mesentericae tumor, hac impura e scaturigine propullulat; nec si *physconiae glandulosae* speciem struma nobis offerat: mox omnis glandularum, vel inflammatarum, vel induratarum, vel scirrhosarum tumor ad id *perviae genus inflationis* spectabit.

Praeter strumas autem et varios glandularum infarctus scirrhosque, tum nimia pinguedo, tum lympha sub inflammationibus morbose secreta, tum steatomata multiplicia, praemagni abscessus, tum, li-

cet rarius, concretiones calculosae, vel et osseae, mesenterium infestant, ac maximos in multis tumores hujus partis ac ventris, nunc totius, nunc in una alterave ejusdem regione, producunt. Insignis ponderis tumores meseraicos tum alii describunt, tum nos ipsi reperimus, ac museis pathologicis quorum curam quondam gessimus, commisimus. In strumosi admodum senis *Bruchsaliensis* cadavere reperimus, ac in oratione academica « *de vesica urinali ob viciniam morbosam aegrotante* » descripsimus, insignem ad mesocolon tumorem, cum ipso hoc intestino carcinomaticum, in pelvis cavum profunde demersum, ac ibidem tam fundo, quam posteriori vesicae urinariae, simul exesae, parieti concretum: unde flatus et excrementa, magno hiatu, in cavum visceris istius, et ex hoc, urinis commista, foedo per urethram expellebantur spectaculo. Plura, huic omnino similia, exempla nobis posthinc, ut quondam *Ticini*, sic et *Vindobonae*, oblata fuisse, doluimus.

Rat abdominales aliae.

§. 836. De *pancreatis viscerumque* coeterorum *abdominalium* tumoribus aut duritie morbosa ex retentione materiae lymphaticae, albuminosae, puriformis, purulentae, exortis, non minus, quam de illo-

rum diagnosi, causis, prognosi, atque de medendi iisdem ratione, partim in secundo Epitomes hujus, de *inflammationibus* libro, partim quo loco de *vomitu* chronico sermo nobis fuit (§. 665.), locuti jam sumus. Sic etiam quae *congestiones, infarctus, obstructiones*, concernunt, ea secundum rationis et experientiae principia, nobis concessa, dilucidavimus (§§. 694-700.). Quodsi vero haec *fluidae* magis, quam *solidioris* materiae retentiones respicere quis dixerit; huic, primo, solida morbosa, priusquam firmiorem hanc indolem induerint, non minus sub forma liquida vasorum systema permeasse, ac modo secretionis morbosae, quietis, et mutuae attractionis chemicae legibus, donec solidescerent, obedivisse; — secundò vero, si ea loco moveri atque subduci sit animus: fluiditati primaevae plerumque prius restitui debere, respondebimus.

Quamvis autem magna, num retentiones, praegressae quondam *phlogosi*, num vero minus impetuosae solidorum in fluida actioni ac *cessioni*, seu *inertiae* istorum potius, quam *nisui perverso*, adscribendae sint, ex eo intercedat differentia: quod, primo in casu, puriformis ac albuminosa materia, vi secretionis morbosae,

in parenchyma partium aut viscerum deposita, cum his, indita sibi ex indole, *concrescat*, vitamque his propriam nunc ipsa sibi vindicet; — in altera vero, quasi mortua restagnet, ac, ut corpus peregrinum, neque vasa, vel telae cellulosae lamellas, quas modo *intrusum* hoc occupat, mox in unum coadunet ac perpetui jure domicilii teneat (§. 698.); est tamen symptomatum, ex diversis licet causis natorum, aliqua conspiratio; ac modo in morbi praegressi cognitione, ac in retentionis decursu, post *phlogosin* neque resolutam, neque suppuratam, magis rapido, latet major diagnosis opportunitas. Saepe interim hanc denuo haud parum infrangit tum ea, quae *occulte* incedit, inflammatio (§. 122.); tum partium, ex lympha morbose retenta, condensata, induratarum *moles* aliquando non tam aucta, quam potius *imminuta*, contracta (§§. 697. 698.), tum giganteum, vix tamen, nisi respectu viciniarum, morbosum, incrementum viscerum, praeprimis abdominalium (physconia): ut quod certe minus attentis cautisque medicis pro *obstructione*, sub media vasorum in iisdem libertate, toties imposuit (§. 698.). Nec minor in eo errandi occasio nos premit: quod *multiplicia*, uno eodemque in cavo,

viscera, haemisphaerico ventris dominio arcte sint commissa: unde tumor unius,— alterius, huic vicini, aut superincumbentis, tumorem ac retentionis illinc residentis symptomata facile mentiatur.

Sic, ubi *parotis* morbos suos, plerosque acutos, adperte satis adnunciat: hos, frequentius chronicos, salivalis soror glandula, *pancreas*, aut prorsus reticet, aut aequivoco nimis sermone eloquitur, et, ut insignis anatomici pathologici verbis utamur, « cur tumores *pancreatis*, nisi forte et ipsi maximi sunt, et aegri valde macilenti, difficillime tactu percipi queant, retrusa visceris sedes facit, et quidquid manui se interponit, praesertim vero turgens flatibus ventriculus, aut jecur ampla et dilatata magnitudine ». Nec major sane certitudo est symptomatum, quae pancreas, — sectionum testimonio, aut omne, aut ex parte, nunc vix non consumtum, nunc inflammatum, rarius abscessu, vel calculis obsessum nunc mole tantum auctum ac firmius, nunc autem vere scirrhosum, cancrosum adeo, nunc steatomate adfectum, — dolorum, id est, rodentium in epigastrio, a cibis assumtis auctorum, anxietatis, nauseae, dyspepsiae vomitusque, praesertim colore nicotianam Ret. pancreatica.

tabacum referentis, — obtulisse, relatum fuit: cum dicta symptomata saepe quidem, quod et nos observavimus, ex vitio *pancreatis*, — sed haud raro etiam hoc organo *insonte*, vicinorum modo viscerum culpa, venisse sint visa.

Sic virgo *vindobonensis*, diros in sinistro hypochondrio dolores per annum cum dimidio sustulit, eosque pro rheumaticis, absque artis adhibito subsidio, habuit. Febris lenta tandem ac tumor conspicuus *lienis* in regione, cum gesticulatione brachii sinistri, ac respiratione, donec aegra obdormisceret, semper singultuosa, nec non aphonia frequente, accessit. In *liene* hujus sedem esse, et aliis a medicis, et a nobis fuit creditum: donec plures post menses, *pus multum*, cum urinis intime mistum, secedens, *renem* sinistrum suppuratum, lienem vero ab isto, donec ille, pure liberatus, concideret, anteriora versus coactum, non tamen ipsum morbosum fuisse, tandem docuisset.

Tanta interim *obstructionum* in abdomine distinguendarum difficultas, ab animo attento in fabricam habitumque corporis, aetati, sexui cuivis proprium, in vitae genus morbosque praegressos, in ipsam faciei conditionem, in functiones laesas, et

in ea demum, quae in oratione academica, *Ticini*; «*de signis morborum ex corporis situ partiumque* positione», recitata quondam, non viros quidem in arte expertos, sed tirones medicos docuimus, atque hìc partim repetimus, plerumque superabitur.

„ Vix, nisi in situm, qui cuique visceri explorando conducat, aegros collocemus, diagnosis sat firma obtinebitur. Qui in suspecti *jecinoris*, aut et *lienis* naturam inquisiturus est medicus: ille non in dorsum semper procumbentem hominem, sed alio longe in situ positum examinandum habebit. Nunc scilicet conveniet, in pedes erectum et in sinistrum, — aut cum *lien* examinandus fuerit, in dextrum latus inflexum aegrum contrectare: quo nempe in situ, inferior istorum viscerum limbus a costis spuriis magis liberatur, et exploranti digito redditur vicinior; nunc in genua cubitusve decumbere aegrum jubebimus: quo fit, ut suo pondere jecur, sub hypochondrio dextro nimis reconditum, aut *splen* ipsum, mesenterium, pancreas infarcta, anteriora versùs ferantur, laxatisque abdominis musculis, majorem inquisiturae manui superficiem exponant; — nunc, decumbente in dorsum aegro, po-

sitis, inflexo genu, in talos pedibus, ventrisque prius relaxatis sic integumentis, manus medici infra costas dextri aut sinistri hypochondrii spurias ponitur, atque his ipsis ad anteriora vi quadam elevatis, sepultum sub osseo hoc arcu *hepar* aut *lien*, ad umbilici regionem prodire cogitur. Non repleto prius a cibis vel a potu abdomine, sed homine jejuno, istius in viscera inquirendum; vel, si temporis id sibi exigat penuria, intestina prius contentis flatibus atque saburris, ope clysteris; ne, inflata nimis, defectus morbosque aliorum abscondant, deplenda sunt. In genere vero, quae sub hypochondriis latent viscera, ea, nonnisi sub majoris et protractae *inspirationis* tempore rectius tactu explorantur. Quod autem, sub tali examine, musculorum abdominalium aucta sic tensio rectius examinari impediverit, id mox sub *exspiratione* longiore opus suscipere, ac singula tandem inter se comparare juvabit. Frequenter, quas decubitus aegrorum supinus, inquiri satis negaverit: eas erecta corporis in pedes positio, varia inflexio, quod suo pondere tunc viscera infarcta, nisi cum aliis, aut cum ipso peritonaeo jam arctius concreta, magis descendant, vel praedilecto a loco urgean-

tur, et tractionis, tensionis majoris aegro sensum inducant, patefacit injurias. Nec minus corporis aegrorum ex uno latere in alterum promtior conversio, si, hoc sub motu, vel in hoc, vel in aliud, sibi quidquam aut *delabi*, aut quasi *suspensum haerere* persentiant, certiorem ad diagnosin conferet ».

« Quos vel *renum* inflammatio, dolor, tenent, vel dira *lumbago* excruciat: illi, primo quidem aspectu, multa inter se communia habent symptomata. Dolor enim lumborum acutissimus, in utroque malo, regionem, in qua renes latent, occupat, et hallucinantem saepe in diagnosi medicum, in omnia licet attentum, relinquit. Vomitus certe, qui in nephralgia, in nephritide, adesse ut plurimum consuevit: a dolore summo et a fortiore musculorum lumbalium, aut a vertebralis periostii, aut ipsius in cavo vertebrarum medullae lumbalis inflammatione aut adfectione rheumatica, arthritica, eodem prorsus nervorum consensu, hinc inde producitur. Jubete nunc aegri truncum ad anteriora et genua versùs inclinari! jubete mox, ut inflexus sic ille, celeriore quodam motu, in situm magis rectum reclinetur!.. dolor abhinc summus ad inflam-

matos vel impeditos a *lumbagine* musculos lumbales nascetur, qui vix notabilis erit in *nephritide*, *nephralgia*, nisi in magnum jam tumorem renes excreverint ».

Ubi tumor ad hepar, latentis in eo suppurationis suspicionem induxerit; ne dilatatam more insolito *vesiculam felleam* pro abscessu habendo, cultro eamdem, ausu lethali, submittamus, exemplo magni quondam *Galliae* chirurgi cavendum est. Ad lobi hepatis dextri limbum, in aegro ad nosocomium *Ticinense* quondam suscepto, abscessum haerere persuasi, eumdem sine temporis jactura adperiendum esse censuimus. Etsi vero sat evidens in eo fluctuatio se manifestasset; non tamen illum satis ad hoc opus maturum esse praetendens chirurgus: cataplasma is tumori superimposuit, ac duos post dies operationi sese accinxit. Sectio tunc profunda super loco pridem fluctuante instituta, sed mors prompta eamdem secuta est. Adperto cadavere, constitit: lanceolam non quidem in abscessum, *jamjam diruptum*, sed per intestini coeci amplioris membranas, — ita tamen, ne integra hujus canalis perforatio abhinc secuta esset, penetrasse.

Frequenter omnino ex eo, quod medici complures, non modo abdominis, sed

pectoris quoque et bronchiorum crurumque in morbis, *columnae vertebralis* examen aut flocci faciant, aut prorsus negligant; istorum, quoad primam sui originem, prout in oratione academica, « *de vertebralis columnae in morbis dignitate* », quondam docuimus, amittitur cognitio. Quamvis vero *retentiones* longe minus, quam *spasmos* atque *paralyses*, e specus vertebralis organicis vitiis prodire fateamur; est tamen, ubi hac ex origine, aut intestinorum, aut vesicae urinalis, ex retento lotio in cavum abdominis protensa, paresis, aut perfecta resolutio aliaque scaturiant (§. 769.); vel ubi *lordosis* seu vertebrarum dorsalium, lumbalium ad anteriora morbosa recurvatio, tumorem ipsius cavi abdominalis mentiatur: ita, ut adeo « rerum anatomicarum incurius medicus, testante summo quondam *Italiae* de rebus anatomico-pathologicis scriptore, pro *mesenterii scirrho* habuerit tumorem ad abdominis regionem tactu perceptum, licet nihil hic esset, quam ipsa columnae vertebralis curvatura haud morbosa, in extenuato homine vacuisque intestinis ad abdominis compressionem facile sentienda ».

Quodsi nunc his, de abnormi retentione condensationeque materiae mucosae, lym-

phaticae ad ventrem, prolatis argumentis, et ea, quorum in secundo hujus operis libro (§§. 129. 220. 243. 249. 254. 261.), de *inflammationum* ad abdominis viscera reliquiis mentionem injecimus, superaddideris; sat completam eorum, quae hunc morborum ad ordinem spectant, imaginem, potissime tamen ulterius ad lectos aegrorum illustrandam, tibi formabis.

Ret descript. causae, progn. et cura.

§. 837. Retentionum *peritonaealium* causae non paucae nos latent; plures interim ex illis, quae ad *peritonitidem* adperte conducunt, ac morbosas concretiones, pseudomembranas, suppurationes aliaque retentionum mucoso-lymphaticarum genera facile post se relinquunt, jam alibi (§. 219.), satis indicavimus. Coeterae *Epischesium omenti, mesenterii, pancreatis, lienis* atque *jecinoris* scaturigines, ab illis, quas aliis hujus indolis retentionibus subesse monuimus, vix differunt. Sic retentionum, de quibus hìc agitur, et *prognosis*, cum illa, quam §§. 220. 249 261. instituimus, convenit. Ad *medendi rationem* quod spectat, ea, tum ex illis, quae circa curam morborum, ex quibus praedictae retentiones, ut effectus, originem ducunt, alibi a nobis proposita fuerunt, tum ex therapeuticis, quae §§. 221. 250. tetigimus, repetenda erit principiis.

§. 838. Ab eo, quod recentiorum aevorum anatomici, *pelvis* nomine metaphorico et antiquis scriptoribus prorsus insolito sint usi, nequaquam impedimur, quin (salvo interim *peritonaei* jure) viscera in contignatione ventris inferiore, quam ossa innominata et sacrum circumvallant, suspensa, defixa, *abdominalium* potius, quam usurpatorio titulo insigniamus et pro abdominis incolis indigenis habeamus. Eumdem igitur morborum ad *ordinem*, et ad *genus* idem, quibus viscerum aliorum, ventre detentorum, illos subjugavimus, retentiones quoque *ureterum, vesicae urinalis, prostatae* glandulae, *genitalium virilium, muliebrium*, ac demum *recti intestini*, mucoso-lymphaticas revocari, atque hìc loci breviter describi, opportunum esse credidimus. Ret. imi Ventris.

§. 839. Ut vero indicatam hìc rerum seriem sequamur; ab *ureterum*, quorum adfectiones morbosas partim jam alibi tetigimus (§§. 263-268. 768. 773.), retentione muco-lymphatica ordimur. Ureterum.

Hi scilicet canales uriniferi, fontium, unde scaturiunt, exemplo, nec positione, exortu, numero, nec longitudine, diametro, directione, nec tandem sua in vesicam urinalem insertione in omnibus sibi

conformes, — subinde adeo, quod et nostrae observationi binis in casibus se obtulit, a lotii receptaculo, — vel, ubi hoc ipsum defuerit, a sede ejusdem normali adhuc longius aberrantes atque nunc in vaginam, nunc vero sub umbilico, nunc circa pubem monstrose adperti, sub obliquo ac longiore itinere, haud raro transvehendo a lixivio vel acriore, vel puris renalis, concretionum lymphaticarum, calculosarum materia impraegnato stimulati, exesi, inflammantur, aliquando suppurantur, aut a phlogosi lenta cum partibus vicinis concrescunt, redduntur crassiores, indurantur ac obturantur in totum (§§. 768. 773.). Sic *Cremae*, in *Italia*, quondam pro sacra virgine nobilissima, cui ren sinister ex calculis inflammatus ac tandem ad suppurationem, sub febre lenta, perductus fuerat, in consilium vocati, quo loco ureter sinister descendit, tumorem dolentem, fluctuantem deteximus: quo tandem abscessu vel sponte adperto, lotium cum calculo ex uretere ad latus abdominis sinistrum dirupto, effluxit. Priusquam vero ex ureteris obturatione talia contingant, eumdem canalem supra locum alluentis urinae vel et puris copiam suo in transitu coercente, sensim sensimque,

quod hìc consulte repetimus, in longum et latum *dilatari* oportet. Quo profundior ac vesicae urinali vicinior ureteris obturatio est: eo quoque longior aut extensa magis ejusdem dilatatio esse consuevit; nec rara, sed et ab aliis, et a nobis ipsis frequenter conspecta, ureterum, sic ad intestini, etiam crassi, amplitudinem expansorum, exempla sunt. Prodigiosam ureteris, integram pintam urinae continentis, dilatationem summus quondam *Bataviae* anatomicus observavit. Dextri ureteris, per omnem sui longitudinem ita expansi historiam legimus: ut circa vesicam tandem *diruptus* hic canalis, sanguinis, cum lotio remisti, tres pintas, sub lateris dextri peritonaeo effuderit. Prostatae scilicet lobulus medius in vesicam hujus aegri protensus, in fungi haematodes speciem conversus erat. Vel ipsa *pelvis renalis*, sicut a calculis, suam ob molem, in ea diutius coercitis, ita et ab urinae, aut puris in uretere retentione, oblongum tandem atque superius peramplum in saccum expanditur. Tunicam ureterum internam aliquando, valvulae semilunaris in modum, urinae per illos descensui obicem posuisse, observationes docuerunt. Nec ubique tam ipsorum culpa ureterum,

quam tumoris eisdem vicini, ad mesenterium mesocolon, intestina, ovaria, musculum psoas, ipsumque urinalis vesicae ad collum haerentis effectu, tam lotii, quam puris renalis, concretionum morbosarum per illos canales iter intercipitur.

Etsi vero pathologicae sectiones cadaverum abunde haec nos docuerint; signorum tamen, quae hoc vitii genus ab aliis distinguant, doctrina non parum sane claudicat. Quodsi *calculorum* renalium existentia, per hos, cum lotio excretos, haud amplius nos lateat: eorumdem per ureterem descensum symptomata (futuro *de retentionibus heterogeniis* libro exponenda) sat clare nobis produnt; alia vero rerum conditio toties subintrat, ac, absque oblata morbi renalis suspicione, ureter aegri non uterque, sed *modo unus* laborat, et culpa vel propria, vel aliena impervius, uretere socio, adhuc sano, supplente, retentionis qualiscunque, satis animadvertendae, modo propter profundum, quo loco abdominis ureter vesicam versùs descendit, tumorem, dolorem fixum, ardentem, vel ob febrim, ob nauseas ipsumque ob vomitum, accusari non potest. Rara quidem, non vero inaudita, ureteris utriusque impervii, — vesicae autem, hanc

ob rationem, lethali cum effectu (aliquando adeo lotii ipsius cum vomitu) urinis per dies orbatae, exempla sunt. A calculis quidem renalibus, cum, vel sine aliis materiis, *ambos* in ureteres simul delapsis, detrusis, ac praecipue quo loco ureteres, vesicae inter membranas angustiores, obliquam sibi viam adperiunt, retentis, interdum haec veniunt; aliquando interim et ipsa vesica urinalis, utpote justo durior, scirrhosa, inflammata, contracta, vel a calculo praegrandi oppleta, vel a partibus vicinis compressa, urinae uretericae in se ipsam effluxui resistit. Urinae in cavo vesicae sub defectu, nullum quidem *ex illa* mingendi stimulum aeger persentit; nec tamen ideo continui ad excernendum lotium nisus et ardoris, etsi nullum catheter introductus urinam detegeret, exempla habentur: ut quibus in casibus, vel colli vesicalis inflammatio subfuit; vel calculi, nunc in ipsa vesica haerentes, nunc in uretere, prope hoc viscus, latentes, et aliquando, sui ponderis ratione, cum ipso uretere, cavo pelvis adacti, sub sectione cadaveris detecti fuerunt.

§. 840. Quodsi, absque praevia calculi renalis suspicione, sub decursu morbi celeriore, vel uno, vel utroque abdominis Medendi ratio.

in latere, quo tractu ureteres vesicam adire novimus, necnon in renum regione, tensio, dolor fixus, febris cum pulsu duro, contracto, frequente, nauseae ac vomituritionis cum sensu, cum urinae flammeae atque paucioris emissione, aut cum omnimoda lotii in cavo vesicae absentia, sub alvo tamen libera, et sub nullis adfecti alterius in abdomine visceris signis, oriantur; non facile injusta inflammati ureteris, vel unius, vel utriusque, idea nobis suggeretur: quae venae sectiones, hirudines, fomenta emollientia circa locum adfectum, clysteres ex sero lactis, indicabit.

Obscurior longe ac magis ardua res erit, ubi lentior et clandestinus omnino morbi progressus fuerit, ac ubi nulla, sub istius principio, latentis incendii vestigia sese manifestaverint: quo scilicet in casu, proditorio nimis modo, quam ut mature satis distingui potuisset, ureteris vitium, quod vocant organicum, certe haud unquam debellandum, subrepsit.

Etsi vero plena periculi aegrorum positio dicenda sit, quorum e renibus aut calculus, aut polypus, momentaneo licet dolorum ad illos sub moderamine, in pelvim renalem delapsi, angustiorem nunc viam per ureterem lecturi sunt; sub discreto ta-

men concretionum illarum volumine, ac sub calculi figura minus angulosa et aspera, spes transitus, quamvis frequenter interrumpendi, lenti, et maxime dum obliquum ureteris, vesicae inter membranas, iter absolvendum erit, summme dolentis, sub methodo medendi, alibi a nobis exponenda, non exigua saepe conceditur. Major vero et cui capiendo pelvis ipsa renalis vix satis capax est, calculus, vel in ista hic figetur immobilis; vel ubi hanc, sub insigni aegrorum cruciatu, superaverit; majores longe aerumnas, plerumque tandem lethales, inferet.

§. 841. *Vesicae urinalis* morbos varios jam alibi descripsimus (§§. 363-268. 484-490. 766. 769. 771. 772. 774.), atque hinc modo pauca de retentionibus mucoso-lymphaticis hujus visceris dicenda nobis supersunt. R. vesicae urinalis.

Ac primo quidem, ipsi vesicae parietes, vel per praegressas irritationes diuturnas, inflammationes tam acutas, quam chronicas, variis a causis inductas (§. 266.), vel solius adeo *senectutis* provectae ratione, frequenter hinc illinc, vel omni ex parte *spissescunt* (§§. 267. 769.), et a lymphae, morbose secretae, retentione, coagulo, — quin igitur, *propria* e culpa, in *scirrhos*

facile inclinent, — non modo indurantur, ossescunt; sed et varios in modos, interiora versus, a se invicem recedunt, distenduntur in longas adpendices, atque vel *excrescentias spongiosas, polyposas, fungum haematoden*, producunt: quae aut vesicae tenaciter adhaerent; aut, ab ea separatae, per frusta secedunt. Nec fere alia ratione tam internae vesicalis membranae, vel, quod nobis verisimilius videtur, *pseudomembranae*, internae vesicae tunicae primum laxe supertensae, postea vero ex parte separatae ac pendulae, *prolapsus* (quem et ipsum hoc viscus *inversum* subinde patitur, §. 769.) quam *colli vesicalis* per pseudomembranam observata quondam *occlusio*, contingere videntur; unde varia et jam alibi a nobis exposita tam *incontinentiae*, quam *retentionis urinae* phoenomena (§. 484-494.) originem trahunt.

Quemadmodum autem, secundò, *hydropis* saccati, atque ipsarum *hydatidum*, hoc urinarum in receptaculo haerentium, exempla prostant: ita quoque saccos morbosos, loco aquae, humore mucoso-lymphatico repletos, hoc in cavo expectare licebit; atque sub ipsa vesicae suppuratione, humorem purulentum diversis hujus

organi in loculamentis haesisse, observatio docuit. Qui vesicam, a paralysi correptam, a retento lotio ita distentam vidimus pluries: ut longe super epigastricam regionem extensa, fuerit; *dirupti* tamen hujus visceris exemplum nos ipsi non habuimus; habuerunt alii; sed modo pauci. Vesicae *suppuratae*, *exesae*, atque vel in rectum intestinum, vel in vaginam adpertae casus nobis circiter octies oblatus fuit. Quam vero ex ore amici ac summi apud *Ticinenses* in rebus tam anatomicis, quam chirurgicis professoris habuimus, ea, digna est, quae hoc loco conservetur historia. Ille *mediolanensem* ad aegrum, diuturna retentione urinae adfectum, accersitus fuit; cui viro, quoties catheterem chirurgi vesicae ejusdem immiserant, penis erectione mox insecuta, toties ille iterum expulsus fuit. Digito, in anum aegri immisso, observavit vir egregius *vesicae fundum*, versus intestinum rectum *retroflexum*; orificium autem illius ad pubem conversum haerebat. Compresso nunc perinaeo, absque labore catheter vesicae immitti ibique retineri potuit; ita ut aeger, jam penitus emaciatus, pinguedinem ammissam iterum adquireret.

§. 842. Qua ratione *diagnosis* morbo- Diagnosis obscuritas. Therapia.

rum vesicae vix expositorum obscura et incerta est: eadem *Therapiae* quoque principia obducuntur caligine ac titubant. Artificialis quidem chirurgorum digiti, sive catheteris, usus, asperitatis, levitatis, amplitudinis, vel constrictionis ad vesicae cavum, sicut et concretionum in eodem sepultarum rationem sufficientem saepe reddit; sed frequenter nimis insensibilitas digiti illius metallici, expertae licet manus, tactum eludit; a locis vesicae adfectis, — a bursis seu crumenis hujus visceris morbosis, quales et nos, primo *Interpretationum clinicarum* nostrarum in libro descripsimus, — vel a saccis vesicae inconstantibus, per spasmodicam ac inaequalem modo fibrarum ejusdem contractionem productis, — vel adeo a normali parietis vesicae posterioris ac infimi, prope rectum intestinum, descensu, aberrat, — longe vero minus vitia hujus organi localia distinguit.

Tantis quidem sub dubiis, ad externam hypogastricae regionis supra pubem explorationem confugimus, atque haud raro vesicam, quamvis ab urinis minime expansam, pelvis e cavo prominentem, mole auctam, digitorum impressioni, sub sensu aegri plerumque nullo, interdum ingrato,

resistentem, duram et quasi callosam, aut vero tuberosam reperimus. Vel sanas quondam, sed partus frequentes expertas apud mulieres, post mortem, saepe latior, ac latere utroque in duo quasi diverticula expansa vesica urinalis invenitur. Nostrum, cum in *Italia* degeremus, consilium circa morbum, quo foemina juvenis atque formosa laborabat, *Genuae* desideratum fuit. Haec viri nobilissimi, sed optato haerede destituti, dilecta conjux, ex praegresso in pelvi incendio, tumorem durum, minime dolentem, super pube late extensum, nobis obtulit: quae callosa omnino durities, prout singula morbi, tam sublati, quam praesentis, symptomata debitumque partium aliarum examen docebant, omnem anteriorem vesicae parietem pro sede agnovit. Cum vero partis jam callosae resolutionem haud amplius sperari posse nimis pateret; familiae illustris atque anxiae quaestio medicis proposita fuit, scilicet: « num sub tam tristi aegrae positione, haec ipsa, sine majore vitae propriae periculo, conceptioni se exponere auderet »? — Cum autem, extenso magis magisque utero, vesica, tam anteriore, quam posteriore sui parte compressa, urinam suscipere nequiret atque, hac omni in

saccos ejus laterales compulsa, violentiam, illi facile funestam, praevideri juberet; responsum medici propositae quaestioni unanimes *negativum* dederunt. Atqui haec ipsa, brevis licet, historia, nodo, in consultatione medica a. 1793 tum celeberrimo academiae *Patavinae* professori, tum nobis ipsis oblato, feliciter solvendo, par esse videtur. Nobilis nempe *mediolanensis*, 55 circiter annorum, aspectu robustus ac sanus, nisi quod, penis erectione privatus, a decem jam annis, paralysis specie ad vesicam, et simul ad intestinum rectum laboraverit; a quacunque lotii, illo in receptaculo collecti copia, nec hypogastricae regionis elevationem pyriformen aut aliam, nec ullum in ea, repletionis morbosae incommodum persentire solebat. Quousque interim hic morbus duraverat, tum catheteris, tum injectionum in vesicam, frequentior usus fuit. Quodsi autem *parietis vesicae anterioris* (ut in *Genuensi* illa matrona) vel a praegressa phlogosi, vel a causis aliis, nata *callositas*, hoc viscus, ne pubem versùs dilatari potuerit, impedivisset; omnem certe illius, nimis ab urinis repleti, extensionem, in rectum intestinum agere, atque comprimendo, istius paralysin, nisi producere, saltem augere, oportuisset.

Cum tamen saepius nec dicta mali, tam profunde latitantis, exploratio, ad indagandam ejusdem naturam sufficeret; instituta apud viros per intestinum rectum, — apud sexum sequiorem, per vaginam inquisitio, clariorem utique diagnosin hinc inde exhibuit. Fateri interim oportet: vitiorum vesicae, sicut aliorum bene multa, ita et eorum, de quibus hìc sermo est, non pauca, judicium, vel catheteris, vel digiti chirurgici depositionibus innixum, vix non omne respuere.

Quam parum igitur auxilii, provecti jam multum vesicae morbi, praesentem retentionum ad ordinem spectantes, admittant, vel sponte elucet. Spes interim sortis medicae scientiae quondam faustioris, non omnis deponenda, et, quam nobis anatomia pathologica lucem, non tam copiosis retro ab aevis, accendit: ea, collatis undique observationum practicarum radiis, indefessim atque solerter augenda est. Maxime vero in *excorientis* ad vias urinales, vel earumdem ad vicinias, morbi curam, jam alibi expositam (§§. 262. 268.), oculus, ne profundas ille nimis radices figat, mature satis convertendus est. Praeter indicata, citatis vix in paragraphis, artis subsidia, morbi impetu prima-

rii satis jam devicto, retentioni ad vesicam mucoso-lymphaticae, tum calomel, refractis in dosibus, tum repetita caloris moderati *semicupia*, notabili cum fructu opponuntur (§. 774.). De *arthritide* ad verenda aberrante, atque de *rheumatismo*, vesicam urinalem aut medullam lumbalem, nervorum, qui hanc adeunt, matrem, prae aliis infestante, ejusque secretiones mucoso-lymphaticas, in propriam hujus receptaculi perniciem, pervertente, non pauca, tum aliorum practicorum, tum nostris in fastis, occurrunt, nosque, ne hanc quoque morborum causam, satis frequentem, praetervideamus, ac methodum medendi huic ipsi magis congruam postponamus, advertunt. De cruoris, tum in cavo, tum in vasis internis vesicae coacervatione, atque de *rerum aliarum* morbosis hoc in organo *retentionibus*, quo loco haec spectant, disseremus.

Ret. gland. prostatae. §. 843. Post ea, quae de *glandulae prostatae* inflammatione, suppuratione ac morbosa duritie quondam protulimus (§§. 534. 770.), ac post illa, quae *Interpretationum clinicarum P. I.* his superaddidimus, non multa, quae magis ad chirurgiam non spectent, de hujus glandulae retentionibus mucoso-lymphaticis a nobis dicenda supersuut.

Quamvis prostatam tribus glandulosis a lobulis conflari, ac medium ex istis, scilicet minorem posterioremque, loco vasis deferentibus ipsique vesicae intermedio positum, subinde dolere, tumere, neminem hodiedum latuerit: non ita pridem tamen scriptoris *angli* industria, *medii* hujus lobuli sub statu sanitatis conformatio, pro dignitate, quam habet, majore, clarius descripta, et hujus structurae in ejusdem particulae atque ipsius vesicae in morbos auctoritas accuratius exposita fuit. Haec igitur pars media et posterior prostatae, nisi *medorrhoeae* perverse tractatae, aut vero *stricturarum* in urethra effectu, ante *senilem* aetatem vix unquam morbose adficitur; tunc autem, octogesimum usque vitae ad annum, viri modo pauci medium glandulae hunc lobulum illibatum nec mole nimis auctum aut duriorem conservant. Quodsi juniore in aetate, ex specifico contagio, nec non ex medorrhoea, hujus effectu insecuta, injectionum vero adstringentium, equitationis hoc sub morbi stadio impetuosae, novi atque violenti concubitus, sub eodem suscepti, aut venti frigidioris, genitalibus admissi actione suppressa, membrana mucosa, quae urethram et collum vesicae investit atque

defendit, effluvio morboso cohibito, inflammetur, tumeat, ac nixus ad urinae excretionem laboriosam majores ac vix non continuos excitet: tunc et prostatae, pars una vel altera, potissime sinistra, *symptomatice* adficitur, tumet, atque lotii mittendi difficultatem supra modum auget et exasperat. Solis forsitan *lateralibus prostatae lobulis* a tumore prehensis, dysuriae gradus, quam si *pars media* hujus glandulae, ad vesicae collum usque extensae, turgeat, minor esse consuevit. Accedit et istud, quod, si pars prostatae lateralis una prae altera tumeat: *obliquam* haec *urethrae positionem* ac directionem inducat. Maxima vero et perfectae urinae suppressioni juncta violentia erit, *totius* ubi *prostatae* tumor conspicuus, omni a latere urethram, jam a phlogosi angustiorem, comprimat et claudat. Ast vero et glandulae illius *lobulus medius* atque posterior, vel *solus*, ubi plurimùm et ad collum vesicae usque, durus ac tumidus, non modo ostium istius infarcit, sed altius et profundius progrediens, ut nos quoque mediante exemplo rariore in *clinicis Interpretationibus* docuimus, vesicae membranam internam proprium in cavum, magno tumoris volumine, urget, atque hac e

membrana *valvulae speciem*, vel ipsi catheteris in vesicam introductioni adversam, constituit. Lobum prostatae lateralem *sinistrum*, ex incognita hucusque ratione, saepius prae dextro tumere atque adeo subinde cum ipso lobo hujus glandulae medio, vesicae in cavum penetrare, experientia docuit. Ipsa tunc vesicae interna facies, hoc loco aliquando, sub acerbis ab ultimis urinae paucae guttulis emissis, doloribus, quasi erosa detecta fuit. Haud raro, dum urethrae strictura mature satis ab arte devicta fuit: tumor quoque, ad prostatam ejusque ad partes laterales ab illa inductus, simul disparuit. Est, ubi urethrae strictura tumorem prostatae ipsa induxerit; — est vero quoque, ubi haec glandulae istius adfectio, imminutae diametro urethrae ansam porrexerit, magnique in artis exercitio ponderis, quo haec ordine quondam incesserint, quamvis ardua saepe, distinctio est. Vel ex prostatae tumore, vel ex urethrae strictura, vel ex utrisque simul oriatur urinae mittendae difficultas, retentio: ipsam adeo *lotii secretionem* haec obstacula tandem imminuisse, in pluribus sunt visa: quod nempe (magni in omne systema, ac forsitan ipsius in calculi urinalis, apud praedi-

spositos, generationem influxus) phoenomenon, ex collecti ac stagnantis, partim in vesica, partim in ureteribus, partim autem renum in pelvibus, lotii copia, per compressionem ulteriori hujus lyxivii secretioni adversa, derivandum esse, nos quoque censemns. Sed et aliud mali genus, praeter hoc vitium, et praeter vesicae extensionem, ad paralysin usque, nimiam, ex urinae, quamcumque denique ob causam, excerni impeditae, saepe acrioris, *stimulum* continuum in membranam mucosam atque in fibras hujus receptaculi musculares, subnascitur, ex inducta tandem ab isto parietum vesicae *spissitudine* ac *rigiditate*, contractioni spontaneae hujus organi contraria. Sub quovis prostatae tumore atque incendio, quantitas muci, puriformi materiae commisti, tenacis, in filos ductilis, et copia urinae emissae fere aequalis, secernitur. Major interim inflammatio, ad ipsam tandem internam vesicae superficiem ac parietes istius, aut in veram cystiditem (§. 264.) transitura, et huic secretioni morbose finem, non parum tristiorem, imponit. Ubi nulla in urethra constrictio praecessit; tumor prostatae, ex causa quacunque exortus, primo in morbi stadio, tantae quidem

molis symptomata necdum praesentat; sed modo in urinae excretione, potissime sub corporis hac, vel illa positione, difficultatem progenerat; haec interim mittendae urinae tarditas ac dimidia quasi impotentia, morbo quidquam senescente, augetur ac tandem in perfectam, ejusdem suppressionem degenerat. Hanc nixus frequentes semperque fortiores et parturientium illos vix non aemulantes, in obstaculi sedem directi, sequuntur; atque tum in ista, tum in reliquo urethrae canali, sanguis congeritur, ardor, perinaei sub attactu dolores, excitantur, secretiones morbosae succedunt, atque his, tam in ipsius urethrae parietibus, quam extra eosdem, inductis, strictura formatur (§. 770.), atque phlogosis, ad ipsum vesicae collum saepe propaganda, promovetur. Hunc rerum statum tam cereolus, catheter, in urethram missus, quam digitus ano introductus, confirmant (§. 770.); nec ratio est, cur ex Recentioribus quidam hoc ultimum, per intestinum rectum, examen, ut superfluum, rejecerint, solumque in cereolum, cui tamen saepe, doloris tumorisque in urethra ratione, accessus vix non omnis denegatur, fiduciam posuerint. Quousque prostatae inflammatio, donec ejusdem *sup-*

puratio sequatur, continuatura sit? difficulter praedicitur ac, aliarum glandularum exemplo, haec ipsa, praeparando in pure, quamvis hic exitus a dispositionis corporeae ac febris rationibus dependeat, saepe lentius procedit. Prout vero jam indicavimus (§. 770.), pus factum, varias sibi vias eligendo, nunc in *rectum intestinum*, nunc in *urethram*, nunc vero in *telam cellulosam*, sibi vicinam, depletur, novas, hoc ultimo in casu, inflammationes accendit, ac ominosas miseriis fistulas praeparat. Haud raro *ulcera* ad prostatam relicta, *excrescentiis squammosis*, sanguinem facile fusuris, occasionem largiuntur. *Duritiem* aliquando tumor prostatae, nisi prius urinae ac alvi ipsius, per compressionem intestini recti mechanicam, lethalis, insignem contraxit, et medius, aut et lateralis, qui ad vesicae cavum usque ascendit, lobulus, saepe praetumidus, quasi erosus atque squammosus comparuit. *Perinaei* inflammationem, ac seroso-lymphaticas super eo collectiones, hoc a morbo inductas, culter anatomicus reperivit.

Ordinis quidem electi gratia, morbos prostatae jam antehac descriptos, hic iterum, alio nempe sub aspectu, depinximus; sed ratio non est, cur ideo medendi me-

thodum, sub iisdem indicatam, et §. 774., pro sua paupertate, jam satis expositam, repetamus. Eodem nunc modo cum *morbis genitalium*, sexus tam virilis, quam muliebris, pro parte nempe, quam hi sibi retentionum mucoso-lymphaticarum sub ordine assumunt, procedemus, eosque breviter et, ne crambem recoctam offeramus, hoc solo respectu describemus.

§. 844. Parentum e lumbis fons vitae filiorum, — sed eàdem e scaturigine (vel pleno nimis alveo redundet, vel ripas, quibus cingitur, ipsemet pessumdet) mortis quoque ex illis propriae unda fluit. De *gonorrhoea* quondam loquentes (§§. 547 552.), fatales jacturae seminis vel nimii, vel immaturi, vel serotini effectùs jam satis exposuimus; ac de causa morborum, huic ipsi e diametro opposita, nostroque saeculo, nisi longe lateque regentis adhuc auctoritas nominis nobis imponat, rarissima, alio *politiae* nempe *medicae*, in opere, non absque multorum huic glebae adscriptorum scandalo, quod hac in Epitome renovare evitabimus, non minus jam egimus. Superest igitur, ut coeteras in viis apud *sexum virilem* seminalibus retentiones mucoso-lymphaticas, Ret. genitalium viril.

breviore saltem, prout res postulat, subjiciamus examini.

R. Contextus cellul. vasor. spermat.

Ac primò quidem *vasa spermatica*, tam arteriosa, quam venosa, quae, sociis cum nervis atque vasculis lymphaticis, abdominales per anulos vel descendunt, vel ascendunt, ac peritonaei a fibris cellulosis amice partimqne pampiniformes in amplexus nectuntur; quamvis ea, sub statu sanitatis, superatis modo abdominis confiniis vasisque deferentibus nupta, *spermatici* titulo *funiculi* superbiant; sub adversa tamen valetudine, haud raro auctoritatem formamque morbosam eamdem, haud paucis certe aegris funestam, usurpant (§. 539.). Sic nempe, exorto testis sarcomate ac funiculi spermatici eidem contigui sub tumore ac duritie, quamvis morbosa haec externorum genitalium constitutio abdominalem ad anulum necdum pertigerit: ubi dolores diuturni ac vehementes, ad lumbos et ad hypogastrium forsitan praecesserint; suspicionem hi ipsi, ne quoque *supra* hoc anulo similis, morbosus nempe, *funiculus* latescat, non injustam, sed aegri quondam illustris, *ticinensis*, nec non aliorum ab exemplis confirmatam, nobis movebunt. Primus ex istis, vir illustris, quadraginta sex annorum cir-

Superanularis.

citer, optime nutritus, atque sat leviter vel media sub hieme vestiri, — mox autem suscepto a frigore, foco ardenti, per horas, lumbis exponi solitus, de dolore tandem istorum valido conqueri coepit. Hac lumbaginis rheumaticae sub forma, aeger, quin ejusdem functiones principales multum abhinc laesae viderentur, et quin febris accessisset, aliquot per hebdomadas lecto detentus ac ruditer vexatus fuit. Etsi vero abdomen, multa hucusque pinguedine turgens, morbosi nihil tactui offerret; dolores tamen haud raro a lumbis ad pelvim usque, sinistra in parte, vehementer saepe urgentes, descendebant. « Num tumor, aut vero fluxus vasorum haemorrhoidalium, — num urinarum sedimenta suspecta, aut num morbi quicunque alii praecesserint? »... tum a nobis, tum ab eximio in *ticinensi* academia chirurgiae practicae professore, interrogatus aeger: talia sibi unquam in vita contigisse, constanter negavit. Interea morbus, quoad veram sui originem, nisi, argumento probabili, rheumaticam, medicis hucusque ignotus, continuò adauctus atque tam atrox, ut somnum atque nutritionem corporis, prae dolorum vehementia, omnem arceret, febrimque sibi lentam adsociaret, redditus

fuit. Atqui tunc modo tumor conspicuus, oblongus, sinistra in parte abdominis, a lumbis oblique pelvim versùs exstensus, tactui se obtulit. Enemate quoque, praeter multa, quae hìc indicari in genere sunt visa, praescripto et, jussu medicorum, non ultra, quod aegro praeplacuerat, cubiculari a famulo, sed a chirurgo, injecto: oculis istius insignis mox *sinistri testiculi tumor*, quem, pudicus nimis aeger, medicis hucusque anxie celaverat, atque tunc adeo his ipsis ulterius celari jussit, se obtulit. Sui interim officii non ignarus hicce chirurgus, ea, quae stupefactus detexerat, candide medicis exposuit, simul aegri, ne demum propriam in perniciem ulteriore sua cum reticentia conferret, conscientiam movit. Instituto tunc tumoris ad testem aegri sinistrum examine, *sarcocele* hunc insigni prorsus laborare, *nec tamen eodem a vitio funiculum quoque spermaticum, abdominalem usque ad anulum, correptum esse*, constitit. Num vero, sub tam tristi rerum positione, operatio tumoris morbosi chirurgica, cum fasciolae, funiculi, vel soli arteriae spermaticae, infra anulum, pollicis longitudine minime morbosae, adplicandae occasio nequaquam deesset, locum prudenter haberet?

quaestio nunc mota quidem, — sed ex eo, quod tumor dolorque summus sinistri abdominis, ad pelvim usque extensus, spermaticorum vasorum, abdominali anulo superiorum, *carcinoma* latere, timorem haec operatio eo majorem nobis incusserit: quod celebris collega noster, cum sub positione *sex* aegrorum aliorum fere simili, testes abscidisset, illorum vero a morte, cito insecuta, alterum magni voluminis *funiculum*, a pelvis regione ad renem usque ascendisse observavisset, hosque scirrhosos vasorum spermaticorum tumores, in museo *ticinensi* pathologico conservandos nobis amice tradidisset; omni a manu chirurgica praestando auxilio renunciandum esse, utrimque conclusum fuit. Ac revera, cadaver aegri, de quo hic egimus, post paucas septimanas, crudeli sub dolore peractas, adpertum, tumorem *librarum quindecim*, scirrhosum et jamjam carcinomaticum, vasorum spermaticorum ab originibus omnem eorum ad anulum abdominalem descensum insequentem, ambientem, ac vicinis cum partibus unam in massam concretum, nobis exhibuit. Plures, in fastis chirurgicis, observationes ejusdem indolis exstant; quae igitur observationes, priusquam de testis,

evidenter morbosi, recisione cogitemus, summam nobis superiora anulo in vasa spermatica, forse et ipsa morbosa, attentionem commendant.

Infra anular. Quas hucusque retentiones mucoso-lymphaticas telae cellulosae, vasa spermatica abdominali *super* anulo ambientis, vel ex irritatione conspicua, vel ex ipso incendio, saepe chronico, contingere monuimus: hae omnino frequentius eumdem *infra* anulum, vel ad *funiculum* proprie sic dictum *spermaticum*, sub inflammatione subinde ad anulum vere strangulatum, vel ipsum ad *testiculum*, vel utrimque, prout §.524. docuimus, sub nominibuss partim absurdis, *varicocelis* sive *cirsocelis*, *sarcocelis*, *hydrocelis*, tam acuti, quam chronici, aut demum sub illis; *steatomatis*, *scirrhi*, *hydaditum*, non aquoso solùm, sed simul albuminoso liquore gravidarum, oriuntur, atque effectus et causas, tum alibi jam satis expositas (§. 533.), tum alio hujus operis sub capite commemorandas, agnoscunt.

R. vasor. deferent. et vesicul. seminal. Quamvis autem, sectionum anatomico-pathologicarum testimonio, tum *vasa deferentia*, tum ipsae *seminales vesiculae*, a statu normali subinde aberraverint: ac prima quidem ex istis, nunc penitus oc-

clusa, indurata, callosa, nunc exorbitantem, inaequalem ac tuberosam in molem dilatata (*spermatocele*), — vesiculae autem spermaticae, nunc prorsus deficientes, nunc ductibus in prostatam adpertis destitutae, nunc aequo minores, corrugatae, aut vero, ex testiculorum, vel prostatae, vel colli vesicae, vel intestini recti praegresso incendio simul inflammatae, vel suppuratae, vel justo duriores, vel, quod et nos binis in exemplis conspeximus, scirrhosae, vel strumosae, vel demum calculosis concretionibus repletae sint visae; ac licet multiplices istorum in opus generationis apud viros effectus esse oporteat; celare tamen nequimus: has internorum genitalium a statu normali aberrationes, in virorum cadaveribus detectas, sub vita illorum, saepe nulla, aut saltem aequivoca valde, sui signa edidisse ac, positis etiam his signis luce clarioribus; arti medicae, his vitiis mederi, concessum haud esse (§. 539.).

Eadem fere medicae scientiae subsidia *interna* inopia premit, ubicumque ad testiculos, epididymides, funiculum spermaticum, lymphae, sub inflammatione quondam praegressa morbose secretae a coagulo, universum harum partium pa-

renchyma jam plurimum infarctum, distractum, concretum, condensatum, induratum, a forma sua organica jam nimis recesserit; vel ubi lancinantes jam dolores hos tumores hinc inde perfoderint; vel ubi venae spermaticae in praegrandes varices extensae, a proprio cruore, omni quasi in illum imperio spoliatae, laxe pependerint; vel ubi hydrops testis, aut simul funiculi vaginam vel maxime repleverit; vel ubi hydadites has partes clandestine obsederint; — his omnibus in casibus, medicina *interna* nihil, — *culter* interim *chirurgicus*, nisi tardius ac malo jam abdominalem super anulum progresso, in opem vocatus, partibus scilicet morbosis, quae totius absque damno conservari ulterius non possunt, ad artis divinae, ab aliis vobis tradendae, praecepta remotis, multum auxilii praestat.

Ret. in genitalib, sexus sequ. §. 845. De variis *uteri*, ejus *ligamentorum*, *ovariorum*, ac *vaginae* morbis jam egimus (§§. 222-228. 529. 532. 543. 548. 744-747. 756. 763. 764.). Non pauca ex istis, praecipue quae de *metritide*, de *medorrhoea*, tam contagiosa, quam insonte, atque de *hydrometra* retulimus, suos quoad effectus, retentionum mucoso-lymphaticarum ad ordinem spectant, atque

hinc levi modo calamo hìc loci tangenda sunt; quae vero retentiones uteri *cruentas* respiciunt: ea sub ordine his magis proprio referenda nobis reservamus.

Si vasa *virorum* spermatica, vel antequam abdominales per anulos penetraverint, subinde a morbis infestari, tumere ac duritiem, aliquando scirrhosam, contrahere sunt visa (§. 844.): *sexus sequioris*, ejusdem naturae vasa seminalia, longe scilicet breviora, prius, ac ovaria, tubas et uterum attigerint, morbis eisdem correpta nec ipsi nos conspeximus, nec in fastis aliorum anatomico-pathologicis reperivimus. Sors vero iniquior partibus, quae his a vasis irrigantur, imposita est.

Ac primo quidem, *ovaria*, quamvis paucioribus istorum vasorum ramificationibus, quam tubae vicinae, instructa; innumeris tamen in vita mulieris, maxime *coelibis*, aerumnis exposita sunt. De *serosis*, hos ad testes foemineos *retentionibus* locuti jam sumus (§§. 746. 749. 756. 764.); neque oblatam tunc nobis, de *muco-lymphaticis*, his iisdem in locis collectionibus, saltem quibusdam, disserendi, occasionem praeterire potuimus. Tumores *molis minoris* sed numero plures, gelatinosa, albuminosa, melliformi a mate- In ovariis.

ria formatos, frequentius, quam totius ovarii saccum indivisum, densiore hujus indolis humore gravidum, a nobis observatos fuisse, ibidem adnotavimus; ex quo, verum ovarii *hydropem* tardius plerumque ac modo diruptis loculamentorum istius, humore glutinoso repletorum, sepimentis membranaceis, succedere, ideo concludimus: quod, hoc demum facto, crassiora ex glutine contento et ponderosiora principia subsideant, superficiem ovarii internam ac infimam obducant, vasorum ejus resorbentium orificia, suo cum smegmate obstruant, atque *aquosi* magis collectionem liquidi, ampliore nunc et minus resistente sacco morboso, promoveant. Latice vero aquoso, vel gelatinoso turgeat ovarium! positionem hic tumor ejusdem quidquam major, variam, tum sibi ipsi eliget, tam viscera vicina subire coget: cujus iterum exempla jam adduximus. Uteri in longum ab ovario hydropico distracti, promissam in Epitomes loco vix citato historiam, per iconem illustratam, in secundo *Interpretationum clinicarum* volumine trademus. Rarum tunc scriptoris *Edinburghensis* de hydrope ovarii, per tubam, et ex hac, per uterum in vaginam, successu tamen minus felici, de-

pleti specimen retulimus; nunc vero et alterum, ex observatione propria satis recente desumtum, huic adjungimus. Virgo nempe triginta fere annorum, aspectu florida atque robusta, hystericis tamen iisque periodicis, adfectibus, ac ovarii simul ab incendio chronico vexata, tumorem hujus organi notabilem, summa sensibilitate instructum, nec tamen sub attactu fluctuantem nobis obtulit. Admotae huic tumori hirudines, dolorem ejusdem pacarunt quidem; sed post menses aliquot, non parum ille mole sua increverat, ponderis sui ratione profundius nunc in pelvis cavum demersus. Repletionis et compressionis abinde sensus in pelvi continuus, ac non pauca excretionum naturalium, has per vias absolvendarum, obstacula aegram terrebant; donec, praegressa diruptionis, media et profunda in pelvi, perceptione, copia humoris albuminosi conspicua e vagina prosilierit, ac tumor pristinus ex regione hypogastrica sinistra vix non omnis disparuerit. Quodsi nunc via, quam humor ille iniquus, ex ovario in vaginam descendens, legerit? indicanda foret; non facile nos illam, quae, vel sanam apud mulierem, ex ovario in tubam, ex ista, in uterum, atque istius a cavo, in va-

ginam hiat, — sed a corrosione morbosam, quae liquidum stagnans ex ovario inflammato, vaginam inter ac intestinum rectum profundius demerso, ad primum et anteriorem ex istis canalem, sibi concretum, perduxerit, accusandam venire crederemus. Alterum virginis, in *ticinensi* instituto clinico nobis oblatum rarissimi casus exemplum hùc spectare videtur. Hujus nempe aegrae ovarium sinistrum, praetumidum; in profundis fluctuabat, et fomenta, quorum ope exteriora versùs magis mollesceret, sibi exegit. Cum vero lanceola tandem uti chirurgica, constitum jam fuisset: ejusdem usum constanter recusans aegra, vicino ea nosodochio suscepta, morbi sui exitum, qualiscumque demum ille foret, in eo expectari praeferebat. Plures autem post menses, sensim sensimque tumor ille fluctuans ovarii disparuit; sed qua tandem via materia in eo contenta defluxerit, — etsi per *vaginam* illa probabilior sit; ob aegrae morositatem atque custodis incuriam, minime rescivimus. Cum nulla *ovarii*, ab aquis licet vel maxime distenti, et abhinc, aut a praegrandi steatomatis mole, *dirupti* exempla vel aliena, vel propria nobis constent; ac modo conceptionis hoc in organo abnor-

mis multumque provectae sub casu, *lacerationis* in eodem, ac foetus, in ventris materni cavum per hoc vulnus delapsi historiae, eheu! non ita paucae, existant; de opinione quidem nostra, his duabus a virginibus ovaria, humore morboso repleta, hunc ipsum, per ulcus, in vaginam eructasse, dubitare liceret; interim, dum ipsa foetuum in utero putrefactorum ossa per intestinum rectum tandem excreta fuisse, observatio multiplex docuerit; atque dum ovariorum, *pure* repletorum, per abdominis integumenta feliciter evacuatorum exempla loquantur; probabilitatis, nisi valdopere fallamur, huic suppositioni satis accedit, ut assertio, et *vaginae* et *intestini recti vias*, morbis ovariorum, quacumque demum sorte has intrent, patere, spernendam hypothesin non oleat.

Quae coeteras ovariorum retentiones mucoso-lymphaticas concernunt, ea sub *metritidis* ac sub *hydrometrae* expositione jam satis indicavimus; neque, jam nimium, *steatomatum uteri, tubarum* et *ovariorum*, ab aliis descriptorum, numerum, cum observationibus nobis propriis, absque utilitate augebimus. Sic etiam, quae de *ligamentorum* simul cum tubarum uteri adfectionibus dictae indolis quondam tradidi- In utero, ligamentis et tubis ejusdem.

mus (§§. 745. 747. 749. 750. 764.), ea vix aliam hìc loci considerationem sibi expetunt. Quos non infrequentes esse referunt, et lactis ex mammis aberrantis (ut opinamur, hypothetice) attribuunt, telae cellulosae, ligamentorum latorum laminis interpositae, *infarctus* ac *abcessus:* hos nunquam conspeximus. Rarissimam quoque ligamentorum eorumdem *rupturam*, ac haemorrhagiam exinde lethalem, *Galliae* quibusdam a medicis descriptam, esse dicamus! Ligamenti uteri *rotundi* inflammationem, diarium *Galliae* medicum adnotat. In densiore quamvis ejusdem ligamenti textu celluloso *tumores aquosos*, quales virorum funiculi spermatici aliquando concipiunt, interdum natos esse, tam alii (§§. 745. 747.), quam ejusdem nationis medici egregii experti sunt. Viri docti *tyrolensis*, *Roveredani*, nostri quondam in *Italia* auditoris, observatio viginti sex abhinc annis instituta nobisque amice communicata, referri meretur. Sectioni cadaveris foeminae, quae, a continuis ad imam atque lateralem abdominis partem doloribus vexata, extenuata prorsus, obiverat, hic medicus interfuit. Ob tumorem in parte dolente duriorem, carcinoma latitare crediderant. Morbi mense septimo, hae-

morrhagia per uterum secuta est. Hac licet jam cessante, suis tamen misera aerumnis succubuit; post mortem vero, foetum septimestrem multumque cruoris in *ovario* obtulit. Quod vero mali istius certe non tam rari, historia, locum tamen hìc inveniat, in causa est *uterus* foeminae, haud gravidae, illo non voluminosior, sed prorsus normalis, atque sic observationi viri *angli* celebris contrarius, qui scilicet, cum, sub sectione *canis* foeminae, tuba praegnantis, uterum, quamvis *vacuum*, eodem tamen modo, ac si foetum contineret, mole auctum vidisset; hoc viscus, non a mechanica embryonis, sed a potentia, utero gravido propria, extendi, concluserat. Nihil autem et his in rebus constantiae esse, ex observatione magni inter *Germanos* anatomici liquet; ut qui, cum in ovario virginis, hymene illaeso ac praeter modum angusto instructae, steatoma, pilos ac dentem detexisset: uterum, eidem proprium, mole, normali adeo minorem, ac tunica *decidua* nequaquam vestitum, reperiit.

Aenigmatica uteri natura.

Qualemcunque uteri cognitionem anatomicam aevo nostro concessam esse gloriemur; physiologica tamen mirabilis hujus organi, tuendae posterorum successio-

ni imperiose praefixi, intelligentia non parum non fugit, ac pathologorum, hoc ipso, ratiocinia saepe nimis subvertit atque confundit. Potissimas quidem insidias, quas *metritis* et quas *medorrhoea* internis foeminarum genitalibus struunt, jam exposuimus (§. 222 228. 529.); et quas *syphilis* his ipsis strages minetur, has quoque delineandas nobis reservamus; sed aliae, non paucae, et quidem pro magna parte incognitae, *morborum* sicut *aliorum*, ita et *retentionum* de quibus hìc sermo est, causae in uteros agunt, et effectus in istis non minus obscuros producunt.

Ad primas *illorum* origines quod attinet, eas (quod, oblata occasione, hìc modo breviter adducimus), partim *congenitas*, partim *haereditarias*, partim vero *accidentales* esse, nobis saltem videtur. Qua scilicet ratione *cordis* ipsius *fibrae musculares*, jam in foetu interdum morbose *dehiscentes*, futuri, sub vita longiore, *aneurysmatis* hanc ipsam ad sedem rudimenta obtulisse, magno viro sunt visae; ac prout simili conformationis e vitio exortas *vesicae urinalis crumenas* morbosas nos ipsi descripsimus: ita non minus sat frequentem uteri, non quidem vacui, sed vel praegnantis, vel jam ipso partus ab-

solvendi sub opere positi, *rupturam* hoc a fonte, — aut, si *fibras musculares* utero deesse dicatis, ex textus cellulosi resistentia, in una illius parte minore, quam in alia, defluxisse arbitramur. Tam in ima vero parte uteri, quam ejus in corpore, ac demum ipso in fundo, hoc viscus diruptum detexerunt anatomici, ac fere major gravidarum, quae hoc mali genus, vix non omnibus lethale, in parte uteri *sinistra* passae sint, videtur esse numerus. Tenuitatis parietum uteri, sub partus laboribus dirupti, in una et quidem hac eàdem sui parte, longe majoris ac fere papyraceae, plura exempla habentur. Sic et alia uterorum maternorum vitia non pauca, *jure haereditatis* necdum intellecto, in illos filiarum transire, haemorrhagiarum, abortuum, scirrhorum atque carcinomatum, in una eademque progenie, quam aliis in familiis, longe frequentiorum, exempla nos docent. *Sensibilitatis* ad uterum *morbosae*, nunc repletioni ac *energiae* vel totius, vel uterini modo systematis, interdum ad furorem usque nimiae, — nunc roboris ac vitalitatis defectui, seu *inertiae* generali, locali, — nunc autem *vitio organico*, nunc externam, nunc internam uteri ad faciem, nunc ad ejusdem substan-

tiam obvio, innixae: ut qua sub rerum conditione iniqua, determinatos fere ad menses, *abortus*, *partus praematuri*, vel et ipsa *sterilitas* omnem per vitam, sequantur, exempla nimis copiosa extant. Partem *hysterismi* vel maximam ex tyrannico uteri certas in foeminas imperio venire, nemo quidem dubitat; causarum interim in genitalibus vestigia post mortem vix ulla in oculos, quales nempe mortalibus concessi sunt, cadunt; nec, ubi aut cerebrum, aut nervos utero aliunde transmissos, magis accusaveris, sapientior igitur, aut in artis exercitio (nisi tributum ille cruentum, a natura sibi impositum, debite persolvat, aut a fluxu nimio, abnormi, caute liberetur, vel tacite optato, esuriens, cibo saturetur cythereo, vel modo concipiat, extendatur, excitetur, atque hunc auspicato maturum non modo parturiat, sed proprio cum lacte nutriat, nec citius quam par est, ab uberibus removeat, nec, novae conceptionis avertendae studiosa, tardius aequo a mammis depellat) felicior eris. Hystericarum foeminarum *nares*, *foetidorum* ab odoratu, — *uteros* autem earum, *suaveolentium* ab adflatu, delectari, — quasdam quidem mulieres, etsi plus aequo sensibiles, ab odore tamen

rosarum, zibethi, moschi, ambrae, haud laedi, — a foetidis vero uteros fere omnes offendi, — quae sua cum *dulcedine*, *linguae* blandiuntur, ea plerumque sexus sequioris genitalibus noxam inferre, *amara* vero utilia esse, — non praetervisa Veteribus, sed nequidem laudata adeo Recentiorum a perspicacia hucusque explicita, observatio est. Affectationis quidem multum, variarum, utero ferentium, in res absurdas, vel sanitati adversas, nisus habet; sed aliarum ex illis, et virginum adeo chloroticarum, vix coercenda rerum similium cupiditas, delirantis quasi uteri effectum, illi forte, quo aliquae ex primis, vel mox a conceptione, mentis alienationem, modo partu absoluto dissipandam, experiuntur, aequalem, sistit. Quot non mulieres, de ulla licet functionum laesione necquidquam offerentes, alio tamen tempore semper valetudinariae, a quo momento conceperunt, sanitate sibi antehac ignota fruuntur! Quot non sunt aliae, quarum ventriculum, aliquando et ipsa intestina, semen virile, vix uterum attingens, sub vomitu effreni, interdum et alvi sub fluxu, nunc medium gestationis, nunc omne istius per tempus, misere conficit! Atqui haec singula, visceris prolifi-

ci imperio, hucusque nec a longe satis intellecto, succedunt. Quo tempore haec scribimus, nostrum sibi foemina consilium expetit. Haec vero, dum quosdam ante annos concepisset, quoties cibos, pro ratione adpetitus, non tamen morbosi, assumeret: *coecitate perfecta* seu amaurosi laboravit; ad tenue modo jusculum recurrenti, visus mox rediit; sed, a fame quondam coacta, vix fercula sibi consueta ingesserat: cum illico visus, donec filium, non minus ideo bene nutritum atque robustum, peperisset, omnis ablatus, post partum vero in totum restitutus fuit.

Membranae uteri internae retentiones.

Unde consulte recessimus, ad retentiones uteri mucoso-lymphaticas redimus. Qui membranam hujus visceris *internam*, illa cervicis uterinae superiorem, pro *serosa* ex eo declararunt: quod non tam cryptae mucosae satis evidentes, quam, praeter lacunas et orificia patula, vesiculae rotundae, liquore pellucido turgidae, in ea compareant; illis ejusdem membranae, cum ea vaginae atque dictae cervicis, manifestam continuationem, — phoenomena morbosa, illis, quae ex narium atque vesicae urinalis membranis mucosis, a catarrho vel alio a stimulo prehensis, descendunt, similia, — medorrhoeas, non

soli vaginae proprias, molas, excrescentias spongiosas, fungos haematodes, polypos etc. perpendenda proponimus. Quamvis autem ad artis *obstetriciae* atque *chirurgicae* magis, quam *medicae* dominium, vitiorum vix dictorum curam revocaverint; eorumdem tamen aliqua, brevis ac circumscripta licet, nobis, qui unius ejusdemque scientiae ramos suo a trunco, absque totius plantae interitu, separari non posse praetendimus, incumbit adumbratio.

Effectus morborum locales, sua indole vix inter se diversos, pro ratione figurae, contentorum, consistentiae, suppositae originis, variis, iisque modo parum adaequatis nominibus scriptores insigniverunt. Ac primo quidem, « carnem informem, inanimam, ferri ictum et aciem respuentem », — « carnem informem, in utero, ad modum foetus, generatam, aut corpus solidum, quod, praeter normam sanitatis, utero innascitur», *molam* dixerunt (§.829.). Molae.

§. 846. Istius generationem, praeconceptae opinionis jugo alligati veteres (juvat enim pristina humanae mentis deliria, quò magis reformidare propria discamus, commemorari) a prava conceptione, a siderum influxu, a brutorum animalium semine im- Origines.

provide hausto, ab incubis, ab infami cum brutis commercio, a semine masculino in uteris corrupto, a temperie utriusque spermatis diversa, ac demum a menstruo sanguine retento atque degenerato repetierunt. Nonnullis adeo molis *vitam* tribuerunt aliqui, et absurdas, quas vulgus his de rebus quondam condidit, fabulas; has ipsorum medicorum illius aevi (utinam solius! ...), credulitas excusat. Vix autem *ovulorum* in ovariis praesentiam culter anatomicus tandem patefecerat, ac *molam* illico *omnem* praepostere ex illis; aut jam virili a semine *foecundatis*, aut etiam *inanibus* a *placentulis*, hoc loco luxuriantibus, non spernendo adeo, quam extenso nimis, ac honori mulierum, viduarum, ipsarumque adeo virginum, quondam non parum contrario, judicio, revocaverint pathologi. Quare duplicem hi ipsi molarum speciem, *veras* nempe, in foecundato quidem ovulo, sed mortuo pridem, ante exclusionem, embryone consistentes; atque *nothas*, ex ovulo, spermatis virilis necdum actionem experto, natas posuerunt.

Ex ovulis. Ac revera, *molarum* aliquando *praegnantium* historiae, a viris claris relatae, primam saltem ex istis satis confirmant. Mo-

lae adeo *gemellos* continentis exemplum habetur. « *Abortivas placentulas*, in utero retentas ibique auctas atque induratas, in molas abivisse, » *germanus* quondam, magni adhuc hodiedum nominis, medicus testatus est. *Placentarum* non paucarum *physconias* nos ipsi observavimus, atque excluso quamvis duas jam per hebdomadas foetu, secundinas, raris sane exemplis, absque noxa in utero relictas, qua parte huic ipsi tamdiu adhaeserant, omni tamen putredine liberas, hinc novo, per omne hoc tempus, a sanguine nutritas, conspeximus. Quodsi vero haec, ore uteri, post partum vel minime praecocem satis diu quidquam patulo contigerint; placentulas post abortum huic visceri clauso tenacius longe adfixas, monstrose augeri ac praegrandes in molas mutari posse, quamvis propria nobis de istis experientia desit, non tamen idcirco negabimus. Massas, uteri cavo simpliciter *adpositas*, non vero ejusdem membranae intimae, placentae in modum, infixas, adcretas, ac ejusdem tunicae a vasis enutritas, ex retento ac in grumos ibidem coacto cruore menstruo, lochiali, alio, oriundas, ac breve post tempus hoc e cavo non aliter, quam sanguis extravasatus atque concretus a

vulnere aut loco quovis alio expellendas, *molas* nisi spurias, nos minime vocabimus.

Nec tamen solis.

Quamvis autem molis quibusdam primam ex ovulo originem esse, dubitare nequeamus; est tamen, cur *saepius* easdem ex *pseudomembrana*, per stimulum majorem, aut occultum per incendium, secretionis morbosae effectu, generata, vasculis mox propriis donata, tunicaeque uteri mucosae aliquod per tempus supertensa; postea vero ab eadem, in parte quadam uteri, adfluente a lymphá, separata, elevata semperque magis ab eadem, plus minus repleta, et in molem utero molestam adaucta, oriri arbitremur. Ex eadem, secretionis nempe abnormis, ratione, apud mulieres, ipsasque apud virgines intactas, quibus menstrua sub magnis lumborum ac ventris doloribus solvuntur, pseudomembranae, tunicae *deciduae* non absimilis, frusta conspicua, cum cruore remista ex uteris ruunt. Nec certe vel ipsam membranam uteri intimam seu mucosam, a facie hujus visceris interna tam facile separari ac, ut aliqui praetendunt, in vaginam pendere, repleri, credendum est.

Varietates.

De *hydrometra* loquentes (744.), aquarum, in sacculis, jam utero, jam vero placentae adhaerentibus, mentionem si-

mul injecimus. *Hydropem* hinc *placentae*, atque *hydatidosum*, a nobis observatum, modo obiter hìc tangimus, Paucis retro ab annis, *viennensis* mulier juvenis, *placentam hydropicam* tantae molis utero excrevit: ut eàdem in vase ampliore aliquot per horas conservata, serosi humoris tres libras et ultra sponte evomuerit. Altera hujus metropolis foemina quinquagenaria, enormes ex utero praetumido ac duro haemorrhagias passa, molam tandem vel maximam, ex millenis hydatidibus compositam, cujus exempla jam varii scriptores, molae *hydatidosae* sub nomine, notarunt, excrevit. Alias *membranaceae*, vel etiam *sebaceae*, aut quasi *carneae*, *fibrosae*, interdum *pilis remistae*, vel *flatulentae* (§. 726.), vel *sanguine gravidae*, vel *durae*, *subcartilagineae*, vel, qualem et nos quondam descripsimus, *osseae* sunt molae. Viduam quadragenariam, vita longiore dignissimam, non ita pridem nobis ereptam doluimus. Haec scilicet, praevia cruoris copiosi ex utero jactura, plures per menses continuata, uteri ovariorumque scirrho insigni laborare credebatur. Tandem, post varia, nervosae indolis symptomata, post leipothymias frequentes, levibus deliriis, cephalaeis intermistas,

corpus durum, cuneiforme, ex ore uteri prominuit, ac, octo dierum spatio, polypi instar, sat profunde in vaginam descendit. Interea corpus universum hydropice intumuit, ac tandem, sub foetore insigni, portio molae aliqua vel sponte separata fuit. Post istam, mox altera, priore amplior, sub ventris tumore quidquam imminuto, in vaginam demersa, huncce canalem, quousque cedere hic potuit, replevit, ibique plures per dies, donec tantis mors optata calamitatibus finem imponeret, immobilis haesit. Cadaveris sectionem, quam religio defunctae hebraica recusabat, pro votis, institui haud licuit. Aliam, ut legimus, apud mulierem, mola quinquennis tam profunde in pelvim, ut ipsius *uteri prolapsum* mentiretur, descendit. Molam plerumque modo *unam*, aliquando tamen *plures* ejusdem naturae concretiones continet uterus. Nunc vero omnem per vitam mulieris massa haec abnormis hunc locum usurpat; nunc plures a sua occupatione post menses, et quidem nunc sola, nunc embryoni socia, — atque tunc vel ante, vel post hunc, vel simul cum eo, intervallo nunc breviore, nunc plures ad dies extenso, excluditur: ita, ut non desint foeminae, quae a partu per-

fecto cum placenta uterina excluso, novis, plures post horas, ad partum doloribus correptae, loco foetus alterius, *molam* sat magnam excreaverint. Cur vero *cavi uterini* tumores, quamvis forma, substantia, densitate tam diversos, *molas* nihilominus vocaverint; ejusdem autem indolis phymata, quae vel ad *uteri faciem externam*, numero saepe plura, a solo peritonaeo obtecta, nascuntur, — vel *in ipsa matricis substantia*, rariora, exsurgunt, hoc titulo privaverint; — cur illas ipsas cavi uterini excrescentias, ubi, ab actione uteri, in earumdem radices adhuc molliores majore, versùs ejusdem cavi profundiorem cervicem atque ostium urgentur ac, in *pedunculum* extensae, compressae, per hoc ipsum tandem in vaginam sibi viam pandere, atque in ea demum, liberiores, volumine augeri coguntur, inepto *Polyporum* nomine donaverint; — hoc, nomenclatorum, nostro quoque aevo, nisi auctas, saltem haud extinctas, inter insanias ponimus.

Qua vero ratione sordida atque impura aliarum partium corporis *ulcera* faciunt: ea et *uteri*, et maxime *oris uterini* (tantis non modo, partus difficilis sub opere, injuriis, sed syphilidis quoque veneficis ef-

fectibus subjecti) illa, *excrescentias fungosas* facile concipiunt; ut quibus quasi spongiis, externa pellicula, indies condensanda, instructis, humor iniquus suscipitur, qui interiores earumdem ad cellulas, continuò magis impletas, varia sub consistentia stagnat, induratur, ac tumorem tandem quem *molam* dixerunt (quem interim pro ratione contentae in eo materiae, vel *sarcoma*, *atheroma*, vel *steatoma*, vel *meliceridem*, vel denique *polypum uteri*, jure non minore, vocari licebit) constituit. Differentiam *molae* ab *uteri excrescentiis*, a viro claro in eo positam, « quod hae ultimae ex ipsa matricis substantia proveniant, dum illa verum continuum constituant atque, si excludantur, uterum ipsum foras trahant; quod autem *molae*, per modum adglutinationis placentae adinstar, cum utero quidem cohaereant; sed a motu hujus visceris constrictorio, ab interna illius superficie dissolvantur, et extra matricem protrudantur », tanti quidem ponderis non esse, ex eo, quod major, aut minor tumoris morbosi cum uteri superficie interna cohaesio, de ejusdem natura nil decidat; et quod certe *molae* non paucae ab utero, qua hic placentam expellit, ratione, separari haud queant, concludi-

mus. In ipso cavo uteri, *abscessus* et *ulcera* hinc inde detecta fuerunt; nec *puris*, aut *muci* copiosi in eodem collectorum, exempla desunt.

Polypi, sexui sequiori proprii, vel *uteri* ipsius, vel, casu rariore, *vaginae* substantiae adhaerent. *Uterinus polipus* plerumque fundo hujus visceris, interdum vero *cervici*, aut *orificio* ejusdem, radicem infigit; *vaginalis* autem, quovis quidem hujus canalis puncto, pedunculo nunc instructus, nunc vero carens, excrescit, ejus tamen *rugas* ille praediligit, ac facile ulcus venereum pro causa agnoscit. Tumorem igitur matricis in cavo, moderate distento, puncto illius, vel cervicis, oris uterini, nunc hoc, nunc illo, cum pedunculo unico, rarò certe pluribus quasi radicibus natum, ex ore hujus visceris minus dilatato in vaginam demersum, hoc vero in canali, sibi magis cedente, in massam glabram, pyriformem adauctum, sua basi latiorem, ore, quale uterus prolapsus organicum agnoscit, destitutum, nunc mollem, fere mucosum, nunc sarcomaticum, nunc, scirrhosi adinstar, durum, plerumque indolentem, interdum vero carcinomatis quasi symptomata offerentem, tandem et genitalium inter labra, saepe ipsa in crura

Polypi uteri, vaginae.

propendentem, quo in casu uteri fundo adnatus est, cruoris dispendio vix non semper gravi, ubi vero cervici, aut ori uterino adhaeret, saepe nullo, junctum, *uteri* quidem *polypum* et nos, si lubet, vocabimus; cum interim in medica scientia, *nominum* vix non majores, quam rerum probe notarum, sint divitiae; cum vel ipsae *molae* hinc inde quasi rostra et brachia plura habuisse sint visae; has omnes *excrescentias*, vel sola istarum adpellatione, vel, sacro antiquitatis jure, *molarum* illa salutabimus. Ne *cervix uteri*, sana quidem, sed uno a pollice suae extensionis normalis, ut observationes in *Gallia* factae, docuerunt, septem vel octo ad pollices *longitudinis*, non profundiore, ob id, uteri positione, quibusdam in foeminis, aucta, pro uteri *descensu*, vel et *polypo* ejusdem habeatur; summopere cavendum est. Hunc errorem, facile funestum, oris uterini, quod, circa polypi collum, *circini* in modum stringitur, attentum examen avertet.

Symptomat. §. 847. Morbum hunc, nostris temporibus tot foeminis, neque virginibus exceptis, infestum, non modo intempestivam sexus sequioris propter verecundiam, sed et ob incredibilem artis obstetriciae defe-

ctum, vix ante saeculum decimum et sextum paulo attentius observatum, haud raro medentes cum *uteri* ipsius aut *descensu*, aut *inversione*, — aliquando cum vesicae, intestinorum, omenti, *herniis vaginalibus*, ac ita quidem confuderunt: ut, primo in casu, vel ipsum viscus prolificum, cultri, vix non semper lethalis, auxilio resciderint; vel rescisso modo *polypo*, in suo centro, ob exsiccata in eodem liquida, interdum *vacuo*, de *uteri* tamen ipsius extirpatione felici, gloriari haud destiterint. Quamvis autem salutaris pars haec scientiae, *chirurgiae*, vel et *artis obstetriciae* ad forum pertineat; cum tamen et *medici*, prius, quam istarum artium imploretur consilium, hos morbos saepe diu nimis praetervideant; quaedam saltem, et modo praecipua, quae hos errores avertant, tam gravis objecti momenta breviter hìc exponimus.

Ac primò quidem monebimus: haud infrequenter *medorrhoeae* sub imagine, polypos radices suas figere; nec alia foeminis, quam quae a causis diversis huic sexui accidunt, uteri, tensi nempe atque cum lumbis obscure dolentis, incommoda inferre. Atqui tamen haec ipsa, donec pars polypi infima et crassior, in uteri cer-

vicem directa, hanc ipsam ac istius orificium, cunei in modum, sibi satis, et quidem sub difficultate in ore uteri tam virgineo, quam muliebri, aut partum necdum experto, aut ob aetatem jam quidquam calloso, majore, ac sub ventriculi consensu pedissequo, adperuerit, continuò crescunt. Hac vero porta jam superata, dicta quidem satis moderantur symptomata; ast vero, cum nunc exitum molienti polypo, potentioris ab uteri angustia antehac non parum, nimis extendi, cohibito, in speciem funis complanati, compresso, promtioris incrementi, ampliore ac laxiore vaginae in canali, obstacula minora resistant; hanc ille hostis regionem impune mox usurpat ac, sub infido aliorum symptomatum vix non silentio, symptomata hic alia producit. Hanc usque interim *secundam* ad morbi *periodum*, eo minus attenta in talia est foemina: quod saepe, sub istis, consueta nequidem sibi menstrua deficere avertat: aut quod, si blennorhoeam forsitan antehac experta sit; in hanc ipsam, malorum culpam omnem conjiciat. Vix tamen aliquot hoc modo septimanis, aut forte mensibus, transactis, plenitudinis, distensionis in sinu insolitae sensationem ingratam illa percipit, simulque alvum et

urinas sibi et tardius et aegrius secedere, aliquando et venas haemorrhoidales ad anum turgere, animadvertit. Sunt, quae, crassiore jam polypo detentae, nisi hunc ipsum sibi altius reprimant; urinas excernere nullo modo possint. Quae virum agnoscit foemina, ea, sub congressu quidquam vivaci, mox sibi uterum offendi, cum dolore ac sanguinis subinde stillicidio, vel et profluvio, observat quidem; sed, ut reliqua, ita et hocce phoenomenon, levi ac incompleto, non tam insolito foeminis, maxime partum jam pluries expertis, uteri atque vaginae *descensui*, ut quem proprio a digito, vaginae commisso, satis manifestum reddi, tacite sibi persuadet, adscribit; et quò hujus mali, falsò suppositi, progressui resistat, *pessum* vaginae, jam nimis oppletae, distractae, in colli vesicalis, urethrae, ac intestini recti majorem longe compressionem, stulte intrudi curat. Sed nunc quoque lumborum ac uteri, seu potius ligamentorum ejus, tensiones, nauseae, vomituritiones, frequens urinae mittendae difficultas, aut omnimoda suppressio, imperiose loquuntur; menstruis saepe diu retentis, haemorrhagiae, discrimine plenae, vel ipso ex utero, vel e venis polypi, ore uterino strangulati, vari-

cosis ac diruptis oriundae, nuuc animum feriunt; ac tandem *tertia*, prorumpentis nempe e vulva polypi, *periodus* subintrat. Primis quidem temporibus hic tumor ad vaginam facile, non tamen absque urinae mittendae difficultate majore, retroducitur; sed quovis sub nixu quidquam fortiore, mox ille, faciliore mictu insequente, relabitur: donec sensim volumine auctus, ac ad justum aegrae horrorem, per femora propendens, omnem sibi reditum ad vaginae domicilium, ipse praecludat. Hocce sub statu haud raro contingit, ut, atmosphaerae, frictionis, compressionis actione, externa polypi tunica duritiem quasi callosam tandem adquirat; vel ejusdem superficies, ab urinarnm, muci acrioris adfluxu, irritetur, inflammetur, exedatur, interdum abscessus, vel ipsam quoque gangraenam subinde, contrahat. Fuerunt, quibus, a praegrandis polypi, fundo uteri adfixi, pondere, hic ipse *retroversus* fuerit. Nisi experientia ipsa id satis docuisset, uterum jam a polypo obsessum, primo saltem stadio, non modo impraegnari, sed et foetum, plenam ad maturitatem usque, fovere posse, nemo credidisset. Sunt interim, quae polypum utero ferentes, simul impraegnatae, em-

bryonem primis modo mensibus retineant. Quamvis vero pars major foeminarum, quae polypo laborant, sanguinis ex utero jacturae exposita sit; quotiescumque tamen ad oris uterini confinia polypi radix infigitur: haemorrhagiarum aut nulla, aut minor est frequentia. Exemplum interim polypi, cervici modo uterinae adfixi, ac magnam nihilominus cruoris jacturam inducentis, habetur; quo in casu, polypos alios, in primi vicinia haesisse, suspicatus est scriptor *Galliae* idem, qui plures ejusdem indolis excrescentias uno eodemque in utero jam detexerat. Aliquando, casu tamen rariore, *vaginali* polypo *pedunculus*, cui, extirpationis quondam suscipiendae ad finem, ligatura adplicetur, ita deficit, ut loco istius, tumoris ad sanationem, aut cultro chirurgico, aut causticis opus sit.

§. 848. Tam ob dictas, quam ob alias rationes summopere interest, quò, sub quacumque medorrhoea chronica, rebelli, non minus, quam sub urinae deponendae aut foecum excernendarum pertinaciore ac plusquam ordinario apud foeminas labore, sicut sub nimio, vel frequenter redeunte cruoris uterini profluvio, tam vagina, quam uterus, attente ac experto sa- Diagnosis polyporum.

tis obstetricantis a digito, mature *exploretur*. Ne in corporis morbosi, in vaginam delapsi, vel ante istius introitum pendentis, vel illam angustantis, indicanda natura, aliorum exemplis funestis, fallamur, vel maxime cavendum est. Ac primò quidem, ne *uterus prolapsus*, ejusdem pro *polypo* imprudenter declaretur, atque ausu vere impio, aut filis, aut cultro submittatur, evitandum. Hanc, prolapsam primum ad uteri partem, vaginae suae, simul quidquam prolapsae, portione obtectam, ejusdem *orificium organicum*, labris suis utrimque ornatum, se offeret; ac si forsitan tale quid vel ipso in polypo occurrat; hoc eidem, vel a compressione, vel praegresso ex ulcere, ac inducta huic cicatrice, *difforme* subvenisse, haud difficulter comparebit. Accedit et ea, *polypum* ac *prolapsum* non modo, sed *inversum* quoque inter uterum differentia: quod ille nunquam, quod isti faciunt, vesicam urinalem secum trahat praecipitem. *Inversum* ad *uterum* quod, praeter hoc, spectat, ille quidem, polypi in modum, cum basi sua seu fundo, explorantis se medici digito praesentat; ast vero, quod in *utero* modo prolapso detegitur, *orificium*: hoc, superiore *inversi* illius visce-

ris loco sepultum degens, nullibi detegitur; nec digito, qui vaginae, uterum inversum involventis, cavo committatur, hìc fere locus est.

Coeterum, praeter mollitiem conspicuam, sensibilitatem uterus, ubi tangitur, magnam, — polypus vero nullam, prodit; et cum iste, descensu ex vagina *lentiore*, — uteri prolapsus, *subitaneo* ac inopinato, foeminam consternit. *Vesicalis* ad vaginam *hernia*, a *polypo* distinguitur: quod iste, attactui durus resistat; illa vero, mollior, digito cedat; quod, ubi eadem comprimitur: ad mingendum aegra mox compellatur; lotio vero deposito, tumor ipse, pro emissi liquidi ratione, subsideat. Intestinis, aut omento vaginam introprementibus, oris uterini illa directionem simul immutant atque dum polypus retropressus, facile relabitur; illa reponi facilius queunt.

Cum nequidem ipsius *graviditatis* indicia apud foeminam humanam, donec foetus motum ea manifestum perceperit, satis certa sint; non securiorem sane *molarum* nascentium, vel adeo jam quidquam provectarum, *diagnosin* esse, quisquam praetendet. Quodsi et mola et foetus simul in utero haereant; motus prolis quidem hanc Molarum aliarum.

ipsam, sed molam minime, prodet. Signa quidem molarum, ex solo scriptorum ratiocinio petita, satis multa; — sed quae ex multiplici, hoc mali genus rari observandi occasione depromta, solvendis, dum interest, nodis sufficiant, pauca, eaque longum saltem per tempus maxime aequivoca sunt. Molas haud facile *quartum* ultra mensem in utero subsistere, a citatis earum complurium, longiorem per moram, — quarumdam, ad tumulum usque hoc in cavo detentarum, exemplis refutatur. Quare jam immortalis historiae naturalis parens, de *mola*, « movetur, inquit, sistitque menses: et ut partus, aliàs lethalis, *aliàs una senescens*, aliquando alvo citatiore excidens ». Nec assertio; « molas volumine, illo foetus celeriore augeri, ac proinde abdomen foeminae inferius, sub illis, citius et inaequali magis ratione dilatari », satis certa est. Nec pro tuto magis molae argumento, « graviditatis absentiam, ex tumore ventris duriusculo, non acuminato, sed in omnem dimensionem, interdum aequaliter, interdum vero confuse sese expandente, denotari, haberi potest. Ad *ubera* quod spectat, ea, sub molarum non minus, quam sub foetus gestatione, a seroso liquore sororiasse, conspecta fuerunt, atque dum uterum mola simul cum

foetu occupat: num secretio lactea vel istum, vel illam annunciet, determinari non potest. Certissimum utique foetus, in utero degentis, signum, sat evidens ejusdem hoc in organo motus est; etsi vero sat constans hujus signi a quinto gestationis mense, sub uteri, extensione, resistentia, et pondere majoribus, quam quae ab aeris, aquarum, aut cruoris in eo collectione induci possent, defectus, procul dubio *molam* significet; non tamen istam idcirco motus prolis, in utero constanter licet perceptus, perpetuò excludit. Foeminas a mola magis, quam a foetu, adgravari, ubi toties, vel hujus solius a conceptione, sanitas illarum a morbosorum symptomatum circumdetur exercitu; neque hoc firmiorem multò diagnosin constituet. Qui foeminas a mola obsessas, ubi de latere in latus moventur, ponderis de illo in istud delabentis sensationem experiri dixerunt: his, molam utero, foetu ipso, vicinius adnatam esse, nec in aquis illam, ut istum, forsitan vita exutum, sui ponderis ratione, pilae instar, circumagi posse, perpendendum relinquimus.

Tam facile aliorum, de rebus obscuris sententias subvertere, — sed potiores istis offerre, quam arduum est! — Concludi-

mus ex istis: cognitionem molae, nisi *polypiformis*, in vaginam jam extensae, in foeminis, intimiore virorum commercio usis, quarti ante mensis finem, nullam nobis esse concessam; hoc vero mense cum dimidio jamjam absoluto, ubi plura ex signis hucusque relatis, quamvis illùc usque dubiis, conspiraverint; probabilitatem molae latentis satis conspicuam offerri.

Prognosis. §. 849. Molarum *prognosi*, praeter ea, quae de illarum indole atque decursu, tot uteris ac prolibus funesto, retulimus, haud multa hìc addenda supersunt. Quanta partum, molae conjunctum, vitae discrimina circumdent, vel ex eo jam adparet: quod hae, non modo debitam uteri, pro exclusione foetus, contractionem impediant; sed et exitum ante foetum molientes, ob sanguinis ex utero fluxum continuò promotum, ipsam quoque vitam eidem saepe praescindant. Sunt interim exempla non pauca mulierum, quae non modo molam, abortus sub specie (excepta cruoris jactura, quae partum foetus immaturi comitari solet, majore) tantis haud stipatum periculis excluserint; sed etiam intaminatae foecunditatis specimina posthinc ediderint. An tam felix rei, frequenter ominosae, eventus, illis modo molis, quae ex *ovulo*,

sua cum placentula, utero coeterum illaeso, adfixis; nascuntur, nec tam facile *fungis*, eodem ex organo, vel exeso, vel aliter morboso, luxuriantibus, est proprius? Polypi saltem qui radice sua, vel pluribus, plerumque minus amplis, e tunica uteri, vel cervicis, oris uterini, interna, haud compromissa semper hujus visceris substantia, nascuntur, non tam raro, quin corpus uteri ipsum malorum quid participet, felici satis ausu exstirpantur; quidquod aliquot, raris licet, exemplis, vel sponte secesserint.

Coeteris paribus, minora quidem *polypos*, quam molas alias, ex eo, quod illi exstirpari queant, pericula premunt; cum vero plures eorum matricem simul occupasse, hinc inde, quamvis rarius, conspecti fuerint; sanationis radicalis pignus nec ipsa polyporum operatio chirurgica sat firmum largitur. Sic illustris, quae nos, tribus abhinc annis, *Vindobonae* consuluit, matrona, decem post partus maturos, quinque per annos jacturam cruoris ex utero magnam experta, exploranti tandem hoc viscus chirurgi *Bononiensis* eximii digito *polypum* obtulit. Ob virium jacturam majorem, ligatura hujus polypi modo post annum suscepta, et post istam, valetudo Polyporum.

*

secunda, per menses fere quindecim, secuta est; ast vero, sub animi pathemate graviore, sanguinis ex utero vehemens profluvium recruduit; *sub isto autem, simul polyporum friabilium copia tanta, quae pelves jam plures hucusque implevit, ex utero* (cujus nunc orificium, quasi in gravidis, tenue reperitur) *excreta fuit.*

Therapia molarum.

§. 850. Ex diagnosi molarum tam dubia, et vix ante earumdem, vel solarum, vel embryoni junctarum, exclusionem satis confirmanda, quam parum ab artis medicae, circa hunc foeminae morbum, curis exspectandum sit, jam satis elucet. Molam, aevi non ita pridem elapsi scriptores complures, primo, quantocius ab uteri facie interna *separandam,*—secundo vero, ejusdem e cavo *pellendam* esse, » brevi quidem, sed non minus ambiguo, quam pleno discrimine consilio, jusserunt. Quo ergo primae indicationi satisfieret: non aliam fere illi, quam, qua et puellae, et viduae, et conjugum amplexibus aut privatae, aut renunciantes uxores, clandestino concubitu praegnantes, eliminandi ex utero tam odiosi sibi pignoris desiderio conductae, jam dudum sunt usae, adhiberi suaserunt. Ut igitur os uteri, his conaminibus pie resistens, emollirent, foverent, et quasi

blandiendo seducerent: semicupia tepida, injectiones, suffimigia, venae sectiones, emmenagoga varia, — ut reluctantem istis naturalem embryonis innocentis custodem subjugarent, enemata stimulantia, drastica fortiora, emetica, sternutatoria, ipsumque, junctis pedibus, saltum ex alto repetitum, ac alia consuluerunt. Quod interim impiis seductarum foeminarum infanticidii tentaminibus, — hoc et *molae* imprudenter expellendae studiosis artificibus feliciter accidit: scilicet, quod uterus, has constanter eluderet injurias, foetumque praescripto tempore illaesum excluderet; vel, quod *molam*, sibi commissam, cum eàdem, ac foetum, teneritate foveret, nutriret, atque vel pro lubitu tardius dimitteret; vel ad foeminae obitum usque, senescentem conservaret. Sed frequenter hos conatus (primo casu, atroces et maxime impios, in altero, potissime si foetus forsitan simul ac mola in utero haereret, ad minimum nimis audaces) effectus, ex haemorrhagiis uteri, vix ullo modo coercendis, aut ex partis ejusdem inflammationibus atque gangraena, lethales insequuntur. His effectibus obviam ituros, quò uterus, separata vix mola, liberetur, hanc ipsam, quam celerrime possint, ab

iisdem, vel manus, vel uncorum, tenaculorum, vel forficum ope arripi atque sollicite protrahi jubent; ast vero, nec manui ad uterum, nisi partus a doloribus certo jam gradu dilatatum, introitus conceditur; nec ubi os uteri satis, binos ut digitos, molae blande attrahendae adplicitos, admittat, patescit: aut manu, aut instrumentis, sibi tam facile funestis, indiget uterus; sed, quae foetus, aut placentae, ab isto separatae, partui artis obstetriciae subsidia sufficiunt: ea non minus et molae excludendae, nisi forsitan a vasorum turgore, a spasmis coercitae, atque tunc cum venae sectione, vel cum anodynis, tam interne haustis, quam vaginae injectis, liberandae, paria erunt. Quodsi vero aut haemorrhagia uteri vehemens, aut languor virium consternens, aut convulsiones aegram, vel a mola liberandam, vel pro certo morituram, prehendant: tunc omnino, cum anceps his in angustiis remedium, melius, quam nullum, sit; singula, quae ab arte tam obstetricia, quam medica, potiora suggeruntur; nec tamen hìc loci exponenda, subsidia, quamvis ea discrimine non sint expertia, tentanda sunt.

Polyporum. Exceptis modo polypis, quos *syphiliti-*

ea ulcera vaginae producunt, et qui specificam sibi methodum praevie requirunt, quae *polyporum therapiam* respiciunt, ea, quod isti, auxiliis internis non minus ac *molae* ipsae, resistant, *chirurgia* vobis tradenda assumit. Varias haec, ut modo pauca de istis tangamus, in *exstirpandis* polypis, vias inivit: atque eosdem, nunc *corrodendo*, nunc *abscindendo*, nunc vero *torrendo*, primùm adgressa est. Rudes has partimque plenas discrimine, operandi methodos, viri *galli* egregii, pedunculum polypi *ligari*, *constringi*, ac ita a radice uterina separari docentis, industria correxit. Cum vero hanc, polypos ligaturae ope auferendi methodum, felici satis cum successu secuti sint chirurgi; eorumdem *cum forficibus* excisionem, a celebri apud *Berolinenses* professore, ut potiorem atque promtiorem, nuper commendatam fuisse, legimus; atque hanc etiam operandi rationem, certis in casibus, votis respondisse, nequaquam dubitamus. Est interim, cur et nos restrictioni, novae hujus methodi, ad polypos minores ac pedunculo modo tenuiore instructos, alio a docto viro jam factae, ex ea simul ratione commoti, adhaereamus: quod non modo *levis rubor* et *status venarum*, in polypis quibusdam,

varicosus, sed et mediae, in altero, *arteriae*, aneurysmatica quasi *pulsatio*, a scriptore *Galliae*, hac de re classico, observata, ab excisione, non ligati prius, polypi cum forficibus, nos omnino absterreat. Quamvis rarius, interdum tamen, *friabilis* nimis, quam ligari ut queat, tam uteri, quam vaginae est polypus; ac fuit, qui vel solos obstetricantis per digitos hoc e canali evelli potuerit. Non igitnr polypus quivis tam densa membrana, ut haec ejusdem caracterem constituat, obtegitur; et qui vel solo sub nixu ad alvum, sub vomitu, ex utero secesserunt polypi: hi, vix descriptis teneritate aequales fuisse videntur.

Scirrhus uteri.

§. 851. Quae de *scirrhis* in genere (§§. 126. 136.), et quae de illis *uteri* in specie (§§. 227. 228.) jam pridem docuimus: ea nos (qui nec in sufficiente hujus diri morbi *cognitione*, nec in ejusdem, aut in *carcinomatis*, aut in *cancri veri sanandorum ratione*, — puderet nos, tam senes, fateri, si hujus culpam ignorantiae nos ipsi, et quidem soli, ferremus, — nec quidquam eheu! profecimus) quò haec ipsa sine fructu majore repetamus dispensant. Non est certe, quod non et nos, de quo sibi gratulantur alii, *duras* ad uterum

plagas, hac vel illa medendi sub methodo a nobis adhibita, disparuisse observaverimus; sed *scirrhi*, ab *induratione* simplici, quamvis et ille *durus* sit, longe diversi, titulum illis et a nobis conferri, semper vetuit cauta, majore nominis celebritate potior, conscientia. Omne igitur, quod a longiore, quam saeculi dimidii, experientia, hujus in mali cura didicimus, — omne, quod juventutem medicam docere audemus; in eo: *ne noceat*, sed ut in *leniendis* modo, quoad licet, *mali hujus*, hucusque indomabilis, *tormentis*, donec meliora sibi pateant, caute, ut alibi incussimus (§. 135.), versetur, consistit. Longe quidem a legis, per veteris *Egypti* pontifices latae, « ne quis ultra, vel contra *Hermetis* praecepta in aegris curandis quid audeat », adprobatione distamus; sed nec aevi nostri, ob abusum toxicorum, non tam injuste *venefici* nomine notandi, ausus laudabimus.

Qui de scirrhosa, vel jam carcinomatica uteri portione, quousque cultro patebat, *rescissa*, — vel de *ovariorum*, — vel de ipsius adeo matricis vitiosae *exstirpatione*, felici cum eventu suscepta gloriantur: ab his, — non de solius vulneris uterini consolidatione, haud semper tam

ardua, sed de hujus quoque visceris, aut de organorum generationis internorum, eodem fomite morboso, ultra partis rescissae, extirpatae, confinia facile praegnantium; *constante* sanatione testimonia haud aequivoca, exterrita tantis ab ausibus humanitas expectat.

Tumores in pelvi spongiosi.

§. 852. *Tumores spongiosi*, firmi, elastici, superficie externa inaequales, pelvis in cavo, circa tuberositatem ossis ischii, subinde nascuntur. Hi tumores, ubi adoleverint, urinarum effluvio foecumque excretioni remoram ponunt; tandem vero, dirupti, saniosum humorem plorant, quem spongiosae excrescentiae aliae, nulla hucusque ab arte domandae, necnon vicinarum erosiones partium, tandem lethales, sequuntur. Urinae suppressionem a tumore praegrandi inter vesicae cervicem et intestinum rectum posito, atque *hydatidibus* repleto, vir celebris, *anglus* descripsit. A cystide, aquis repleta, super omni longitudine intestini recti, retro vesicam urinalem, haerente, retentionem lotii lethalem, alter, ejusdem nationis chirurgus, adnotavit.

Intestini recti epischeses.

§. 853. Quae de *recti intestini incendiis* (§§. 243. 244.), quae de illius *medorrhoea*, tam acuta, quam chronica (§§. 530.

544.), — quae de *haemorrhoidum* (§§. 621. 625.), atque de *dysenteriae* hunc in canalem effectibus (§. 690.), jam diximus; ea, exceptis, quae *chirurgiae* forum respiciunt, hìc loci sufficient.

§. 854. Cum retentionum mucoso-lymphaticarum, ad *corporis superficiem* et *extremitates* obviarum, pars vel maxima ad artem, quae manuum ope medetur, pertineat;—cum sub *exanthematum, impetiginumque* sub consideratione (Epitom. LL. III. et IV.) retentiones hujus indolis jam varias, quae tam cutem ipsam, quam telam, eidem substratam, cellulosam defoedant et opprimunt, exposuerimus; cum ipsas has epischeses, quae articulos vel circumdant vel explent, sub arthritidis ac podagrae expositione pertractandas nobis reservemus; — ac tandem, cum circa *indurationem textus cellulosi* apud homunculos, vix utero exclusos, in orphanotrophiis potissime, dominantem, utpote ab aliis jam satis descriptam, nos ipsi non minus, quam isti, caecutiamus; ne moles libri praesentis absque fructu luxuriet, finem eidem imponimus. Ret. superficiei et extremitatum corporis.

CORRIGENDA

Pagina	Linea.	Errata.	Lege.
96	27	corposis	corporis
100	1	prorrigere	porrigere
102	15	magnus	manus
184	13	laudatioria	laudatiora
190	28	amplitudinem	amplitudine
222	13	Qamvis	Quamvis

DE

CURANDIS RETENTIONIBUS

LIBRI VI. PARS III.

DE
CURANDIS HOMINUM MORBIS
EPITOME
PRÆLECTIONIBUS ACADEMICIS DICATA
AUCTORE
JOANNE PETRO FRANK,

AUGUSTISSIMI IMPERATORIS ET TOTIUS RUSSIAE AUTHOCRATORIS CONSIL. STATUS ACTUALI ET MEDICO, ORD. I. S. GEORGII EQUITE, MEMBRO REG. ACADEM. SC. ET COLLEG. MED. MATRIT. BOURBONICO-NEAPOL. GOETTING. MANTOVAN. MOGUNT. INSTIT. REG. GALLIAE M. CORR. FACULT. MED. VIENN. SOC. MED. PARIS. ARGENTORAT. VENET. HELVET. BERN. VILNENS. PATRIOT. MEDIOLAN. AGRICULT. BRIXIENS. MARSILIENS. ERLANGENS. PHYS. MED. AC HISTOR. NAT. MOSQUENS. ORSTETR. GOETTINGENS. LITERAR. CRACOV. UNIVERSITATUM I. I. VILNENSIS, MOSQUENS CARCHOVIENS. CASANENSIS. M. HONOR. SOC. PHILOS. PHILIADELPHICAE IN AMERICA SODALI, CIVE BRISCOV. FRIBURG. HONORARIO.

LIBRI VI. DE RETENTIONIBUS,
PARS III.

PISIS
APUD SEBASTIANUM NISTRIUM
1821.

ORDO IV.

RETENTIONES CRUENTAE.

§. 855. Ubi corporis humani fluidum cruentum aut lege sexus, habitudinis, morbi, secernendum, aut jam secretum, qua ratione oporteret, non excernitur, *retentionem cruentam* id genus vitii vocamus (§.695). In libro de profluviis cruentis, et *congestionum*, *infarctuum*, *aneurysmatum* indolem, causas, effectus et prognosin exposuimus (§§ 561-574.); eodem vero jure hos morbos ad *retentiones cruentas* referri licuisset, nisi modo illam cruoris, qui dictas ad leges vel secerni, vel excerni debuisset, stagnationem, suspensionem, hunc retentionum ad ordinem revocassemus. Juvabit interim ea, quae illinc exposuimus, et cum illis conferri. Retent. cruentae definitio.

§. 856. Prodromi, quos aliae retentiones morbosae vix offerunt, *specifici*, sicut profluvia (§§. 583. 591. 598. 606. 613. 530. Molimina.

637. 644. 645.), ita et ipsas *epischeses* cruentas, sub nomine *moliminum*, saepe praecedunt, aut saltem earumdem *periodum* adnuntiant. Quare duplex, hoc retentionum in ordine, suppressionis natura est: una, scilicet, quae *profluvia*, — altera, quae ipsa simul *molimina* respicit: ut quorum cessatio, retentionum cruentarum illa (non absque magna prognosis differentia) vix non ubique tardius subintrat.

Divisio. §. 857. Quae lege sexus periodice nascuntur, suspenduntur, ac tandem abolescunt, secretiones sanguineae, earum quidem retentio, quousque hac a lege, menstruorum apud mulieres gravidas, nutrices, senescentes, exemplo, non aberrat, normalis est; quoties interim haec secretio vel tardius subintrat, vel parca nimis, vel magis aquosa, quam cruenta, vel cum difficultate absolvitur: ad retentiones cruentas ea, saltem *incompletas*, revocanda veniet atque morborum aut mater aut filia est. Ex hoc, retentiones etiam *cruentas*, ut aliae epischeses sunt, vel *primarias*, vel *secundarias* aut *symptomaticas* esse, satis elucet. Utraque vero ex istis, nunc *acutorum* more profluviorum, cursu celeriore, — nunc vero, habitu *chronicorum* in-

duta, lentius incedit; atque porro, nunc ex *virium* vel *superabundantia*, vel potius *jactura*, — nunc ex *locali*, seu organico *vitio*, — nunc vero ex *speciali constitutione* corporis, originem sumit. Etsi vero secretionum cruentarum, lege sexus, habitudinis, morbi, salutarium, retentiones, quocunque corporis in puncto, ubi sanguis secerni suevit, contingere queant; potissime tamen eaedem ad cava et vasa *uteri*, *narium* et *recti intestini* locum inveniunt; atque has retentiones, prae aliis, hìc loci considerandas nobis assumimus.

§. 858. Retentionum quidem cruentarum *Symptomata*, pro ratione organorum, in quibus eae sedem sibi diversam eligunt, varia esse oportet; sunt interim aliqua eorum, quae singulis in genere satis competant. Ac *primo* quidem, *molimina*, quae stabilitas hucusque cruoris secretiones praecedere solebant (§. 856.), his licet haud futuris, nihilominus fideliter subintrant, spemque aegrotantium, hoc modo, saltem per aliquot periodos, decipiunt. Tractu vero temporis, vel ipsa secretionum cruentarum molimina prorsus evanescunt, et pristinae earumdem *periodi* omnis adeo deletur memoria. *Secundò*, sub retentionibus, tam adynamicis, quam sthe- Symptomata generalia.

nicis, quo loco illae subsistunt: repletionis, tensionis ingratae, nec non ponderis, caloris, saepe pruritus, sensatio percipitur, atque vel nervorum consensu, vel constructionis analogae, vel denique vasorum sibi communium imperio, ad partes a sede retentionis tam vicinas, quam satis distantes, propagantur. Praeterea, secretione cruoris vel normali, vel morbosa, hoc ad organon suppressa, *tertiò*, haud raro sanguis, ab illo secerni cohibitus (nisu quidem in partem hanc, vel illam, vix secure satis determinando, *aetatis* interim diversae ratione, aut ad nares, aut ad pulmones, aut haemorrhoidales ad vias praecipue directo) quasi pro supplemento, aut aliud, eventu frequenter magis infausto, convertitur. *Quartò*, secretio cruenta, imprimis normalis et critica, celeriter et in integrum suppressa, dirissimo saepe visceris ita oppleti incendio, suppurationi atque gangraenae occasionem largitur; vel saltem, ubi minor parenchymatis ita infarsi resistentia est: ejusdem partis duritiem post se relinquit. Est etiam, *quinto*, ubi secretionis, quae suppressa fuit, cruentae in locum, alia, nempe mucoso-lymphatica, viribus in longum inimica, -- vel ad cutem impetigo, suo pruritu, imprimis

nocturno, somnum atque refectionem vix non omnem excludens, succrescant.

§. 859. Si *causarum*, quae *profluvia* producunt, doctrinam vacillare, fassi jam sumus (§. 584); de illarum, quae *retentiones in genere* progignant, cognitione non est, cur multum gloriemur; nec minus curta, in causis, quae *cruentas* concernunt, quam quae decem abhinc annis fuit (§. 898.), nobis est supellex. Sors medicae scientiae, hypothesibus innixae, eheu! talis est (interest autem, et saeculi decimi noni, et patriae maxime nostrae, in memoriam haec revocari) ut passibus modo retrogradis illam incedere, — et a sola nuditatis propriae conscientia eamdem promoveri concessum sit. Quas Veteres cruentarum causas retentionum in partis adfectae *intemperiem calidam*, vel *frigidam*, *in bilem atram*, ac *sanguinem spissum*, *adustum*, aut *viscidum* posuerant: has aetas posterior, principiis, nunc mechanicis, nunc mathematicis, nunc chemicis indulgens, praeter *sanguinis morbosam densitatem*, *acrimonias* diversas, vel in *emphraxi*, vel in *stenochoria*, vel in *thlipsi*, vel in *synizesi*, vel demum in *symphysi* quaesivit. Vitalis tandem principii, in corporis animalis functiones, tum sa- Causae.

nas, tum abnormes, influxum, ex justis rationibus admittere coacti, in definiendo impenetrabili hocce principio, ac in erigenda nova, *nervorum* scilicet, tyrannide, sudarunt: quo regno vix non subverso, *chemia*, priore longe cultior, sceptro potita est; hujus interim dominio insidiatur jam *metaphysica*, et mysticum, sive prorsus aethereum sibi solium aedificat. Quodsi nobis, hac sub confusione opinionum vere babylonica, cum historiae naturalis parente exclamare liceret: « scrutare tu causas, potes enim, quae tanta miracula efficiunt; mihi abunde erit, si satis expressero quid efficitur »; sed in morbis hominum curandis, sanandis, quid sola aegritudinum, — cognitione earumdem scaturiginis destituta descriptio? Sub velo quidem nimis denso, quam ut humani acies oculi hoc penetret, natura operatur; sed approximari ea hunc sinit, et casus fortuitus atque repetita, absque praeconcepta opinione, observatio, nisi ipsum hoc velum intuentibus elevet; sonora tamen satis voce intelligentibus loquitur atque, si fontem minime ipsum, — ejusdem tamen confinia, ex quibus ad istius indolem et directionem concludi queat, perlustrari concedit. Hanc igitur viam, de *causis*

retentionum in genere loquentes (§. 698.), sumus ingressi, atque non modo tres, quas hucusque descripsimus, retentionum, id est, *aerearum*, *serosarum*, *mucoso-lymphaticarum* species (§§. 728. 748 793. 808. 822. 828. 835. 845.), sed et illas, de quibus nunc sermo est, *retentiones*, scilicet *cruentas*,—quidquod ipsa *sanguinis profluvia*, his, primo aspectu, e diametro opposita (§. 466.), causas plerumque haud diversas, quod ex descriptione earumdem speciali magis patebit, agnoscere, tam experientia, quam ratione mansimus convicti. Non paucae sane retentiones cruentae, *cordis vasorumque nimio a stimulo* nascuntur; numerus interim illarum facile maximus, *atoniam*, ac systematis nervosi sub ista, motus abnormes, pro causa agnoscit. Ex *vitio* demum *locali* hincinde cruoris secretio, — saepius vero excretio, arcetur.

§. 860. Quo loco retentionum in genere *prognosin* exposuimus (§. 699.), eo quoque fata, quae cruoris, lege sexus, habitudinis, morborum, secernendi, excernendi, suspensionem, stagnationem, sequuntur, simul indicavimus. Etsi vero causas hujus status abnormis, cum illis *profluviorum* saepe convenire monuerimus (§§. 466. 869.); utriusque tamen adfe- Prognosis ac therapia.

ctionis vasorum *prognosis* differt in eo: quod, ubi *sanguinis profluvia*, quidquam conspicua, nec a plethora, nec a nimia cruoris, suos in canales actione exorta, *virium jacturam* inducunt; *retentio cruenta*, nisi prorsus jam exhaustis in subjectis, vitium contrarium, atque tam partium, cruoris secretioni, excretioni dicatarum, quam aliarum incendia, abscessus, et secretiones, consolidationes morbosas variae indolis, excitet. Sic etiam, quando *profluvia cruoris* copiosi aut ex viis insolitis, nobilioribus, praecipitati, mentem aegrorum vehementer concutiunt, ac motus nervorum, morbi characterem principalis obfuscantes, longeque a vero alienum mentientes, producunt; *retentiones cruentae*, imprimis ubi nec secretionis molimina consuetae praecesserint, nec febris, nec dolores acuti sequantur, insidiose magis incedunt atque si graviter ferantur; non tamen animum dejiciunt, nec saltem tam promte nervos perturbant. Quemadmodum autem profluvia cruenta, retentiones hujus indolis saepe post se trahunt: ita quoque hae ipsae, haemorrhagias, tam ad retentionis sedem, quam aliam quamcunque ad partem, facile provocant. Propriam cuivis ex retentionibus cruentis pro-

gnosin, sub speciali earum consideratione exponemus.

Nec minus, quae *curandarum retentionum* praecepta generatim tradidimus (§. 700), ea cum iis, quae *epischeses cruentas* universe concernunt, conveniunt, nosque in illa, quae *speciebus* praecipuis istarum sunt propria, nunc magis attentos, ne sub lectorum fastidio, tempus in repetendis principiis eisdem teramus, dispensant.

ORDO IV. GEN. I.

AMENORRHOEA.

Instituti ratio.

§. 861. Quo hujus operis loco, tributi cruenti, soli foeminae humanae a natura impositi, redundantiam consideravimus: eo simul miri hujus phoenomeni, tam sani, quam abnormis, rationes, pro physiologiae, hypothesibus exemtae, paupertate, sat aequa bilance ponderavimus (§§. 641-644.); nunc autem de vitio, *metrorrhagiae* opposito, quod nosologi *amenorrhoeam, Menischesim Menostasiam Ischomeniam, dysmeniam*, vocarunt, nobis agendum est. Primum ex his nominibus, jure civitatis jam diu donatum, absque injuria in reliqua, et nos retinebimus.

Definitio Amenorrhoeae.

§. 862. Est vero *amenorrhoea*, sanguinis, a genitalibus, ad leges aetatis, sanitatis, constitutionis, periodice secernendi, excernendi, aut morbosa retardatio, difficultas, paucitas, decoloratio, aut perfecta suppressio.

§. 863. Sexui utrique *aetas modo una*, et quidem inaequalis, a natura concessa fuit: quo vitae stadio tandem percurso, nec *virum*, nec *foeminam* vocari hominem, satis congruit. Orditur vero haec aetas *pubertatis* ab epocha; et facultate generandi, nullius morbi ratione, deposita, deletur. Pro coeli, temperamenti, educationis, tam physicae, quam moralis, alimentorum, potulentorum, ac vitae generis conditione diversa, otius vel tardius pubertas evolvitur (§. 641.); sed nullum, praeter genitalia, est organon, quod provida natura tot per annos, atque tam sollicite, *futuros modo, nec tamen seros vitae in annos*, incubet. Quodsi fervidioris coeli apud incolas, vel apud illos, quos praecocis exempla libidinis trahunt, genitalium magis festinet maturitas; non igitur his diuturnius, sed saepe brevius, quam septentrionis filiis, aut bene moratae utriusque sexus juventuti, functionis istorum proliferae conceditur beneficium. Aliam vero longe pubertatem, quam solam *coeundi concipiendique* capacitatem, *reipublicae* integritas sibi exigit; nec illa cum ista, sed modo cum ea vitae periodo, qua suam corpus proceritatem ac firmitatem attigit, atque tam procreandae, quam ex- Pubertas.

cludendae proli vegetae civicisque officiis quondam subeundis idoneae, par est, convenit. Neque cruoris per uterum secretio, excretio, licet aliquamdiu periodica, — neque istius, aliquot saltem a conjugio per annos, defectus, dum et teneras unius, trium quatuorve annorum puellulas has absolvisse; — dum et virgines, prima necdum menstrua expertas, nihilominus concepisse, exemplis, tam alienis, quam nobis propriis, constet (§. 641), *pubertatem* absolute ac ubique constituunt. Mulierem adeo trium jam prolium matrem felicem, quin unquam aut *menstrua*, aut *lochia* passa fuisset, in clinico *Ticinensi* instituto curavimus; tresve alias tractavimus uxores, quae lochia quidem, ut aliae, e partu repetito, — catamenia tamen ipsa, nunquam excreverant. Similia, quamplurima exempla referuntur ab aliis. Has igitur foeminas, fibra plerumque firmiore, mammis minoribus, et graciliore corpore instructas, quibus nunquam, citra salutis incommodum, menstrua fluxerunt, quasi virilem naturam induissent, *viragines* vocarunt. Fuit adeo, quae nisi utero ferret, menstrua nunquam experta est, mulier.

Concludimus ex istis; catameniorum adparitionem, unum quidem esse ex signis

potioribus, quae de uteri evolutione, incremento, vasorumque ejus ad *irrigandum* hunc agrum, dispositione testentur; esse tamen uteros, qui, licet cruore necdum redundent eumque periodice effundant; germini tamen humano et concipiendo, et nutriendo, non minus aptos sese ostenderint; ac tandem, aliud longe, quamvis incognitum, *vitalitatis uterinae* principium, illi, quod caeterorum animalium in foeminis viget, non absimile, subsistere: quod, posita normali genitalium fabrica, tributum quidem his cruoris menstruum generatim imposuit; nec tamen idcirco ab utero quovis, eodem rigore atque *sterilitatis perpetuae* sub poena, sibi exigit.

§. 864. De catameniorum sub *graviditate*, ac *lactatione* suspensione *normali* hìc silemus. Quamvis autem et *provectae aetatis* tristi privilegio, uterus tributo cruento eximatur; cum tamen foeminas haud paucas, vestigia istius longe magis, quam prima ejusdem impositio, adficiant; hujus quoque retentionis, sub *amenorrhoeae senescentium* epitheto, mentionem injiciemus. *Abnormes* autem inter retentiones hìc praecedat prima cruoris ex utero virgineo laboriosa nimis, ac in longum ducta secretio, cui *amenorrhoeae tirunculorum* Amenorrhoeae divisio.

larum nomen imponimus. Sensu iterum largiore, non minus ad retentiones revocabimus, ubicunque cruor fluit quidem; sed ratione aetatis, constitutionis, moliminum, modo paucus, isque parum sincerus, pallidus aut prorsus mucosus, serosus, aut vero difficulter, excernitur: *amenorrhoeam stillatitiam*, *laboriosam*, nominabimus. Saepe menstruus fluxus non adeo suspenditur, aut justo parcior est, quam praescripta modo periodo tardius subintrat: *amenorrhoeam circumscriptam* adpellamus. Ubi vero in aetate, menstruorum secretioni destinata, haec ipsa mulieri, coeterum sanae, sine excretionis eorumdem obstaculo, vel nunquam fluxerunt, vel absque graviditatis aut lactationis rationibus, quin alia secretio vicaria suppleverit, pluresque per menses, aut annos, in totum disparuerint: *amenorrhoeam completam* nuncupamus. Aliquando ab *uteri vitio organico*, non tam congenito, quam ex morbis, laesione praegressis, inducto, cohibetur ulterior cruoris in eodem secretio: atque haec nobis dicitur *amenorrhoea organica*. Ubi menstrua, jam secreta, mechanici ratione obstaculi, ex utero defluere nequeunt: *amenorrhoeam ex interceptione* vocabimus.

Per *amenorrhoeam senescentium*, intelligimus, uterini sanguinis, inter annum aetatis quadragesimum circiter et quinquagesimum, haud amplius *menstruam*, sed hinc inde modo ac longe tardius, donec omnis cessaverit, sub salute mulierum frequenter ambigua, reverti solitam. Ubi ex cruoris inopia viriumque jactura sanguinem periodice secernere recusat uterus: *retentio adynamica*, — *hypersthenica* vero, ubi vires praedominant stimulusque cordis et vasorum aequo major, secretionem eodem in organo suffocat, nascetur. Nunc *subito*, nunc *lente* supprimuntur menstrua: atque primo in casu, plerumque morbi *febrilis*, *acuti*, aut pathematis animi fortioris, haec suppressio effectus, — aliquando et causa est; in altero vero, *chronica* facile adfectio retentionem aut inducit, aut ab eadem ipsa inducitur.

§. 865. Quae de *amenorrhoea tirunculарum* jam diximus (§. 641.), juvabit ea, ut suo potissime loco, hic repeti; « Sub *genitalium*, futurum generationis ad opus, *evolutione*, in teneris puellis, dolores lumborum, ad pelvim continuati, crurumque lassitudo, phlogoses, rubores, capitis dolores, pustulae passim, et imprimis in facie, efflorescentes, oculorum splendor, Amenorrh. tiruncularum.

pulsus celeres, robustiores, etiam dicroti, mammillarum tensiones ac celerius incrementum, summa animi sensibilitas, morositas, lassitudinis sensus, colici interdum dolores, humoris serosi, albicantis, per vaginam effluxus, adnotanda occurrunt». Hisce symptomatis et alia in aliis sese adsociant, utpote: cereus totius corporis color, turgidula faciei constitutio, cum quadam inflatione, quae in palpebris, praesertim mane post somnum, conspectui se offert; respirationis, sub corporis motu, quamvis moderato, difficultas, cum pulsu arteriarum colli ac temporum valde conspicuo; ventriculi inertia, ructus, adpetitus ciborum depravatus, nausea, pica, malacia, soda, epigastrii ardores, vomituritio, vomitus, oscitatio, pandiculatio frequens, solitudinis amor, tristitia, facilitas in lacrymas, irascibilitas, somnolentia continua, insomnia terrifica, incubus, urinae mox aquosae, mox turbidae, extremitatum frigus, pedum ad vesperas tumor aquosus, lipothymiae, syncope, imprimis dum in locis publicis ac templis paulo diutius ac genubus inflexae, morantur; vertigo, aurium tinnitus, tensio nuchae, epistaxis, vel sanguinis alia ad loca congestio.

« In nonnullis, a menstruorum suppressio-

ne tumores suscitantur periodice in brachio, vel alia in parte, rubicundi et dolentes, qui, sponte rupti, sanguinem stillatim, spatio aliquot dierum, egerunt; aut sine ruptura et profusione sanguinis, post aliquot dierum decursum, iterum sensim subsident et evanescunt». Puellae maturae ac vegetae, longe prius, ac menstrua proruperint, venam saphenam, singulis mensibus, et quidem in uno tantum pede prope malleolum, per totidem dies, ac in aliis menstrua solent, insigniter intumuisse, rubuisse, doluisse, postea vero placide subsedisse, palluisse, conspeximus; atque tam hocce in casu, quam in illo, quo vix prima cruoris unda uterum deseruit, hìc vero, vel sine causa cognita, secretorio hoc ab opere destitit: tam tenera, quam adulta in aetate, haud raro sanguis aliam ad partem conversus, ex ista, e naribus, canthis oculorum, auribus, pulmonibus, ventriculo, intestinis, digitorum ex apicibus, ex uberum papillis, aliisque e locis, vel sine vasorum laesione, non minus in quibusdam, haud interim in omnibus, *periodice* destillat; vel alia secretio, serosa, mucosa, vel ad cutem impetigo, excitantur.

Quodsi nunc majorem ad gradum hae Chlorosis.

turbae ascendant; morbus subnascitur, quem, *cachexiis* antehac adscriptum, non prius, ac saeculo decimo sexto, *chlorosin*, *febrem albam*, *amatoriam*, inepto partim nomine, vocarunt, ac non minus injuste (quod jam sex ante lustra publice docuimus) ad *specificae aegritudinis* dignitatem evexerunt nosologi. Primus hujus tituli auctor, diversarum regionum *vulgus* fuit: ut qui principalem hujus adfectionis characterem a *colore faciei* aegrotantium *pallido* et ex *flavo-viridescente*, *prasino*, quin tamen albuginea oculi flavesceret, petierat, ac *icteri* adeo *albi* nomine illam donaverat. Cum vero idem hic vulgus, quarumdam sanitatem virginum, hoc modo adfectarum, a contracto connubio reverti vidisset; ardenti istius desiderio has pridem laborasse, de multis praepostere conclusit. Quin autem in sic dicta chlorosi, nisi jam non parum provecta, *febrim* artis professores veram animadverterint; hanc tamen, ex pulsu aegrarum hinc inde abnormi, atque sub leviore licet vel corporis exercitio, vel animi pathemate, mox celeriore, nec minus ex frequente cephalaea artuumque constante lassitudine, huic morbo hic idem pseudomedicus attribuit. Ad foedum vultus colorem quod at-

tinet, ille sane et aliis, utriusque sexus convalescentibus haud paucis communis est. Nec modo virgo jam nubilis, et floridae aetatis vidua, sed et, quae veneris nullum hucusque stimulum persensit, innocens puella, et hinc inde marito juncta mulier, et viri literati, et ipsi infantes, phoenomena, chloroticarum illis similia haud raro patiuntur. Non paucae omnino virgines, *chlorosi* detentae, *amenorrhoea* simul laborant; sed, quamvis id gravis de nosologia scriptor *anglus* negaverit, non tam raro tamen et aliis, et nobis, non modo puellarum, sed adultae quoque aetatis foeminarum, sub singulis chloroticae adfectionis phoenomenis, menstruo tamen fluxu nequaquam destitutarum, exempla occurrerunt.

Concludimus igitur ex istis: non ex retentis novellarum menstruis *chlorosin* descendere, sed eamdem non minus, quam ipsam *amenorrhoeam*, alterius causae, et quidem non unius (§. 873.), *effectum* constituere. Ac revera, ut praevie de istis hìc loquamur, cum primi scriptores de *chlorosi* vix non omnes, ejusdem originem in sola asthenia quaerendam esse decreverint; non tam pauca, tum nos ipsi, jam novem ante lustra, in provinciis *rhenanis*

tum postea quoque celebris scholae *Viennensis* clinicae, qui nos in ista praecessit, antistes, exempla chlorosis, ex causis, sub morbi principio, *adynamiae* prorsus oppositis exortae, habuimus. Quamvis nimirum pars chloroticarum longe plurima, causarum non minus, quam effectuum ratione, de *asthenici* morbi origine ac indole testetur, et quamvis « febrem albam *pulchrioribus* (delicatis magis) foeminis plerumque accidere » gravis quondam scriptor edixerit; est tamen (quod et ipse *Hippocrates*, aliique veteres medici potiores haud ignorasse videntur), ubi et in virginibus antehac succiplenis, floridis atque fibra robusta instructis, hinc certe alio, ac in urbibus solent, modo educatis, ex nimia cordis et vasorum in stimulos admotos reactione, vel ultra aetatem remoram patiantur, vel parce ac difficulter nimis secernantur menstrua; ubi prima *chlorosis* phoenomena, ex virium vitalium *oppressione* magis, quam *suppressione*, scaturiverint; ac, demum, ubi, sicut de *anasarca* et *hydrope hypersthenico* diximus (§§. 734. 748.), sub methodo medendi stimulante, de die in diem augeantur morbi discrimina. Quaecunque vero *chlorosis* origo fuerit; *debilitas*, quae vel

eamdem produxit, vel stimuli morbosi effectus est, continuo augetur: febrem sibi lentam adsociat, ac tandem in obstructiones viscerum, in tabem, ac letalem in hydropem et convulsiones atroces terminatur.

§. 866. Non parum certe menstrua, diversas, quidquod easdem apud foeminas, ac in diversis regionibus, respectu *quantitatis*, *qualitatis*, ac *temporis*, quavis sub periodo sibi assumti, variant (§§. 644. 648.). Amenorrh. stillatitia.

Ad *primam* ex istis quod spectat, quamvis menstrui cruoris copiam physiologi, infideli nimis linteaminum, verendis suppositorum, testimonio innixi, calculo subjecerint; nulla tamen hujus secretionis cruentae mensura, quae vel meridiei, et septentrionis uteris, vel illi unius ejusdemque modo foeminae, semper et ubique sit propria, habetur. Quae, subtiliore calculo haud indigens, experientia docuit, ea in paucis, quae archiater quondam caesareus exposuit, consistunt: «Lapponibus, inquiens, mulieribus parca, in calidis regionibus copiosiora prodeunt menstrua. In laxa temperie copia major, in stricto et robusto corpore minor. Quae lautis epulis et inerti otio fruuntur, diffluunt copioso sangui- Menstruorum quantitas.

ne menstruo, dum rustica mulier, quotidianis firma laboribus, pauculum tantum stillat sanguinis, sana tamen ». Sed ipsa, quae menstrua jam pluries experta est, mulier, ubi haec solito parcius vel aegrius fluxerint, — imprimis vero, ubi iniqua retentionis symptomata successerint: fideliorem secretionis, sibi plus aequo subtractae, vel nimis laboriosae, mensuram habebit, ac inquirenti medico sedulo patefaciet.

Haec vero symptomata, pro gradu imminutionis menstruorum, pro modo illius, aut impetuoso ac subitaneo, aut lento, pro causarum indole, ac pro constitutione foeminae hac vel illa, varia variaque erunt. Haud paucis omnino foeminis, menstrua, posteaquam viginti quatuor per horas fluxerunt, sine quavis functionum laesione, minuuntur, ac vix non disparent; sed altera jam die revertuntur suumque cursum rite absolvunt; sunt adeo, quae, se utero ferre, incertae, ignarae, superaccedente nova menstruorum periodo prima vel altera, sanguinem quidem e vagina excernant; sed isto mox imminuto, suppresso, haud interrupta nihilominus valetudine gaudeant. Aliis quidem ut sine causa cognita, sic absque damno, una pe-

riodo parcius fluxerunt; sed altera uberius reversa sunt; ast vero, exceptis istis, pars major mulierum, quibus cruor menstruus more consueto aut parcior, aut magis aquosus, viscidus, ater, aut majore difficultate excernitur: a congestione sanguinis in vasis uterinis ac medullae lumbalis, vel symptomata retentioni uterinae *tirunculárum* propria (§. 865.), dolores imprimis lumborum, inguinum, quasi colicos, uteri tensionem, dyspepsiam, nauseas, praecordiorum angustias, cordis palpitationes, insomnia, fluorem album, adfectiones hystericas, patitur; vel, ubi subitanea cruoris imminutio, sensibiliores aut succiplenas apud foeminas, locum habuerit: inflammationis uteri, ovariorum, pericula incurrit.

Respectu *qualitatis* menstruorum, cum vel sanissimarum foeminarum illa, non modo *suspectae*, sed *venenosae* adeo indolis esse, declaraverit antiquitas, ac nostro adhuc aevo, *germanorum*, hoc sub effluvio, *purgari* dicantur mulieres; non mirabimur sane, quod hujus ac longe posterioris temporis pathologi, etsi *Hippocrates*, « *sanguinem ab uteris sicut a victima* fluere » adverterit; neglecta prorsus *causarum* dignitate longe majore, vel ex Qualitas.

solo hoc infenso, ut supponebant, humore retento, insignem morborum muliebrium exercitum eloquenter derivaverint. Quamvis autem foeminae, sub fluxu menstruo, *odorem* aliquando, *aestivo* maxime tempore, spargant, tam sibi, quam aliis, sibi vicinis, ingratum; ac licet ob singularem hunc odorem celeremque sanguinis menstrui corruptionem, nostro adhuc aevo vir clarus « *halitus* quosdam (ex illo) simul emitti, qui in distans agere et fermentationem vini aut cerevisiae producere possint », docuerit; ob rationes tamen, quod exigua etiam sanguinis, licet purissimi, portio, vel internae superficiei uterinae adhaerens, vel deviante ab utero, suo in descensu impedita, vel inter rugas vaginae parumper restagnans, calore loci, alienum mox odorem assumat; — quod *halitus* ille vel intra vasa uterina, vel extra generari dicatur, nec nostris, nec millenis aliorum cellis vinosis, quas bene mundas et a calore atmosphaerico sollicite satis custoditas, vel medio sub fluxu menstruo quotidie intrarunt foeminae, damnum unquam intulerit; — quod effectus menstrui retenti morbosos, vel absque suppositione halitus infensi gratuita, explicare valeamus; ac, demum, quod foeminas, menstruorum

sub fluxu *olentes*, ubi hic fluxus stagnaverat, hac a retentione haud gravius illis, quae hoc sub statu nares minus feriebant, laborasse, experti simus; obsoletae jam diu nulliusque in artis exercitio usus, hypothesi nunquam adhaesimus. Esto autem *vitiosus*, qui, e massa humorum *sana*, secretionem *morbosam* in utero subivit, cruor! non tamen ideo, qui vasa, quorum actione perversa *secretus* fuit, jamjam deseruit; sed, qui ex uterino torrente ultrò *secernendus* fuisset, sanguis *purus* in isto retinetur. Praeterea sanguis menstruus, dum recte se habet, neque nimis tenuis, neque crassus nimis esse debet. Virginem *mediolanensem* quondam curavimus, cui menstrua boni coloris ab anno et ultra, debito sub ordine jam fluxerant, cum ea tandem, loco istorum, *serum* tantummodo *pellucidum* atque copiosissimum, per quinque, sex menses, utero periodice funderet. Quod verò potissime notari meretur, est: quod, toties, ac hujus virginis tunica interior, sericea atque *coloris coerulei*, hocce a sero abundatiore penetrabatur: color hic, quin fasciae ex linteis, genitalibus suppositae, ullo modo rubescerent, illico in *roseum* transiverit. Foeminae, in *Ephemeridibus naturae curio-*

sorum exemplum habetur, « quae singulis mensibus, ordinariò haud sanguinem, sed materiam serosam, crocei coloris ex utero excrevit. Haec vero materia ubi linteamina tinxerat, nulla lotura delebilis erat, cum coeterùm bene valuerit, sed *sterilis* manserit haec foemina. Junioribus, plerumque sanguis tenuior effluit, et loturae carnium recens mactatarum similis est. Senescentibus, crassior et magis nigrescens; in aetate florente, medio modo se se habet.

Coeterum, ad *amenorrhoeam stillatitiam* et ea revocari meretur: ubi sanguis, non quidem ipso ex utero per vaginam, sed, ejusdem periodi ad leges, ex parte corporis alià, modo *vicario*, secernitur (§. 865.). Est etiam, ubi non tam sanguinis ipsius, quam alterius materiae, serosae, mucosae, secretio, v. c. per alvum, pro menstruis, ut et nos observavimus, suppleat.

In genere vero difficultatis plena esse solet parca nimis, vel saepe interrupta, vel haud sinceri, sed aquosi, mucosi cruoris per uterum secretio: ut quam haud raro dolores capitis, ventris, regionis hypogastricae, lumborum crurumque immanes, ac turbae ventriculi atque nervorum

conspicuae, tres quatuorve per dies, praecedunt; quibusdam vero et medio hoc abnormi sub fluxu continuant, vel adeo per dies aliquot eumdem sequuntur. Non tam rarum est, sub tantis uteri spasmis atque doloribus *pseudomembranas*, *deciduae* apud puerperas similes, ex lympha morbose secreta oriundas, cum sanguine menstruo excerni. Coeterùm facilis hoc incompleto menstruationis ab opere, in *medorrhoeam insontem* transitus est.

Spatium, quo menstrua fluunt, non in omnibus idem esse, satis constat; quibusdam nempe, iisque apud nos haud multis, per duos, — aliis, tres, quatuor, quinque per dies —; non paucis, maxime autem urbium incolis, abunde nutritis, potulentis spirituosis, otio, vigiliis nocturnis, amatoriorum lectioni librorum, vel et veneri, choreis, magis deditis, per octiduum et ultra hic fluxus continuat. Et quidem fluunt menses nunc continenter atque confertim: ut fluxus paucis diebus absolvatur; interdum paulatim: ita ut iste quandoque remittat, et pluribus hoc modo diebus protrahatur. Quoties igitur solitum foeminae, neque *gravidae*, neque *lactanti*; neque *convalescenti*, menstruorum hoc spatium immmodice contrahitur, Spatium.

quin aut copia sanguinis uberius excreti, aut proximae periodi largitas suppleverit: toties aut *morbus* a retentione, aut saltem ejusdem *opportunitas* subintrat.

Amenorrh. circumscripta.

§. 867. Non magni ponderis aut ignotae rationes, menstruorum consuetum reditum, una alterave die, quin foeminae aegrotent, saepe retardant. Si tamen absque conceptionis suspicione, vel absque morbi alterius, praegressi, praesentis, ratione, foeminae necdum senescenti, menstrua una alterave hebdomada tardius redire incoeperint, nec alia, vicaria secretio, ista suppleverit: *circumscriptam* hanc amenorrhoeae speciem adpellamus. Plures hinc inde per menses vix damnum ex ista percipit mulier et, sub ejusdem aetate jam quidquam provecta, imprimis si praematura quondam illi menstrua fluxerant, *retardatio* istorum, adpropinquantem eorumdem *cessationem* adnuntiat. Aliter vero res in aetate foeminae bene nutritae atque florentis constituta est: ut cui, repetita et diuturnior menstruae periodi violatio, *amenorrhoeae completae* discrimina minatur.

Amenorrh. completa.

§. 868. Mulierum, *sine menstruis* non modo *sanarum*, sed quoque *fertilium*, exempla nobis propria retulimus (§. 863.);

atque similia, certe non tam pauca, medicorum fasti loquuntur. Hoc interim non impedit, quin virgo aut mulier, viginti jam annis valetudinis intactae transactis, hunc uteri fluxum necdum experta, de *sterilitate* suspecta sit; atque istius *amenorrhoeam*, maxime si nequidem menstruorum *molimina* (§. 856. 865.) unquam comparuerint, ad *retentiones* referri, rationi repugnat. Alia vero ratio erit, ubi bene constituta et satis adhuc juvenis foemina, menstruorum molimina periodica, vel ipsa adeo menstrua, jam semel, aut pluries, licet exigua modo copia, experta, his ipsis, quin alia secretio vicaria suppleverit, et quin morbus alius, chronicus, ea suspenderit, in integrum caruerit: quo quidem in casu, non omnes sensibili modo aegrotant mulieres; pars plurima interim earum, symptomata jam descripta (§§. 865. 866.), vel et magis ominosa, inprimis infarctus, obstructiones viscerum, potissime uteri, ovariorum, fluorem album, haemorrhagias, maxime haemorrhoides (§. 614.), pneumonorrhagiam (§. 608.), dyspnoeam, asthmata, phthises, hydropes, hysterismum graviorem, febremque denique lentam experitur.

§. 869. Foeminis hinc inde ex *vitio ge-* Amenorrh. organica.

nitalium internorum congenito, menstruorum secretio deficit: atque hùc, ut sectiones pathologicae non tam paucae docuerunt, uteri, aut solius, aut tubae, ovariorum defectus, aut illius monstrositas, parvitas, tenuitas, abnormes pertinent. Nos ipsi mulierem adultam, menstruis semper destitutam, ac sterilem, in clinico *ticinensi* instituto tractavimus, cujus uterus molem, nuce avellana nequaquam majorem, explorantium digitis obtulit; atque hunc menstruorum defectum organicum, classi *retentionum* subjugari, non convenit (§. 865.). Quandocunque autem organicum uteri vitium, non tam congenitum, quam casu *adquisitum* est, et ante violentiae externae, aut morbi influxum secretio menstrua locum invenerat; toties, ubi praecox istius functionis abolitio successerit, *amenorrhoeam organicam* subintrasse dicemus. Frequentiorem hanc longe, quam *congenitum* menstruorum defectum, esse, nullus dubitabit, qui ad *amenorrhoeae* fontem uberrimum, ad morbos scilicet uteri ex lapsu, contusione, partu difficili, artificiali, incauto instrumentorum ex usu, ex violenta placentae extractione, ex abortivis remediis, vel, demum, ex metritide, ex ulceribus siphyliti-

cis, aut aliis, ex medorrhoeis chronicis, ex injectionum adstringentium, vel ex spirituosorum, sub istis, aut sub metrorrhagiis, abusu, ex concretionibus steatomatosis, polyposis, osseis, ex induratione, etc., oculos converterit: ut quibus a causis praecipue interna uteri, secernendis menstruis dicata, superficies vim patitur, infarcitur, obliteratur, cicatrices, callositates, contrahit, comprimitur, extenditur suaque vitalitate destituitur.

§. 870. Sub normali genitalium constitutione, cruor menstruus, ex utero, per ejusdem *cervicem* ac *orificium*, in *vaginam* defluit, istius per *ostium*, *pudenda* praeterlabitur; atque sic, brevem quidem, sed, aut fabricae *a nativitate vitiosae*, aut *morbi localis* effectu, scopulosum in pluribus alveum percurrit, et quibusdam in foeminis, ex parte, — in aliis vero, in totum arcetur. Amenorrh. ex interceptione.

Nunc etenim neglecta saepe, in tenera imprimis puellarum infantia, laesionum, ambustionis, inflammationum, suppurationum, excoriationum, maxime a variolis; sicut, adultas apud foeminas, a partu laborioso, ab ulceribus venereis, actione, *labia vulvae symphysin* ineunt, inter se concrescunt, atque vaginam obducunt. Amenorrh. ex labiorum vulvae symphysi.

Tali vero in casu, *pseudomembrana*, labia pudendi, inter se coalita, aliquando investiens, vix non omnem sinum foemineum, ad ipsum urethrae ostium usque, obtegit, atque lotii, retro illam membranam defluentis, portionem intercipit, per vaginam ascendere cogit istamque, cum irritatione, tumore, dolore, et intestini recti compressione, distendit, excoriat.

Amenorrh. ex compressione.

Nunc autem, ut observatio docuit, *tumor* genitalium externorum, canalem hunc comprimit, coarctat, obturat. Nos ipsi, 50 ante annos, *Rastadii*, in foemina juvene, *hydropem nymphae* dextrae sat insignem curavimus: qui tumor, nisi mature satis, scarificando, eumdem deplevissemus; similem certe effectum habuisset.

Amenorrh. ex viis in uteri cavum clausis.

Frequentius ipse *vaginae introitus*, labiorum sine culpa, nunc ex parte, nunc omnis, — atque iterum ex *vitio* aut *congenito*, aut *accidentali*, angustatur, obvelatur, clauditur. Quadruplicis vero indolis viarum, ad uteri cavum clausarum, genus est: vel in *orificio*, nempe, *vaginae*, vel *intermedio* hujus canalis in *loco* (*atresiam* graeci duas hasce species vocarunt), vel ipso in *uteri orificio*, vel, demum, in ejusdem *cervice*, positum.

Ex hymene imperforato.

Ac primo quidem, *vaginae ostium* qui-

busdam in virginibus ab *hymene* perfecte clauditur. Sic, ut *acta* physico-medica referunt, « ex hymene imperforato, tumor ventris, quasi in gravida sex mensium, in virgine 15 annorum nascebatur, cum sanguis retro hymenem collectus, genitalia distendisset. Atroces aderant saepe lumborum, et imi ventris pudendorumque dolores; peregrinum quasi corpus aegra in istis persentiebat; anxietas misere puellam adflixerat. Secto hymene, sine animi deliquio, quinque librae sanguinis, *non* foetidi, nigri, crassiusculi, profluxerunt, singulaque symptomata disparuerunt». Simile unus ex nostris auditoribus, ante 43 fere annos, *spirae*, in virgine, quam omnes impraegnationis accusaverant, observavit nobisque retulit. Secto hymene, sanguinis, *nec minime corrupti*, ad plures mensuras, sub lipothymia tandem insecuta, effluxit, ac innocentis puellae honorem salvavit. Non in omnibus interim sanguis uterinus, ab hymene interceptus, diuque in utero atque vagina detentus, ut exempla docuerunt, corruptionis et foetoris insignis immunis fuit. Apud plures, *foramen* in hymene superest: quo subsistente, vel a membro virili, minus crasso, atque hymenem magis reclinante, quam lace-

rante, — vel a sola seminis virilis aspersione, hymene coeterùm licet integerrimo, impraegnatio tamen locum frequenter habuit. A duplici quasi hymene, vaginae ostium in quibusdam defensum fuisse, detexit anatome; sed vel unus ex istis, penitus illud occludens, infestum cruoris ex utero descensui obicem ponit. Eodem effectu, in aliis, haud adeo membrana, quam excrescentia, carni similis, vaginae orificium occlusit; atque eamdem, in longum extensam, imaginem *caudae* obtulisse, scriptores antiqui, ab uteri *polypo*, aut *vaginae prolapsu* forsitan delusi, testati sunt. Coeterum et sauciatum, a partu laborioso, vel erosum ab ulcere varioloso, siphylitico, nec a mutuo contactu satis defensum, vaginae orificium concrevisse visum est.

Amenorrh. ex vagina impervia.

Ipse, ad quem hoc orificium conducit, canalis, a recto tramite subinde aberrasse, atque in his, omnino defuisse, — in illis, modo *incompletum* —, in aliis *duplicem* exstitisse —, hic, *in rectum intestinum hiasse*, — illinc, a *sepimento*, quasi carneo, mox in longum, mox in latum, divisum, aut a *polypo* repletum fuisse ac, demum, in aliis, ex causis iisdem, quas ostium ejusdem obturasse diximus, *coaluisse*, con-

crevisse, conspectus est. Viginti annorum virgo, ob insignem ventris tumorem, ac dolores atroces cum convulsionibus, anno 1799 ad nosocomium *vindobonense* delata fuit. Os uteri, in sinistra parte pelvis, cum vagina concretum detexit, atque ope sectionis adperuit chirurgus egregius, et mox cruoris, haud putridi, octo circiter librae profluxerunt. Cessarunt nunc enarrata symptomata, ac ipsa adeo menstrua, debita periodo, bis insecuta sunt. Vulnere interim oris uterini, aliquot post menses, denuo coalito, retenta iterum fuerunt menstrua: quam ob rem operationis chirurgicae repetendae subintravit necessitas, cujus tamen exitus, ad nos non pervenit ulterior notitia. Eodem in anno, atque hoc ipso in nosodochio, foeminae juvenis *vagina concreta*, posteaquam menstrua exinde plures per menses retenta, et uterus cum vagina, sub magnis ventris ac lumborum doloribus, valde expansus fuisset, ab eodem chirurgo feliciter adperta, et sanguinis, *minime olentis*, quantitas magna evacuata fuit. Alio in exemplo, ablato, quod vaginam obturaverat, obstaculo, *duodecim* sanguinis *libras* per istum canalem effluxisse, legimus. Ubi igitur « loci muliebres circa ipsorum os claudun-

tur, vel ex praecedente exulceratione, vel indurata ibi inflammatione », φίμωσιν, seu *phimum*, graeci vocabant. Plura *vaginae* tam *angustae*, ut ea nequidem calamum scriptorium admitteret, exempla habentur. Quamvis interim mulierem ita constitutam non modo concepisse, sed partum quoque maturum, praeter spem, exclusisse, referatur; rara tamen in aliis haec felicitas erit, ac ubi arctiorem per vaginam in statu sanitatis menses excerni adhuc licet; vel minore illius a phlogosi, intumescentia, hic effluxus omnino arcebitur. Angustam et regnantem quondam, *germaniae* familiam, eo quod penultimus ejusdem haeres, ab uxore, hanc vaginae ob summam angustiam sterili, separari recusaverit, exstinctam fuisse, doluimus. *Vaginalis* quidem *hernia* sat raro hunce canalem adeo, ut menstrua per illum defluere impediat, comprimit; cum interim illa, ad capitis infantilis molem adaucta, ut exemplum docuit, vel ipsum partum cohibuerit: cruoris etiam menstrui ex utero descensui ea obstaculo erit. Similes effectus aliquando et saccati inter intestinum rectum et vaginam tumores habebunt.

Amenorrh. ex ore uteri clauso.

Haud multo felicior *oris uterini*, vel a

nativitate, vel a morbis, laesione, conditio est. Nunc etenim illud a *membrana*, a diversae indolis *tumore*, tuberculo *vicino*, *verrucis*, clauditur; nunc *labia ejusdem*, ne a se invicem separari ac cedere queant, crassitie, duritie, peccant; nunc ab inflammatione, ulceribus praegressis, plus minus *coaluerunt*; nunc ex *obliquitate* conspicua *uteri*, orificium simul ejusdem *parieti vaginae* laterali vel huic, vel illi strictius adprimitur, ac sub inflammatione istius, vel propria, cum eodem *connascitur*, deletur. Unde jam *Hippocrates*, « si uteri *obliqui* fiunt, inquit, etiam *os* ipsorum *obliquum* fit, et menses ipsi nunc occultantur, nunc prius apparentes evanescunt: et non similes fiunt, sed deteriores et pauciores quam antea, et genitura non fit hoc tempore, et dolor habet imum ventrem, et lumbos et coxam». — « Si *obtorti* fuerint *uteri*, et menses non fiunt, et genitura non manet intus, et dolor habet imum ventrem, et laterum mollitudines, et si digito contigeris, os uterorum attingere non poteris, nam fortiter secessit — ». « Quibus os uteri durum est, iis arctetur necesse est ». His addidit posterior *graecorum* medicus: « Quantum ad ipsum uterum, conclusiones, cervicis ejus-

dem distorsiones, durities, inflammationes, macies, resolutiones, perfrigerationes, distentiones, atque aliae hujusmodi adfectiones considerandae sunt. Et insuper attendendum, an aliquid, uteri os obturans, sanguinis exitum impediat. Callositates enim istic exortae, aut carnis excrescentiae, aut pinguedinis copia, saepe purgationem prohibent. Aliquibus etiam statim a principio pellicula quaedam circa collum aut osculum uteri adnascitur, quemadmodum his accidit, quae *imperforatae* adpellantur. Et tales curari non possunt, nisi pellicula illa, locum obturans perforetur, aut resecetur. Aliquibus etiam ulcerum cicatrices, oscula vasorum in utero excoecarunt, quae penitus incurabiles sunt. Quibusdam post abortum uteri os exulceratur, ac deinceps ad cicatricem perducitur, atque sic obturatio supervenit, quae tum alias vulvae transpirationes impedit, tum sanguinis excretionem prohibet ».

Amenorrh. a cervice uteri clausa. Cervicis uterinae morbos, ex retentione mucoso-lymphatica pendentes, et nos descripsimus (§. 845.), atque hi ipsi, sanguini menstruo viam ex matrice in vaginam praecludere queunt. In virginis cadavere, summus de sedibus et causis morbo-

rum scriptor, ad intimam *cervicis* membranam, *valvulam* morbosam, oris uterini aditui adversam, detexit. Mulieris, in *actis suecicis* exemplum refertur, quae, post decem a foetu excluso menses, vehementes, quasi a partu instante, dolores experta, obstetricantis digito *vesicam* in vagina obtulit, illi, quam aquae, infantili capiti nascituro praeviae, constituunt, in omnibus, nisi quod crassior fuerit, persimilem. Atqui *os uteri*, utpote *concretum*, distingui haud potuit; sed sola *uteri cervix*, a collectis in utero menstruis, valde extensa, hanc tensae speciem vesicae in vagina efformaverat. Haud infrequenter *cervix* cum ore *uteri scirrhosa*, menstrui sanguinis excretioni resistit.

Amenorrh. ex uteri culpa.

De vitiis genitalium organicis locuti jam sumus (§. 869.); juvabit nihilominus, quo loco de *utero* speciatim sermo est, his quaedam, notatu digna, superaddi. Ac primo quidem, etsi sanguis uterinus, embryonis nutritioni inserviat, atque praegnantibus, in genere, menstrua haud fluant; non tamen ideo uterus, solius foetus admissi gratia, secretionem menstruam suspendit; sed, *hospitalitatis* jure longe magis extenso, rem ille quamcumque, suo sinu susceptam, eadem liberalitate incubat

ac, prout illa indiget, vel nutrit, vel auget. Sic, modo cervix uterina haud cedat, sed fidelem eorum, quae uterus continet, custodiam gerat: vel taenias hydatigenas, vel aquas, vel cruorem, vel aerem, vel calculos, concretiones osseas, vel steatomata, sarcoma, polypos, ille concoeperit; haec singula, absque differentia, amplectitur ac, mole contentorum indies aucta, quò amplo satis domicilio ista retineat, quasi alas gallina suas super ova, etiam non sua, se ipsum expandit non modo; sed menstruam quoque secretionem, eadem, ac in propriam prolem, caritate suspendit. Est quidem, ubi cervix, extensis vel maxime uteris, suo *janitricis* officio renunciet, ac non modo liquidis, illinc coercitis, fugam, sed et polypis exitum concedat; sed antequam haec locum habeant; amenorrhoea, sicut in praegnantibus, continuat; et quamvis polypus ad vaginam descenderit: simul ac hunce canalem ille omnem repleverit; non minus, quam in cervice, largiore sui parte, haerens, menstruorum excretionem impediet. Simili prorsus ratione, ab *uteri* quoque, in virgine, *prolapsu*, excretionem secreti jam menstrui cohibitam fuisse legimus. Vel solis a *fasciis*, genitalibus, sub fluxu

mensium abundantium, quidquam arctius adstrictis, hunc fluxum, apud virginem, semper vix non suppressum fuisse, observavimus; ac revera, *cruoris*, in uteris retenti, *coagulum*, quin pars illius adhuc fluida, ore uteri sat prompte effluat, haud raro impedit. Nec minus *ulcera uteri* magis expansa, et reliquae ex istis, forsitan sanatis, *cicatrices*, ejusdem visceris *induratio*, et cartilaginea quandoque *callositas*, secretiones menstruas facile praepedient. Revocanda hùc est *uteri retroversio in foeminis haud gravidis*, qualis, ante triginta jam annos, *Ticini* a nobis primum observata, et posthinc ab aliis aliquoties conspecta fuit. *Compressio* quoque *uteri externa* per quemcumque tumorem, huic visceri adnatum, vicinum, vel per adipem quamplurimum, secretionis uterinae suppressioni occasionem dedit, atque hùc etiam *extensio uteri magna* in longum et ad latus hoc vel illud pelvis, pertinet, qualem nos, *Ticini*, sub enormi ovarii tumore, observavimus.

§. 871. Et vix *pubescentis*, et *senescentis* foeminae uterina metamorphosis, lenta plerumque ac ardúa, — ista interim, illa, in plurimis, et lentior, et difficilior, et simul magis inordinata est: quam ob

Amenorrh. senescentium.

rem, hac foeminineae aetatis sub epocha, *mortalitatis*, hunc apud sexum, non parum augetur proportio. Qui tam flebilis rationem phoenomeni reddere conati sunt: illi, quemadmodum menstrui fluxus in foemina *humana* originem in concessa eidem, pro foetu nutriendo, *cruoris superabundantia* (qua tamen, idem generationis ad opus, haud indigent brutorum foeminae) quaesiverant: ita et *senescentis*, sanguinisque uterini secretione orbatae mulieris incommoda, ex *plethora* derivarunt. Quamvis autem in laute nutritis ac succiplenis foeminis haec locum haud raro habeant; longe tamen abest, quin *functionis* in visceribus (in thymo, in renibus succenturiatis, in uberibus ac in uteris, per annos bene multos adhuc *victuris*), *mortem* praematuram explicare valeamus; atque plerumque, *effectum* in his pro *causa* declarando, docte deliramus. Pars quidem mulierum conspicua, aetatem, qua evanescere menstrua solent, adepta, his, post inordinatum eorum per aliquod tempus decursum, uno alterove mense, suspensis, eorumdem denuo a fluxu, plerumque tunc magis copioso, prehenditur. Sequitur, hanc inter atque futuram menstruationem, intervallum nunc

longius: ita, ut non paucae, sub isto, foeminae, praegnantes se esse, persuasae, novae prolis ad partum sese sollicite praeparent, ac medici, hoc de eventu forsitan prolata dubia vel gravissime ferant. Nec erroris in judicio, huic ignominiosi, semper, quod moneri hìc juvat, deest occasio. Sic, ante novem circiter lustra, principis regnantis, *germani*, uxor, vix non quinquagenaria, menstruis jam per tres anni partes destituta, quod et pedes eidem non parum ab aquis intumuerint, et quod non pauca de praesente simul ascite symptomata adfuerint, suis ab archiatris, pro hydropica declarata, robustum tandem, attonitis adstantibus, filium peperit. Post annum, similia succcedunt: gravidam esse, medici enuntiant, et, en! — montis parturientis mox scena ab eadem, sanguine exhausta, tristissimo fato repetitur. Nec *ubera* semper praeconceptam senescentis mulieris de novo fertilitatis propriae argumento, opinionem confundunt; sed, ad relatum uteri, saepe nimis creduli, exemplum, et ipsa saepe tument, sororiantur ac inutile molae, aut sanguini coacto, colostrum praeparant. Atque sic a prima menstruorum apud senescentes emansione quidquam protracta, fere singu-

la praegnationis, plus minus molestae, symptomata, — apud illas, quibus antehac cruor ex uteris copiosus, aut cum difficultate majore fluebat, fortiora: oppressio scilicet ventriculi, dyspepsia, nausea, vomituritio, vomitus ipse, languor, gravitas corporis, calor, tensio, dolor lumborum, regionis uterinae, coxarum, lassitudo crurum, venarum haemorrhoidalium inflatio, tenesmus, et sanguinis non minus ad caput congestio, vertigo, tinnitus aurium, surditas, melancholia, hysterismus, succedunt. Quod si nunc tandem sanguis, orificium uteri, sub spasmis atque doloribus, penetret: *metrorrhagiam* (§. 644.) ille in multis aemulatur, saepius grumosus et pseudomembranis intermistus, expellitur, atque de facta jam pridem ejusdem, in cavo uterino collectione, ac de praegressa ibidem leviore phlogosi, testimonium largitur. His interim, post octo vel plures post dies, absolutis, praeter debilitatem, a qua lentius resurgitur, coetera sat prompte sedantur salutis incommoda; donec tres, quatuor, aut sex adeo post menses, semel aut iterum similia recurrant, ac optatus tandem secretioni uterinae, saltem cruentae, finis imponatur.

Atque sic mirum illud phoenomenon, quo foemina humana, ab animalium brutorum illa, generandae prolis in finem, distinguitur, descripsimus. Qua vero ratione menstruae secretionis opus, multis a foeminis, quae nec laute nimis vivunt, nec urbanarum sororum otio ac vitae tumultuosae aut voluptuosae sunt deditae, tam laboriose, aut cum tanto cruoris dispendio neutiquam absolvitur: ea quoque mulieres non paucae, aut constitutionis propriae, aut morborum praegressorum injuria, aut vitae generis culpa, sub instante menstruorum cessatione, majora longe discrimina incurrunt. Quae vero sub tam ominosa mulierum positione, easdem expectent miseriae, has *metrorrhagiae vetularum* sub nomine, jam satis exposuimus (§. 648.).

§. 872. Amenorrhoeis illis, quas e *vitio organico*, et ex *interceptione* oriri, — ac partim illa *senescentium*, exceptis, coeteras vix non omnes *adynamicae* indolis esse, communis fere medicorum hucusque fuit opinio; ac revera, tam symptomata (§§. 865. 866. 871.), quam causae, quarum effectu hi morbi nascuntur (§. 873.), ac ipsa medendi ratio, pluribus ex illis proficua (§. 875.), id saltem, quod pars lon- Amenorrh. adynamica.

ge major retentionum illarum, *debilitatis* e fonte propullulet, confirmare videntur.

Amenorrh. sthenica. Quae interim jam occasione *chlorosis* diximus (§. 865.), ea certe medicos, in artis exercitio (non modo urbanas, sed et rusticas inter mulieres) satis amplo ver-satos, latere non possunt: esse nempe potissime inter has ultimas, virgines, et mulieres juvenculas, fibra robusta instru-ctas atque succiplenas, quae, menstruo-rum secretione, aliàs abundante, ex ni-mia cordis ac vasorum excitatione ali-quamdiu privatae, vel ipsam demum in chlorosin graviorem inciderint, morbum-que, methodo medendi cuivis stimulant longos per menses non solum recalcitran-tem, sed, nisi ab hac demum destiterint in viscerum obstructiones, vel et, sub fe-bre acuta, in diras uteri, ovariorum in-flammationes conversum, sibi obtulerint. Qua nempe ratione vel ipse interdum *hy-drops* (potissime acutus, sed aliquando et chronicus), *hypersthenicam* indolem a-gnoscit, ut cujus exempla non aequivoca retulimus (§. 748.): ea certe et ipsa a-menorrhoea, et quae hanc sequuntur, ma-la, eodem e fonte scaturiunt.

Amenorrh. causae. §. 873. Sed ipsa *causarum*, quae ame-norrhoeas producunt, consideratio, quam

acile hujus morbi (sine dubio ex virium
nopia saepissime oriundi) falsa *adyna-
niae* sub imagine medicis imponat, doce-
it. Quo loco de *metrorrhagia* et praevie
le *menstrui fluxus* in sola foemina *huma-
a*, origine disseruimus (§. 641.), fassi
uidem sumus: nec abundantiam sangui-
is, foetus nutritioni dicati, nec tortuo-
um arteriarum in utero incessum, ac ma-
ns illinc venarum robur, nec denique
lethoram in utero localem, quod illa al-
erius principii *effectum* potius, quam
ausam sistat, hunc nodum solvere; at-
ue haec nostra tanti argumenti physiolo-
ici inscitia, pathologicarum cognitionum
auperiem, qua circa ultimas amenorrho-
ae causas laboramus, omni sine fuco pro-
lit. Nec tamen haec nostra et aliorum,
ui scientiae confines medicae contrahe-
e satagimus, confessio, ejusdem scientiae
etrectatoribus quid conferet: cum vel i-
si *astronomi*, causarum licet, quae *gra-
itatem* et *attractionem* regant, ignari, ex
gnoto quidem, sed factis innixo, tali
rincipio, non minus fructiferas generi
umano conclusiones deduxerint. Velo
cilicet nimis denso, naturae oeconomia
nvolvitur, atque tam parum, *cur*, lege
lius, *vix pubescenti virgini menstrua*

fluant; quam *cur senescenti mulieri fluere desinant?* perspicimus. Hujus ultimi quidem phoenomeni rationem, stricto nimis et quasi subcalloso foeminae, provectae quidquam aetatis, in utero quaerunt: sed *effectum* hìc iterum cum *causa* confundunt, ac mechanicae medicinae principia nimis haec explicatio olet. Ut vero haec naturae arcana, quam prope his nos adpropinquari licet, contemplemur: *normalium*, prae aliis, ac demum *morbosarum* amenorrhoearum, quae his proximae sunt, causas rimabimur. Ad primas, menstruorum apud *praegnantes* atque *nutrices* emansio, — ad istas, amenorrhoea *ex morbo praegresso*, aut per *evacuationes alias* inducta, pertinent.

Amenorrh. gravidarum.

Quae rationes uterum, aut foetu, aut corpore quovis alio, gravidum, ne cruorem a mense in mensem secernat, inducunt, sunt: superficiei ejusdem internae secretioni praefixae, occupatio, compressio; parietum uteri successiva extensio, ac vasorum illius major explicatio, expansio, libertas. Quod cruoris, quasi humanae modo mulieri, *superflui*, a foetu consumendi ratio hìc vel minime subintret, brutorum nos foeminae animalium, quae hocce subsidio, suos ut foetus sustentent, haud indigent, evincunt.

Uteros nutricum non tam ob cruorem, ab illis ad ubera directum, quam ob *secretionis vicariae* officium, ab his sibi assumtum, arescere: similis illorum, in apices digitorum, vel alias in partes, ubi suam his functionem periodicam cedunt ac injungunt, indulgentia testatur. Amenorrh. nutricum.

Menstrua, graviore *sub morbo*, *sub convalescentia* ab isto, vel *a sudoribus*, aut *ventris fluxu* copiosis, plerumque *suspendi*, nec antiquos latuit, ac a simplici *ptyalismo*, a *venaesectione* administrata, similia haud raro succedunt. Ex eo, quod morbi vix exantlati, aut facta humorum, alia per colatoria, fuga, *cruorem superfluum* consumserint, haec fieri, et quod alias quoque secretiones vel sola debilitas frequenter suspendat, cum specie veritatis praetendunt. Sic conspicuus *graecorum* medicus, « ex thorace, inquit, sanguinem rejectantibus, et quibus ex venae sectione multus sanguis evacuatus est, menses supprimuntur. Sed et reliqua excretionum genera saepe faciunt ut menses intercipiantur: velut est multus sudor, assidui vomitus, alvi profluvia, saniei copia alicubi prodiens, pustularum omne genus per cutem erumpens. Sistunt item menses morbi acuti et magni, et alimentorum vel Amenorrh. a morbis.

infra, vel supra modum ingesta ». Ast ve-
ro, dum eidem *debilitati*, profluvia quo-
que cruenta partim adscribant; hac mini-
me exclusa, dubitari saltem licebit, num
sola haec *debilitas*, num vero simul *mu-
tata*, per secretiones abnormes, corpori
foeminei organique uterini, ad officia sibi
periodice imposita *conditio*, minus mecha-
nice hos effectus producat.

Inter suppressionis menstruae, potissi-
me *subitaneae*, causas, violenta animi
sub *ira*, *terrore*, *metu*, *tristitia*, commo-
tio, ex communioribus una est. Vel sci-
juvencularum innocentium, menstruatio-
nis circa legem, a matribus haud satis ma-
ture informatarum, *erubescentia* et *pu-
dor*, quod, ob sanguinem inopinantibus
sibi per crura defluentem, altos in clamo-
res prorumperent, risusque modo adstan-
tium indiscretos ex istis colligerent, validi
incussus, mox primam, ut pluries exper-
sumus, cruoris uterini secretionem, cum
summo salutis virgineae damno, suspen-
dit. Virginis nobilissimae, sub fluxu men-
struo constitutae, cum, ex choreis redux
per scalas improvide sola descendisset, s
scepta, a viro tam audaci, quam impudi-
co, adgressio, eamdem, terrore non mi-
nus, quam pudore concussam, suppres-

llico menstruis, lethalem, post paucos
lies, in *metritidem* conjecit. Saepe vero
onge minor animi sensibilioris exagitatio,
nenstruorum fluxum cum summo vitae
liscrimine suppressit. Major autem *post*
menstruae periodi stadium absolutum,
uam alio quovis tempore, foeminarum
d concipiendum promtitudo est. Artifi-
ialis illa et immodica animi sensibilitas,
tque infantilis prorsus musculorum om-
ium imbecillitas, quam educationis per-
ersae et otii effectu, omnes nunc urbium
ortiuntur filiae, morale illis venenum,
nenstruorum praecipue sub fluxu haud
aucis infestum, praeparant.

Altera menstruorum aberrantium, sup- Amenorrh. a vestitu iniquo.
ressorum origo nostro sub coelo, in te-
ui nimis et vix non aethereo foeminarum
mictu, in imprudente vel ipsa illornm
ub periodo, genitalium refrigerio atque
erflatu quaerenda est. Non ita vel ca-
idioris *Asiae* meridionalis mulieres, ut-
ote foemoralibus decentius munitae, in-
edunt. Coeterùm, quamvis veterum, de
ndole menstruorum *vix non venenata* as-
ertionem, cum aliis, nos ipsi impugna-
erimus; est tamen, cur hanc virorum,
e historia naturali vel maxime merito-
um, assertionem, principium *medico-po-*

liticum magis, quam *persuasionem pro-priam*, pro fundamento habuisse, suspi-cari quis posset; nec certe legislatorum res populis adversas alio sub titulo vetan-tium, unicum hoc exemplum foret. Gen-tes aevi veteris non paucae, foeminas menstruo sub fluxu constitutas, consueto consortio, scilicet ut *impuras*, privabant: ac *puerperarum purificatio*, sacris ac nec hodiedum abolitis legibus sancita fuit. *Ge-nitalium tegumenta*, sub fluxu menstruo rum adhiberi nunc solita, vix prius in u-sum venisse videntur, quam ubi Europe-ae, his aviarum suarum vinculis tandem rejectis, quocumque sibi placuisset, tem-pore, etiam sanctiore, societatibus ipsis-que choreis intervenire, atque hoc modo et curae salutis propriae, et sexus decori renunciare sunt ausae. Quibus nimirum tempore menstruo, copiosior ex uteri cruoris effluxus est: his, primis saltem hujus periodi diebus, quies ac supina ma-gis, quam erecta corporis positio, atque incessus, conveniunt. Ne vero (naturali istius eventus haud ignaris) vivendi ratio-ni liberiori impedimento is esset: fascias illae genitalibus, easque, ne sanguinem praeterfluere sinant, arcte sibi adplicant, nec istas, ludorum, chorearum, spectacu-

lorumque amore per horas detentae, cum purioribus, pro necessitate, permutant. Interceptum hac ratione menstruorum fluxum, in vagina primùm, ac ipso demum in uteri cavo, remorari diutius, has partes implere, infarcire, extendere ac, aestivo praecipue sub ardore, non parum irritare, oportet. Foeminas dari, quae media menstruationis sub epocha, stimulos in rem veneream potentiores experiantur, observatum fuit; atque ex coitu, menstruorum sub cursu, admisso, atque ex isto confestim suppresso, *metritidem* violentam successisse novimus. Potiores autem ex retardato, per adstrictas nimis fascias, sanguinis, calore loci facile corrumpendi, defluxu, quam ex normali, nec interrupta cruoris, minus accumulati, evacuatione, stimulos excitari, certum est. Vel ipsam menstruorum secretionem a fascia arcte magis constricta, posse cohiberi, ab allato jam virginis exemplo docemur. Nec minores hujus consuetudinis, ex frequente fasciarum, ob urgentem urinarum ac alvi depositionem, remotione, noxae, hiemali praeprimis tempore, ac ubi ad loca secreta, genitalibus, antehac magis excalefactis, auram frigidiorem incaute admittunt, extimescendae sunt. In

genere, ex frigoris, in menstruantis foeminae genitalia influxu, secretionis uterinae, tam cruentae, quam forsitan pituitosae, habitualis, suppressio frequentissime inducitur. Amasium, puella, quo sibi tempore menstrua copiosius fluebant, expectans, ne haec illi obstaculo essent, frigidas nates aliquoties profundius immersit: ac tertia jam die, ex uteri inflammatione, mox a cohibito sanguinis fluxu, moribunda, *vindobonensi* nosodochio, a 1797, commissa fuit. Insignis quondam *Helmstadii* chirurgus, foeminae nobis exemplum reliquit, quae, postquam, menstruorum sub periodo, pedes aquae frigidae imposuisset, hoc fluxu suppresso, in unius oculi *amaurosin* conjecta fuit; restituto tamen per artem hoc fluxu, visus ea facultatem hoc ex oculo felix recuperavit. Non minora aliis, hausta sub ipso mensium fluxu et aestuante corpore, frigida, vel glacies, mala induxit.

Ingurgitationis ciborum aut nimiorum aut difficulter subigendorum, in supprimendis mensibus observatos effectus, ex *spissitudine, tenacitate sanguinis* derivarunt non ita pridem pathologi; qui vero sinistros turbarum ventriculi effectus in singulas, tum corporis, tum animi fun-

ctiones, praeprimis vero in *uteri* illas, intellexerit: illi, hunc ad influxum explicandum, gratuita et rationi opposita sanguinis, ultra quam par est, *inspissati* hypothesi opus non erit. Sunt, quae roseos genarum colores, ut nimis communes atque *plebejos* despiciant, urbium virgines, vel et mulieres: quam ob rationem *aceto*, ad libram et ultra, quotidie indulgeant ac, ut saepe observavimus, non modo *pallorem faciei*, ut credunt, longe *nobiliorem*, — sed et chloroticarum habitum atque symptomata in multis ferocia tandem contrahant. « Menses etiam, monente celebri *graecorum* medico, aliquando vel *ob nimiam pinguedinem*, uti ob gracilitatem supprimi solent. Pingues enim, inquit, magis exsangues reliquis sunt, minimasque venulas habent, et sanguis qui in ipsis est paucissimus, fere in pinguedinem transit, atque hujus rei ex eo indicium est, quod tales minime omnium concipiunt ».

Non faustiores in uteri secretiones periodicas effectus *inedia*, et nimia *virium* sub laboribus *jactura* habent; ac non sine ratione, « *annos penuriae frequenter chlorosin* producère, « antiquus de mulierum adfectibus scriptor adnotavit. Senioris et *graeci*, de mulierum passionibus, aucto-

ris assertionem: « illas, quae frequenter et valide *vocem* exercent, quod vocis exercitio menstruum sanguinem consumant, naturaliter non purgari », confirmatam fuisse haud novimus. « Et steriles, et praegnantes, et *cantatrices* item ac *saltatrices* naturaliter non purgari, quia quidquid in eis superfluum est, nimia exercitii vehementia consumatur », alter jam *graecus* edixerat.

Quae jam octo ante lustra, de *vitae coelibis* apud utrumque sexum effectibus, in primo de *politia medica* volumine, scripsimus, ea hìc repetendi, nulla necessitas est. Quae autem de chlorosi, ejusque effectu, amenorrhoea, aliquando *hypersthenica* vel, ut alii vocarunt, febre chloroticarum *calida, alba ac densa, sanguinea, plethorica*, diximus (§. 865.), ea frequentius laute nutritas, succiplenas, magisque antehac vivaces, sensibiles virgines, jam satis viripotentes, viduasque juniores hujus indolis, omni cum altero sexu commercio privatas, prae aliis, concernunt.

Ex omnibus quae hucusque de *amenorrhoeae causis* dicta fuerunt, easdem, sicut ipsa uteri *profluvia cruenta*, ex culpa vel totius systematis, vel genitalium ipsorum, vel denique ùtrorumque, proficisci, re-

sultat. Ob vivendi rationem foeminarum, quae vitam urbium *distinctam*, i. e. otiosam, luxuriosam, vivunt, et ob strenuos nimis labores, qui, sub victu parum nutriente ac malesano plebejas exhauriunt, major, sine dubio, amenorrohearum numerus, ad morbos *asthenicos* pertinet. Vix interim amenorrhoea, qualiscunque ea sit indolis, ubi nimis in longum, neglecta, vel male curata, protrahitur, tam *simplex* persistit; sed a variis causae principalis effectibus secundariis *complicata* tandem efficitur.

§. 874. Jam sola symptomatum causarumque amenorrhoeae expositio (§§. 865-873.), ejusdem retentionis *prognosin* in se continet; atque huic pauca modo hìc loci superaddimus. Cum amenorrhoea alterius saepe morbi *effectus* magis, quam aegritudo *idiopathica* sit (§. 865.); praedictionis momenta, illius potius, quam istius, ex indole eruantur oportet. Quousque consueta foeminae *molimina*, periodi menstruae defectum antecedunt (§§. 856. 865.), hos naturae conatus, adhucdum superstites, medicorum illis subsidio fore sperari licebit; si vero jam omne molimen cum ipsa secretione menstrua emanserit: ambigua magis sors aegrarum dicenda, et quo Prognosis.

diutius menstrua redire cunctantur, maxime si vel ex mensium suppressione, vel ex morbo, qui hanc induxerat, *complicatio* gravior secuta est; eo major amenorrhoeae sanandae difficultas erit. Quare jam *Hippocrates*, « Mulier, inquit, cui in *sextis* mènsibus (menstrua) non descenderint, incurabilis est ». Excipienda tamen amenorrhoea erit, quam *vitia*, quibus tollendis chirurgia par erit, *organica* produxerint. Quae vero istius manum recusant: ea nec internorum auctoritatem remediorum agnoscent. Quae serius seriusque accedunt menstrua: ea, ne supprimantur in totum, — sicut illa, quae frequenter anticipant, ne in profluvia chronica atque cruenta terminentur, metum incutiunt. Qui regionis hypogastricae in multis, quibus menstrua instant, difficilius fluunt, aut vero supprimuntur, tensionem ventris, lumborum, coxarum crurumque dolores considerat: is, vasa non modo *uteri* sed et illa *tubarum* ac *ovariorum*, ut pote unius ejusdemque prosapiae, a sanguine turgere ac extendi, dubitare non potest. Menstruatae mulieris uterum conservavit, ac in observationibus anatomico chirurgicis descripsit egregius quondam *Batavorum* anatomicus: in cujus uteri ca

ritate cruorem coagulatum, eidem leviter
adhaerentem ostendit. Ejusdem autem in-
dolis cruor, non modo hujus lateris *tubam*
consperserat; verùm et *ovarii* superficiei
copiosus ac firmiter adhaeserat: unde hu-
mores heterogeneos, in utero contentos,
per tubas Faloppianas ad pelvim et abdo-
minis cavitatem posse deduci, conclusit;
atque hanc viri eximii opinionem, et *acta*
Eruditorum Lipsiensium a. 1693 confir-
marunt.

Si *chlorosis*, ut solet, cum amenorrhoea
incedit, successu vero temporis menstrua
comparent, ac justa periodo, et copia re-
deunt: recuperandae salutis spes magna
adfulget. Ubi menstruorum vices agit alia
secretio: hanc, prius, ac illa rediverint,
supprimere, periculosae res aleae foret.
Chlorosis adynamicae ac *simplicis* cura,
sub morbi principio, debitoque tum ani-
mi, tum corporis regimine, plerumque
haud ardua; — quae vero, diu neglecta,
cum obstructione viscerum, ac febre lenta
complicata est: ea in leucophlegmatiam
atque hydropem, maxime ovariorum, haud
raro terminatur. Ubi clandestinum, nec
tamen adimplendum, veneris desiderium,
hujus morbi aut causa, aut effectus est: ibi
nymphomania, seu *furor uterinus*, cui fa-

cile phlogosis hujus visceris occulta pro fundamento est, aegras hinc inde invadit. Inveterata chlorosis, mulieres vel steriles reddit, vel, si forsitan concoeperint, ad abortum disponit. Ob celatam, dissimulatam saepe, vel ob ignotam virginis, mulieris graviditatem, menstruorum provocationi absque profundiore indagine indulgere, periculosum simul ac impium est. Quibus mulieribus, fibra firmiore, aut nervis justo sensibilioribus instructis, menstrua cum dolore solvi solent: illae haud raro dirioribus quoque post partum doloribus subjectae sunt. Menstruorum suppressionem, congruam medendi per methodum, facilius, quam alterius speciem profluvii cruenti, revocari, quod vir quondam clarus praetendit, experti non sumus.

Cura Amenorrhoeae.

§. 875. Quibus menstrua, sub valetudine coeterùm perfecta, nunquam fluxerunt: illis, antequam symptomata exinde morbosa se prodant, nulla prorsus medicina facienda est; nec ideo, quod virgo aut mulier, cruento hoc a tributo dispensata, *fertilitatis* simul beneficio destituta dicatur (vel si experientia magis fundatum esset hocce judicium), cum haud modo una, sed multiplex, *sterilitatis* sit ratio, *emenagoga* indicata sunt. Hypothesis

absurda, quod menstruationis in foemina humana, causa, in ejusdem *plethoram*, foetus nutritioni destinatam, collocanda sit, innumeros in medicae artis exercitium errores, — vix interim minores et altera aliorum opinio, quod omnis *amenorrhoea* pro sua origine *astheniam* agnoscat, induxit. Quod vix monuimus (§. 874.), exempla puellarum atque viduarum, ex illegitimo concubitu gravidarum, ac procurandi sibi abortus desiderio impie flagrantium, numerosa, nec fere pauciora uxorum, se utero ferre, sibi haud consciarum, omnemque laesae valetudinis culpam in solam menstruorum, qua laborent, suspensionem *imperiose* conjicientium, habentur: quae medicos, in dissimulatae graviditatis astutias, aut in signorum, quae primis impraegnationis sub mensibus, hanc ipsam a morbosa adfectione distinguant, incertitudinem haud satis attentos, quò, gratuito *amenorrhoeae* sub titulo, embryonum non minus, quam gravidarum in perniciem, atque in conscientiae ac famae propriae laesionem agerent, induxerint.

Sicut in cura morborum omnium, ita et in illa *amenorrhoeae*, primae dignitatis argumentum, in sollicito *causarum examine*, earumque moderatione aut aboli-

tione consistit. Magni quoque interest, retentionem menstruorum, quae *modo subitaneo*, aut magis *lento* inducta fuit, distingui. Prima scilicet ex istis, haud raro more *acutarum* adfectionum incedit, ac celeriore, quam altera, auxilio indiget. Frequenter nempe haec ultima, sub clandestino et oculos minus feriente incessu insidiatur genitalibus. Nec minus sub menstruorum in aetate matura emansione, num *secretionis* magis, quam *excretionis* a defectu ea pendeat, perscrutari oportet; et quaecunque verae amenorrhoeae sit indoles; eamdem aliis simul morbosis adfectionibus, non suis, posse *complicari*, quò et hujus rei cura habeatur; retinendum est.

Praemissis his generalibus therapiae circa morbum, de quo hìc agitur, praeceptis; qua ratione menstruationis opus dirigendum, atque sic funesti, ex eodem neglecto exspectandi, effectus praecavendi sint; exponendum est.

Prophylactica.

Quae *educationem physicam* utriusque sexus ad majorem reipublicae, ex prolis sanae ac vegetae generatione, prosperitatem concernunt: ea in primis *de politia medica* libris sollicite exposuimus, nec opus est hic repeti; mirari interim licebit,

quod, interea ac nullius artis, aut scientiae in civitate bene ordinata exercitium, nisi easdem probe edoctis, conceditur; non modo *generandae*, sed, quod magis arduum est, *educandae prolis cura*, cuivis, in *officiis*, quae salutem publicam non minus quam propriam respiciunt, *parentum*, vel minime versato committatur. Atqui tamen, a quo silvatici primum homines ad vitam *socialem* conducti, more ferarum promiscue coire cessarunt, *leges* tam sacrae, quam civiles, certas conjugiis civium conditiones, tam his ipsis, quam reipublicae salutares, imposuerunt. Sollicitudine interim majore circa educationem *adolescentum*, quam *virginum* occupatae nae leges, quamvis ab illarum conditione norali ac physica, futurorum illa civium vel maxime penderet, qua ratione patriae iliabus, ut destinatis posterorum genitricibus, mens sana in corpore sano conciliaretur, haud satis determinarunt. Hoc e onte delicatula simul ac perversa virginum, in urbibus ad vitam otiosam, ineptiis aeculi addictam, ac rerum omnium, quae d sexus sequioris sanitatem ac futura mani momenti officia spectant, ignaram, irectio procedit. Quam igitur ipsae, *adhuc nubiles*, edoctae haud fuerunt, do-

ctrinam scilicet, ad cujus normam pu-
bescentes filiae, futuram sibi secretio-
nem menstruorum absque infantili terrore
praevideant, praesentem sub debito regi-
mine foveant, et quae ejusdem periodos
pessumdare possent, sollicite fugiant: —
eam, *jam nuptae,* prolibus suggerere haud
queunt.

Donec igitur vel cura magistratus, pro
foemineae educationis, saluti publicae ma-
gis analogae institutione excitetur; vel o-
pus, matrum hac super re instructioni op-
portunum suppleat; medicorum ordinis
erit, fiduciam, qua bonos apud cives i
fruitur, ad matres, prole foeminea instru-
ctas, in singulis, quae physicam istius edu-
cationem concernunt, solerter informan-
das, omnem impendere.

C. Am. tiruncularum. Hujus instructionis maternae sub prae-
sidio, prima *tiruncularum* menstruatio
(§. 865.), bene consciae sese virgini ab-
sque animi perturbatione adnuntiabit, ne-
que pudor male collocatus eamdem pru-
dentis a medici, quo indigeret, consi-
lio, mature invocando, absterrebit. Non
paucis puellis cruentus ex utero fluxus
vel inopinantibus ac sine ulla functio-
num laesione orditur; qui aliis, sympto-
mata suo loco descripta, excitare ac, ubi

saepius haec redeunt, certumque vehementiae gradum attingunt; easdem tandem in *chlorosin* atque *hysterismum* gravem conjicere solet. Quò hi effectus evitentur, quamprimùm pubescentem virginem, instantis, aut jam praesentis secretionis uterinae symptomata prehendunt: utroque in casu, quies animi et corporis, atque hinc, primos saltem per dies, supinus decubitus, facilioris alimenta subactionis, aqua haud gelida pro potu, spirituosorum, aromatum, ac atmosphaerae frigidae, aut calidae nimis fuga, quousque menstruantis conditio talia concedit, commendanda sunt. Atqui tali sub regimine, *fasciarum* circa genitalia stringendarum adplicationi, utpote habitudini, naturae intentioni prorsus oppositae, ac immoderato tantum *Europaearum*, hac etiam vitae periodica sub epocha, societatis frequentandae desiderio adscribendae, eo magis renuntiandum est: quod, ut cum antiquo *Kapadociae* medico loquamur, « neque plurimi sanguinis sit plerumque prima purgatio »; et quodsi, ut quibusdam tirunculis contingit, cruor uberius fluat; substrata genitalibus saepiusque renovata per linteamina, suscipi hic facile queat. Fatebimur quidem, tam rigorosum regimen, sexui foemineo

non parum esse incommodum atque ingratum; sed natura hocce tributum, his ipsis sub formis, sibi expetens, ita jussit; et quas ea poenas hujus legis transgressioni imponat, funesta nimis exempla loquuntur. Ob ista, nullus fere antiquitatis populus fuit, quin foeminam menstruantem, per sacras etiam leges, societate excluderet, ac vitam separatam, donec ea esset *purificata* agere coegerit. Si plebejas rusticasve mulieres, vitae magis laboriosae adstrictas, has sequi praescriptiones difficile esse fateamur; has simul foeminas, nisi nimis viribus fractas et miseras, menstruis plerumque parcioribus subjectas esse, non reticendum est.

Haud raro prima menstruationis, modo tardius consolidandae, symptomata apud *novellas*, in *solis moliminibus* consistunt, atque istorum influxu, non tam sanguis, quam humor subalbidus, serosus aut mucosus, genitalia humectat (§. 865); ne tamen haec excretio pro *fluore albo*, ut vocant, habeatur atque, ut talis, adstringente remedio tractetur, cavendum est. Hoc primum, ad menstruum tributum, quasi tentamen, sequuntur, vel citius, vel tardius, alia, saepe quidem adhuc *minus* stricte *periodica*, sed tamen

magis minusque cruenta. Pro varia autem, nec semper satis clara, puellarum dispositione, in his, fere quavis sine turba, — in illis, summo labore et sub singulis, quae jam indicavimus, abnormibus phoenomenis, aegre trahitur, interrumpitur, aut praepostere suspenditur, uterina secretio. Tali vero sub rerum conditione, quoad licet, *causarum* (§. 873.), illis, quas *profluviis cruentis* adsignavimus, haud multum dissimilium, habenda est ratio: ut quas vel in universi systematis constitutione, nunc justo magis *energica*, nunc *adynamica* nimis, vel in genitalium ipsorum adfectione *locali*, quaerendas esse monuimus.

In casu igitur virginis bene nutritae, robustae, cum pulsu constanter pleno atque vibrante, si urgeant symptomata, praeter victum tenuiorem, potum grate acidiusculum, evitato simul irritante caloris atmosphaerici majoris gradu animique pathemate, ad *graecorum* medicorum axioma, « quae ob plenitudinem non purgantur, venae sectione curantur », sanguinem mittimus. Cavendum interim est, ne, sub incremento symptomatum, *plethorae* magis *universali*, utpote minus frequenti, quam vasorum uteri solorum re- Hypersthenicae.

pletioni, distensioni speciali, hunc morbum adscribendo, eumdem, quasi *hypersthenicum* quemcumque alterum, sanguinis missione non illa, quam uteri inundatio *specificam* sibi exigit, subjugare contendamus. Foemina, ut vir celebris retulit, a subitanea mensium suppressione, in coecitatem inciderat: nec visus a frequente cruoris missione restitui potuit; redeuntibus vero post tres menses catameniis vel sponte oculorum simul rediit acies. Turbas totius vasorum systematis vel maximas, et quibus componendis, sanguis ad plures libras detractus, haud par est, paucae modo unciae cruoris quondam retenti, suppressi, ex utero stillantis promptissime dissipant. Hinc medici, natura monstrante viam, *quo tempore ante hac vel sola molimina, vel menstrua ipsa redire solebant, ut magis opportuno, hirudines,* — non adeo, ut massam sanguinis imminuerent, quam ut naturalem periodum imitarent, vulvae adplicari jusserunt. Est, qui hocce subsidium, *cruribus* admotum, non minus laudaverit; potiore interim jure, eodem, quo natura, — quam prope licet, ex fonte hauriri juvabit. Quodsi vero manifesta vasorum omnium repletio habitusque sthenicus, me-

delam sibi ipsi praeviam expetierit; locali hirundinum depletioni, sub tali rerum conditione haud sufficienti aut satis tutae, generalis ad brachium venae sectio praemittenda est. Cum vel in primo hujus operis libro, jam anno 1792 edito, ipsius adeo *typhi* sub principio, venae sectionis necessitatem aliquando subintrare monuerimus (§. 95.); nemo sane, eamdem a nobis et in *chlorosi*, sub eadem positione, admitti, mirabitur; et jam sola *epistaxis* spontaneae, sub istorum morborum invasione cum enormi cephalaea, multoties observanda utilitas, haec ultro confirmat. Facta sic vasorum depletione, si necessitas urgeat, *generali*, et porrecto simul, in frigida, elixirio acido *Halleri*, — si modo uteri plethora localis dominetur, *speciali* —, continuante vero hypogastricae regionis molesta tensione, facile simul spasmodica, fomentatio istius emolliens, clyster hujus indolis, balneum tepidum, ex sedili adhibitum, vapor calidus, aquosus, genitalibus admissus, sub debito regimine, rem omnem saepe absolvent.

Sicut vero haud frequentem, apud virgines pubescentes et mensium emansione aut difficultate laborantes, statum *hypersthenicum* occurrere monuimus: ita certe Adynamicae.

longe major illarum, quae constitutione, illi prorsus opposita incedunt, numerus est. Praecesserunt scilicet apud istas, aut haereditaria, aut congenita in morbos adynamicos dispositio, fibra corporis tenera, laxa, color pallidus, major aequo sensibilitas, et quae hanc, praesentem, longe augent, absentem creant, vita sedentaria, otiosa, atmosphaerae liberioris beneficio privata, vigiliae nocturnae, somnus ad meridiem usque protractus, ciborum, subactu difficilium, aut parum nutrientium, potulentorum vapidorum, maxime infusi *Theae*, abusus, fabularum romanensium vix interrupta lectio, curae diuturnae, amor infaustus, pathemata animi alia, deprimentia, morbi praegressi, evacuationes nimiae, refrigerium frequens, etc. Sub tali rerum statu, et hac imprimis amenorrhoeae in specie, ante omnia, num primis in viis, saepe diu neglectis, saburrae lateant, videndum et, qua via tendunt, blanda istarum evacuatio, horis urgente symptomate liberis, instituenda est. Sub ipsis scilicet ad menstrua moliminibus, qua periodo spasmi multiplices, ex utero maxime oriundi, ac summa totius systematis cum istis participatio, remediorum fixorum, tonicorum, non minus, quam vo-

latilium, valide stimulantium, usum omnem excludunt; modo ea, quae tantos tumultus componant, lenia diapnoica, antispasmodica, infusum tepidum chamomillae, melissae, aqua destillata castorei, valerianae sylvestris, cum paucis liquoris cornu cervi ac tincturae anodynae guttis exiguae camphorae, aut moschi, nisi hujus odorem aversentur, doses, — pediluvia satis profunda, vapores genitalibus admissi, haud nimis calidi, regionis hypogastricae, cum spongia, lacti tepido immissa et expressa, fomentatio, indicata sunt. Ipsi clysteres, quibus opii dosis moderata superadditur, uteri, recto intestino vicini, spasmis haud raro egregie medetur; quamvis a manu incauta adjectum idem hoc remedium, et apoplexiam, et crurum paralysin excitasse sit visum. Quodsi ex cruore, sub spasmis, in vasis uterinis coercito, major symptomatum ferocia id exigat; *hirudines* (non quidem tollendae, quae haud subest, *generalis plethorae* gratia, sed, ut eidem systemati vasorum, ex quo, nunc nimis oppresso, sanguis, nutu naturae secerni arcetur, experientia duce sub veniamus) labiis vulvae et hoc in casu adponimus. Ipsae interdum cucurbitulae siccae, cruribus admotae, huic scopo inserviunt.

Etsi vero *febris amatoriae* nomen, a vulgo chlorosi tributum, ut majori virginum, hoc a morbo correptarum, numero injuriosum, rejecerimus (§. 865.); sunt tamen aliae, quae, vel innocentissimae, ad uterum sensu acutiore instructae, vel ex influxu in illum haud satis intellecto, stimulum, a nulla, nisi *conjugii*, ope compescendum, persentiant, atque hocce subsidio, ab ipsa natura violenter dictato, carentes, aliae in melancholiam, aliae in taedium vitae, aliae in maniam aliaeque in ipsum furorem uterinum incidant. Non sine ratione hinc divus *Hippocrates*, « Virginibus, inquit, suadeo, quibus tale quid accidit, ut citissime cum viris conjungantur. Si enim conceperint, sanae evadunt. Quod nisi fiat, una cum pubertate, aut non ita multo post, his tentabuntur, nisi viro jungantur ». Hanc medicorum principis sententiam aevorum posteriorum observatio ultrò confirmavit: ita ut desiderata diu in vanum catamenia, vel prima conjugii nocte aliquando proruperint, et ut pallidissimae ac vix non cereae virgines, posteaquam concepissent, amoenum roseumque genarum, quo pridem floruerant colorem, atque optatam salutem, absque alio auxilio, denuo lucratae sint.

Atque haec medendi ratio, non solum *molimina* menstrua apud *tirunculas* difficiliora, sed et graves a *difficultate, retardatione, suppressione* menstruorum insultus apud foeminas, huic secretioni jam diu adsuetas, pro indole eorum aut energica, aut adynamica, concernit. Alia vero sub his accessionibus, facile periodicis, — alia, quo tempore istarum symptomata quidquam sedantur, ac locum subsidiis plusquam *palliativis*, concedunt, aegras curandi est ratio. Primum scilicet curae momentum hìc, in justo vitae regimine, ac in sollicita causarum, quae morbo occasionem porrexerunt, fuga est positum. Quibus puellis, aut foeminis abunde nutritis atque hucusque robustis, absque *graviditatis*, saepe haud injusta, suspicione, menstrua, aetate, qua fluere deberent, vel emanent, vel cum difficultate fluunt, aut suppressa sunt: illis victus parcior, potus aquosus, acidulus, atmosphaera frigidiuscula, alvus libera, commendanda, — ea vero, quae systema vasorum excitarent, viresque augerent, prohibenda sunt. Atque hae vel maxime aegrae, sub larva symptomatum, *chlorosi* adfinium, illis, qui istam soli modo *adynamiae* adscribunt, fucum haud raro fecerunt. Vix etenim his foeminis, C. A. stillat. circum-scripi. completae.

debilitatis mentitae sub auctoritate, remedia, in *chlorosi* plerumque proficua, ex classe roborantium, ex cortice chinae, ex martialibus, dosi licet discreta, propinantur: cum illico anxietas, inquietudo, pectoris, stomachi oppressio, cordis palpitatio, tremores, lumborum, hypogastricae regionis tensio, dolores, longe quam antehac majores, easdem prehendunt atque, morbo non parum magis, quam communis et haud neglectae in curatione solet, in longum protracto, infaustae huic medendi methodo renuntiandi necessitatem imponunt. Quandocunque interim prima vel amenorrhoeae, vel chlorosis symptomata, ab irritabilitatis excessu et energica nimis a cordis et vasorum intolerantia provocata, sub exposita medendi ratione evanuerint; aut ubi mox a prima morborum dictorum invasione, verae principia adynamiae comparuerint; tunc, ad istius quoque curam, cibis aliquanto magis nutrientibus, atque remediis, excitabilitati aegrarum analogis, illa vero imminuta, sensim augendis, suscipiendam, tempus est.

Ac primò quidem, ut omne abdomen, genitalia, et crura sexus foeminei, perflationibus aurae frigidae, pro amictus Europaearum, saltem plurimarum, nec satis

decentis, nec salubris, ratione, nimis exposita, *femoralium* ope muniantur, exhortari tam sanas, quam potissime aegras, haud satis valemus. Ut vero, redeunte forsitan sub menstrua periodo, ab omni *refrigerio*, ut frequentiore amenorrhoeae causa, sibi caveant, summi momenti est. Sic adfinis nobis sanguine, sanissima et formosa virgo, cum bachanali et frigido admodum tempore, etsi menstruans, choreis tamen intervenisset, primo diluculo easdem, sudoribus madens, deseruit et, quin currus adventum exspectasset: via sat brevi, domum, — ut in hac, post quatuor jam dies, ex *metritide cadaver* esset, redivit. Majoris adhuc audaciae, ac tertia jam die letale, exemplum supra (§. 873.) adduximus, et plura, nisi haec jam sufficerent, maxime a potu gelido, vel glacie, medio menstruorum sub fluxu affatim ingestis, adducenda nobis superessent. Sub tanta vero sexus sequioris, sub menstrua periodo versantis, *irritabilitate*, atque sub tanta in animi pathemata graviora dispositione, ex *iracundia* maxime et ex *terrore*, effectus non minus infausti, medentibus vix non quotidie se offerunt: unde, quam parum ulis pharmaceuticae indolis, auxiliis menstruantes, a cruoris suppressione, vel

aberratione possint defendi, satis elucet.

Ad haec vero artis subsidia quod spectat, ventriculi functio, a cujus integritate universi systematis illa pendet, prima ex illis adminicula sibi exigit. Infusum aquosum ex amaris, potissime ex rasura ligni quassiae, vel ex trifolio fibrino paratum, cui simul aqua naphae superadditur, prae aliis hìc convenit. Hisce, per octiduum circiter, porrectis, infusum corticis peruviani frigidum porrigimus, cui aquae cinnamomi simplicis portionem substituimus. Sunt tamen foeminae, quae, prae cortice chinae, vix dicta amara, aut alia facilius perferant, atque haec, tali sub casu, pro illo supplebunt. Donec major ventriculi sensibilitas superata fuerit: forma medicaminum liquida, eumdem longe minus adgravat. Ubi corticis infusum frigidum contulerit; ad ejusdem decoctum aquosum, cui, sub fine, cortex cinnamomi infusus fuit, pervenimus. Sunt, quarum ventriculo infusum istorum, cum vino rhenano paratum, magis arrideat. Ab his autem potissime ad varias ex marte tincturas, quas inter, illa *Bestucheffii* nobis frequentius in usu est, — ubi vero auctas sensim istarum doses ventriculus facile subegerit; ad limaturam martis alko

holisàtam, cum elaeosaccharo cinnamomi, ascendimus. Haud raro, cum aliis, chalybem a paucis, sub initio, granis, ad scrupulum unum et ultra, bis terque nycthemeri spatio, cum effectu vix non specifico, *chloroticis* praescripsimus.

Alia vero atque diversa inter se remedia, partim *mitiora*, partim valide *stimulantia*, quae modo quasi *specifico* ad menses provocandos contribuere credebantur, *emmenagogorum*, *aristologicorum* sub titulo, celebrata, et longa nimis serie in libris de *materia medica* exposita fuerunt. Eviluerunt interim ex primis quamplurima, et aliorum vestigia, vel ab inhumanis puellarum, viduarum praegnantium, *abortum* sibi provocandi, — vel ab incautis nimis medicorum, menstrua suppressa cum emmenagogis violentis revocandi, tentaminibus relicta, nos terrent.

Quae ad *mitiora*, invitandis menstruis destinata remedia spectant: ea, licet nullo modo specifica, indicationi, ad *adynamiam*, ut morbi causam frequentiorem, debellandam, saepe respondent. Primum inter ista locum sibi vindicant *gummi ferulacea* atque *mercurius*. Ob suppositum nempe *humorum lentorem*, qui, uteri vasa obstruendo, menstruorum secretionem

impediret, specificam vix non ab illis remediis, hoc in fluxu normali promovendo, restituendo, virtutem, vi sua *resolvente* exseri credebant. Quamvis autem hanc istorum actionem ex falsa temporis elapsi hypothesi repetierint; non tamen in casu astheniae, praecipue inertis et semiparalytici vix non uteri sub statu, medicamina, in excitanda vasorum nervorumque actione vitali tam potentia, minus aestimabimus. Hùc spectat quoque *borax*, cujns interim salis in amenorrhoea effectus, nos ipsi satis experti haud sumus. Populare quarundam *germaniae* provinciarum remedium contra amenorrhoeam, *crocus* est; ac si quid isti hunc in morbum virtutis conceditur: hoc sane in excitante ejusdem principio volatili, cujus ope languentem nimis cordis et vasorum actionem id erigit, atque spasmodicis ex *adynamia* effectibus medetur, quaerendum est. Quanta vero, sub rerum conditione contraria, vel sub administratione hujus stimuli nimis incauta, in aegras damna scaturiant; tum haemorrhagiae, non uteri modo, sed et pulmonum, et aliae, tum viscerum incendia, hos abusus insecuta, satis commonstrant. Aequali fere ratione in amenorrhoea laudata remedia ex radi-

cibus *aristolochiae*, rubiae tinctorum, diptamni albi, ex herbis *matricariae, melissae, marrubii albi, pulegii*, petita, stimulo, quo pollent, tam volatili, quam alio, pro diversa amenorrhoeae origine, effectus in istis salutares, in illis, nocivos producunt. Ad *aloen*, quod spectat, laudatam aeque ac vituperatam hujus remedii in fluxu haemorrhoidali atque uterino promovendo, efficaciam, non tam *specificam* esse, quam ab ejusdem et *generali* in omne sistema, et *speciali* in canalem cibarium ac intestinum imprimis rectum, cujus vasa, cum illis uteri coeunt, stimulo, in amenorrhoea *hypersthenica* certe contrario, in *adynamica* vero, ubi prudenter is dirigitur, saepe proficuo, pendere arbitramur. Hoc igitur remedii genus, ubicunque mensium emansio, suppressio, a cordis et vasorum actione jam nimis energica pependerint; ubi nervorum sensibilitas mites modo et adaequatos sibi stimulos exegerit, et acuti admotionem calcaris recalcitraverit; ubi major in diarrhoeas propensio praecesserit; ac, demum, ubi vasa haemorrhoidalia jam nimis cruore oppleta, varicose turgentia, similem in illis uteri, ex adynamia congestionem, infarctus, supponi jusserint: majore cura

evitabimus quidem; sed potiorum in artis exercitio virorum exemplis, ac propriae, diversos inter populos captae experientiae innixi, sub conditione amenorrhoeae, illi, de qua vix locuti sumus, oppositae, extractum *aloes* aquosum, justae, ne diarrhoeam excitet, dosi praescriptum, atque gummiferulaceis, ammoniaco, galbano, asae foetidae, vel et ipsis tandem martialibus commistum, nequaquam reformidabimus. *Tincturas aloeticas*, quas, ut acriores, foeminae, spirituosis apud nos haud assuetae, difficilius perferunt, raro praescribimus.

Potentiora ex sic dictis *emmenagogis* remedia, *sabinam*, *colocynthidem*, *radices hellebori nigri*, quamvis a viris praeclaris laudata, si extractum ultimarum excipias, tentare ausi non sumus; atque hinc debita, quò de istis plura dicamus, destituimur experientia.

Praeter haec *interna* subsidia, emolumenti quoque plurimum adferunt *externa:* pediluvia, vapores ad genitalia, semicupia aromatica, frictiones crurum cum pannis, fumo aromatico imbutis, equitatio; singula periodo menstruae aliquamdiu praemissa. Fuit, qui admisso aliquoties genitalibus aquae calidae vapore, et moderate simul compressis, per horae inter-

vallum, machinae tornatilis ope, femoralibus arteriis, menstrua revocata fuisse testatus sit, in actis medico *Edinburghicis;* a nemine interim alio emmenagogum hoc audax et principiis mechanices innixum, ne majus ipsa amenorrhoea malum, haemorrhagiae uteri, pulmonum et aliae succederent, tentatum fuisse novimus. Ipsa etiam electricitas, foeminis, haud nimis sensibilibus, profuit.

Sub majore menstruorum difficultate, vel sub eorumdem plena suppressione, haec ipsa, ab utero aversa, frequenter alia mox loca inundare, atque plus aut minus periodice, *secretionis vicariae* sub nomine, nunc vomitum cruentum, nunc fluxum haemorrhoidum, nunc epistaxin, nunc pneumonorrhagiam, nunc vero stillicidia ex partibus aliis cruenta generare, jam diximus. Sub tali menstruorum aberratione, scriptor de *emmenologia* conspicuus, paucis ante periodum menstruam diebus, venam pedis secandam esse docuit. Quemadmodum autem non omnis *vicaria* menstruorum, vel ex ipsis visceribus contingens, secretio tam periculosa est, quam illa, quae proprio istorum ex vitio descendit, aut omni sine damno supprimi potest: ita nec sine examine causae, quae secre-

tionis uterinae aberrationem induxit, sed modo ubi morbosa virium exaltatio satis constans, nec modo ficta, id exigit, generalis venae sectio adprobanda, aut si major symptomatum vehementia id exigat; *hirudinum*, instante periodo menstrua, genitalibus adplicatio, huic ipsi longe praeferenda est.

C. Amen. organicae, De amenorrhoea organica loquentes (§§. 864. 869.), modo illi, *retentionis menstruorum* nomen convenire diximus: quae, postquam menses jam locum habuissent, ex *adquisito* magis, quam *congenito* pudendorum internorum e vitio *organico* processerit. Qua vero ratione morbi praegressi aut illatae laesiones, normalem antehac uteri fabricam vitiaverint atque secretionem ejus cruentam suppresserint: hoc, sicut determinari perarduum, ita et effectibus tantae dignitatis mederi, nemini saepe concessum est. Qui interim morbi praegressi causas, naturam, decursum ac finem, mente attenta revolverit; qui laesionis externae modum, directionem, extensionem atque symptomata rite perpenderit; ac tandem, qui *explorationis obstetriciae* in arte satis versatus fuerit: is amenorrhoeae organicae indolem, et quid in ea sperandum, quid forsitan ten-

tandum sit, aliquando perspiciet. Ad medendi rationem quod pertinet, ea partim *chirurgica*, partim autem *medica* est. Sic, ubi cruor plures forsitan per menses in utero periodice secretus, magnamque ad molem hoc in viscere, plurimum extenso, collectus, per istius orificium, vel ab excrescentia nunc propria, nunc sibi vicina, vel a contagio varioloso, syphilitico, a partu laborioso, artificiali, a laesione quacumque externa, inflammatum, abinde pseudomembrana obtectum, exulceratum, inter se, vel cum vagina, simul inflammata, concretum, obliteratum (§. 870.), effluere nequit: nunc ligatura, nunc escharoticis, nunc vero sectione, ad loca tam angusta tamque sensibilia, cautae manus ope administrandis, opus est. In abscessus, ulcera, indurationes, cicatrices, quae internam uteri superficiem infestant, ac secretioni menstruae non minus, quam conceptioni ineptam reddunt, vix ulla chirurgiae, ob negatum accessum, — aut arti medicae, nisi per fomenta et balnea, conceditur auctoritas. Quae syphilidem pro causa agnoscere creduntur, uteri ulcera interna: ea specificam medendi methodum sibi expetunt.

Vitia organica, quae sanguinem men- Am. C. interceptae.

struum jam secretum, vel ad labia vulvae coalita, vel in vaginae canali, vel ejusdem ad ostium, culpa hymenis, *intercipiunt* et excerni impediunt (§. 870.), chirurgica solum, nec alia sibi auxilia, quorum tamen expositio haud nostri est officii, requirunt. Ubi ex *congenita* uteri vel absentia, vel abnormi habitu, vel ex constitutione foeminae peculiari, in aetate matura, menstrua numquam secreta fuerunt, ut quorum vitiorum vix dictum effectum *retentionibus* cruentis adnumerari haud posse, jam diximus, vel ipsa chirurgiae subsidia; excepto, quod labiorum vulvae sub symphysi, vel sub vaginae obstaculis, et ad urinae liberiorem defluxum, et ad coitum viam inutilem pandant, ad minimum superflua sunt.

C. Am. senescentium. Qui tributi cruenti, soli foeminae humanae impositi, rationes a nobis ignorari, fassi jam sumus (§. 873.): hoc ipso simul *plethoram*, causa *generali* malorum, quae multis *senescentibus*, hoc tandem jugo dejecto, insidiantur, absolvimus, atque sic frequentem venae sectionis, hac sub vitae muliebris periodo, abusum damnavimus. Sunt omnino mulieres laute nutritae ac vegetae, imprimis urbanae atque otiosae, quae, ad morbos inflammatorios disposi-

tae, interrupto per aliquot menses, aut plane cessante fluxu menstruo, pristina vivendi ratione vel minime deposita, graves in morbos hypersthenicos incidant, ac iisdem, vel eorum effectibus haud raro succumbant: atque hac sub rerum positione, medendi methodus debilitans, habito virium respectu, indicabitur. Quotiescumque vero complexionis infirmae, delicatulae ac flaccidae foemina, aetate, qua aliae solent, menstruo fluxu destituta, descripta §. 873. hujus revolutionis symptomata experitur: venae sectio, quidquid aut durior quidquam, aut vibrans sub istis, nec igitur unquam satis constans, arteriarum pulsatio de plenitudine testetur, evitanda et, istius in locum tam animi, quam corporis quies, adaequata huic statui vivendi ratio, colatoriorum libertas, potus tepidiusculus, semicupia, elixir acidum *Halleri*, vel, ubi spasmi hysterici urgent, leviora, eisdem sopiendis apta remedia imperanda sunt. Absolutis demum menstruae periodi turbis, maxime dum inimica viribus *metrorrhagia* cum plurium amenorrhoea mensium alternaverit: habita irritabilitatis, sensibilitatis morbosae, saepe hoc sub sta-

tu diutius reliquae, ratione, restaurantia, gradatim adaucta, infusum aquosum ligni Quassiae, cum aquae naphae portione, infusum frigidum corticis chinae, ejusdem decoctum, ac lenia tandem martialia, rusticano in aere adhibenda, indicabuntur.

ORDO IV. GEN. II.

RETENTIO LOCHIORUM.

§. 876. De lochiorum decursu et indole jam plura retulimus (§§. 641. 642.); ac de *metrorrhagia* agentes (§. 647.), varia, quae simul oppositum huic morbum concernunt, necessario tetigimus. Tanta vero quotannis ab isto, optimarum patriae civium funera cadunt: ut infami letalitatis suae macula, distinctum is, prae multis humani generis flagellis, hoc in opere locum sibi vindicet. Transitio.

§. 877. Si lochia, *coloris, consistentiae*, et *continuationis* ratione dividamus: *prima* illorum varietas, laeto magis et coccineo aspectu, cruoris e vulnere stillantis fluiditate, ac fluxu breviore, duas tresve plerumque ad horas limitato, dotata est; — *altera*, obscuriore partimque atro colore, densitate sanguinis coacti, atque duratione fere tripla insignitur; — *tertia*, sero plus minus sanguineo, liquidiore, cursuque tres, quatuor ad dies (apud quasdam, ad totidem hebdomadas) extenso; distinguitur; — *quarta*, puriformi, albe- Varia lochiorum natura.

scente, magis turbido atque densiore aspectu et, a quò sanguis in illa disparuit, per tres fere septimanas durante, instructa; — *quinta*, mucoso-lymphatico magisque opaco habitu, apud nutrices, triginta circiter dierum, apud alias puerperas, sex adeo et ultra hebdomadum spatio, conspicua est. Nihil interim in istis constans semperque sibi simile est; atque vel eadem mulier, quin igitur aegrotet, et quin causa semper pateat, diversos post partus, lochia nunc pauciora, nunc plura, nunc diutius sanguinea, nunc citius serosa, mucoso-lymphatica, experitur. Utplurimum foeminae, quibus copiose fluere solebant menstrua, copiosum quoque lochiorum fluxum patiuntur, et contra, parcum, quibus menstrua pauca fuerunt. Sic etiam, si illis, quae, ipso partus sub opere, sanguinem sat multum amiserunt, vasis scilicet uteri haud parum jam depletis, contractis, parciora lochia fluant (etsi contrarium quoque successisse viderimus); non est, ut miremur. Haud parum ratio vivendi puerperarum, exercitii corporis ratio, et ipsa *ciborum*, quibus eae nutriuntur, qualitas et quantitas hùc influunt. Lochia, ex paucioris modo sanguinis, sero et lympha commistione,

flavescere, haud rarum est; sed et *croci* sub cibis, solito in quibusdam *Germaniae* provinciis, ab usu, lochia hujus condimenti colorem semper contraxisse, *Ephemerides N. C.* docuerunt. Sub *ictero*, non modo *lac* nutricis, sed et *medorrhoeae*, qua laborabat, materiam, colorem flavum, biliosum, induisse, observavimus; nec si tale quid puerperae ictericae, cum lochiis contingeret, hoc mirum esse diceremus. Exemplum puerperae, et ante et post partum sanissimae, iisdem in *Ephemeridibus* exstat, « quae, post foetum non minus sanum et facile exclusum, nec guttulam sanguinis, sed loco istius, aquam *viridem*, limpidam, dulcem, omnis acrimoniae expertem, facile ad *libras viginti* excrevit. Duravit hic fluxus per integrum mensem, satis copiosus, absque ullo sanguinis vestigio. Neque puerpera male habebat, sed uti feliciter enixa erat, ita reliquo puerperii tempore, absque multis torminibus aliisque incommodis, optima fruebatur sanitate ». Nec alia, quae hìc omittimus, lochiorum, modo aquosorum, exempla desunt. Casum foeminae juvenis, plurium jam prolium matris, quae nec menstrua, nec lochia unquam experta erat, ita ut singulos post partus, cruoris uterini vix unciam dimi-

diam excernere solebat, ex actis instituti clinici *ticinensis* jam adduximus, et plura, nisi jam hoc sufficeret, puerperarum, absque fluxu lochiorum perfecta salute fruentium, exempla referre possemus. Lochia mox a partu absoluto excreta, plerumque satis copiosa, sicut cruoris sani in foemina sana *colorem*, — ita quoque *odorem* haud diversum atque nec minime foetidum agnoscunt; serius autem exstillans liquidum, specificum utique ac subacidum foetorem exhalat. Haud raro lochia, medio sub cursu et sine morboso symptomate, per horam unam alteramve fluere cessant, postea vero vel eodem, vel mutato sub aspectu, redeunt: ac talis suspensio vel ex corporis puerperae positione, vel ex ipsius uteri inflexione obliqua, vel ex grumo sanguinis, in hujus orificio stagnante, vel ex foecum, in recto intestino accumulatarum, in vaginam compressione venire videtur.

Si *menstrui fluxus* causae nos lateant (§§. 641. 698.); haud multo magis *lochiorum* illas perspicimus, atque tum in his, tum in aliis bene multis oeconomiae corporis humani explicandis functionibus, physiologia nos deserit. Fons quidem, qui uteri cavum a partu inundat, maxime ad

sedem illius, a qua placenta vix secessit, scaturit; sed cum vasorum placentae, cum vasis uteri, per injectiones anatomicas in illa, haud confirmetur communicatio; et cum nec *arteriarum* uteri, qua cruorem in placentae parenchymata deponant, *prolongatio*, nec *venarum*, quae cruorem reliquum ex his caveis ad uterum reducant, *officia* satis illustrata sint; eo magis de hac lochiorum scaturigine dubia movere licebit: quod et in foeminis animalium brutorum, placentae, uteris non minus adhaereant; nec tamen ideo illarum ab istis separatio, lochiorum fluxum, ut in foemina humana, inducat; quod et ista, ubi, menstruis licet semper destituta, nihilominus conceperit; placentam utero, absque lochiorum majore, quam animalium domesticorum foeminae solent, successione, ut in nostro exemplo, expellat; ac demum, quod haud pauca puerperarum, sine lochiis ullo modo cruentis, specimina existant. Quodsi tamen, sub tanta rerum obscuritate, hypothesi, donec lux nobis major adfulgeat, uti liceret, quamvis nec plausibilioribus ex istis multum faveamus; sequentem, prae aliis, adoptaremus. Quae nempe tunica hirsuta, *deciduae* sub nomine, ovum humanum exterius investit et

cum superficie uteri interna conglutinat: ea *pseudomembranam* potius, ex lympha coacta formatam, atque vasculis ab utero et ab amnio dotatam, quam membranam originalem, seu ovulo coetaneam, sistit. Vel ovulum ipsum, vel sola germinis foeminei materia, vix fecundata, ex ovario ad tubam cum impetu in uterum feratur; cum vel ipsa *conceptionis* functio, ex observatione magni quondam *Bataviae* anatomici, *phlogosis* speciem in genitalibus foeminae excitet; et cum hoc ovulum, aut germen, parietibus uteri, ante conceptionem sibi semper contiguis, commissum, eosdem, ut corpus peregrinum, exstimulet: ex hac superficiei uteri internae irritatione, ut ex quavis alia, secretio lymphae mutata, et ex ista mox pseudomembrana, seu *decidua*, nascetur. Haec igitur exterior ac tertia ovi humani membrana, ab utero, sub partus laboribus, tam praeviis, quam subsequis, vehementer ac saepius convulso, suis cum vasculis avellitur, ac sanguis ex sauciis undique istorum ostiolis, potissime vero ex vasis majoris diametri, quae placentam ipsam utero intimius conjunxerant, diruptis, donec iste in se ipsum contractus, impervia haec reddiderit, prorumpit. Quae vero mox a con-

ceptione locum habuerat, levior *phlogosis:* ea, *depurationis* sub opere, incenditur magis, ac *febrem ephemeram uterinam*, *quasi vulnerariam*, quam scholae, sororiantes sympathetice ob mammas, *lacteam* dixerunt, constituit (§. 523.). Quo citior et quo perfectior uteri, a foetu et secundinis expulsis, contractio, — eo minor quoque lochiorum et quantitas et duratio erunt. Quodsi hìc et promtior et perfectior esset uterorum apud foeminas animalium brutorum, quam humanas apud mulieres, post partum contractio; problema, cur illi, mox ab exclusione foetuum, modo parum cruoris, — hi vero sat multum profunderent, solutum foret.

§. 878. Varia *retentionis lochiorum* indoles est: nunc enim ea *incompleta*, nunc *perfecta*, atque tunc aliquando a similis naturae profluvio *vicario* compensata, — nunc hìc modo *localis*; illinc, nunc *hypersthenica*, nunc *adynamica* est. Divisio ret. Lochiorum.

Nulla quidem lochiorum mensura satis certa habetur, ac una eademque mulier, hoc a partu sat copiosa, ab altero, pauca, quin igitur aegrotet, experitur. Hinc, nisi causa huic profluvio adversa praecesserit, ac morbosa simul adfectio lochiorum parcitatem comitetur insolitam; haec sola

certe morbum haud constituet. Sic neque perfectum lochiorum defectum, alibi tam ominosum, si forsitan mulier, prima vice puerpera, nulla hucusque menstrua, — vel, ubi partus praecedentes, nec lochia ulla, nec tamen morbosa symptomata fuerint secuta, facile timebimus. Etsi autem *vicariae*, lochiorum in locum, secretionis cruentae, vel alterius exempla haud desint, atque eamdem nunc per nares, nunc ex ulcere mammae, nunc per alvum secutam fuisse legamus; rarius tamen longe hoc phoenomenon, quam a menstruis suppressis, occurrere, dicendum est: cum nobis ipsis, in quinquaginta et quatuor annorum artis medicae exercitio constitutis, hujus naturae nihil obvenerit. Nulli hinc fundamento nobis assertio, « fluxum lochiorum solo tempore et quantitate a mensibus differre », innixa videtur; et quam parum, ratione scaturiginis, *lochia* cum *menstruis* conspirent, vel ex eo jam, quod ista, *secretionis uterinae opus* sint; ubi lochia modo *separationis cruentae secundinarum ab utero effectum* sistunt, elucet. Et quantum non secretio menstruorum *vicaria*, frequenter observata, et saepe non minus, quam ipsi menses, *periodica*, ab *unico* profluvio, quod, sicut

aliis a causis, ita et a morbis, qui lochia suppresserunt, vel rarissime exoritur, distat! Ex oris uterini potissime, aut nimis sensibilis, aut partus difficilis, artificialis, sub opere laesi, inflammati, et mox a foetus et secundinarum expulsione clausi, *vitio locali*, cruor in utero colligitur ac, in grumos coactus, sibi ipsi viam praecludit. Vel ipsis a cingulis mox a partu puerperae adplicitis, iisque nimis adstrictis, ab enemate vinoso, intestinis injecto, subitanea primorum lochiorum retentio exorta est. Frequentius interim hujus fluxus apud puerperas suppressio, alterius mali, et quidem nunc *hypersthenici*, nunc *asthenici*, prout jam sub *peritonitidis puerperalis*, ac sub *metritidis* consideratione docuimus (§§. 216. 225.), *symptoma* est.

§. 879. Qui foeminis non tam paucis, quamvis fluxu menstruorum, extra menstruationis tempus, rite instructis, *lochia* tamen, citra sanitatis laesionem, *nulla* fuisse, mente tenuerit (§. 856.); qui puerperis, quae multum cruoris ipso sub partu perdiderunt, lochia plerumque pauciora fluere, secum reputaverit (§. 856.); qui ipsum hunc fluxum frequenter solo morborum aliorum *effectu* supprimi intellexerit (§. 857.): ille symptomata, huic Symptomata.

retentioni, nisi illi, quam *vitio locali* adscribimus, propria, vel specifica hìc loci a nobis describi vix exspectabit. Hoc ultimo certe in casu, hypogastrii intumescentia, tensio, dolor, ad lumbos, inguina estensus, faciei rubor, spirandi difficultas, oculorum perturbatio, rigores, febres, animi deliquia, interdum convulsiones, suppressionem lochiorum comitantur. Ubi morborum aliorum effectus est haec suppressio: praeter istam, morbi principalis potissime urgent symptomata. Atque hoc sensu *Hyppocratis* descriptio, digna, quae hìc adducatur, sumenda videtur: « Si non processerit purgatio, continget ipsam (puerperam) febrire, et horrorem habere, et ventrem magnum esse: et si ipsam attigeris, totum corpus dolere, maxime si quis ventrem attingat: et alias atque alias stomachi dolore vexatur, et lumbos dolet; et cibi fastidium, et vigiliae, et punctura adest. Postea quinto aut septimo die quandoque venter turbatur, et secedunt nigra, et valde graveolentia alias atque alias, et urina velut asinina. Et si secesserint, videtur sibi melius habere, et curata, brevi sana fit; sin minus, periclitabitur profluvio ventris forti ipsi illapso. Et puerperii purgamenta ipsi occultabun-

tur. Si vero venter ipsi non turbatur, neque purgatio prodeat sua sponte, neque ea quae commoda sunt brevi exhibeantur, tempus autem progrediatur, multo magis ex praedictis affligetur. Et insuper periclitabitur, ne livida fiat velut plumbum, et aquam intercutem incidat, et umbilicus extabit ipsi ab uteris, et circumcirca nigrior erit. Et ubi haec facta fuerint, fieri non potest ut mulier superstes maneat. Pereunt autem aliae alio tempore, pro corporis et affectionis ratione. Verum unam et vicesimam diem non excedunt, id quod plerumque sic contingit. Si vero purgatio ipsi eruperit, sive a pharmacis, sive sua sponte (fit enim et hoc si uteri os laxarint, a sanguine acervatim derepente delato coacti: et si eruperit, graveolentia purulenta depurgantur: quandoque etiam nigra) et melius habebit, et curata sanescit ». — « Si vero purgatio puerperii primis tribus aut quatuor diebus processerit, verum postea derepente evanescit, easdem adfectiones consimiles priori patitur, sed minus: et si transmutetur morbus, in idem transmutabitur: diuturnus autem et debilior priore erit. Si vero curetur mulier, superstes erit, si cito curetur: et de hoc morbo sic se habet ». — « Si vero ex par-

tu non fuerit purgata, venter intumescit et splen, et crura: et febris habet, et rigor corripit, et dolores prosiliunt ad lumbos, aliquando etiam ad viscera. Et perfrigeratur, et febris habet: pulsus debiles sunt, et aliquando acuti, et alias extolluntur, alias deficiunt. Haec patitur incipiente morbo, et sic se habet. Temporis autem progressu, cavae faciei partes rubescunt». — « Si vero paulo pauciora, quam oportet prodierint mulieri puerperii purgamenta, velut uteris angusto ore praeditis ac distortis, aut aliqua pudendi pars valde fuerit conclusa ab inflammatione, mulier acute febrit, stomachi dolore vexatur, et dolet totum corpus, et moleste fert: ac ad articulos manuum et crurum et lumborum dolor procedit; et locum circa collum, et spinam et inguina dolebit: et quaedam corporis partes impotentes fient. Postea calor quietus erit, et horror valde manifestus. Vomunt autem et pituitosa, amara, acria. Et de hac sic habet, et continget, ut si curetur, sana fiat: sin minus, clauda et quarumdam partium corporis impotens erit. Non autem valde sterilis est hic morbus ». — « Si vero uteri angusti oris ipsi fuerint et puerperii purgationem non emiserint, inflammantur: et si non curetur

brevi, omnia magis ipsam affligent. Et odor malus erit, et exitus intumescit. Et si non inflammati fuerint uteri, sua sponte exit malum, grave olens, et lividum, aut nigrum grumosum, et mulieri puerperii purgamenta purgantur. Quandoque vero non exit, sed mulieri mortem portendit, nisi quis brevi venam secet, aut ventrem emolliat ».

Hippocratem, hac in symptomatum, a lochiorum suppressione in genere observandorum, enarratione, nullam exanthematum, imprimis *miliarium*, si haec, ejusdem, ut nostro, aevo, exstitissent, mentionem injecisse, mirabimur. Post lochiorum suppressionem, totius corporis efflorescentiam tuberculosam supervenisse, in *actis Hafniensibus* legimus. Etsi vero doctrina, *lochia suppressa*, pilae adinstar, *alia in loca conjici*, atque in istis diversas, pro ratione structurae, noxas, peritonitidem puerperalem, peripneumoniam, apoplexias, paralyses, ac haemorrhagias excitare, (cum illa plerumque causarum, quae morbos inducunt, *effectu* dispareant) ad obsoletas veterum hypotheses pertineat; est tamen, cur magni quondam apud *Batavos* anatomici, lochia, per vaginam excerni impedita, per *tubas Faloppii*, in ca-

vum abdominis destillasse, non injusta videatur fuisse suspicio.

Ret. lochior. causae.

§. 880. Retentionis lochiorum *causas* plures jam indicavimus. Ad potissimas pertinent: violenta animi puerperae, medio sub fluxu, ab ira, terrore, zelotypia, metu, tristitia, vel et subitaneo ac immoderato a gaudio, commotio, concussio; spasmi hysterici aut alii, per odores ingratos rosarum, liliorum, cubiculi calce viva recenter obducti, etc. medicamenta dulcia, adversa, irritantia, excitati; oris uterini, sub istis, contractio, haemorrhagiae uteri *internae*, ex fundi et corporis ejusdem inertia, paresi inductae, vel *externae*, per injectiones adstringentes cohibitae, conjuncta; aura frigida, mox ab exclusione foetus, ad sinum uteri admissa; potus gelidus, mammarum ac pedum, vel et corporis totius, per indusia, linteamina, refrigeratio. Sic, dum ex timore corruptionis atmosphaericae sub lectis nosocomii universalis, a. 1784 *Vindobonae* erecti, *ventilatores* aliquot in cubiculis aegrorum atque parturientium sat amplis, et ipsis sub lectulis exstruxissent: puerperae, a suppressis, mox a perflatione aurae frigidae, lochiis, ex morbis inflammatoriis plures perierunt; occlusis autem, et aliis cu-

biculorum in locis adpertis, his ostiis: mortalitatis haec inter puerperas ratio illico cessavit. Hùc porro spectant: portio placentae, aut grumus sanguinis, ori uterino inhaerens, cingula nimis adstricta; uteri, vaginae, a vicino tumore, ab hernia, compressio, prolapsus, usus ciborum nimiorum, subactu difficilium, potus spirituosus; oris uterini, maxime sub corporis puerperae positione hac vel illa, imprimis horizontali, aversio; morbus quivis gravior, foeminam, vel adhuc gravidam, vel puerperam, a partu difficili, artificiali exhaustam, aut ore uteri laesam, inflammatam, vel alia, saepe incognita, ratione, corripiens, ac purgamenta uteri vario modo intercipiens: ut quibus a causis, lochiorum defectus, paucitas, suppressio descendunt, quae, ut diximus, nunc morbum *primarium* sistunt, nunc modo *secundarium*, varia variaque medendi ratione pertractandum; exhibent.

§. 881. Sequitur ex dictis (§§. 856-859.), *prognosin* retentionis lochiorum *non unam* esse, atque eamdem nunc atro, nunc laeto nimis colore notatam fuisse. Ac *primò* quidem, ut insiguis quondam *Bataviae* medicus jam docuit, « non dicendus lochiorum fluxus suppressus, vel nullus, Prognosis

quando durante partu copiosus effluxit sanguis, ac ideo post partum paucissimus, vel nullus: quoniam qui secundum naturam effluere debuerat *post partum* tantùm, praeter naturam effluxit *durante partu* sanguis ». Quodsi igitur sub partu, vasa uteri jam satis depleta fuerint, atque, placenta in integrum expulsa, proliferum hoc viscus, super osse pubis attactu exploratum, pro hoc tempore, jam satis se ipsum contraxisse observetur; potissime autem, si nec parcitatis, nec suppressionis causa manifesta alia praecesserit, nec ullum morbi symptoma in conspectum venerit: non est, cur alia, quam fausta formetur prognosis. Similis praedictio erit, ubi, sub duabus his conditionibus, puerpera nulla unquam experta catamenia, vel ubi jam aliis in puerperiis, illaesa salute, parciora, aut nulla lochia excreverit, vel demum, ubi vicaria secretio aut per nares, per vasa haemorrhoidalia, aut per alvi fluxum moderatum et absque mulieris incommodo suppleverit.

Quamvis autem, *secundò*, summi quondam physiologi assertio », *millenas* foeminas ex lochiis suppressis perire, si *una* ex haemorrhagia nimia ex partu legitimo perit », nec tunc quidem a nobis confirmari

queat, si et illa puerperarum funera, quae ex suppressione lochiorum *symptomatica* ceciderunt, numeremus; tam ambigua tamen esse solet puerperarum, maxime delicatularum, conditio: ut, ubicunque solitam natura viam apud illas deseruerit; vel sub morbosorum silentio symptomatum, cautam nihilominus institui oporteat prognosin; ac ut, cum antiquo *de muliebrium morborum medicina* scriptore, dicamus: « quod licet gravis *menstruorum* suppressio oppidò offendat; non tamen perinde, ac si partu naturali, vel difficili, vel etiam abortu supprimantur *lochia* ».

§. 882. Paucitas igitur, aut suppressio lochiorum, quae morbum *idiopathicum* constituunt, modo paucis, — retentio vero hujus uterini profluvii, quae aliorum morborum *symptoma* est, pluribus atque diversis, nec hìc exponendis, artis praeceptis innititur. Celebris ille *Bataviae* scriptor, cujus perspicacem de lochiorum suppressione sententiam citavimus (§. 860.), *generalem* ac non indignam, quae hìc conservetur, regulam posuit. « Inquirendum est, inquit, a medico, an molestiam aliquam patiatur puerpera? quae, si nulla sit; non est, quod temere conetur mutare qualemcunque lochiorum fluxum: sin ali- Therapia.

qua occurrat, dispiciendum est, an copiosiori parciorique lochiorum fluxui adscribi possit, debeatque. Frustra enim fatigabitur puerpera mutando lochiorum effluxu in qualicunque, a quo nil patitur detrimenti ».

Quodsi ergo puerperam, sub fluxu lochiorum aut aequo pauciore, aut promtius suspenso, aut nullo, morbosa symptomata prehenderint: mox omnis medicorum attentio in quaestionem, num fluxus illius aberratio, suspensio, alterius morbi *effectum*, num vero ea ipsa istius *causam* constituat, convertenda; ac primo in casu, non alia, quam morbi *principalis*, cujus sub imperio genitalia arescunt, ratio habenda et cura gerenda est. Hanc ad quaestionem rite solvendam, sollicitum, tam *causarum*, quae morbum provocare potuerunt, quam verae istius *naturae* examen conducet. Sic, ubi a partu difficili, aut artificiali, vel a placentae solutione violenta, *metritis* exorta est, atque istius sub dominio, lochiorum fluxus suspenditur: non haecce suspensio, metritidis *causa*, sed *effectus* est; nec igitur iste, sed illa, medendi rationem nunc hanc, nunc illam sibi expetit. Sic, ubi puerpera, jam ante partum a gravi morbo (a febre acu-

ta, ab haemorrhagia, diarrhoea, diuturna inedia) exhausta, post illum, fluxu lochiorum destituitur: non sane uterini profluvii defectus, sed morbus, a quo hic inductus fuit, curandus est etc. Quodsi vero placenta, grumus sanguinis, orificium uteri obturaverint: istius, per secundinarum extractionem, per injectiones tepidas ac emollientes, liberatio, retentionis lochiorum remedium constituet. Sic, ubi obliqua uteri positio, vel compressio istius et vaginae, ab hernia, prolapsu, tumore vicino, a faecibus duris, excluso foetu, ad intestinum rectum delapsis, per cingulum aut fascias nimis adstrictas, effluxum lochiorum impediant; his modo *localibus* vitiis (solam per explorationem pudendorum determinandis) secundum artis praecepta correctis, lochiorum descensui panditur via. *Venae sectiones* proinde ab aliis, ad lochia suppressa laudatas, ab aliis autem atro carbone notatas fuisse, nequaquam mirabimur, ac sortem haud magis faustam medendi ratio quaevis alia, hac sub retentione indistinctim adhibita, experietur. Sic certe *opium*, sub uteri incendio, vel alio, sub morbo quovis puerperarum hypersthenico, veneni adinstar fugiendum; quotiescunque vero terror,

moestitia, vel adfectionum hystericarum causae quaevis aliae, lochiorum effluxum, sub oris uterini contractione spasmodica, cohibuerint: si quid sit subsidii; vel solo, vel aetheri et alcali volatili commisto ab opio, illud exspectandum est. Sic ubi virium languor vitalium uterique inertia, lochiorum excretionem retardant, vel supprimunt: *frictiones crurum*, *vesicantis* emplastri ad partem istorum internam usus, si modo, facilis hoc sub opere, refrigerii evitetur occasio, utilitatem habebunt; contrarios vero ex istis conaminibus effectus, sub nimia jam vasorum uteri repletione, aut visceris istius incendio, verebimur. Sub cruoris ad uterum, cum calore, tensione regionis hypogastricae, lumborum, congestione apud puerperas bene nutritas, vegetas, nec tamen utero purgatas atque, sub tali positione, in metritidem pronas, *hirudinum* ad internam labiorum vulvae majorum faciem adplicatio, vel crurum *scarificatio*, conducent; sub casu vero, quo foemina, a partu satis exhausta, nulla ex repletione vasorum uteri signa manifestat: artificiale hoc lochiorum, quibus debilior foemina vix indiget, supplementum, beneficii loco, nocebit. Ubi frigus atmosphaericum, sinui muliebri ad-

missum, aut, ob metum haemorrhagiae, vel gelida, vel glacies imposita, vel adstringentia utero injecta, lochiorum effluxum cohibuerunt: fomenta emollientia genitalibus ac ventri, unguentis similibus prius illinitis, admota, ac vapor tepidus ad vulvam directus, nec minus enema ex seminibus lini paratum, sopito vasorum erethismo, haec ipsa, quò, relaxata, cruorem coercitum dimittant, invitabunt; quotiescunque vero regionis hypogastricae, lumborum tensio, genitalium internorum ardor, repletionis ingratae sensus, ac dolor, de vasorum uterinorum turgore jam nimio testantur; toties vaporum et injectionum, haec ad loca, jam nimis irritata, usus, instantis jam pericula metritidis augebit. Coeterùm, qualis sub diversa retentionum, de quibus hìc agimus, indole curanda indicatio est: talem quoque *diaetae* rationem requiri, vel sponte cuique patebit.

ORD. IV. GEN. III.

ISCHAEMIA NASALIS.

Transitio. §. 883. Praeter tributum cruentum, tam *menstruum*, quam *puerperale*, foeminae humanae a natura impositum (§§. 861-882.), nullum sanguinis profluvium homini *normale*,—hinc et nulla ejusdem *retentio*, stricte loquendo, *morbosa* est. Cum interim, tot inter profluvia cruenta, homini haud raro insidiosa (Epitom. Lib. V. P. II.), nullum sit, quod, licet jure possessionis certos ad vitae annos instructum, hac tamen a sede praedilecta, non tam aetatis provectioris, quam artis aut aliis ab armis, ejectum, tot strages humanis visceribus, quam *Epistaxis*, ac *haemorrhois*, inferat (§§. 593. 629.); earumdem, jamjam *habitualium*, praematura suspensio, ut fertilis morborum origo, *retentionum cruentarum* ordini, *Ischaemiae nasalis*, mutuato a claro nosologo sub nomine, non immeritò subjugabitur.

Definitio. §. 884. Est vero *Ischaemia nasalis*, cruoris e naribus, aut lege crisis, aut ha-

bitudinis imperio, excernendi, retentio.

§. 885. Quae de indole, symptomatis, causis, et prognosi *Epistaxis* docuimus (§§. 588. 590-593,), ea, in mentem lectoris revocata, quod praecipua retentionis hujus profluvii argumenta contineant, praesentis brevitatem tractatus explicabunt. Pauca tamen ex illis hic illustrare, quò clarior profluvii et ischaemiae nasalis connexio reddatur, necessitas nos inducit. Ischaemiae natura.

Quo propior suae origini homo, — eo major capitis ad coeteras corporis partes proportio est; nec tamen ideo *epistaxis*, primae infantiae, sed aetati puerili frequentius accidit (§. 590.): ut cujus phoenomeni, nulli coeterorum animalium pullo communis, ratio, non minus, quam illa alterius, nempe quod *sexus sequior*, ad profluvia cruenta damnatus, in puerili tamen aetate rarius longe, quam virilis, *epistaxi* subjaceat, ad problemata necdum soluta pertinet. *Adolescentiam*, loco epistaxis, *pneumonorrhagia*, — *aetatem virilem*, *haemorrhois*, *haematemesis*, — sed *senectutem*, quasi secundam pueritiam, iterum *epistaxis*, et quidem apoplexiae saepe praenuntia, infestat. Atqui nec huic sanguinis fluxui atque refluxui explicando, humana ratio hucusque satisfecit.

Sub hac vero physiologiae, lacuna, necessariò quoque tam pathologicam, quam therapeuticam de haemorrhagiis, ac de ischaemia doctrinam simul titubare oportet. Est frequens ab *erubescentia*, sub *hysterismo*, cruoris, et caloris urentis ad caput, praecipue ad faciem, suffusio, et quasi *raptus*, sub quibus sanguis haud raro de naribus se praecipitat. Est quoque, sub improviso et vehemente terrore, timore, istius liquidi et caloris animalis citissima a genis desertio; atque haec quidem fugacis naturae phoenomena, imperium nervorum in vasa et in cruoris circulum, haud male explicat; alterius autem et obscurae magis legis auctoritate epistaxis aut *critica*, in febre hypersthenica, aut *vicaria* pro menstruis, lochiis, suppressis, aut *periodica* in scenam prodit; nec semper et ubique symptomata, quae epistaxin praecedere, comitari docuimus (§. 591.), vel ex solo cruoris ad caput impulsu majore, sed, variis in casibus, *secretionis pathologicae*, haud satis perspectae, ab opere, pendent (§§. 584. 592.). Haud minor vero, apud multos, *ischaemiae nasalis* theoriam premit difficultas: ut cujus morbi discrimina, non adeo ex *copia cruoris retenti*, quam ex *temporis et*

modi, ad istius evacuationem *praescripti observatione neglecta*, proficiscuntur. Quod jam de *epistaxi* animadvertimus (§. 393.), hoc et in *amenorrhoea* locum invenit: ut vel una alterave uncia cruoris, sub ipsa periodo menstrua ab utero secreta, hoc viscus, licet abundantiori illius excretioni jam adsuetum, longe magis, quam octo unciarum sanguis, tempore non periodico e vena emissus, tranquillet, et haud multae hirudines, labiis vulvae, menstruorum emanentium sub epocha adplicitae, nisi hae ipsa adliciant; saltem prae detractione cruoris, aliis e locis triplo uberiore, turbas uteri componant (§. 873.). Plerasque virgines chloroticas menstruoque fluxu privatas, *conjugium*, potentius, quam emmenagogum quodvis aliud, hocce profluvio ac amisso genarum colore roseo instruit (§§. 875. 882.); genitalia vaccarum, verno tempore ex stimulo venereo turgentia et sanguine madida, post solum cum tauro commercium, mox subsident atque cruorem plorare desinunt; quae singula, retentiones cruentas, non tam communibus, quam specificis dominii periodici legibus, modo parum hucusque intellectis, obedire ostendunt.

I. Symptomata.

§. 886. *Symptomata*, quae ischaemiam nasalem *comitantur*, cum illis, quae epistaxin praecedunt (§. 591.), conveniunt; quae vero illam tandem *sequuntur*, ea saepe longe magis funesta sunt, et in capitis imprimis morbis, in vertigine, etiam caduca, in cephalaea, susurru, tinnitu aurium, in amaurosi, sopore, apoplexia, pneumonorrhagia, vel sanguinis profluvio interno, in convulsionibus, etiam epilepticis, maxime consistunt. Historia *dysphagiae*, quam §. 593 levi modo calamo tetigimus, hìc plenius exponi meretur. Viro scilicet optime nutrito atque robusto, triginta et aliquot annorum, urbis vicinae medicus, ob ventriculi oppressionem ac nauseas, emeticum praescripsit. Ab isto, vomitus frequens, ac tandem *dysphagia* successerunt. Cum haec ultima per tres jam dies continuasset: perterritus medicus, aegrum, ut *Ticinum* peteret nosque ibidem consuleret, hortatus est. Ob nostram vero absentiam, experti medici alterius auxilium imploratum fuit: a quo demum nos ipsi, post octiduum ad urbem reduces, ad aegrum accersiti, intelleximus: eumdem, ob deletum penitus oesophagi officium, quamvis et sitis, et fames valdopere urgerent, nec potum nec cibos unquam potuisse ingerere;

sed eosdem, vix huic ad ventriculum viae commissos, constanter et cum impetu ore mox rejectos fuisse; quam ob rem, solorum enematum nutrientium, quovis bihorio injectorum, subsidio, vitam aegri hucusque sustentari licuerit. Sub tanta vero tamque diuturna inedia, mirabamur non parum, et faciem aegri adhuc floridam, et vires minime fractas, et pulsus neque collapsos ac debiles, sed satis adhuc plenos, nec ullo modo febriles. Nullus, ab ingestis, faucium vel oesophagi dolor; nec vomitus, sed modo promta et satis violenta eorumdem ex suprema hujus canalis parte rejectio; nec ulla ad caput symptomata, quae, post assumtum emeticum, oesophagi *paralysin* subintrasse declararent, praecesserant. Ob laevitatem tam olei recentis, quam vitelli ovorum, ut aeger et ista, coram nobis, oesophago detrudenda committeret, consuluimus; sed non minus unum, quam alterum ex istis cum impetu citissime rejectum fuit. Quare, ut, ob urentem atmosphaerae aestum, glacies condita irritato nimis oesophago offerretur, proposuimus. Sequente interim die, neque glaciem ab oesophago admissam, sed illico eodem expulsam fuisse, percepimus. Interrogatus nunc aeger: num aliò

unquam, et quali, morbo laboraverit? num sanguinem aliquando aut naribus, aut ano reddiderit? respondet: se, quibusdam ab annis *epilepsiae* insultibus hinc inde, frequentius autem uberiori *epistaxi* subjectum, coeterùm vero semper robustum ac herculeum fuisse; sed a sex fere mensibus, contra consuetudinem contractam, nullum e naribus sanguinem sibi manasse. Etsi autem per *undecim* jam *dies* aeger, nec quidquam ore hausisset, ac solis enematibus, ex jure carnium et ovorum vitellis paratis, vitam sustentare coactus fuisset; eidem nihilominus mox unam utrique narium ostio hirudinem adponi et, cauda istius, si opus foret, resecta, sanguinis portionem, illi, quam epistaxis, quondam habitualis, fundere solebat, circiter aequalem, detrahi jussimus. Hoc modo, cruoris fere libra naribus effluxit; ac tantus artificialis epistaxis effectus fuit: ut paucis ab illa horis elapsis, plena oesophago libertas restituta videretur, nobisque adstantibus, tam potulenta, quam osculenta liquida, sub cautione, post inediam tam longam, debita, concessa, ventriculo sine mora transmiserit. Laetitiae vero, tam prosperum rerum ob eventum, non injustae, jam die sequente non parum

detractum esse doluimus. Dysphagia scilicet, prima haud mitior, a somno rediverat. Cum vero nulla in aegro aut virium jactura, aut pulsuum debilitas nos absterruerit; ad pristinum ex duabus hirudinibus, iisdem narium ostiis adplicitis, subsidium recurrimus, ac octo circites uncias sanguinis iterum detraximus; atque hujus effectu auxilii, constantem dysphagiae tam ominosae tamque rebellis, medelam obtinuimus.

Post adfectiones *encephalicas* ex ischaemia oriundas, nulla communior, quam illa *pulmonum*, pneumonorrhagia scilicet, esse consuevit. Frequentius hoc morbi genus, ex suppressa epistaxi, in *sexus virilis* juvenibus, quam in *virginibus* ad menstruam periodum jam satis maturis, ut quas haec ipsa subintrans sibi vindicat, occurrit; quamvis et ex istius profluvii normalis obstaculis saepe nimis pulmonum parenchyma cruentetur (§. 608.).

§. 887. Cum pars magna *causarum epistaxis*, maxime *criticae* atque *periodicae*, nos lateat (§. 584.); non sane perfectior nostra, *originum ischaemiae* singularum scientia esse potest. Huic interim, quousque per humanae mentis confinia licet, adpropinquabit ille, qui *ischaemiam* iis- Causae.

dem fere causis, unde profluvia et retentiones in genere repetenda esse diximus (§§. 466. 584. 592. 698.), adscribet. Sic pars causarum epistaxis *externarum*, ut sunt polypus, tunicae Schneiderianae excoriatio, cicatrix, herbae nicotianae tabaci pulvis, rebus suspectis commistus, fumi, vapores acriores, sicut narium profluvium cruentum (§. 592.), — ita et ischaemiam nasalem inducendi facultate instructa est. De causis *internis* loquendo, prout virium vitalium energia, aequo nunc major, nunc minor, — vel prout sanguinis, per causas locales, externas, internas distributio, hac in parte, quam in alia, aut justo impetuosior, dissolutior, aut nimis languida, restricta, inaequalis, secretiones vasorum morbosas et cruentas inducit: ita quoque easdem, jam forsitan *habituales* ac, vel ob longam consuetudinem, vel in alterius secretionis normalis, cohibitae supplementum necessarias, haud raro in aegri detrimentum *supprimit*. Quam faciei *puerilis*, ope *calidae* instituta lavatio, epistaxin, tandem habitualem, induxisset: hanc, in *adolescentia*, faciem eamdem *frigida* lavandi, mutata consuetudo, facile restingueret. Quo tempore, ab hodierno parum remoto, Europae juventus utrius-

que sexùs potior, crispandis, ope ferri, vix non candentis, capillis, per horas matutinas occupata, cruorem sibi ad caput, hoc modo excalefactum, adlexit; si frequenter tunc sanguis per vasa narium aufugerit, haud sane mirabimur; quo vero tempore eadem juventus, obsoleto hoc more, ad alium, priori oppositum, subito transivit, crines sibi vix non omnes, monachali forfice, abscidit, et caput fere nudum atmosphaerae vicissitudinibus exponere ausa est: eo, non minus, habitualem epistaxin apud multos, in propriam perniciem cohibitam fuisse, mirabimur. Adolescentem succiplenum, cursu, equitatione ac armorum tractatione per annos academicos strenue occupatum, vel ob acceleratum sanguinis torrentem, vel ob illatam repetitò naribus violentiam, cruorem ex istis frequenter, ac tandem periodice amittere, — eumdem vero juvenem, aetate nunc magis provectum, ac vitae socialis negotiis et curis intentum, sic, ut consueto corporis exercitio derepente destitutum, habituali illo sanguinis ex naribus profluvio privari, — ex isto vero aliquoties suppresso, in plenam discrimine pneumonorrhagiam incidere, haud sane obstupescemus.

Prognosis. §. 888. Haud paucos dari morbos, qui, corporis humani, aut partis ejusdem, dominio aliquamdiu potiti, quò functiones ex illis reliquas utcunque absolvi concedant, donec vel suo ipsi imperio renunciaverint, vel aliam isti provinciam submiserint, absque vitae discrimine majore, *nec a longe quidem tangi* queant, tristis ac nimis confirmata, nec tamen in artis exercitio cuivis satis perspecta, veritas est. Hùc vero *Ischaemia, habitualis* jam reddita, vel maxime pertinet (§. 886.). Haec scilicet, non modo vasorum *nasalium*, sed simul, ex quibus ista oriuntur, *cerebralium*, *facialium*, a retento cruore repletionem pedissequam habet; ac *primo* quidem, ratione hujus prosapiae, phoenomena, ab illis, quae amaurosin, encephalitidem, vertiginem caducam ipsamque apoplexiam praecedunt, haud multum aliena producit (§§. 593. 885. 886.): unde non pauca ischaemiae, in hos ipsos cerebri, a seroso, cruento humore inundati, compressi, irritati, adfectus, vel et in morbum herculeum atque in paralysin conversae, exempla prostant. Sed quae, *secundò*, ipsorum *pulmonum* profluvia cruenta ex ischaemia haud infrequenter oriri jam diximus: ea nec vasorum adfinitas, nec plethora sem-

per explicat; sed ex incognita haemorrhagiarum, quae vel puerili, vel juvenili, vel virili, vel demum senili aetati magis insidiantur, lege (§. 582.), vel ex adquisita, aut haereditaria ad phthises praedipositione, maxime vero ex strumoso pulmonum habitu, descendunt. *Tertiò*, vel ipsa, quae *habitualis* necdum, — sed potius *critica*, aut et *vicaria* dicenda est, epistaxis, praepostere ac inconsultò coercita, vel inchoatam morbi acuti solutionem praescindit, ejusque violentiam simul ac pericula adauget; vel non tam secretionem, cujus vices, innocua, assumserat, quam haemorrhagias internas, ac ominosa viscerum incendia provocat.

§. 889. *Ischaemiae nasali medendi rationes* potissimas, sub fine §. 594, ubi de *cura epistaxis* egimus, jam ita, ne multa hìc iisdem addenda supersint, exposuimus. Haec vero, praeter illa, in eo vel maxime consistunt: ut ischaemiae effectus iniquos, respectu causarum et constitutionis aegrorum non parum inter se diversos, ad principia ex his ipsis repetenda, vel perfecte tollamus; vel, nisi praestari haec liceat; pro viribus saltem moderemur. Hoc igitur narium profluvio, jam habituali, quousque aetas eidem opportuna faveret, ob Cura.

neglecta corporis exercitia pridem consueta, praepostere suppresso, ad ista, nisi morbus, qui talia vetaret, jam subintraverit, gradatim et caute, donec, juvenili ardore ac mobilitate sedatis, aetas virilis et strictiora vitae socialis vincula superabundantem sanguinis aestum temperaverint, redeundum est. Cum vero, sicut secretiones morbosae aliae, vel ex totius systematis, vel ex organi secernentis vitio, ac vi vitali aut in illo, aut in isto, aut in utroque, nunc justo intensiore, nunc vero nimis dejecta oriuntur (§. 466.): ita quoque profluvia cruenta non minus, quam eorum, jam *habitualium*, retentio, ex fonte non alio scaturiant (§§. 566. 887.); sequitur, et ipsam *ischaemiam*, ut ejusdem familiae iniquae sobolem, similibus, ac mala adfinia, armis, ex consideratione causarum petitis, esse impugnandam. Quodsi igitur nares, ob morbum praegressum, ob humorum, alias per vias, jacturam, ob nimios labores, aut ob sublatam diu inediam, ob venti frigidioris in faciem, vel atmosphaerae gelidae in calvariam, suis praepostere crinibus forte spoliatam, actionem, ob animi pathemata deprimentia, cruorem consuetis periodis plorare destiterint, atque ischae-

miae symptomata (§.887.) subintraverint; restaurandarum virium, prae omnibus, ratio habenda est, hisque gradatim restitutis, secretionis habitualis jura interceptae vel sponte praevalebunt. His autem, e contrario, a nimia vasorum oppletione, tensione, irritatione suppressis, medendi methodus opposita locum inveniet ac, exemplo proprio, supra (§. 886.) allato, cruoris e naribus detractio instituenda est. Ubi vitia ad nares internas localia, corpora peregrina iisdem introducta, polypus, vel excrescentiae aliae, cicatrices, concretiones per ulcera variolosa, siphylitica, per ipsam polyporum exstirpationem, membranae pituitosae inductae, coryza chronica, aut herbae nicotianae tabaci pulvis, rebus adstringentibus remistus, similis naturae vapores, secretioni habituali cruentae obicem posuerint; hoc ipso, pro viribus arti concessis, remoto, habituali cruoris profluvio via consueta pandenda, vel morboso torrenti, ab ista in canales nobiliores aberraturo, hirudinum ope adperienda est.

ORDO IV. GEN. IV.

ISCHAEMIA HAEMORRHOIDALIS.

Instituti ratio.

§. 890. Praemisso de *haemorrhoide* tractatu (Epit. Lib. V. Part. II. Ord. III. Gen. V. §§. 617-625.), ejusdem nunc profluvii, jam habitualis, retenti, seu *Ischaemiae haemorrhoidalis*, mentio brevis facienda est. Hoc vero sub labore, quorumdam, hoc de morbo jam illinc expositorum, repetitio, sicut evitari haud potest: ita nec sua, pro illis, quibus potissime hoc opus dedicavimus, utilitate carebit.

Haemorrhoidum frequentia.

§. 891. Morbosum quidem, ut ipsa *epistaxis*, hoc sanguinis, aut et muci, e recti intestini vasis profluvium; ac sub vita sociali, imprimis sub coelo gelidiore, ac sub vivendi ratione, huic ipsi, vel militiae equestri, vel certis artificibus propria, quovis alio profluvio cruento, utrumque apud sexum, longe frequentius est: ut qui hostis, hac *trunci*, apud hominem erecti, declivi provincia potitus, absque incendio ac devastatione istius, nisi generali, ex eadem vix unquam ejicitur. Jam alio in lo-

co, physiologorum quorumdam opinionem, *incessum corporis erectum*, non parum ad foeminae humanae solius periodos cruentas contribuere, nec nos quidem rejecimus (§. 641.). Quodsi nunc et ipsos adeo *viros*, haemorrhoidibus subjectos, ab iisdem saepe haud minus, quam foeminas a menstruis, *periodice* vexari, nec ullum aliud cruoris profluvium, sicut haec duo ex pelvi profluvia, periodicum dari, consideremus; suspicari saltem licebit, menstrua, etsi *lege sanitatis*, — haemorrhoides autem, *morbi imperio*, fluant; *incessui* tamen foeminae humanae *erecto*, vel ipsum tributum cruentum, quousque uteri, satis maturi, vitalitas eidem solvendo par est, esse impositum.

§. 892. *Columnae vertebralis dignitatem in morbis*, quousque in brevi oratione academica, anno 1791, Ticini a nobis recitata, id fieri licuit, exposuimus; atque doctrina, quae tam nobilem ipsius cerebri sobolem, aut (quod alii praetenderunt) matrem, concernit, respectu tam physiologico, quam pathologico, hucusque haud parum exculta fuit. Atqui haec ipsa, de medulla spinali, de ejusdem vasis, involucris membranaceis non minus, quam cartilagineis, osseis, doctrina, sicut Ischaemia haemorrh. symptomata.

ab illa morborum, qui thoracem, abdomen ac extremitates, detinent: ita potissime malorum, quae retentionem menstruorum, lochiorum atque haemorrhoidum comitantur, sequuntur, separari nullatenus potest. Jam sola hos fluxus *molimina* — multo magis autem eorum *retentionem* pertinaciorem, oppressio, tensio, calor, dolores lumborum, abdominis, coxarum, comitantur, ac vasorum intestini recti, sub haemorrhoide, turgor, splendor, aestus ac dolor atrox, quid in vasis specus vertebralis, maxime lumbalis, consanguineis, contingat, et quantum haec ipsa, quamvis oculis subtracta, turgeant, stimulentur, ad phlogosin, secretiones morbosas, abscessus, vel ad varices ac earum rupturas invitentur, satis ostendunt. Non paucae abhinc vertebrarum, imprimis lumbalium, erosiones; ex nervorum, receptaculo lotii dicatorum, irritatione, compressione, dysuriae, ischuriae, vesicae crurumque paralyses; vel, si vertebrale systema vasorum huic impulsui resistat; encephali, pulmonum, aut ventriculi illud subigitur, atque vertigines, aurium susurrus, tinnitus, amauroses, cerebri phlogoses, hydrops acutus, apoplexia, faucium inflammationes, dyspnoea, pneumorrhagia,

peripneumoniae, haematemesis, morbus niger *Hippocratis*, et alia (§§. 621. 624.) sequuntur. Alia vero, dum magis abdominis ac pelvis in viscera haemorrhois furit, ad hepar, lienem, intestina, maxime ad rectum, ad vesicam, uterum, vaginam, ipsos ad testes, symptomata, jam satis §. 621. enarrata, nascuntur.

§. 893. Ischaemiae quidem haemorrhoidalis *causae*, cum illis retentionum in genere (§§. 648. 698.), et in specie, ut mucosarum (§§. 530. 839.), cruentarum (§§. 859. 873. 880.), vel maxime conspirant; sicut interim *habitudinis* in secretiones tam sanas, quam morbosas, agendi ratio nos latet: ita quoque causarum plurimarum, quae *habitualem* haemorrhoidem, nunc in aliud profluvium, facile *vicarium*, permutent, nunc eamdem imminuant, suspendant, nunc penitus supprimant, cognitio haud raro nos fugit. Sat evidens interim saepe *frigidorum*, *adstringentium*, in cohibendo hocce profluvio effectus est, et quamvis haemorrhagiae, his e locis, maxime amplioribus eorum e saccis diruptis, saepe reluctentur pertinaciter (§. 623.); haud raro tamen haec ipsa artis conamina, *intestini recti incendium*, vel procreant, vel, jam prae- Causae.

sens, adaugent, membranae hujus canalis mucosae interstitia cellulosa humore puriformi infarciunt, callosam vix non in illa duritiem, imminuta longe recti intestini diametro, inducunt, ac ipsa demum ejusdem vasa obliterant. Quemadmodum vero ad uterum, vaginam, urethram, — ita etiam ad ipsum intestinum rectum, ex causis diversis, erosiones, ulcera, et, ab istis exsiccatis, aut ad sanationem perductis, cicatrices nascuntur, quarum effectu, vasorum ostia haemorrhoidalium concrescunt, ac habituali sanguinis effluxui resistunt. Sed ipsa *saccorum haemorrhoidalium* sollicita nimis et absque omni exceptione instituta destructio, *excisio*, habituali huic profluvio (quidquid in contrarium dixerint aliqui) obicem ponit.

Prognosis. §. 894. Quae ischaemiae haemorrhoidalis *prognosin* respiciunt, ea partim ex ipsa expositione symptomatum (§. 892.), partim vero ex illis, quae de habitualis suppressione haemorrhoidis, jam §. 624, praediximus, satis elucent.

Cura. §. 895. Sic etiam quae ad *curam* inveteratae jam haemorrohoidis suppressae spectant, ea, sub istius profluvii therapia (§. 625.), jam satis exposuimus. Omnis autem attentio tam in *causas* suppressi pro-

fluvii, quam in *effectus* illarum convertenda, et proinde, si stimulus aequo major, vel minor, habitualem hanc secretionem turbaverit, et effectus illius in morbo vel sthenico, vel adynamico constiterit: evitata hac ischaemiae origine, medendi ratio vel debilitans, vel excitans, et organo, quod ab ista magis adficitur, conveniens, secundum artis praecepta jam alibi exposita, administranda est. Hinc, e. gr., ubi, suppressa haemorrhoide, sub signis plenitudinis et congestionis ad caput, illius vices *epistaxis* subiverit: haec ipsa, nisi superabundans, nullo modo coercenda est. Ubi, sub eadem rerum conditione, sanguis intestini recti a vasis, ad illa pulmonum iniquo cum impetu conversus, *pneumonorrhagiam* provocaverit; ob majora hujus profluvii, imprimis repetiti, discrimina, venae sectio, hirudines ad anum, clysteres emollientes, indicabuntur. Ubi, sub virium languore vitalium, habitualis cruoris per anum secretio, ultra periodum consuetam cessaverit, atque illius a retentione, salutis laesae symptomata subintraverint; ratio medendi potius erigens, atque remedia tam interna, quam externa) haud neglecto interim sensibilitatis morbosae respectu) hunc in finem eligenda sunt.

Hinc illa, quae intestina, imprimis rectum, leniter irritent, alvumque moderate exonerent, aloes soccotrina, rheum, amaris, sub forma pilularum, conjuncta, sal glauberi, borax veneta, paucas ad doses, ore porrigenda; exterius vero, clyster cum saponis moderata portione, vapores ad anum, semicupia, frictiones crurum, cucurbitulae siccae, tam istis, quam ossi sacro impositae, equitatio, imprimis commendari merentur, etc.

ORDO V.

RETENTIONES ADIPOSAE.

§. 896. Quasi vel *carnosum*, vel *pinguem* dici, unum idemque exprimeret, jam *Graeci*, humani corporis habitum, non modo *torosum*, sed et *obesum*, carnem superfluam, seu *polysarciam*, inepte sane, vocarunt. Nec etenim fibras carnosas numerosiores homini toroso, quam macilento, sed modo magis succulentas, sana ratio concedit. Alimentorum, ex regno animali, vegetabili quotidie haustorum, principia, non pauca, *oleosa*, tam oris, quam ventriculi intestinorumque in cavis varios in sensus commista, plus minus subacta, sub specie *chyli*, seu emulsionis animalis, in alveum cruoris delata, a vesiculis rotundis ac membranaceis, in tela partium certarum cellulosa contentis, ac reti vasculoso subtili instructis, *secerni*, ac istis in marsupiis, vel *adipis*, vel *sebi* sub consistentia commorari, non modo haud morbosum, sed naturae humanae, exceptis foetus uterini primordiis, conforme est. Quae inte- Agendorum ratio.

rim de pinguedinis in animalibus generatione, differentia et officiis, *physiologi*, — et quae de hujus principii compositione ac indole, *chemici* adnotarunt, ea, ut ab aliis jam satis exposita, quousque ad morborum ex adipe retento cognitionem et curam pertinent, levi modo calamo hìc tangimus.

De pinguedine nonnulla.

Aetatis influxus.

§. 897. Inter ista, potissimam attentionem merentur *aetas* humana, collectioni adipis, prae aliis, favens, ac retentionis adiposae, tam sanae, quam morbosae, natura fere *periodica*. Ante quintum scilicet a foetus origine mensem, pinguedinis, ejusdem in corpusculo, nullum vestigium detegitur. Post partum, ac primis infantiae annis, hoc ipsum, apud plurimos, adiposo in panniculo, cui substrato, pinguedine turgere, et plicas cutaneas efformare, commune est. Ab aetate puerili, mediam vitae ad epocham, adeps, exceptis haud multis, ad istum vel maxime dispositis, imminui suevit; tunc vero, apud praedispositos, per quatuor fere lustra, saginationis incommoda quotidie crescunt. « Pinguia (interim) corpora citius senescere », historiae naturalis apud *Romanos* princeps jam edixit; et qui pingues, senectutem provectam attingunt: ii, molesto

hoc onere sensim liberati, aut in hydropem, aut in tabem lethalem incidunt. Nec minoris momenti observatio, certas corporis partes (magno contra adipis, per arteriarum parietes percolationem argumento), ab omni depositione adipis immunes vivere, docet. Ita nec in calvaria, aut in cerebro, nec oculorum in bulbis, nec in larynge, trachea, nec in tela cellulosa palpebrarum, aurium, scroti, praeputii, nec in pulmonibus, hepate, liene, nec in renibus, utero, adipi locus conceditur. Nullam interim corporis partem dari, quae, sub certo causarum, hucusque ignotarum, imperio, in *materiam adipoceream* converti, aut *steatoma* concipere haud queat, ex observationibus, nobis quoque propriis, conjicimus. Frequentior superabundantis pinguedinis sedes est ad orbitas, ad genas, ad mentum, ad mammas, potissime muliebres, ad Ilia, foeminarum plurimarum (*Africae* interioris prae aliis), ad nates et crura, ad ventrem, omentum, veluti adipis emporium et centrum, ad mesenterium, ad renum ambitum. Ossium longiorum in cavis adeps majore copia ac densior, quam eorumdem in cellulis, colligitur. Nunc autem partes, recipiendae pinguedini faventes, *singulae*, — nunc

Partes ab adipe immunes.

Partes adipi subjectae.

modo *una* ex istis, e. gr., cor summum, mediastinum, — dum coeterae nonnisi modice turgeant, clandestine inundantur ac suffocantur ab adipe. *Pinguedinis*, in hominibus, coeterùm sanis, collectio plerumque *lenta*, — post morbos autem varios, sub dispositione ac vivendi ratione quorumdam diversis, *celerior* est. Qui *saginandis* in animalibus domesticis satis versati sunt, occonomi: ii, praeter tractationis beluarum, et pabuli, iisdem hunc ad finem magis opportuni rationem, et illa in *temporis*, quo vel mediam, vel summam animalis, hujus, illius, pinguedinem lucrentur, adcurate definiunt. « Pinguescere (sues) *sexaginta diebus*, sed magis tridui saginatione orsa », naturalis historiae parens jam ipse animadvertit. Primam certe intumescentiae, a pinguedine nimia, partem, in utroque sexu, *venter*, — alteram, in foeminis, *ubera* sibi sumunt. Nec ordine alio, hoc in sexu, macies morbosa, tabes imminens, a mammis orditur; quod jam sola *butyri*, sub lactis vehiculo in istis secreti, cum *adipe* adfinitas exspectari juberet. Quas interim vias adeps (partium corporis divisioni, intervallis implendis, fulcro, custodiae, fotui, flexilitati, formae, elegantiae, — forsitan et bi-

Pinguedinis incessus.

lis, et ceruminis aurium, et smegmatis cutanei compositioni, destinatus; ideoque ad resarcienda nutritionis detractae principia resorbendus) sub corporis, a morbo graviore correpti, fuga, saepe praecipiti, moliatur, haud satis ubique adpertum est. Vel sanum apud hominem, per folliculos *cutis* sebaceos, adipem continuò, sat copiose excerni, sordes illius, ac tunicae linteae, per paucos modo dies pelli humanae contiguae, spurcities, haud absque saponis officio tollenda, et strigilis ipse, a balneo, commonstrant. His ipsis in sebaceis cutis folliculis interdum, alio sine morbo, concretiones calculosas, et quidem copiosas, simul reperiri, observatio docuit. « Adeps humanus, ut jam summus *Helvetiae* physiologus docuit, multis modis induratur. Vidi, absque vitio, quod certe innotuerit, sebaceas, lentiformes particulas durissimas et pene calculi similes, nisi ad ignem liquari se passae essent, sub cute partis internae tibiae humanae dispersas. — In Hernioso adeps sebi similis in transactionibus philosophicis n. 326 describitur; idque vitium in omento elapso frequens est, ut cum periculo intestina comprimat ». Duos vir, quondam celebris, casus retulit, « in quorum primo, mulier

gracilis, sine febre, et sine emaciatione corporis, excrevit singulis diebus, quatuordecim amplius per menses, plurimum flavescentis adipis, incumbentis stercori instar butyri liquefacti, sed ea plerumque copia: ut potuisset replere aliqua vascula. Carbonibus injectus, edebat flammam satis lucidam, et remanens aliquamdiu in excretis refrigeratis, concrescebat instar durioris adipis. Sanitas mansit illaesa. In secundo casu, tum ex ano, tum ex vesica, similis adeps excretus fuit sine febre aut fluxu colliquativo, tandem vero mortua est haec vetula, 70 annos nata ». Plura *urinae*, per multos annos *oleaginosae*, — sudoris pinguis, — pinguedinis merae, per alvum exclusae, exempla in fastis medicis exstant. Major interim urinarum pinguium, telam, sua in superficie, quasi araneam, iridisque multiplici colore splendentem, referentium, in morbis tam acutis, quam chronicis, maxime *colliquativis*, ut vocant, numerus, sub prognosi saepe nimis funesta, occurrit. Quamvis *combustionis spontaneae* rationem solo in adipe quaerendam esse, vel ideo haud credendum sit: quod macilenti non minus, quam pingues, — quod foeminae plures, quam viri, — quod senes magis, quam juvenes,

mirandum ac flebile hocce phoenomenon obtulerint; — quod tantummodo homo vita instructus, nec unquam, quod sciamus, *cadaver* illius, sponte deflagraverit; non injusta tamen nobis videtur suspicio: *oleosum* illud, quod nullibi carnium ac ossium deest, *principium*, vitalitatis illi, qualecunque hoc sit, rariore quidem, nec hucusque cognita, non soli interim spirituosorum abusui propria, igneae evolutioni materiae ac, sub atmosphaerae contactu, incendio illi spontaneo alimentum porrexisse.

§. 898. Magnam satis, diversam tamen in subjectis, aetate, sexu, proceritate et constitutione corporis diversis, ad molem adeps, quin laesio functionum conspicua sequatur, universim ascendere potest; quoties interim pinguedo, ad cordis, vasorum majorum, aut nervi principalis vicinias, nobiliorem et circumscriptam sibi sedem elegerit: toties ea (et quidem longe obscuriore, vel aliquando prorsus inextricabili sub diagnosi), partium istarum atque adfinium functiones promtius atque longe ferocius opprimet. In eusarchis (carnosis) non saginatis subjectis, celebris *Galliae* quondam nosolochus, pondus adipis dimidiam totius corporis partem constituis- Symptomata.

se, retulit; vix interim hominis mediae corpulentiae atque staturae, corpus, partem sui vigesimam pinguedinis offeret. Sed quousque pinguedinis massam, quibusdam in hominibus, ascendisse, experientia non docuit! Nos ipsi, *ticinensis* notarii, ob urinae retentionem defuncti, 400 librarum cadaver sectioni submisimus, ac regionem ejus hypogastricam, cutem inter ac lineam albam, adipem, quatuor cum dimidio pollices altum obtulisse, observavimus. Mulieris, triginta sex annos natae, ac libras 480 pendentis, — viri, 600, — alterius, 650 librarum, et 15 pedum anglicorum circumferentiae, exempla, apud scriptores alios reperimus.

Generalia. Oportet vero alia aliaque pinguedinis, vel copia modica, vel insignem ad molem, — vel sensim sensimque, vel rapida magis secretione — vel hanc, vel illam in telam cellulosam depositae, symptomata esse. Principalia, inter ista, vasorum, nervorum, musculorum ipsorumque viscerum compressio, distractio, distorsio, sunt. In adiposis, arterias, venas ac viscera non esse majora, quam in macilentis ejusdem staturae hominibus; adeoque hepar, lienem, pulmones, in pinguibus, respectu ponderis totius, esse dimidio minores,

quam in macilentis, laudatus jam nosologus animadvertit. Sed neque mala haec vasorum, ratione voluminis corporei, proportio sola hìc obest; sed ipsa cordis, canalium sanguiferorum lymphaticorumque diameter, incumbentis pinguedinis a pondere imminuitur, deletur cruor, his a locis aversus, ad alia, illis, ob adipis absentiam, liberiora, cogitur, isterum in vasis, jam nimis oppletis, irritatis, ad secretiones morbosas, incendia, nisi ipsam ad fugam, ac vicini parenchymatis ad inundationem, subversionem, in partis, aut in totius perniciem, incitatur, abripitur. Mirabimur sane vasorum lacteorum, sub jugo mesenterii, omenti apud pinguiores tyrannico, in solvendo quotidie tributo chyloso, et vires, et patientiam; sed est, ubi et vasa lymphatica, post laboriosum, vel a pedibus ad abdomen, pinguedine refertum, — vel ex isto, per ductum thoracicum, a vicino steatomate forsitan compressum, ad venam subclaviam iter, colla huic tandem jugo subtrahant et, nimis jam fessa, quae vehenda sibi assumserant, liquida, haec superiora versus portare, pertinaciter recusent, et hoc modo tam pedum oedema, quam asciten et hydrothoracem invitent. Non minor ab *adipe* nimio, ner-

vorum oppressio est. Hos quidem ille, pauciore sub copia, amice amplectitur, lubricat, a frictione, stimulis externis, defendit, et ab ingrata frigoris impressione custodit; vix autem, sub hisce blanditiis, improvide nimis admissus, et loco insidiose potitus est, cum hospiti incauto jam nodos et vincula tendit, ac ista tandem, quotidie auctus, ad strangulationem usque adstringit. Hoc igitur pinguedinis superabundantis sub onere, languet nervorum ac tandem prorsus obtunditur sensibilitas. Jam antiquus de re rustica scriptor, « suem, quae prae pinguedine carnis, non modo surgere non posset, sed etiam, ut in ejus corpore sorex, exesa carne, nidum fecisset », commemorat. *Dionysium, Heracleae* tyrannum, adeo obesum fuisse referunt veteres: ut a somno continuo, longis, in corpus defixis acubus fuerit excitandus. Vel ipsas animi dotes, etsi pingues sat multi ingenio polleant, continuata in longum saginatio tandem pessumdat. Non igitur, et *Graecos*, maxime *Lacedaemones*, et *Romanos*, pinguedinem civium nimiam, quasi mollitiei foemineae ac luxuriae filiam, sub legis vincula conjecisse, mirabimur. Ab illa nimirum, et densitas, et agilitas, et irritabilitas, et robur, et di-

rectio fibrarum muscularium infranguntur, mutantur; et junctis, huic musculorum inertiae, vasorum, in suscipiendo, propellendo cruore, a superincumbente pinguedine, obstaculis: cur sub acclivium adscensu, sub exercitio corporis alio, vel protracto, vel quidquam strenuo, et anima vix non deficiat, et cor, prae angustia, palpitet, et sudor profusus cutem inundet, intelligitur. Nec alia viscerum thoracis, abdominis, pelvis, a majore pinguedinis mole oppressorum, distortorum, ut infra docebimus, sors est. De copiosae pinguedinis, sub magnis atmosphaerae caloribus, sub febribus acutis, violentis et diuturnis sub corporis exercitiis, frequente corruptione, plura quondam somniarunt, quam fida experientia et analysi chemica ducibus, detexerunt pathologi. Longae quidem stagnationis, et atmosphaerae tepidae influxu, axungiam tandem rancescere tetrumque odorem spirare, — in aetate infantili, adipem album, insipidum, — in adulta, solidiorem, subflavum, — in senili, coloris magis obscuri, ac saporis fortioris esse, — pinguedinem, destillationi submissam, de acido sebaceo testari, — obesorum sudores magis foetere, — pinguedinem, utpote vivo in homine haud soli-

dam, etsi cruoris in torrente oleosi nec quidquam compareat, continuò nihilominus resorberi, ac mox varie mutatam, combinatam (animalium, a somno hiberno macilentiorum, testimonio) nutritionis ad opus converti, — sub morbis acutis, sub violentis exercitiis, hanc resorptionem adipis celeri passu saepe absolvi, atque hunc, ita resorptum, haud lentius disperdi, observatio docuit; ast vero, « dum vivit animal, adeps omnino ad fluida pertinet », ac ista, chemiae legibus recalcitrant, ac solo vitalitatis munita praesidio, indolem illarum saltem influxu immunem conservant. Si de adipis consistentia, colore, odore, sapore, sub aetate ac sub vitae genere diversis sermo fuerit; hasce differentias prorsus normales, et cuivis subjecto specificas esse, dubitari nequit. Etsi vero adeps, a butyro, ratione tam originis, quam indolis, haud multum differat; sebaceum nihilominus acidum, destillationis ope in pinguedine repertum, istius modo encheiresis effectum sistere, haud absque ratione videtur. Cutaneae foetorem secretionis, de humorum corruptione testimonium haud edere, sudorum, purissimos quamvis ad pedes, ad axillas multorum, quidquod animae ipsius alio-

rum, perfecta sub salute, ingratissimus naribus odor evincit. A celeriore pinguedinis plurimae resorptione ac transitu ad sanguinem, quin ulli illius evacuationi locus sat promte concedatur, morbos posse accendi, negare haud contendimus; sed num vasorum abhinc inducta plenitudo hos magis, quam adipis rancor aut qualitàs morbosa inducat? hoc nos, ut alia bene multa, ignorare fatemur.

Quodsi tanta *universo corpori* incommoda pinguedinis adcumulatio pariat; non minor sane malorum, ex plurimi adipis aut sebi, *circa partes* illius, collectione, series est. Potissima ex istis modo hìc tangimus. Sic, *exophthalmiae*, a tumoribus folliculosis, a *steatomate* productae, ac nervi optici, ab his, cum visus obnubilatione, jactura, compressi, in longum distracti, exempla habemus. Monente egregio quondam anatomico, ac *de obesis et voracibus eorumque vitae incommodis ac morbis*, scriptore « pinguedo facile sub lato arytaenoidaeae utriusque vinculo et tegmine, deinde super thyreo-arytaenoidaeo musculo, ventriculoque *Galeni*, atque porro circum arytaenoidaeam glandulam uberius colligitur, ipsumque superiorem hiatum arytaenoidaearum cartilaginum Specialia.

magis, quam inferiorem veramque glottidem urgere ac adficere solet. Cujus modicum magis in aliis, deinde vero plurimum in eunuchis, et illis, qui muliebri ex otio majorem olei facileque figendi copiam sibi adquirunt, videtur, his locis residere: cum saltem clariorem vocem, et inde magis acutam ex strictiore glottide reddunt ». Non male hinc orator *romanus*, « Doctores expressis verbis, ut suis quaeque literae sonis enuntientur, loqui jubet: quorumdam enim, inquit, vel exilitate, vel pinguedine nimia laboramus ». Certe, si mentum illud obesorum tripartitum, ad sterni confinia extensum, — si collum, a pinguedine, anteriora et lateralia juguli versùs collecta, in breviorem quasi *Herculis* columnam conversam spectemus; et asperam arteriam cum ipso larynge et vicino oesophago, et vasa jugularia, et musculos, et nervos hujus partis, immensa hac adipis a mole comprimi, ac suis in functionibus arceri, praecipue vero cruoris ab enkephalo descensui, sub apoplexiae ac suffocationis discrimine, obicem poni, non est, cur miremur. Tantam adipis copiam circa tracheam et oesophagum collectam fuisse legimus: ut, praeter dyspnoeam, cibos, paucis ante mortem diebus,

deglutire aeger non potuerit. Haud infrequens in ipso oesophago steatoma est. A jugulo, ad mediastinum et pectoris ad cava, haud difficilis pinguedini via panditur (§. 825.) ac, praeter exemplum, hoc ipso in paragrapho notatum, alia plura id nimis evincunt. Ad cordis basin sat frequens morbosa pinguedinis collectio, et ipsum hujus visceris ad apicem haec locum habuit. Apud virum asthmaticum, in diaphragmate steatoma comparuit. Nec minus, diversas ad ventriculi plagas hoc idem se vitium obtulit. Systema biliosum in obesis haud raro adficitur, et concretionum calculosarum in hepate, sicut in renibus, apud illos repertarum, non exiguus est numerus. Intestinorum canalis ipsumque mesenterium, frequentem steatomatum sedem constituunt. Virum, optimo cibo potuique ac deliciis unice inservientem, ita pinguem evasisse, summus *Bataviae* quondam medicus vidit: ut abdomen proprium fasciis ad scapulas suspendere, mensae, ad semicirculum exsectae, adsidere debuerit, et omentum 30 libras penderet. Similia haud raro voracium cadavera ostendunt. Omentum, ad saccum herniosum susceptum, atque hinc inde concretum, sebaceam magis indolem ali-

quando assumit. Praegrandia peritonaeum steatomata concepisse est visum. Quemadmodum vero jam *graecus* historiae naturalis fundator, a nimio sebo, circa renes collecto, oves perire monuit: ita quoque urinifera haec viscera, pinguiore in homine, haud modo medio in sebo sepulta comprimuntur et languent; sed illorum quoque substantia omnis aliquando in adipem conversa fuit. Cum vero adeps, sub statu sanitatis, modo certis telae cellulosae in spatiis ac propriis a vesiculis secernatur; sub partium corporis etiam illarum, quae, exemplo cerebri, arteriarum, uteri, tubarum, hisce marsupiis carent, adfectione morbosa (quod jam §. 897. insinuavimus) tumores adiposae indolis, seu *steatomata*, haud raro nascuntur.

Ex tam diversa pinguedinis superabundantis sede non minus, quam ex viscerum, per illam, suis e locis expulsione, distortione, compressione, symptomata nunc haec, nunc alia, hic loci haud eruenda, ab illa debere produci, vel sponte intelligitur. Succincte admodum ac vere, hujus vitii effectus, antiquus de morbis chronicis scriptor *africanus* exposuit: « Indecens, inquit, difficultas patientes afficit: nam sequitur nimia ac superflua multitu-

do carnis, quae in pinguem prominentiam erigitur, cum tardo motu, atque gravatione, vel debilitate, et ex parvo gressu anhelatione, ac sudore, ut suo se corpore praefocari sentiant aegrotantes, quo neque levia ferre valeant vestimenta ».

§. 899. Pinguedinis nimiae, vel universalis, vel modo localis *origines*, multae quidem, sed certe haud omnes, cognitae sunt. Conducunt ad illas: temperamentum, ut vocant, phlegmaticum, — corporis, maxime juvenilis, foeminei, in atmosphaera temperata, humida, ciborum, potulentorumque magis nutrientium abundante sub usu, ac solius fere ventriculi tenore minus infracto, commoratio; laxitas, infirmitas per morbos, per venae sectiones copiosas, per haemorrhagias, lactationem diuturnam, per somnum protractum, per otium corporis, maxime post vitam antehac laboriosam, per imperturbatam animi quietem, per balnea tepida, per castrationem, per membri conspicui amputationem, per emphysema, inducta. Egregie haec antiquus *de medicina* scriptor *romanus* exposuit, dicens: « Implet autem corpus modica exercitatio, frequentior quies, unctio, et si post prandium est, balneum, contracta alvus, modicum fri- Causae.

gus hieme, somnus et plenus et non nimis longus, molle cubile, animi securitas, assumpta per cibos et potiones maxime dulcia et pinguia, cibus et frequentior et quantus plenissimus potest concoqui ». Sub utero gravido, vel a cessatione menstruorum, pinguedo nimia corpore interdum potitur. Quae, ad illustrandos hujus indolis effectus, a physiologis jam satis abunde exposita fuerunt: ea hìc loci haud repetimus; nemo est interim, qui homines plurimos, fere singulis licet his causis expositos, macilentos nihilominus incedere, — alios vero, sub victu omnino tenui, atque sub exercitatione corporis non minus quam animi quotidiana, ab infausta pinguedìnis mole haud posse defendi, ignoret. *Dispositionis*, haud intellectae, jure, haec, inter se contraria, eveniunt. Animalia domestica, neque senilia nimis, neque morbosa, obesitatis rationibus, vix non allatis, et (quas crudelitas hominum detexit) aliis, submissa, sine exceptione, ac paucorum mensium, quidquod breviore quoque, spatio, collecto ab adipe vix non suffocari, docet experientia. Quamvis autem, eximii quondam scriptoris *galli*, de pinguedine, assertioni, « ob animi pathemata multo vehementiora, hominem

non posse saginari», inhumana quorumdam anthropophagorum, captivos, praeter alia, vel per ipsam castrationem, saginandi consuetudo, contradicat; vix tamen, ubique terrarum, humani generis ad pinguescendum dispositio, pecudum illi aequiparanda esse videtur. *Lanios* atque *pistores*, ex atmosphaera, in qua degunt, vaporibus ad nutritionem idoneis gravida, magis, quam solis ab esculentis pinguefieri, cum utrumque genus hominum, lucroso vel annonae, vel carnium commercio, ac victu tam lauto, quam nutriente gaudere soleat, vix auderemus defendere. Qui dapes numerosas, quas provida natura, e regno tam animali, quam vegetabili petitas, vel ipso ex oleo, vel saltem ex principiis adiposis, muco ac lymphae commistis constantes, esurientibus offert, consideraverit; — qui haecce alimenta ab istis in chymum et in chylum, emulsionis animalis sub specie, conversa, vix ad sanguinem delata, et partim jam ab uberibus maternis in filiorum nutritionem secreta, sub forma lactis, butyrum, ab adipe modo parum diversum, secum vehere perpenderit; — qui ad organa certa, pro secernendo in textu celluloso, ac ipsis in ossibus longis, oleo animali constituta oculos

conjecerit; — qui adiposae hujus materiae utilitatem, necessitatem ad orbitas, ad mammas, ad manuum volas, ad pedum plantas, ad omentum, in memoriam revocaverit; — qui sanissimos infantes plerumque pinguescere, senes vero exhaustos, antehac obesos, adipem deponere viderit; — qui demum hominum pinguescentium vigentem ciborum adpetitum, nulla, sub istorum subactione, incommoda, et perfectam in omnibus salutem observaverit; — ille, nisi omnia nos fallant, generationem adipis a defectu plenae et perfectae nutritionis, cum viro claro derivare nullatenus poterit. An adeps, certum ad gradum, ob quotidiani dispendii defectum, auctus, tam ex *nervorum cutaneorum*, hac pinguedinosa in palude vix non suffocatorum, omnique fere sensu destitutorum, quam ex *systematis lymphatici*, tandem ab illo oppressi, retardato magis magisque officio, ultrò resorberi impeditus, morbosa pinguedinis symptomata producit? Ipse saltem hydrops, hoc modo haud raro nascitur (§. 748.); atque telae cellulosae nimius ab adipe infarctus, non multum hac retentionis serosae a specie distat. Quod non modo somnum inducit, sed et nervos obtundit, *lolium temulentum*, annonae

commistum, hoc saginationem animalium, quod nec antiquitatem fugit, promovet. Materiae, sub futura mistione, praeparatione, nutrientis, horreum, panniculus adiposus est: e quo, sub longa chyli novi penuria, ut hiberno certorum animalium somno, substantiae jacturam natura resarcit. Incitentur, per corporis aut animi commotiones violentas, per febrim acutam, mercurialium sub usu incauto, vasa lymphatica nervique sub adipe sepulti! et, renovata istorum actione, adeps vix non omnis e cutis granario resorbebitur, et, cum summo vitae discrimine, cruoris ad massam impetum faciet.

Quodsi nostrae, de *universali* pinguedinis per corpus diffusione, cognitio adeo vacillet: ut haec omnis, *circa excessum assumtorum, et excernendorum defectum* et, quod pejus est, specioso *dispositionis* sub titulo, circa qualitatem occultam, versetur; longe magis in obesitatis *particularis*, qualis nempe certis in regionibus, foeminae humanae ad mammas, ad nates, — domestica inter animalia, ovium ad caudas, endemica conspicitur, explicatione egeni sumus. Nec rationes, cur, corpore necdum praepingui, adeps nihilominus hinc inde ad basin cordis, aut in media-

stino, aut alibi, quin vitii istius suspicio esse queat, glomeratim colligatur ac hominem trucidet, intelligimus. Nec steatomatum genesis hucusque clara res est. Ad *ossium medullam* quod pertinet, et istius functiones non minus, quam morbi, magna ex parte nos latent. Quae saeculi ultimò elapsi physiologi huic medullae officia, ossa nutriendi, longiorum ex istis extrema, cartilagine obtecta, ut ad synoviae compositionem conferrent, penetrandi, ac demum haec magis flexilia reddendi, assignaverant; haec, recentiorum observatio, quod ossa tam foetus, quam avium multarum longiora, sine medulla subsistant, et quod istius morbi ac illi synoviae, inter se differant, rejecit. Haec igitur medulla, adipe subcutaneo subtilior magisque pellucida, in contextu ossium spongioso, ab interno periostio secreta, et a telae cellulosae vesiculis, in usus ignotos, detenta, excepto foetu, animali pinguiori copiosior, in cervis, sub venatione per canes protracta exhaustis, rarior, augeri non minus, quam resorberi solet. Quae vero membrana, subtili vasorum rete ornata, hanc medullam, in medio ossium longorum crassiorem, includit: ea, externo periostio, quamvis tenerior, in omnibus tamen simi-

lis, nervis quidem ipsa nullis instructa est; sed utrique certe periostio, ut sub laesione ac sub morbis diversis stimulari, incendi queat, irritabile ac sensile vasculorum, a quibus percurritur, principium abunde jam sufficit. Spongiosum medullae contextum, in ossis longi cavo expansum, posse cum ipso hoc osse, varios in sensus extendi, atque a materia coloris sanguinei, lymphatici, plus minus repleri, rachiticorum spina ventosa nos docet; eumdem vero et contrahi posse, ita ut medullam in se retineat, ejusdem ossis amputatio ostendit. Est vero, ubi, hac absoluta, sub rerum eventu facile sinistro, medullaris haec membrana, fungosa, quod et nos experti sumus, ossis e cavo luxuriet. Vasa medullae sanguinea, in rachiticorum ossibus, majoris fuisse diametri, pluries vidit illustris *Galliae* anatomicus. Non mirabimur proinde, in periostio *interno* non minus, ac in externo, sub contusione fortiore, fractura ossium; sub rachitide, syphilide, sub adfectione strumosa (scrophulosa), sub scorbuto, sub elephanthiasi, a congestione, confluxu cruoris ad haec vasa stimuloque majore, aut specifico, vel ipsis in ossium penetralibus, tam hydropem acutum et chronicum (*hydrosteon* vocavit

atque descripsit egregius *Bataviae* medicus), quam inflammationes, suppurationes, indurationes, erosiones, caries, ipsamque necrosin, quae singula tamen adcuratiore adhuc examine indigent, saepe produci.

Prognosis. §. 900. Potissima *prognosis* momenta, quae retentiones adiposas concernunt, in ipsa descriptione symptomatum, ex nimia pinguedine observari solitorum, jam §. 898. adduximus. *Hippocrates* quidem « illos, qui a nativitate valde sunt obesi, celerius mori, quam graciles », monuit; quamplurimos interim infantes, ad ubera pinguedine turgentes, — hac ipsa, in puerili aetate deposita, sanos vixisse conspeximus. Infantes obesos, ut alii praetendunt, facile strumosos (scrophulosos) fieri: nec hoc quidem tam saepe observare potuimus; majora interim illos, sub dentitione difficili, discrimina exspectant. « Obesos plerumque acutis morbis et difficultate spirandi strangulari, subitoque saepe mori, quod in corpore tenuiore vix eveniat », jam princeps *Romanorum* medicus edixit. Eodem scriptore monente, « si plenior aliquis, et speciosior, et coloratior factus est, suspecta habere bona sua debet ». Frequenter nimis pinguedinem,

telae cellulosae exulem, aquis copiosis haec loca cessisse, jam diximus; sed in multis hydropicis, steatomata immutata subsistunt. *Hippocrate* dicente, « si praeter naturam mulier fuerit crassefacta, in ventre non concipit; nam omentum crassum ac multum incumbens, os uterorum deprimit et genituram non suscipiunt ». His addit vir divus: « Si mulier a pinguedine uteros sibi laesos esse putet ad conceptionem; attenuato ipsam quam maxime et ad reliqua gracilem facito»! Quamvis autem foeminarum pinguium, quae uteris conceperint, exempla, et aliis et nobis non desint; ac licet fertilitatis, ab obesitate nimia, apud multas deletae, ratio, ab omenti pondere in utero desumta, omnino claudicet; in genere nihilominus verissima ubique gentium reperitur historiae naturalis, inter *graecos*, parentis incomparabilis, sententia »: animalia, scilicet, utriusque sexus singula, jam nimis obesa, *minus* esse fertilia. « Ac certe, inter plures fertilitatis majoris apud mulieres rusticanas, et pauperes, vitae laboriosae indulgentes, quam urbanas apud foeminas, luxuriae ac otio deditas, rationes, haec una ex potissimis est. Quasi secretio seminis simul ac adipis copiosior mutuò sese subver-

terent: tam homo, quam animalia coetera; pinguedine oppleta, generandi facultatem sibi indies imminui percipiunt. Subsistente coeterum, uxorem inter et conjugem, pinguedine nimia et vix non montano abdomine, haud pauca foecundi coitus obstacula occurrunt: quae ratio, praeter illam, quod plurimus adeps nervos genitalium non minus, ac alios, obtundat, ac rarius ad venerem excitet, obesorum matrimonia fertiliora esse impedit. Pueros a pinguedine nimia facilius, quam adultos, liberari, hoc exercitii, ab illis constanter suscepti, ac tranquillitatis, hilaritatis animi potius, quam artis medicae, auxilio, contingere credimus. Haud raro pinguedinem nimiam, telae collulosae exulem, aquis haec loca cedere, jam diximus; quidquod in ipso hoc hydrope succedaneo, adeps, illis in locis, non semper omnis disparuerit. In multis hydropicorum cadaveribus, steatomata intacta subsistunt. Quid medullae in ossibus superabundantiam, paucitatem, defectum, aberrationem a normali subesse significet, quidque malorum exinde resultet? haec, etsi momenti non exigui esse supponamus, hucusque nos fugiunt.

Therapia. §. 901. Frequentior medicis, *maciei*,

quam *pinguedinis* nimiae impugnandae, offertur occasio. Atqui, dum agricolae, animalium domesticorum saginationem, sub spe certi eventus suscipiunt, ac alimentorum, experientia diu comprobatorum, adminiculo, breviore tempore absolvunt, — vel etiam, nisi propria utilitas vetaret, perfectum jam opus, opposita sub methodo, facile destruerent; doctior longe medicorum coetus, nec maciei, nec obesitati hominum, tutò, citò atque jucunde tollendis, ex allata jam ratione (§. 899.), aeque parem venditare se potest. « Pingues, qui graciles fieri volunt, inquit *Hippocrates*, omnes labores jejuni facere debent, et cibos assumere anhelantes adhuc ex fatigatione, et non refrigerari, praepoto vino diluto, et non valde frigido, et obsonia praeparata assumere ex sesamis, aut condimentis hortensibus, et aliis hujuscemodi. Sint autem obsonia pinguia quae offeruntur. Sic enim a quampaucissimis impleri poterint. Sed et semel in die cibum sumere, et illotum manere, et stratum durum habere, et nudum deambulare oportet, quantum ejus maxime fieri potest ». Potissimus *Romanorum* de medicina scriptor, haecce vestigia et alia sequitur, dicens: Extenuat corpus aqua cali-

da, si quis in eam descendit, magisque si salsa est; in jejuno balneum, inurens sol, et omnis calor, cura, vigiliae, somnus nimium vel brevis vel longus; lectus per aestatem, terra; hyeme, durum cubile: cursus, multa ambulatio, omnisque vehemens exercitatio, vomitus, dejectio, acidae res et austerae, et semel die assumptae, et vini non perfrigidi potio jejuno in consuetudinem adducta ». Quodsi igitur veteres, istis, et foeminarum speciosarum blandientiumque in viros imperium, ut tyrannorum sui temporis in populos furiendi modum, atque triremes, superaddidissent; nihil omnino, quod adipem nimium ipsamque ossium medullam tam avertere, quam omnem consumere potest, omisissent. Curae praecepta, *hippocraticis* fere similia, jam laudatus de morbis acutis et chronicis scriptor *africanus*, et quidem in speciali de polysarcia capitulo, tradidit, hisque artis subsidiis, gestationem plurimam, equitationem, navigationem, natationem in aqua maris, lectionem alta voce susceptam, cursum, frictiones siccas, aspersionem cutis, a balneo, cum sale, volutationem in palaestra varia, luctationem etc. superaddidit; phlebotomiam vero, ab aliis propositam, ut mentis delirae commentum, rejecit.

Sed et crudeliora, nisi tentata, saltem proposita fuerunt. Medicos, *Apronii* filium, adipe exciso pondere levasse, refert *romanus* historiae naturalis scriptor. Adipem e mammis exscindendi methodum, vir *graecus* docuit. *Arabistae*, non modo adipem nimium mammarum auferendum, sed ad ponderosa nimis, ac umbilicum versùs pendentia ubera relevanda, operationem quoque chirurgicam consuluerunt. *Lacedaemonum* filios pinguescentes aut jam obesos, praeter alia subsidia, et virgis caedi, ephori jusserunt. Virginum sacrarum coenobia subsistunt, in quibus sodales novitiae, ubera nimis conspicua, thoracibus angustis et rigidis, ad jugulum usque extensis, inclusa, arcte tenebantur comprimere. Sic et foeminae *romanae* quondam, ubera, ne volumen ingratum adquirerent, machinae concavae levioris ope, coercere sueverunt.

Haec antiquitatis, ad praecavendam aut auferendam pinguedinem, conamina, recentior aetas divitiis haud adeo multis locupletavit; et non injusta viri quondam celebris *Lipsiensis*, hanc usque in diem, querela est: quod pingues quidem homines aliqui, sub victu *pythagorico*, aliisque

austerioris diaetae sub regulis, superfluum adipem tandem deposuerint; sed, quod vix ab isto, sub magna virium jactura, liberati, dum victui modo quidquam lautiori, pro necessitate, indulsissent; post breve tempus, in majorem pristinâ pinguedinem, aut, nisi haec repullulasset; in leucophlegmatiam misere inciderint. Quare non omnis devictae, hanc vel illam per methodum, pinguedinis historia, nisi et illa, intactae ac satis constantis, a cura adhibita, valetudinis accedat, magni est ponderis. Sic architectus, ut legimus, a multa pinguedine oppressus, cum *acetum vini*, aliorum consilio, largiter ac diu hausisset, in cardialgiam, ac rebellem in vomitum, tandem letalem, incidit; post obitum vero, scirrhosam ventriculi duritiem anatomico obtulit. Sic juvenem atque speciosam *Insubriae* matronam novimus, quae, dum se indies corpulentiorem fieri, ac formae elegantiam hoc modo imminui animadvertisset, alimentis consuetis pro magna parte renunciavit, corporis exercitia omnis generis instituit, simulque, dum sola esset, acetum copiosum quotidie hausit. Post annum, hoc sub regimine transactum, formae quidem elagantia, sub ad-

plausibus amicis, redire, ac pinguedo non parum imminui visa est; ast vero tunc pallidiorem se reddi, a paucissimis licet esculentis mox stomacho gravari, cibos, quos antehac adpetierat, adversari, tristitiae insolitae ac hysterismi, sibi hucusque incogniti, symptomata experta est. Aegra tunc proprii culpam erroris, ut homines solent, in coelum conjiciens, a tenero conjuge *Neapolim* conducta fuit, et hac in metropoli, noctes vigilando, dies vero, loca regiae urbi vicina percurrendo, eodem victus sub regimine, transegit. Paucis hoc modo mensibus absolutis, de pristina corporis gracilitate gratulabatur sibi infelix; vix autem in patriam redux, celeriter ea emacrescere, tussi sicca laborare, febricitare, ac tandem, sub sinistri thoracis ardore, dolore punctorio, respiratione difficili, anhelosa, multum e pulmonibus sanguinem rejicere cepit. Varia tunc artis subsidia in usum ducta fuerunt; sed morbus, febris lentae, ac phthisis pulmonalis sub forma incedens, aegram per septem jam menses, sub sputis, aspectu purulentis, copiosis, cruore saepius tinctis, sub sudoribus nocturnis, ut vocant, colliquativis, sub exacerbatione, quovis nycthemero, duplici, ac tanta simul sub macie

tenuerat: ut medicus celebris et in arte salutari exercitatus, vitae miserae finem, paucos post dies instare, adfines adverterit. Tali sub rerum positione, cum pulchram vix *Italiam* salutassemus, consilia quoque nostra efflagitata fuerunt. Principalis quidem hujus morbi occasio, tunc medicum ordinarium, — hinc nos quoque, latuit; etsi vero enarrata illius phoenomena, primo sub intuitu, de phthisis pulmonalis ulcerosae summo jam gradu testari viderentur; longitudo tamen morbi, in aetate, qua tabes pulmonalis decursu longe celeriore absolvi solet, corporis structura, huic morbo haud multum favens, ac certa, nec facile describenda, aegrae physiognomia, a communi phthisicorum illa diversa, fecerunt, ut, pro nostro judicio hoc de morbo exponendo, aegram ulterius, et quidem quatuor aut quinque per dies, ac horis diversis observandi occassionem nobis expeteremus. Haec nostra circa tanti morbi diagnosin haesitatio, effectum, quem praevidere haud potuimus, scilicet ut medicus aegrae illustris ordinarius, eamdem illico desereret, ac nobis, de morte illius instante dubitantibus, curandam relinqueret, produxit. Animo, tam hac a scena, quam ab infeli-

ci matronae positione, non parum commoti, si quid esset consilii, id in fida eorum, quae morbum praecesserant, relatione quaerendum esse, intelleximus. Hanc ipsam, cum aegra jam nimis exhausta esset, tenerae ejusdem amicae obtulimus, atque hoc sincero e fonte historia morbi, hucusque esposita, fluxit. Seposito igitur adparatu pharmaceutico, spem, si quae superesset, omnem, in adaequatam ac blandam corporis aridi et exsucci nutritionem collocandam esse, putavimus. Nutricis sanae in ubera, nisi dyspnoea, illorum suctionem, — ventriculi vero imbecillitas, lactis usum exclusissent, fiduciam hìc omnem posuissemus; atque hinc, illius loco, ad juscula e carnibus gallinae maturae, testudinis, paucorumque cancrorum fluviatilium parata, commisto simul ovi recentis vitello, dimidium ad vasculum quovis bihorio sorbenda, nec non ad enemata hujus indolis, quater in die, aliquas ad uncias, ano injicienda, confugimus. Mense necdum elapso, aegram sub tali medendi ratione, et mitius febricitare, et sudores nocturnos magis moderatos experiri, et sputa pauciora facilius rejicere observavimus. Post sex hebdomadas, sudores nocturni cessarunt, febris modo sèmel in die,

satis mitem in modum, exasperari, dyspnoea evanescere, ac sputa melioris notae prodire ceperunt. Quare nunc, praeter jusculum, bis in die, infusum corticis chinae aquosum et frigidum, tres circiter ad uncias hauriri consuluimus. Progressu temporis, dum aegra, corticis, ita praescripti, usum absque ulla respirationis laesione pertulisset; ad ejusdem decoctum, — ac isto per alterum mensem porrecto, omnique febre cum tussi et sputis suspectis fugata, cum ciborum adpetitus, ingestorum subactio, ac ipsa tandem menstrua, multis jam a mensibus suppressa, redivissent; martialium mitiorum, atmosphaerae liberioris, ac debiti exercitii corporis ad usum, cum tanto quidem fructu ascendimus: ut aegra, anno curationis medicae vix elapso, huic ipsi renunciare, ac ad confirmationem illius, iter per *Galliam*, *Angliam*, atque *Germaniam*, laeta suscipere ac exequi potuerit. Huic tandem matronae, in *Italiam*, post annum, reduci, pinguedo quidem aliqua, sed, sub regimine vitae, ejusdem collectioni opposito, moderata, et habitus corporis firmus rediverunt.

Plura aceti, foemineo imprimis a sexu, ad subigendam pinguedinem, infelici cum

exitu adhibiti exempla, a nobis observata, consulte hìc praeterimus; ut igitur, si « instar omnium medicamentorum, adversus obesitatem, *acetum* esse *squilliticum* », conspicuus *Galliae* quondam archiater asseruerit; has laudes, concessa licet aceto, copiose ac longum per tempus propinato, in dissipanda pinguedine efficacia, ob perniciosos tandem hujus remedii, imprimis a squillae marinae superaddito illi principio, in organa, corporis reproductioni praefixa effectus, nequeamus dividere. Ex istis interim, et ex eo, quod illa, quae plenam et perfectam nutritionem *destruunt*, pinguedinis collectioni contraria sint: non tam a defectu, quam a superabundantia succi nutricii laudabilis, ac ab ejusdem a tela cellulosa ingurgitatione ultra vires peracta, nervorum et systematis lymphatici libertati nimis contraria, voraces et otiosos, vel et inclinantes, prae aliis, in saginationem homines facile pinguescere, docemur (§. 899.).

Materiam, consumendi adipis, nullam *pure* magis capacem esse, eximius quondam *Galliae*, de pinguedine scriptor, defendit; hunc interim effectum, a nemine negandum, *febri* magis, praecipue lentae, quam *puri*, istius sub imperio geni-

to, adscribere, a validis rationibus inducimur.

Saponem purum, maxime *hispanicum*, quod nempe ille oleosa, pinguia, resinosa, quam optime penetret sibique commisceat, chemico prorsus et nato ad alembicum ratiocinio, ad solvendam quoque in hominis vivi adiposo panniculo pinguedinem, tam utilem fore, ut, uncia ejusdem dimidia, per aliquot annos quotidie ore assumta, corporis obesi pondus, ad quartam sui ponderis partem imminuere valeat, dixerunt. Saponis interim qualitas, donec longinquas ille adipis sedes attigerit, varie subacta, mutata, sicut solvendis renum aut vesicae calculis impar hucusque fuit: ita quoque obesis haud aliter, quam ciborum adpetitum prosternendo, corporis pondus imminuere, et copioso atque diuturno sub usu, sanitati eorum non parum ominosa fieri potest.

Etsi vero « corporibus humida carne praeditis, docente *Hippocrate*, famem, quae corpora exsiccat, inducere conveniat »; et quamvis « abstinentia ciborum, obesos cito et secure curatos, multosque ad triremes, vel hostilem in carcerem detrusos, hoc tenui victu graciles et emaciatos evasisse », compererit vir quondam

clarus; nec his tamen conaminibus, nec exercitationibus corporeis atque laboribus, nisi caute, ac sensim sensimque initis, pericula, illis a pinguedine saepe majora, ubique desunt. Nec minor difficultas premit illa, quae potentius vomitum (haud sine apoplexiae discrimine), aut alvum evacuando, non modo pinguedini nihil detrahunt; sed vires, jam nimis languentes, magis dejiciunt, ac, nisi et ventriculus hanc atoniam dividat; eumdem, ut rejecta, non sine usura resarciat, invitant.

Ex dictis, quam parum ars medica in curanda *obesitate provecta*, hucusque profecerit, elucet; et nisi ipsorum incuria *pinguescentium*, et quotidiana amicorum de prospero istorum aspectu congratulatio, eosdem, ne infido vitae generi renuncient, medicamque opem, quo tempore hanc ferri liceret, implorent, inducerent, et quivis ex illis *Horatianum* illud, » *Introrsum turpem, speciosum pelle decora* » esse, praeferrent; rarioris medicorum, sicut in hydrope inveterato sanando, ita in corpulentia saginosa tollenda, felicitatis, non deforet justa exprobratio. Interim nisi inexplicabilis multorum, sub victu parco ac vita laboriosa, in pinguedinem nisus obstet; ea, quae Veteres, ad praecaven-

dam non minus, quam ad dissipandam, quae necdum omnem telae cellulosae corporis elasticitatem delevit, obesitatem, subsidia, etiam mitiora, commendarunt, sufficiunt.

ORDO VI.

RETENTIONES HETEROGENEAE.

§. 902. Divisioni, a nobis §. 696 promulgatae, fideles, retentiones, *aereas*, *serosas*, *mucoso-lymphaticas*, *cruentas*, atque *adiposas* hucusque consideravimus; superest igitur, ut suum et *heterogeneis* locum hìc adsignemus. Talis autem hujus ordinis epischesium indoles est: ut partem illius vel maximam, *Chirurgia* sibi vindicet, et ut reliqua partim cùm foro medico dividat. De primis igitur, nostri non est agere, qualia sunt: corpora peregrina, partibus ab extus admota, illapsa, impacta, infixa, insecta, larvae, vermes, in naribus, sinibus frontalibus, auribus, nidulantes, gordius medinensis, pulex penetrans, concretiones ad articulos, tophaceae, calcareae etc. Ad retentiones heterogeneas, curae medicorum committendas, praeprimis illae *vermium*, *bilis*, *faecum intestinalium*, et *concretionum calculosarum* pertinent; quamvis iterum hae ultimae, saepe nimis et expertarum ope- Transitio.

ram manuum sibi expetant. Cum vero medicae artis praecepta potissima, quae *vermes* et *calculos* respiciunt, tradenda hic nobis assumimus; ante omnia, lectores praevenimus: nos, lege brevitatis, nostro huic operi praescriptae, utrumque hunc laborem, utpote nostris temporibus, vel ab *historiae naturalis*, vel a *chemiae* cultoribus, tam glorioso successu peractum, ne manus, etsi haud prorsus illotas, in messem alienam mittamus, non ultra *machaonicae* artis confinia esse extensuros. Celare interim (et absque utriusque scientiae divinae injuria haec dicta sint!), quod gigantei omnino, tam *naturalis historiae*, quam *chemiae* progressus, arti salutari, testudineo semper (nec etenim aliter licet) passu incedenti, beneficia, tantis laboribus correspondentia, hucusque, eheu! non subministraverint.

ORD. VI. GEN. I.

RETENTIONES HELMINTHICAE.

§. 903. *Italiae*, quod prima fuerit, quae, sicut scientiarum omnium, ita et *helminthologiae* facem in Europa accenderit, — *Germaniae*, quod, prae aliis regionibus, hujus ultimae doctrinae lucem mirifice adauxerit, honor et gloria! Omni quidem aevo, animalcula viva in corporibus animalium vivorum observandi, cuivis se obtulerat occasio; sed magna *insectorum*, *larvarum*, *rerum* adeo *inanimarum*, hic fortuitò, illinc dolose rejectarum, vel hac, vel illa in corporis parte repertarum, ac *vermium* inter se confusio, millenis ab annis regnaverat, et firma nimis, partim in animo hominum circa illa, quae visum ipsa fugiebant, indifferenti, partim in microscopiorum defectu, partim vero in fraude multorum inexhausta, fundamenta posuerat. Tam densas caligines, *historia naturalis*, pro sua dignitate exculta, dissipavit, et vobis, hac luce jam dotatis, eorum, quae ista satis illustravit, ultra confinia

Helminthologiae pristinae confusio.

medica prosequendorum necéssitate nos dispensat. Ad potissimorum nostri aevi helminthologorum, *Rudolphii*, *Bremseri*, opera, ne plura, quam oporteat, quae celebres hi viri nostrique amici jam abunde docuerunt, repetendo, hujus moles libri ultro, quam par est, augeatur, hìc provocamus.

Generalia de vermibus.

§. 904. Praesuppositis igitur in illis, qui medicinae se studiis voverunt, divinae illius scientiae principiis, modo eorum, quae vermes, in corporis humani aut *visceribus*, aut *partibus aliis* repertos, in longum descriptos ac delineatos concernunt, memoriam hic loci injicimus. Hos nempe hospites solos, ut *sibi inquilinos*, nec aliorum animalium illos, ab istis diversos, pro suis hominem admittere, multae rationes docuerant. Quodsi autem virorum celebrium observatio recentior, animalia, post triduum ab esu vermium, nequaquam suorum, mactata, eosdem adhuc vivos in suis intestinis obtulisse, hanc assertionem infirmare videatur; altera observatio, quod scilicet et alia, quam vermes, animalcula, in hominis vivi tubo intestinali *per breve tempus*, *nec tamen longiorem per moram*, ut inquilina homini, vegetaverint, virorum clarorum doctrinam necdum adeo subver-

sam esse docet: ut, licet populi ichthyophagi non ubique magis ac alii, vermibus abundent; humanorum tamen originem vermium ex esu peregrinorum, cum veteribus denuo admittere cogamur. Orbis terrarum nempe dominus, *homo*, dum suam in animalia vix non omnia tyrannidem superbus exercet: aliis is ipse, et quidem abjectissimis, *insectis*, scilicet ac *vermibus*, ut servus et pabulum, constituitur. Cum vero insecta innumera, corpus humanum, quasi praedam nobiliorem parumque munitam, non minore astutia, quam ferocia insequuntur, circumstrepunt, lacessunt, prehendunt, atque armorum, ab ipsa natura concessorum, ope, rodunt, pungunt et sauciant, quidquod, futurae progeniei sollicita, hanc ipsam, tam vulnusculis inflictis, ulceribus, quam antris ac sinibus, naturalibus, morbosis, *larvarum*, *nympharum*, *ovulorum* sub specie, ad plenam maturitatem evolvendam, excludendam, insinuant atque committunt; si tamen pediculum, tam communem, quam pubis, nec non acorum exulcerantem et scabiei excipias; insecta reliqua, Europaeis peregrina sunt, ac modo escam quaesitura, habitaculum constans apud ipsos figunt. Sic, in narium anfra-

ctibus, speciatim in sinu frontali, oestrus ovinus, — sic larva muscae cibariae, per ventriculum, per anum excreta referuntur; sic exigua insecta, per aerem volitantia, saepe ad pulmones inspiramus; sic, cum aquis impuris aliquando (etsi fraudes hominum, fucum facile in his faciant) foetus ranarum, hirudines, lacertulas, et nymphas muscae pendulae, aut etiam scolopendras, carabum et alia insecta insolita protulisse narrantur. Sic acorum equinum nos ipsi, ex aure pueri summopere dolente, vivum, *Ticini*, coram nostris auditoribus, extraximus, quae tamen singula, ab extus et per accidens corpori admota, ingesta, quin se ipsa in eodem *propagaverint*, vel sponte, vel per artem, rejecta fuerunt.

Impostorum quidem his in rebus fraudes, quibus viris, etiamsi doctis, non absque gravi famae eorum jactura, imposuerint, satis jam notae sunt; juventutis interim medicae interest, illarum, contra nos ipsos tentatarum, exemplo, quò magis sibi caveant, edoceri. Mox a nostro ad academiam *ticinensem* adventu, vir juvenis, pro minoris ordinis chirurgo se exhibens, cum ampulla, alcohole, et verme, ut asserebat, incognitae indolis, a muliere per

alvum deposito, repleta, nos accessit, et istum, pro sex aureorum pretio, rarae generositatis sub specie, nobis obtulit. Subridentibus nobis, vir iste, hunc vermem, vix a sui rejectione, adhuc vixisse, et, coram se ipso, per aegrae cubile reptasse, sancte asseruit. Cum nullum de peregrini hujus hominis fraude nobis dubium supermansisset; his nos mercibus haud. indigere, impostori breviter respondimus. Hic nunc ad alterum, et quidem celebrem, ac de historia naturali optime meritum, sed fraudis humanae, ac helminthologiae minus expertum virum conversus, eumdem facilius decepit. Instituto posthinc examine, corpus in alcohole suspensum, emtor incautus non modo pro *verme* agnovit, sed *Physis intestinalis* nomine insignivit, delineari illud et aeri incidi, tabellamque pulchre incisam, dicto sub nomine, operibus committi curavit, eamque venerato inter Europaeos viro *anglo* dedicavit. Hic scriptorem, juste celebrem, sed nimis credulum, exspectavit alterius, aemuli, malignitas: qui *Physin intestinalem* viri sibi odiosi, *nihil aliud, quam pulli gallinacei oesophagum esse*, fraudis, proprio forsitan jussu susceptae,

haud ignarus, tam publice quam inimice docuit[*].

Quemadmodum vero nec vegetabilia, nec animalia coetera, ubique terrarum prosperant: ita et vermes hominis, quamvis, ut ipsum hoc animalium genus, quovis sub coelo proveniant; *specierum* tamen suarum respectu, hac in regione, *quasi endemice* abundant; in altera, rarescunt; in tertia, demùm, vix unquam apud *indigenos*, occurrunt et, qua hucusque destituimur, non exigui ponderis foret, perfectior *topograhia helminthica*. Sunt adeo, et quidem haud pauci, qui mediis in provinciis, ab omnis fere generis vermibus obsessis, istorum nunquam imperio subjaceant, interea ac integrae familiae, eodem vitae sub regimine, ab illis, jure *quasi haereditario* instructis, satis defendi haud queunt. *Taeniam*, in una certaque familia, domu hac, quasi endemicam, non raro observavit egregius *Germaniae* helminthologus. *Goettingae*, ut celebris historiae naturalis scriptor refert, atque nos ipsi observavimus, *ascarides lumbricoides* communissimi sunt; *tricocephali dispares* haud raro comparent; *oxyuri vermiculares* minus frequentes sunt; *taeniae* vero, nisi in peregrinis, hac in urbe commorantibus, ra-

rius occurrunt. Talia exceptionum exempla, hominum *aetates* et *sexus* haud raro offerunt: ita ut, qui, adhuc puer, copiosis a vermibus obsidebatur; in aetate virili, aut senili, saepe eisdem omnino careat. Sexum sequiorem ,vermes, in juventute, praediligunt; sed et ipsae vermium species diversae, tam aetatis, quam sexus distinctionem observant: ita ut *taeniae*, adultos, — *ascarides*, infantes ac pueros, magis occupent. Nulla tamen, et in istis, regula sine exceptione est: ut et ipse uterus, foetum, a quacunque vermium specie, non semper satis custodiat. Haud aliter vermes, quam insecta haec vel illa, et plantae parasiticae, certis in annis potissime, non pro voto fertilibus, magis, ac in aliis, multiplicantur, laetius crescunt, et *quasi epidemice* humanis corporibus, infinito propemodò numero, potiuntur. Quaecunque vermium species, habitaculum, humano in corpore adcommodum atque tam propriae, quam suorum nutritioni, evolutioni, propagationi, idoneum usurpat; atque hoc, vel angusto, vel sat amplo in domicilio (nunc solitaria, nunc socialis, — hìc, organis modo unius, modo utriusque sexus, — illinc, genitalibus, hucusque incertis, instructa, in visceribus

plerumque aut ovipara, aut vero vivipara, — hìc, motu, ad sensus, nullo, illinc, ope fibrae muscularis, aut certe aequivalentis, extensionis, incurvationis, torsionis, sinuationis, contractionis, — in aliquibus ad exsiliendum, et ad partes, etiam dissitas, proserpendum idoneo praedita, — nervis, exceptis modo paucis speciebus, ut potiores helminthologi, saltem hucusque, asserunt, non donata) vitam, fili dubii, aedis electae domino vel prorsus absconditam, aut non importunam, vel adeo ingratam, adperte hostilem, ac propriae domus in ruinam, nullo vero in casu, quod sciamus, possessori suo utilem, ducit.

Vermium divisio.

§. 905. Simplicissima vermium corporis humani *divisio*, ex illa locorum, in quibus hi parasiti habitant, petitur: atque haec loca illis, vel *intestina* vel *partes* quaevis *aliae*, offerunt. Altera usurpatorum istorum distributio, successu temporis, pro ratione factorum in historia naturali progressuum, facile commutabilis, helminthologorum systemata sequitur. Inter multa temporis acti, virorum, §. 903. laudatorum, illa, hucusque certe perfectiora sunt. *Familiae vermium quinque* (*nematoideorum*, scilicet, *acantocephalorum*,

trematodorum, *cestoideorum*, et *cysticorum*) ab hisce scriptoribus admissae, humani corporis hospitium haud singulae subintrant; aut saltem, vel erroris, vel fraudis suspectae, *pseudohelminthorum*, aut dubiorum, aut fictitiorum, imposito sub nomine, examen, quò vel hocce, vel ordinis adeo distincti, honore et ipsae tandem potiantur, repetitum atque rigorosius exspectant.

Helm. nematoidei.

Ac *primam* quidem (*nematoideorum*) ad familiam, helminthi, « corpore tereti, elastico, crassitie nunc aequali, nunc parte anteriore, vel posteriore, magis aut minus, pedetentim aut subito, acute aut obtuse deficiente, tractu intestinali hinc ore, illinc ano, terminato, individuis tam masculis, quam foemineis instructi », revocantur.

Filaria.

Ad primum hujus ordinis genus, *Filaria*, « corpore tereti, elastico, subaequali, ore orbiculari, genitali masculo, spiculo simplici donata », pertinet.

Hujus generis species, in homine hucusque detectae, nec dubiae, sunt:

F. Medinensis.

1°. *Filaria medinensis*, « longissima, cylindrata, elastica, fere aequaliter crassa, capite attenuato, ore minimo, circulari, cauda maris, medium sui finis ad locum, genitali spirali, prominente, subu-

lata, inflexa, foeminae semitereti, acutiuscula, incurva praedita, in hominis tela cellulosa subcutanea, praesertim pedum, in regionibus tropicis figi solita ». *Brems*. Tab. IV. Fig. 1.

Tricocephalus. 2°. *Tricocephalus;* « corpus teres, elasticum, parte antica capillari subito in crassiorem transeunte. Os orbiculare, genitale masculum simplex vaginatum ».

T. dispar. *Tricocephalus dispar* R., « parte capillari longissima, capite acuto, corpore magis spiraliter involuto, foeminae subrecto, vagina penis obovata ». *Brems*. Tab. I. Fig. 1—3. Plerumque in *coeco* intestino hominis hic vermis, vulgatissimus, habitat. In parte inferiore quoque *ilei*, cadaver puerperae, eumdem viro eximio obtulit; atque tam summus quondam *Italiae* anatomicus, qui primus vermem detexit, quam celebris historiae Entozoorum naturalis scriptor, hunc tricocephalum in tenuium intestinorum cavo repererunt; nec tanta certe valvulae ad colon resistentia est, quin vermis ille tenuis, eidem sese insinuare, et hanc sibi portam adperire bene queat. Plerumque istius helminthi proboscidem osculo glandulae cujusdam Peyerianae, aut folliculi mucosi immersam observavit vir celebris. Effectu magis, quam

causa, hic vermis, in epidemia, *gallos* inter milites, *Goettingae* quondam regnante, abundantissimus fuit.

3°. *Oxyuris;* « corpus teres, elasticum, parte postica (foeminae) subulata. Os orbiculare. Penis vaginatus ». *Brems.* Tab. I. Fig. 6 — 12. Oxyuris.

Oxyuris vermicularis Brems., « capitis obtusi, membrana laterali utrinque vesiculari, cauda maris spirali, obtusa, foeminae subulata, recta ». In *recto intestino*, imprimis sub tenera aetate, sed, ut probe novimus, etiam in adulta, plerumque residet. *Gregales* vel maxime sunt hi vermiculi, ac eorum subinde *conglobata* in unum *multitudo*, — nec minus insignis, et primo vere, ut videtur, major, quam autumno, *fertilitas, petulantia* est. Quibusdam in regionibus rariorem esse hunc vermem, dicitur; sed certe eumdem et in *Germania,* et in *Italia,* et in *Rossia*, nos ipsi frequenter reperimus. Non tam constans oxyuri vermicularis in ultimo intestino sedes est, quin eamdem aliquando cum alia commutet. In teneris puellis, propinqua hic vermis saltatorius interdum *genitalia externa*, et urethram adgreditur, exstimulat, albi speciem fluoris exinde provocat, atque haud raro ad ona- O vermicularis.

niam tandem invitat. Hac e sede tamen subinde per urinam abluitur. Ex nostris auditoribus unus, ad foeminae vaginam oxyuros vermiculares reperiit; nec aliorum, ipsiusque jam *Hippocratis*, hac de re exempla desunt. Post gravissimum typhüm, a vindobonensi puella nobilissima, septem annorum, feliciter superatum, sub urinae examine, triginta circiter istorum vermiculorum, ad vitri fundum, adhuc vivos, deteximus, et per chartam emporeticam a lotio separari curavimus. Negotiis distracti, hos oxyuros, pyxidi commissos, tertia modo die accuratiori examini submisimus. Mortem quidem pars plurima eorum jamjam subiverat; tres interim ex istis, sine quovis alimento, in loco tam sicco supervixisse, non sine admiratione conspeximus. Ad ipsam *vesicam urinalem* ascendisse hos vermiculos, diaria medica loquuntur. Immensa horum vermiculorum copia in intestinis infantis, vix utero exclusi, et cui funiculi umbilicalis portio necdum deciderat, detecta fuit. Vermium similium catervam e ventriculo per vomitum rejectam fuisse, *Angliae* societas medica nos docuit. Simile et nobis, *Vindobonae*, anno 1802, in puero exemplum oblatum est. In alio puero, a crudeli car-

dialgia enecto, ventriculum ab hisce vermiculis, eidem adhuc adhaerentibus, obsessum conspeximus atque *viennensi* museo pathologico commisimus. Haud interim celandum est, saepenumero et larvas muscarum, et articulos taeniae, et alia, hisce pro vermiculis, venditatos fuisse. Oxyuros copiosissimos, sub antiquo *ascaridum vermicularium* nomine, inter ventriculi oesophagique membranas, cystide inclusos, observatos fuisse refertur.

4°. *Ascaris;* corpus teres, elasticum, utrinque attenuatum. Caput trivalve. Genitale masculum: spiculum duplex ». Ascaris.

Ascaris lumbricoides, « capite nudo; corpore utrinque sulcato, cauda obtusiuscula ». *Brems.* Tab. I. Fig. 15—17. Vulgatissimus atque oviparus hominum hic vermis, *nec tamen, nisi a morte, elasticus*, primam abdominis contignationem sibi quidem vindicat; sed aliam is nullam excludit. Longa interdum itinera, ad superiora non minus, utpote ad ductum pancreaticum, choledochum, vesiculam felleam, ad ventriculum, oesophagum, quam ad inferiora, non renitente coli valvula, usque ad ani confinia, rependo instituit. A duodeno, usque ad rectum intestinum, omnem hujus tubi alimentarii tractum his A. lumbricoides.

vermibus et stercore plenissimum in viro vidimus, qui ticinensi nosocomio illatus, altera mox die, sub clamoribus altis et continuis dirisque convulsionibus periit. Octoginta hujus indolis vermes, unum in glomerem convolutos, sub febre acuta per alvum expulsos, observavimus. A morte, ut jam innuimus, totus rigescit hic vermis.

Strongylus. 5°. *Strongylus;* « corpus teres, elasticum, utrinque attenuatum. Os orbiculare vel angulatum. Apex caudae masculae terminatus bursa penem emittente ».

Str. gigas. *Strongylus gigas;* « capitis obtusi, ore papillis sex, planiusculis, cincto, bursa maris integra truncata, cauda foeminae rotundata ». *Brems.* Tab. IV. Fig. 3—5. Non modo animalium diversorum, sed et humanis in renibus, vesica, hi vermes reperti fuerunt. Exempla illorum aliqua in egregia *Entozoorum, seu vermium intestinalium historia naturali,* et in ejusdem helminthologi *Entozoorum synopsi,* reperimus. Strongylum gigantem, suo jam tempore, in rene canis detexit, ac delineari curavit, summus *Italiae* simulque eloquentissimus medicus. Filius, natu minor, *Franciscus,* praematura, eheu! morte nobis ereptus, duos eorumdem, *Ticini,*

in canis vesica urinaria, vivos reperiit nobisque anatomice perlustrandos commisit. In emaciato sene, ut legimus, vermes duo, ulnae ad minimum longitudinem habentes, rubicundioris coloris, aquoso liquore scatentes, similes omnino illis, quos, ex cane desumtos, dissecuimus, detecti fuerunt. Interim non omnis vermis, ex vesica, maxime foeminea, forsitan expulsus, hocce pro *strongylo* habendus est. Intestini colon, vesicae urinalis virilis, fundo exeso, concreti, bina exempla propria descripsimus, et cum et flatus, et excrementa, his in casibus, cum urina, per urethram fuerint expulsi: siqui ascarides lumbricoides, quidquam majores, simul per illam rejecti fuissent; facile hi, ab inexpertis, minore coeterum therapiae, quam diagnosis errore, pro *strongylo gigante* declarari potuissent.

De helminthis, quorum sedes est in *tuberculis aneurysmaticis* ad canum oesophagos et arterias magnas, sicut ad equorum, asinorum, et suis *Tujasu* aortas, arterias meseraicas superiores, rarius ad arterias coeliacas, et quos vermes pro *strongylis armatis minoribus*, vel pro *strongylis triconocephalis* agnoscit *Rudolphi*, — vel qui suum domicilium helmin- Hamularia?

thi bronchiales ad glandulas figunt, — de his omnibus (eoquod primi ex dictis, in *homine* necdum reperti fuerint, — quod secundi, humano in corpore modo semel *Treutlero* occurrerint, — maxime vero, quod utrorumque symptomata non minus, quam cura, hucusque nos lateant) plura hìc non referimus. Ut specimen nematoideorum *dubium*, addenda his est *ha-*

Hamularia? *mularia*; « corpus teres, elasticum, subaequale, tentacula oris duo, filiformia ».

H. subcompressa. *Hamularia subcompressa* Rud. « antice attenuata, corpus lineare, teretiusculum, circiter pollicem longum, ad latera quidquam compressum, caput obtusum, infra duobus hamulis prominentibus instructum ». *Brems.* Tab. IV. Fig. 2. Hi vermes, a solo *Treutlero* ad vasa lymphatica et glandulas bronchiales conglobatas (ad tubercula bronchialia, monente *Rud.*) cum valvularum in illis destructione, in juvene phthisico reperti, describuntur.

Helm. Trematodei. Cum vermes hucusque nullos *acanthocephalorum familia*, humano in corpore, helminthologis manifestaverit; ad illam *Trematodarum Rud.* scilicet ad vermes, corpore molli, depresso, vel teretiusculo, poro solitario instructos, transimus.

Huc, primo, spectat *Distoma hepaticum*; « obovatum, planum, collo subconico, brevissimo, poris orbicularibus, ventrali majore ». *Brems.* Tab. IV. Fig. 11-14. Vermis, in ove tam vulgaris, ut et in *agni*, adhuc sugentis, cujus mater eodem helmintho laboravit, vesicula fellea conspectus fuerit; in aliis animalibus, ut in bove tauro et domestico, equo, asino, sue etc., ad hepar et, exinde, in intestinis saepe repertus, in hominis quoque vesicula fellea aliquando detectus fuit. Jam anno 1578, in *Patavino* nosodochio publice dissectus fuit infans, sub variolis defunctus, in cujus hepate, vermes plurimi, tum adhuc viventes, tum inanimes, in ramis venae portae ac hepaticis reperti fuerunt. Coloris rubri, rotundi, quidquam longi, tactuque molles hi erant, hinc a *distomate hepatico* (Ligula hepatica) quidem diversi; sed vera distomata magnus *Angliae* anatomicus in systemate hepatico; et quidem in venae portarum ramis ac ductibus hepaticis pueri, sub morbillis mortui, — alia, vir clarus alter, adhuc viventes, detexerunt, quin partem hujus phoenomeni majorem coaevi sumsissent. Accessit et alter naturae scrutator, *Germaniae* decus, qui, *Rossiam* tunc inhabi-

Distoma hepaticum.

tans, *distoma*, seu *fasciolam*, in foeminae ramo ductus hepatici conspexit. Tandem vero (a. 1790) *Weimariensis* medicus eximius, cadaver viri, ex typho mortui, explorans, magnam in vesica fellea distomatum copiam reperiit. *Antonia Aragnoli*, annorum octo puella, nosocomium *mediolanense* petiit 27. Novembris a. 1782. Ad summum illa emaciata erat; pulsus fuerant debilissimi ac celeres; facies cadaverica, meteorismus abdominis. Sex menses fuerant, a quibus aegra fluxu ventris continuo vexata fuerat, nec minus *dolore in regione hepatis*. Aliquando hic dolor adeo, ut contorqueretur puellula, ac inquietudinem magnam ostenderet, exacerbabatur. Nunquam, in morbo tam longo, *icterus* a longe comparuit. Vixit adhuc paucos per dies hae puellula, hoc misero in statu; mox vero sub diris convulsionibus mortua est. Secto hujus prolis cadavere, *ductus hepaticus*, diametri mediocris calami scriptorii, observabatur. Ad sui principium, in cavum ampliabatur, ac hujus in medio bursae, haerebant quinque vermes convoluti, coloris ex viridi flavi, adhuc viventes, palea straminis lati, crassitie, longitudine bombycis praediti. Non ubique tamen hepar hic helminthus deva-

stasse visus est; sed cum quinquaginta majora, totidemque juniora distomata hepar occupassent; non tamen hoc viscus erosum, aut animalis illius sanitas, ad adspectum, ullo modo perturbata fuit. Ob non magnam hujus vermis extensionem, hunc ipsum, bile aut muco tenaci obvolutum, aut excrementis intermistum, in hominum cadaveribus rarius observari, verisimile nobis est. In consilio medico, *Vindobonae*, mense Augusti a. 1809, pro viro nobili habito, cum plurimas hic aeger portiones quasi pseudomembranae, diversimode formatae, a quatuor jam mensibus, sub dolore insigni ad regiones intestini coeci et colon adscendentis, per anum evacuasset, atque dum illas medicus alter, et, post decem annos, celebris *de vermibus, vivente in homine viventibus* scriptor, cum nobis examinasset: easdem expertus hic helminthologus, non tam pseudomembranas, saltem solas, quam vermis illius, quem *fasciolam intestinalem* vocarunt, portiones esse, quin tamen quidquam illae organici, nudis saltem oculis, obtulerint, aut, quod sciamus, postea manifestaverint, existimavit. Tam arduum saepe, his in rebus certi quid definiri, dicendum est!

Polystoma. Ordinis tremadotarum alterum genus, *Polystoma* est, cujus caracteres, « corpus teretiusculum, vel depressum, pori sex antici, ventralis et posticus solitarii », efformant.

P. pinguicola. Hujus generis species, *Polystoma pinguicolam*, « P. nempe depressum, oblongum, antice truncatum, postice acuminatum, poris sex anticis, lunatim positis », *Brems.* Tab. IV. Fig. 15—17., huc pertinet. Quo loco uteri, vix partum difficilem experti, ligamentum latum exoritur, in *adipe* ovarii sinistri, tumor durus, nucis avellanae molis, tela cellulosa laxiore devinctus mobilisque, a viro, aliquot inventis helmintologicis claro (*Treutler*), repertus, nec ab aliis hucusque conspectus fuit. In fundo cavi ovalis, in medio hujus tumoris, tenuissima, levi, humidaque membrana obducti, vermiculus hic vivus, cujus descriptionem, ab aliis jam traditam, hìc non inserimus, degebat.

Helm. cestoidei. *Quarta* helminthorum familia, illa nempe *cestoideorum*, agnoscit « corpus elongatum, depressum, molle continuum, vel articulatum; caput paucissimorum simpliciter labiatum, reliquorum bothriis vel osculis suctoriis duobus, aut quatuor instructum; omnia individua androgyna ».

Ad ordinem istum, *Bothriocephalus* Rud. spectat: cujus caracteres genericos, « corpus elongatum, depressum, articulatum, caput subtetragonum, bothriis duobus, vel quatuor oppositis », sistunt.

Hujus generis speciem, *Bothriocephalus latus* Brems., « capite foveisque marginalibus oblongis, collo subnullo, articulis anterioribus rugaeformibus, insequentibus plurimis brevibus, subquadratis, latioribus, ultimis longiusculis », efformat. *Brems*. Tab. II. Fig. 1 — 12. Haec vermium species, quod et nostris observationibus, tam in *Germania*, quam in *Italia*, atque in *Polonia* et *Rossia*, ultra dimidium saeculum factis, respondet, certorum modo populorum, *Helvetorum*, *Rossorum*, partim *Gallorum*, rarissime vero aliorum, intestinis potitur; quin tamen ideo, coelo, sub quo ipsi hoc licuit, forsitan mutato, ista facilius deserat. Duos quidem nos ipsi *Bothriocephalos latos*, in *Austriae* metropoli, anni 1803 et 1819. abegimus; sed priorem, novem longitudine ulnarum *vindobonensium*, foemina illustris et princeps, viginti et quatuor annorum, *Petropoli* nata, — alterum, duplo longiorem, praefectus militum, *Podoliensis*, — utrumque tamen capite destitutum, evacuaverunt. Bothr. latus.

Quod vero, exceptis *Helvetia*, *Polonia* et *Rossia*, non invisum, sed modo *rarissimum bothriocephalum latum* esse dixerimus: observatio a nobis ipsis instituta, in causa est. Jam tres scilicet per annos, museo *Goezii* helminthico, ex Imperatis *Josephi II.* munificentia *Ticini* erecto, frui, idque juventutis medicae in usus convertere licuerat: cum, mense maji, anni 1789, vermem, ab aegro *ticinensis* nosodochii, certe *italo*, expulsum, examinandi occasio nobis oblata fuit. Hunc autem, e glauco candicantem, articulis brevissimis, medio nodosis, uniosculatis, instructum esse, observavimus ac, licet caput vermis deesset; usitato tunc temporis nomine, *taniae latae*, illis, quae in dicto museo, sub numeris 1. 2. 16. 17. 18., conservabantur, in omnibus similis, nomine insignivimus, illisque musei exemplaribus adjunximus. Ex latioribus hujus vermis androgyni articulis unus, in medio, prope ovarium, observatam etiam ab aliis, prominentiam exiguam, unciformem, oblique inflexam, genitalis forsitan masculi officio destinatam, nobis obtulit.

Taenia. Alterum *cestoideorum* genus, *Taenia*, « corpore elongato, depresso, articulato, osculis capitis quatuor suctoriis », offert.

Hujus generis speciem, *Taenia solium*, « *T.* capite subhemisphaerico, discreto, rostello obtuso, collo antrorsum increscente articulisque anticis brevissimis, insequentibus subquadratis, reliquis oblongis, omnibus obtusiusculis, foraminibus marginalibus vage alternis», *Brems.* Tab. III. Fig. 1—14. Quamdiu vivit haec taenia, motu gaudet undoso, vermiculari, quo se mutat, incurvat, incrassat, nunc latam, nunc angustam, atque nunc brevem, nunc longam se reddit. Vel in ipsis articulis, a taeniae corpore separatis, vis haec motrix per horas satis conservatur, ut eosdem, pedum duorum altitudine super muro, prope quem aeger alvum deposuerat, ascendisse compertum habeamus. Nec motus miri hujus, ac in tantam saepe longitudinem extensi, animalculi, per *nodos*, quibus, saepe pluribus, se implicat, interrumpitur. In *glomerem* aliquando et hicce vermis contrahitur, ponderosior tunc et, homine ex uno corporis latere in oppositum celeriter conjecto, ex illo in istud procidens, sensibilior et gravior. Sed etiam per plures intestinorum regiones sese hic vermis expandere, ac integra ditione gaudere delectatur. Est, ubi haec taenia, forsitan ob incommodam corporis, T. solium

ab ea obsessi, positionem, ob compsessionem, ob ferculi, sibi oblati, vel medicamenti epoti actionem ingratam, violentam, ob morbum sibi proprium, vel paulo ante obitum, recellat, subsiliat, et quasi convellatur. In gelida, lentescit, supprimitur, aboletur taeniae motus, in tepida renovatur ét sat longam per moram conservatur. Aliorum (sui adeo haud generis) vermium societatem hac a taenia minime recusari, tum ex aliorum, tum ex propria observatione novimus, ut qui eamdem cum ascaride lumbricoide, ac simul cum oxyuro vermiculari, una eademque in foemina, amice vixisse experti sumus. Ab una eademque puella, quindecim hujus generis vermes excretos fuisse, summus quondam helminthologus observavit. *Helvetia*, *Polonia* et *Rossia* exceptis, ab hacce taenia, omnes inter Europae populos, bothriocephalum latum vix non excludi, jam diximus. Quatuor modo per annos in *Rossiae* imperio medicinam exercuimus; et in isto quoque non tam infrequentem *taeniam solium* esse observavimus. Tantum vero istius numerum, ac in *Helvetia* bothriocephalus est, ubi decimus quisque ab hoc verme detineri dicitur, nec *ad Rhenum*, nec ad *Leidam*, nec ad *Ticinum*, nec ad

Danubium, nec demum ad *Viliam* reperimus. Vernali atque autumnali tempore maxime, articulos hujus taeniae, quam, formae istorum gratia, et *vermem cucurbitinum* dixerunt, secedere, vir gravis asseruit; sed absque ulla distinctione temporis hoc fieri, apud plurimos observavimus. Taeniae solii *longitudo* saepe praemagna est, atque nos ipsi ejusdem exemplar *quadraginta et septem cubitus* longum observavimus, et museo pathologico *ticinensi* commisimus. Jam quinquaginta abhinc annis, *Rastadii*, noctis tempore, septennem ad puerum, « quod intestina huic omnia ex ano prolapsa, et cruri circumflexa » dicerentur, accersiti fuimus; et, loco intestinorum, taeniam solium, sponte excretam atque, ob magnam longitudinem, huic membro pluries circumvolutam, deteximus. Nulli hic vermis aetati parcit, ac non minus *uterino in foetu*, tam ab ipso *Hippocrate*, — quam ab alio scriptore, *in sene octogenario* observatus fuit, foemineo in sexu longe frequentior. Pro puero *smyrnensi*, jam *sexto* aetatis suae anno a taenia correpto, consilium a nobis petitum fuit; juniores, qui hoc verme laboraverint, nos ipsi non tractavimus.

Helm. cysticici.

Vermium, ex *Cysticorum* familia homini communium, consideratio nobis superest. « Corpus eorum depressum, vel teretiusculum, apice posteriore in vesiculam abiens helminthis singulis solitariam, vel pluribus communem. Caput bothriis (2 vel 4) aut osculis (4), uncinulorum corona, vel proboscidibus quatuor uncinatis instructum. Organa sexus in nullis hactenus conspicua ». Duo hic ordo genera, homini familiaria, *Cysticerci*, ac *Echinococci* illa, suppeditat.

Cysticercus.

Cysticerci genus. « Huic, vesica externa simplex, continens helminthum solitarium, cujus corpus teretiusculum, vel depressum abiens in vesicam caudalem. Caput (taeniae armatae) osculis suctoriis quatuor rostelloque uncinato instructum».

C. cellulosae.

Quae ad hominem spectet, hujus genegeneris species, *Cysticercus cellulosae* est: nempe » C. capite tetragono, collo brevissimo, antrorsum increscente, corpore cylindrico longiore, vesica caudali ellyptica transversa ». *Brems.* Tab. IV. Fig. 18. — 26. Idem hic vermis, sub nomine *finnae*, suem quoque domesticum aeque ac ferum, et primi ex istis, cerebrum omnesque partes musculares, vulgatissimus, occupat; nec simias ille quasdam, nec adeo mures

dedignatur. In homine, cystercus iste majores musculos praefert. Nonus vertebatur annus, quo celebris helminthologus, *Berolini*, singulis annis circa ducenta quinquaginta cadavera adperuerat; istorum autem quaterna aut quina quot annis *cysticercum cellulosae* plus minus copiose sibi obtulisse, conspexit. Utplurimum, cadavera leucophlegmaticorum, neque tamen ascite, vel anasarca laborantium, huic vermi obnoxia is vidit. Licet rarius, aliquando tamen in meningibus, in cerebro, inter gyros ejusdem, in plexu choroideo, in substantia medullari, corpore striato, inque medulla oblongata iidem a pluribus detecti fuerunt. In hominis, carcinomate defuncti, partibus vix non omnibus cysticercum cellulosae, eximius *Goettingensium* professor detexit.

Sub hac *cysticerci cellulosae* et in homine frequentia, nostris tandem temporibus manifestata, suspicio nostra, *certa tubercula subcutanea*, jam in *Ephemeridibus naturae curiosorum* (cent. V. A. VI.) a viro claro descripta, et a nobis quoque conspecta, a parasita simili exstructa esse, nemini injusta videbitur. *Strumosae* quidem, seu scrophulosae naturae ejusmodi tubercula dici, brevius atque commodius

multis videbitur; ast vero, cúm inter millenos, quos strumis (scrophulis) laborantes observavimus, modo vigesies circiter subcutanea hacce tubercula, absque ullo morbi, ut vocant scrophulosi indicio comite, viderimus, cumque nullam, haec ipsa in mortuis examinandi occasionem hucusque nacti simus; rei tantae dignitatis examen, helminthologorum sedulitati, cui tanta jam debentur, commendamus. Sic *Mediolani*, viginti sex ante annos, virum nobilem, ecclesiae cathedralis canonicum, quadragenarium, optime constitutum, viribus musculosis praepollentem, satis pinguem, nullisque hucusque, nisi infantilibus quondam, morbis subjectum, hoc solo cutis vitio laborasse vidimus. Hic vir, a quindecim fere annis, sub cute universa, excepta illa faciei, tubercula innumera, a pisi magnitudine, ad illam ovi columbini et ultro adscendentia, mollia, mobilia, indolentia, cutis impositae neque colorem, neque calorem permutantia, nobis exhibuit. A medicis compluribus, pinguedo, in textu celluloso indurata, pro causa hujus deformitatis accusata, et haec tam balneis tepidis, aquis ex alto delabentibus, quam linimento volatili, unguento mercuriali, — interius vero, variis radicum lignorum-

que decoctis, — sed omni sine successu, pertractata fuit. *Petropoli*, eumdem, in omnibus, cutis habitum, in viro coeterum sanissimo, nec certe strumoso, conspeximus. Aequalia cutaneae hujus adfectionis exempla, a nobis observata, hìc supprimimus.

Recentissimum *Gallorum*, scientiae medicae lexikon, sequentes *Cysticercorum*, in homine repertorum, species recenset: 1) *Cysticercum tenuicollem* Rudolphi, — 2) *C. cellulosae* ejusdem, — 3) *C.* Fischeri, — 4) *C. dicystum* Leaneci, — 5) *C. albo-punctatum* Treutleri, — 6) *C. taeniam visceralem* Goetzii, — 7) *C. dytrachyceron* Sulzeri, — 8) *C. dytrachiceron* ejusdem, — 9) *C. Echinococcum hominis* Rudolphi, — 10) *C. Acephalocysten* Leaneci. — Cum interim, paucis istorum *Cysticorum* speciebus exceptis, coeterae, rariore modo unius aut alterius hominis exemplo constent; de primis hìc tantum mentionem injici, sufficiet.

Caracteres generici, *cysticorum* vermium alteri membro, *Echinococco*, ab helminthologis adsignantur: «Vesica externa, simplex vel duplex, cujus superficiei internae insident entozoa plurima, arenulam mentientia, quorum corpus obovatum, caput Echinococcus.

(teniae armatae) uncinorum corona et osculis suctoriis instructum ».

E. hominis. *Echinococcus hominis* Rud., « corpus subglobosum vel obovatum, laeve; caput uncinulis coronatum; (?); vermiculi punctiformes, hydatidis superficiei internae insidentes ». *Brems* Tab. IV. Fig. 27—32. In *hepate* quidem hominis hic vermis frequentius, — sed certe haud raro aliis quoque ejusdem in partibus, fere nullis earum exceptis, detectus fuit. Jam anno 1767, *Badènae*, in marchionatu, hydatides quamplurimas, subrotundas, fere ovi gallinacei magnitudine praeditas, ab omni intestinorum crassorum tractu pendentes, in eremitae cadavere vidimus quidem; sed penitioris cognitionis hujus objecti tunc adhuc jejuni, easdem, ut quidem decuisset, haud satis scite examinavimus. Viginti ante annos, hydatides copiosas, sed jam diruptas, ex tumente ac dolente admodum mulieris jecinore rejectas, *Vindobonae* observavimus. In diario medico *Londinensi* describitur casus foeminae 30 annorum, quae ad regionem epigastricam, et ad hypochondrium dextrum intumescebat, atque dolebat. Cum pro *hepatitide* haberetur hoc mali genus: calomel cum gummi arabico porrectus, ac unguentum mercu-

riale loco dolenti inunctum fuit. Post decem dies, secuta est salivatio, et aegra tam insignem hydatidum (hydrae hydatulae Linn.) copiam vomitu rejecit: ut bina vasa urinalia iisdem repleverit. Ex istis aliquae, pisi magnitudinem habebant. Sic etiam multoties ad *plexus choroideos*, hydatides, de quibus jam §. 737 locuti sumus, deteximus ac, inter istas, aliquas, nunc ovales, nunc rotundas, vix adpertis ventriculis cerebri lateralibus, ex istis, cum nullibi defixae fuissent, vel sponte exscidisse vidimus. Simile quid, licet multo rarius, humanis in *uteris* atque *placentis* contingere, non minus sub *hydrometrae* descriptione (§. 744.), monuimus. A quo nempe haec adnotavimus (A. 1811.), alterum paucis abhinc annis, *Vindobonae* exemplum hujus naturae, jam §. 846 hujus operis breviter commemoratum, habuimus. Mulier nempe quinquagenaria, quae septem, vel octo a mensibus, se utero ferre putaverat, ob sanguinis ex isto jacturam conspicuam, praeter viri obstetricantis celebris, nostrum quoque consilium expetiit. Respiratio anhelosa, et aspera tussis hanc foeminam, macilenti et mali habitus, cum febre notabili vexabant. Ventrem voluminosum, qualis hoc, prae-

gnationis tempore, esse consuevit, paulò tamen largiorem, ac ubera satis tumida et quasi sororiantia, reperimus. Dolores interim ad partum vix ulli animadvertebantur. Interrogata, num prolis in utero motus perceperit? non prorsus hos illa, jam pluries mater, negavit; hos tamen semper debiliores fuisse, confessa est. Instituta per vaginam exploratio, uterum, altius adhuc positum ac, pro menstruae secretionis suspensione, ut in aliis praegnantibus, satis expansum exhibuit. Hinc utero ferre hanc foeminam, — sed quid hic suo in sinu foveret, adhuc incertum esse, prudenter declaravit obstetricans. Post nycthemeri spatium interim, haec mulier, sub doloribus haud adeo atrocibus, loco foetus, massas plures, informes, millenis ex hydatidibus, tam exiguis, quam satis conspicuis, ovalibus, rotundis, constantes, evanescentibus tandem et febre, et dyspnoea, utero expulsit. Plura secundinarum, ex hydatidum innumerarum, pedunculis suis instructarum, racemo constantium, qualem et *Goettingae* conservatam conspeximus, exempla, semper nihilominus rara, habentur. Nuptarum potissime foeminarum ex uteris, hydatides exclusae describuntur; cum interim istae, nec ce-

rebro, nec hepati, lieni, nec renibus hucusque pepercerint; cur *uteris virgineis* tantummodo renunciarent, haud satis perspicimus. Sed plura circa uteros virgineos, maxime coelibem ad vitam condemnatos, adhucdum nos latent, quae longe frequentior, matrices foeminarum explorandi occasio anatomicis offert. Has *molas uteri vesiculares*, ut vocant, a propria membrana involvi, magnus *Galliae* chirurgus animadvertit.

§. 906. Difficultas haud exigua *retentiones helminthicas* ideo premit: quod istae, quidquid medicorum pars plurima quondam praetenderit, certe haud omnes *pro morbis* declarandae sint. Haud pauca sane hominum, quos a vermibus enectos fuisse, sancte asseruerant, cadavera, sub sectione pathologica, et aliis, et nobis, istorum nequidem vestigium obtulerunt; alia, quorum sub vita, de vermibus nec a longe quidem suspicio fuit, post mortem, magna in copia istos obtulerunt. Saepenumero morborum, sub quibus vermes secesserant, causa longe fuit alia; nec etiam laudatissimorum usus anthelminthicorum protractus, ubi vermes sub eodem haud prodeunt, hos igitur parasitas deesse, securos nos reddit: cum demum, vix non me- Symptomata.

dicae artis, per menses jam suspensae, in despectum, saepe hominem vel sponte deserant. Quare dum vir egregius, archiater *hannoveranus*, nosterque, dum viveret, amicus, quam fallacia vermium symptomata sint, exemplis tam propriis, quam alienis docuisset; haec sane nulli medicorum, hoc nomine dignorum, ignota fuerunt; et quamvis nos ipsi, de *febre gastrica* agentes, *verminosae* quoque *febris* mentionem injecerimus (§. 120.); hunc tamen morbum, vermibus minus, quam vermes huic morbo, aliquando epidemico, adscribendum, et proinde *febris verminosae* denominationem, ex rationibus §. 907 referendis, minus adaequatum esse, credimus.

Generalia. Juvat interim, haec *experientiae* medicae veneranda documenta, cum artis ejusdem *theoria* conferri; haec inter se quam repugnent, non reticeri; ac demum rationes medendi, hujus ultimae incertitudini, quoad licet, adcommodari. Iliacos nempe inter muros et extra peccatum fuit. Pars scilicet medicorum vel maxima, *naturalis historiae*, si hominis illam excipias, diu ignari, tam in physiologia, quam in pathologia comparata, vel minime versati, sub tanta artis imperfectione, et sub multipli-

ci causarum, quae morbos inducant, incertitudine, cum toties vermes, vel sub istis secedere, vel sub cadaverum sectionibus manifestari vidissent: his ipsis in parasitis, singularum vix non aegritudinum rationem se tandem detexisse, eo magis credebant: quod commodior longe haec aetiologia, ab *anthelminthicorum*, quae certe et alia ratione in fibras nervosque humani corporis agunt, efficacia, haud raro confirmari videbatur. Accesserunt et fraudes innumerae hominum, qui varia tam insecta, quam alterius classis animalcula, vel stomacho, vel ano rejecta, morborum, quasi daemoniacorum, ut causam, credulis admodum illius temporis plerisque medicis venditare, haud erubescebant. Quo vero aevo, *historiae naturalis* aurora, Europae lucere incepit: scientiarum divinum hoc sidus, viam, ab illa astrorum diversam, insecutum, *Italiam* primùm, deinde *Angliam* et *Galliam*, suo in ascensu, illustrans, helminthos, quos nequidem somniaverant antehac medici, tam diversorum animalium, quam hominis ipsius in visceribus, attonitis observatorum oculis obtulit. Indefessa tunc *Germanorum*, hac demum, jam clariore, a luce evigilatorum, sedulitas, novum, in republica animalium,

vix non orbem detexit. Hos vero scientiae naturalis ad progressus, *microscopiorum*, incognitus veteribus, usus, ubique mirifice contribuit. Mox autem, vel quod lux istorum, frequenter aequivoca, haud paucis imposuerit; — vel quod, aut animalium *mutorum* signa doloris, aut aliorum *querelas* haud intellexerint; — vel quod helminthorum variorum, nisi alimenti, sibi necessarii, ab inopia, qualitate, a medicamentis homini propinatis, a morbis, et isti et sibi propriis, a positione corporis nimis limitata, irritatorum, haud raro satis *pacifica* sit indoles; — vel quod vermium genera plura, *armata*, alia vero, et quidem ea potissimùm, quae hominem inhabitant, *inermia* esse, supposuerint; — vel demum, quod nullum animal, in alterius interitum creatum esse, pie adfirmaverint (loquantur hìc mures, de felibus, — oves, de lupis, — ferae, de canibus, — aves inermes, de rapacibus, — omne vix non animalium genus, de homine!); *helminthos, homini, nisi salutares, saltem prorsus innocuos,* ac morbos, eisdem adscriptos, solius ignorantiae medicae partum aut figmentum esse, decreverunt. Mediam igitur, et in istis, viam iniri, scrutatorum universae naturae, vel helminthAl-

giae, nec tamen ideo in arte medendi versatorum, observationes pie venerari et, quae medicorum experientia subministrat, eorum, absque praeconcepta opinione, rationem haberi, salutare et aequum esse censemus.

Oportet vero quibuscunque a vermibus minus quietis (pro locorum, quae occupant, conditione, dignitate, consensu, — pro aetatis sexusve aegrorum natura, — pro habitus aut sani, aut aliis cum adfectionibus luctantis, qualitate, —pro ferculi assumti, aut medicaminis propinati, vermibus aut indifferentis, aut contrarii, — pro vermium ipsorum libertate, positione onerosa, voracitate, inedia, valetudine, corruptione, — pro ambientis hominem atmosphaerae varietate, aut regnantis constitutionis imperio) mutationem in homine vivente aut nullam, aut paucam, aut vero majorem, a statu sanitatis plus minus alienam, produci: vel quod illi, per intestina imprimis *reptando*, motus istorum perversos, crispationes spasmodicas, volvulum, secretionem muci tenacis, facile corrumpendi, uberrimam, meteorismum subitaneum, aeriformis, faecalis incarcerationem materiae, alvi profluvia, constipationes, dyspepsias, nauseas, vo-

mitum, tormina, dolores colicos, a pastu saepe silentes, ipsumque ileum promoveant; vel quod *pungendo, sugendo,* viscera nervorumque expansiones irritent, torqueant, humorum ad ea fluxum adaugeant, secretiones pervertant, intendant, partes vexatas inflamment, ad sanguinis ipsam jacturam lacessant ac saucient, quidquod subinde perforare videantur, ac ad cava, visceraque contigua, vel per abscessus, ad loca externa penetrent; vel quod, per *succi lymphatici detractionem,* corporis nutritionem pessumdent, partesque necessarii distributione alimenti defraudent, ac famem insatiabilem, seu bulimum, cum animi deliquiis, cum corporis atrophia, inducant; vel quod *mole sua,* intestina, quidquod ipsos ductus excretorios hepatis, pancreatis, distrahant, obturent ac, in glomeres convoluti, in partes vicinas ponderent; vel quod mucum, copiosius circa illos collectum, excrementis suis ovulisque, vel et ipsi, corrupti, putrefacti, inquinent.

Consensualia.

Atqui haec singula, vel ipsis modo partibus, a stimulo verminoso vexatis, molesta sunt; vel *consensu* istarum cum aliis, turbas longinquas producunt. De primis adfectibus locuti jam sumus; partim infra dicemus. Symptomata ex *consensu* per

vermes excitari solita, si omnia hìc recensendi foret animus; patientiam ea lectoris exhaurirent; hinc praecipua tantum ex illis enumerabimus, monendo tamen iterum: vermium, ad morbos inducendos, vim atque potestatem, non esse latius, quam par est, et quam medici haud pauci faciunt, extendendam. Sunt certe, qui ubique fere morborum, vermes odorentur; atque dum, multis retro annis, pro epileptico principe consilium quoque nostrum peteretur, senem illius medicum audivimus asserentem: « millenos, quoties nempe ille id vellet, vermiculos filiformes ab aegro expelli ». Cum indolem tantorum, in uno homine, vermium definire detrectasset; ut hos denuo ejiceret nobisque explorandos produceret, petiimus. *Oleum* igitur *ricini americani*, aegro propinavit. Alvus exinde multoties laxata, et plura certe millia tenuissimarum quasi anguillularum albescentium, princeps excrevit. Instituto autem examine, suppositos vermiculos, praeter ipsum oleum ricini, in filos subtilissimos coactum, nihil fuisse, comperimus.

A symptomatis, quae vermes, intestinales praeprimis, ad *caput* saepe provocant, narrationis initium promendo, sequentia Ad caput.

commemorabimus. Faciem tumidulam ac pallidam, vel et lividam, palpebram inferiorem, plumbei coloris semicirculo subductam, narium frequentem pruritum, tensionem, odoratus aliquando perversionem, abolitionem, stillicidium sanguinis, vel salivae nocturnum, super pulvinaria dormientis, effluxum, foetorem oris specificum, dentium stridores, maxime nocturnos, linguae sorditiem mucosam, aliquando balbutiem insolitam, aphoniam, alaliam, seu loquelae, vocis interceptionem, strabismum, oculos retractos, retortos, fixos, pupillae dilatationem, immobilitatem, subitaneam amourosin, morositatem, pervicaciam inconsuetam, sub somno pavores, clamores, vigilantis animi timores, terrores, choream *s. Viti,* risum sardonium, vertigines, deliria, soporem profundum. Aures, quod miramur, a vermibus raro satis adfectas observavimus. De homine a vermibus detento, vir celebris nobisque amicus, refert: huic aegro, quin *ictero* unquam laborasset, et quin oculorum illius humores colorem normalem mutassent; singula hinc inde objecta, quasi *flavo colore tincta,* per horae quadrantem, apparuisse; hoc interim a phaenomeno, hunc virum, quo tempore vermes deposuisset, liberatum fuisse.

Ad *pectus* revocabimus: tussin frequentem, titillatoriam, siccam, interdum vix non ferinam, suspiria, qualia pueris a fletu, interrupta, anxietatem praecordiorum, dolores hinc inde punctorios, pleuritidem mentientes, lactis apud nutrices penuriam, singultum et alios diaphragmatis motus convulsivos; corporis peregrini, lente a ventriculo, per omnem oesophagum, adscendentis, sensum, ac ipsum subinde vermis ad nares, vel, ut et nos vidimus, per rimam glottidis introitum, et suffocationem abhinc subitaneam.

Quae in *abdomine* per vermes perpetrantur, ea quidem *idiopathica* dicenda sunt. Cum interim unam modo, aut alteram intestinorum ad plagam irritatio per illos contingat; per totum saepe canalem alimentarem, ejusdem extenduntur effectus: esuritio continua, cum corporis tamen macie indies aucta; vel etiam adpetitus ciborum omnimoda laesio, nausea, vomituritio, cardialgia, vomitus, ipsorum quandoque vermium per illum rejectio, borborygmi, inflationes subitaneae, tumores, graviditatem adeo in sexu sequiore aliquando mentientes, frigoris in intestinis molesti, — morsus, rosionis, inanitionis, palpitationis in cordis regione, li- Ad abdomen.

pothymiae, vibrantis, lancinantis, recellentis quasi corporis peregrini, — reptationis, sensatio, meteorismus localis, universalis, ructus, intestinorum intussusceptio, tormina, spasmi, dolores colici, retractio abdominis, tenesmus, haemorrhoidalia symptomata, medorrhoea ani, vaginae, vulvae, diarrhoea mucosa cum faecibus nigris, foetidissimis, exuviarum verminalium, putridissimarum, articulorum bothriocephali, taeniae solii, aut vermium plurium, inter se cohaerentium, convolutorum, excretio, alvi pertinax obstructio, menstruorum perturbatio, abortus, dysuriae, urinae albescentis, turbidulae, interceptio, intestinorum oppletio, inflammatio.

Quodsi quis hunc symptomatum diversissimorum exercitum, ab intestinorum vermibus posse excitari, dubitaret; precamur hunc, ut paris nervorum vagi, nervorum intercostalium, et plexuum nervosorum abdominis, eorumque in omne corporis systema influxum consideret! Cui nec ista quidem sufficiunt; ille ad *titillationis cutaneae*, per jocum adeo susceptae, effectus, risum sardonium, scilicet, convulsiones multiplices, aliquando etiam letales, convertat oculos!

Intestinorum, a vermibus, in homine *perforationem* negarunt, praeter celebrem *Italiae* medicum, in libro, jam anno 1741 *Taurini*, « de naturali in humano corpore vitiosa morbosaque generatione » edito, graves helminthologi; atque fatemur: a nobis ipsis, quamvis, sub artis medicae per 54 annos continuato exercitio, plura cadaverum humanorum millia anatomice perlustraverimus, nullam intestinorum perforationem, quae vermibus prudenter adscribi potuisset, conspectam fuisse. Est quidem, ubi ex laesione, inflammatione intestinorum, maxime herniarum occasione incarceratorum, eorumdem suppuratio, aut ulcus sequatur, atque contentis in hocce canali aut saburris, aut vermibus, per hanc continui laesionem, in cavum abdominis, aut ad inguina, ad umbilicum, via patuerit; sed a vermibus hanc viam, praevia rosione, adpertam fuisse, majore indagine indiguisset, ac in plerisque scriptorum, de perforatione intestinorum ab helminthis homini propriis, peracta, exemplis, adhibita fuisse videtur. Sic juvenis 15 annorum, habitum corporis laudabilem offerens, mense maji 1788, ad nosocomium *florentinum, s. Mariae novae* dictum, venit. Hujus aegri morbum, Helminthi effractores.

sub primo ejus ingressu, quod morosissimus fuerit, expiscari, haud bene licuit; hoc solum innotuit: frequentibus eumdem *epilepsiae* insultibus vexari. In facie aegri, stupidi quid, pulsus interim normales, observabantur: ita, ut nullum symptoma morbi urgere videretur. Valerianae sylvestris infusum praescribitur; sed eadem jam die misellus, a convulsionibus ac risu sardonio correptus, paucas inter horas, mortem subivit. Secto cadavere, *diaphragma* comparuit gangraena adfectum; ventriculus a statu normali parum recessit; infra septum vero transversum, *oesophagus perforatus* adparuit, et ejusdem ex foramine, quinque ascarides lumbricoides, abdominale in cavum prorepserant; eorum vero unus, *diaphragma penetraverat*, ac retro pulmones, in parte pectoris posteriore, degebat. In ipsis intestinis, vermes detecti non fuerunt. *Diaphragmitidem*, vicini oesophagi inflammationi conjunctam, hunc apud aegrum, in gangraenam fuisse conversam; hanc ultimam autem, vermibus, tam in abdominis, quàm in pectoris cava, vias pandisse, verisimile est. Ad pulsus, sani quasi, sed post horas morituri, hominis, quod spectat: hos, ante obitum eorum, quos gangraena post-

hinc occidit, pluries nos ipsi observavimus. Num vero, hoc in casu, vermes *epilepsiae* in culpa fuerint? ex imperfecta morbi historia erui non potuit. Etsi vero quamplurimae, perforationum, a vermibus inductarum, relationes exceptionem patiantur; non tamen ideo, quod nec helminthologis quibusdam claris, nec nobis, similia videre contigerit, singulas *medicorum*, non minus fide dignorum et perspicacium, observationes flocci faciendas, atque pro *fabulis pathologicis* declarandas esse, credimus. Ac primò quidem, helminthos, quos *armatos* adpellant, perforandis aliorum animalium visceribus pares esse, quotidiana experientia docuit. « Hanc vero perforationem, *lentissime ac nonnisi tenuissimis uncinis, quin ulla inflammatio subsequatur, absolvi* », haec certe observatoris in sensus haud cadunt, et argumento modo hypothetico locum concedunt. Secundò, perforationem partis sensibilis *lentiorem*, majores, quam *celeriorem*, dolores inferre, nemo est, qui negaverit. Atqui de his ipsis animalium, a vermibus perfossorum, torminibus, plerumque nulla observatoribus esse potuit notitia; et quoties illi, inflictis, jam pluribus a diebus, intestino vulneribus, istorum

confinia perlustrant: toties, si nulla inflammationis vestigia in illis distinguant; non est, cur talia antehac neutiquam substiterint. Quodsi autem, tertiò, vermis, proboscide sua et capite, vel omnis, per intestinum penetraverit: instituto, mature satis ac mox ubi se vermis in abdominis cavum praecipitaverit, examine: qua porta is cavum hocce ingressus sit, *microscopio* haud opus esse videbitur. Tenuissimum sit, quod vermis modo *unicus* intestino induxerit, vulnusculum! sed quid, si plures ex his parasitis, sibi propiores, intestinum, eodem vix non loco, sauciaverint? Non solis, quartò, ab *armis*, ut vocant, quae certis, a natura, vermibus concessa sunt, sed a sola etiam, violenta satis, *suctione*, quam omnes tam saepe exercent, intestina laedi: sanguinis, post crudelia a vermibus tormina, ex illis per alvum, puerilem maxime, excretio, abunde manifestat. Vel sola cutis humanae, intestinis longe durioris, diuturna et satis vegeta *suctio*, cruorem ex illa demum prolicit; neque si venarum intestinalium parietes sauciare helminthi queant; quin iidem, tenues quoque hujus canalis tunicas eodem modo adficiant, aliquid obstat. *Ascarides* adeo *lumbricoides*, quos (scilicet

mox ab humani corporis refrigeratione *rigidos*) nemo *intestinis adfixos* observavit, quintò, tam *inermes* non esse: puncta quasi cornea ostendunt, quibus tres prominentiae, illorum oribus, non sine ratione circumpositae, instructae sunt, et quae invicem junctae, instrumentum satis acutum ac durum, perforandis intestinorum parietibus idoneum, efformant. Sextò vero, sola insectorum, vermium, quidquod partium animalis cujusvis majorum, *sub statu relaxationis, mollities*, d judicandas ad vires, quas illis (ut musculis, peni virili) natura, sub influxu voluntatis, vel stimuli sibi proprii, ad rigescendum, ad effringenda corpora, iisdem aliàs longe duriora, indulserit, certe haud sufficit. Destructae, per insecta et vermes, naves bellicae vel maximae, et argines, provinciarum ad interitum perfossi, loquantur!

Non igitur semper, ubi humani abdominis in cavo ascarides, intestini elapsi, — simul vero ulcuscula istorum sphacelosa, reperta fuerunt: putredinis haec et gangraenae magis, quam vermium effectui, absque illorum, quae praecesserunt, scrupulosa indagine, tribuenda sunt: donec scilicet perforantium intestina vermium culpa moriatur animal, generandae tem-

pus gangraenae sufficiens isti conceditur. Non obsumus certe, quin vermium, ex intestinis, sub enteritide tandem funesta, vel sub hernia quacunque, incerceratis, inflammatis, atque gangraena correptis, egressus, huic ultimae, soli, attribuatur; sed perforationem intestinorum, vesicae, a vermibus, etiamsi, ut creditur, inermibus, aut longiorem per moram (quod apud homines rarius, quam apud pisces ac certis in animalibus succedit) alimento opportuno privatis, aut alia ratione commotis, contra *medicorum*, quorum tamen haud pauci, *historiae naturalis* incrementum promoverunt, observationem negari: hoc, saltem nobis, haud satis justum esse videretur.

Ad corpus universum.

Per omnem vero corporis compagem haud raro a vermibus oriri observantur tum febrilia subinde symptomata, tum miri motus spasmodici, convulsivi, epileptici, chorea *s. Viti*, frigoris sensus, tremores, dolores quasi rheumatici, sed breves plerumque, celeriter divagantes, ad articulos, ad musculos, acutissimi. Praeter haec, a copia vel exstensione helminthorum majore, et motus intestinorum peristalticus invertitur, interrumpitur, et chyli pars maxima consumitur: quo ex fonte

tam bulimus aegrorum, quam aucta indies eorum, sub tumido licet ventre, macies, debilitas, ac tabes verminosa, derivanda sunt.

Atque haec ad *generalem* de vermium symptomatis imaginem potissime spectant. Dolendum vero est vel maxime, quod *speciale*, atque cuivis vermium humanorum familiae proprium diagnosticon, pro magna sui parte, in occultis adhuc lateat, eo magis certe optandum: quod non omnis helminthorum ordo, genus omne, aut quaevis species, vel iisdem legibus regatur, vel eamdem medendi per methodum impugnari feliciter queat. Cum autem specialia helminthorum symptomata hìc loci breviter exponenda assumimus; nemo a nobis, ut et illorum, qui passim in Europa rarissimi sunt; vel qui modo fortuitò post mortem aegrorum, sub cadaverum sectionibus detecti fuerunt, effectus morbosos, nec ab aliis, nec a nobis unquam aut satis observatos, describamus, praetendet. Hinc neque *filariae medinensis*, de qua jam §. 373 egimus, symptomata, ab aliis adnotata, hìc repetere, neque *strongyli gigantis*, neque *hamulariae subcompressae*, neque *polystomatis pinguicolae*, neque *cysticerci visceralis*, nec, tan- Specialia symptomata.

dem, *specierum* vermium adhuc *dubiarum* effectus, utpote necdum satis cognitos, hìc exponere contendimus, sed posterorum industriae eosdem describendos relinquimus.

Sympt Tricocephali disparis.

Tricocephali disparis symptomata, etsi suum hic vermis agendi modum specificum habere debeat; nobis tamen ipsis hucusque prorsus incognita sunt. In *morbo*, ut vocarunt, *mucoso*, *Goettingae*, anno 1760, *Gallorum* in exercitu, epidemico et a nobis §§. 101. 103. descripto, hic vermis pluries comparuit; sed ipsa haec muci copiosior secretio, *febris pituitosae*, tunc dominantis, adynamicae, effectus, ac istis helminthis consocia fuisse videtur.

S. oxyuri vermicularis.

Molestissimum, ac saepe intolerabilem *pruritum oxyurus vermicularis*, circa finem intestini recti, maxime in aetate tenera et sensibiliore, ad vesperas noctisve ad tempus, apud multos, majorem, producit. Aliquando gelidae, guttatim in rectum intestinum delabentis, sensatio accedit. Illi vero pruritui, dolor aliquando subitaneus, pungens, sed brevis, atque tenesmus, iisdem in locis, aut etiam ad vesicam, ad pedum adeo manuumque ad digitos, ad pectus, se adsociat. Non igitur mirabimur, his fere perpetuis a stimulis, ad-

fluxum cruoris ad dictum intestinum uberiorem, vasorum haemorrhoidalium turgorem, tensionem, dolores, tenesmum, ani medorrhoeam (§. 530), ac ipsum adeo, licet rarius, intestini recti, apud pueros, prolapsum oriri, alvumque nunc obstrui, nunc vero, quibusdam in subjectis, laxari. Quae de oxyuri vermicularis, in foeminarum genitalia, tam externa, quam interna, effectu §. 905 jam retulimus: ea hìc loci non repetenda sunt. Pro foemina juvene, delicatula, venae portae adfectionibus, ac ter jam ictero subjecta, a tribus vero annis permolesto ad intestinum rectum pruritu correpta, consilium nostrum, extraneo a medico, 17 abhinc annis, petitum fuit. « Augebatur ad vesperas, a media vero nocte evanescebat *periodice* hicce pruritus. Cum ab haemorrhoidibus iste, in gravida tunc foemina, venire censeretur; unguenta, enemata, eccoprotica, et balnea, — sed omnia incassum, praescripta fuerunt. Potissimum solatium, clysteres oleosi adferre solebant. Partus instantis nunc signa se manifestarunt; atque tam sub istis, quam post partum, ac novem per dies, quos in lectulo transegit puerpera, pruritus nequaquam redivit. Advertit vero aegra: quod hic pruritus,

quotiescumque vel cephalaea, vel aliud mali genus sibi accideret: toties in integrum evanesceret. Duos nunc per annos infenso hoc pruritu, modo descripto, vexata, *aquas* aegra *carolinas* petiit, easque tam ore, quam balnei sub forma, adhibuit. Non minus sub itinere ad *carolinas*, quam istarum sub usu, a pruritu libera mansit foemina; vix autem duobus a mensibus hoc malum cessaverat: cum illud de novo, ac violentius accesserit. Praeter enema oleosum, hirudines nunc ad anum positae fuerunt. De vermibus jam pridem suspicionem aluerat medicus; cum vero anthelminthicorum sub usu, *ascarides lumbricoides*, quos forsitan ille subesse crediderat, nulli secessissent; omnis de vermibus suspicio deposita jam fuerat, dum, praeter omnem expectationem, super faecibus ejectis, *oxyuri vermiculares* in conspectum venerunt. Ad hos impugnandos, horis matutinis, clysteres ex allio, ad vesperas alii ex oleo, ac tandem, ob symptomata spastica, ex opii pauxillo, haud sine aegrae levamine, praescripti fuerunt. Clyster oleosus, pruritum quidem ani praesentem sedare, — sed futurum nec arcere, nec breviorem reddere poterat. Ad alium igitur, ex infuso semi-

num cinnae lacteo, aegra confugit; sed nec iste pruritum imminuit. Alterius experti medici consilio, nunc, praeter clysteres oleosos, pulvis quoque interne adhibendus, ex calomelas grano, seminum artemisiae judaicae, et florum sulphuris aa. granis XV, alternis vesperis sumendus, praescriptus fuit. Ab assumtis per aliquot dies his pulveribus: immensa quidem copia vermiculorum dictae indolis, sub aegrae levamine, per annum expulsa fuit; sed continuatis pulveribus, substituta licet, floribus sulphuris radice jalappae; pruritus, pristino haud mitior, in ano recruduit, ac modo duo oxyuri vermiculares excreti fuerunt. Solutio nunc aleotica — effectu tamen, illo clysteris oleosi, haud majore, per anum injecta fuit. « Difficultatis in expellendis his vermiculis haud ignari, clysteres ex frigida, et aceti, ex vino parati, parte tertia, aliquoties per diem injici, — oleum ricini americani interius porrigi, consuluimus. Quodsi nec ab istis impetraretur auxilium; ad enemata ex frigida cum salis culinaris portione, ac tandem ex fumo nicotianae tabaci, confugiendum esse, respondimus. Consiliorum interim medicorum, ad magnas distantias aegris porrectorum, sorte nimis

frequente, de remediorum a nobis propositorum effectu, plures per annos nec quidquam rescivimus; donec ab aegra, alio tunc morbo detenta, quam felix et quam constans eventus, enemata ex gelida cum aceto porrecta, coronaverit, laeti intelleximus.

Sympt. ascaridis lumbr.

De *ascaride lumbricoide* retinendum est: frequentissimum hunc vermem, puerorum, foeminarum intestinis *jejuno* et *coeco*, prae aliis, delectari; sed tamen, ut supra monuimus, haud raro aliuc, superiora, inferiora versùs, nec ventriculi dignitate, nec pylori angustia obstantibus, eum migrare. In ventriculo, nauseas, cardialgiam, vomitum, sub quo vel ipse excutiatur, excitare; ad oesophagum, et in oris adeo, et narium cava ascendere, quidquod in tracheam quasi inspirari; per ductus pancreatis hepatisque, sub magnis aegrorum angustiis ac, ut casus docuit, sub hydrophobiae spontaneae symptomate, aberrare; in tenuibus intestinis, circa umbilicum maxime, motus subsultorios, dolores ac tormina, tum hìc, tum alibi intestinorum, crudelia generare; intestina, tum libera, tum saccis herniosis inclusa, subinde, vel ob longas inedias, vel quod incarceratum se persentiat, vel demum,

quod via, per suppurationem intestini adperta sit, locis adeo pluribus perforare, ac in abdominis, aut pelvis in cava decidere, vel adeo ad viscus vicinum, quod de vesica urinali notum est, vel per inguinis, vel per umbilici abscessus penetrare; morbos saepe alios, tam acutos, quam chronicos mentiri. Famis in juvene insatiabilis, seu *bulimi*, exemplum in Ephemeridibus N. C. occurrit. « Nisi fere continuò quid ederet hic juvenis; in animi deliquium incidit. Variis remediis, per quadriennium frustra adhibitis, tandem superveniente ab asthmate suffocabatur. Adperto cadavere, in ventriculo insignis vermium conglomeratorum congeries inveniebatur, et duae, in inferiore orificio, glandulae, ad moschatae fere nucis magnitudinem accedentes, et vermibus, figurae colorisque varii, repletae ». Quodnam helminthorum ad genus hi vermes pertinuerint, id quidem haud satìs elucet; sed hiscé ab hospitibus parasiticis, vel copiosiores, vel majores ii fuerint, haud raro *bulimus* exortus est; ac talem, nisi cibis aegra indulgeret, ad *lipothymiam* usque procedentem, a *taenia*, duodecim cubitorum longitudinem excedente, ac *hierae* usu abacta, inductum, jam peritus *graeciae* medicus de-

scripsit. « Mulier 26 annorum, ut refert vir clarus, posteaquam circa pudenda dolorem toleraverat summum, cum urina saniosa, hinc purulenta, excrevit vermem, spithamae longitudinis, externa facie similem omnino iis, quos per os et alvum quotidie excerni notamus, *teretes* vocatos. Coloris erat flavescentis; ubi primò excernebatur, vita adhuc gaudens ». Virum a typho cum risu sardonio, cum ventris summa tensione, inflammatione, sensibilitate, cum singultu, cum petechiis numerosis, ac tandem sub delirio effreni et continuo defuncti, cadaver *Ticini* secuimus: in quo diaphragma perfecte insons, sed intestina singula, a pyloro ad anum, tum faecibus, tum trecentis et ultra vermibus dictae indolis, farciminis ad instar, repleta fuerunt. Foeminae *Bruchsaliensi*, per tres jam hebdomadas a gravi dysenteria detentae, ac perpetuo singultu jam a triduo correptae, adstitimus, gangraenam potius, quam vermes, ut causam singultus, ex eo, quod fluxui dysenterico tam gravi ac longo, vix unquam vermes resistant, supposuimus. Haec interim mulier, morti, ut videbatur, proxima, tres vix ascarides lumbricoides per vomitum spontaneum rejecerat: cum omnis singultus,

— ac paucos post dies, morbus ipse primarius, cessaverint. Sub ipsis autem mentis aberrationibus subitaneis, si causae aliae, majores, non subsint; de vermibus cogitandum esse, virginis *rastadiensis* exemplo, decem abhinc lustris jam didicimus. Haec scilicet juvencula, septemdecim annorum, placido a somno expergefacta, prae urgente terrore, sine data causa cognita, contremiscere, aliorum auxilium implorare, ac parentibus, pridie tam caris, nunc autem vix notis, abhorrere, nutricis tandem inter brachia confugere, tremula et pallida incepit. Nullam nos ipsi, horis matutinis accersiti, tanti rationem delirii, nisi quod, praegressis torminibus, ascarides aliquot lumbricoides non ita pridem deposuisset, deteximus. Hanc igitur indicationem, tam felici sub omine arripuimus, ut expulsis octoginta circiter ex his vermibus, plena mentis integritas virgini rediverit. Non minus digna, quae hic referatur, pueri decennis historia est: qui scilicet puer, mediis in plateis, ab utriusque oculi coecitate correptus, ad clinicum institutum *Goettingense*, cui tunc (a. 1784,) praefuimus, se duci curavit. Strumosum (scrophulosum) esse hunc puerum, facile agnovimus; sed tam subitaneae

causam amaurosis, non in habitu strumoso, sed potius in vermibus, de quibus hìc loquimur, jam antehac excretis, quaerentes, anthelminthica praescripsimus, et horum ope, et vermes copiosos expulsimus, et paucorum dierum spatio, sub hac sola medendi ratione, amaurosin perfecte sanavimus.

Sympt. strongyli gigantis.

Strongyli gigantis rarissima humanis in renibus aut vesica observatio, quin propria huic vermi, in illis modo post mortem detecto, *symptomata* aliter, quam hariolando assignemus, nos impedit. Quibusdam quidem in canibus, renum substantiam hoc a strongylo erosam, comsumtam fuisse, referunt; sed idem destructionis hoc vitium, ex causis longe aliis inductum, humanis in renibus haud raro, interdum vero quin ejusdem, sub vita, nata fuisset suspicio, a morte repertum fuit. Tam renes, quam urinalis vesica canis, qui nobis, hos vermes observandi, occasionem *Ticini* obtulit, integritate normali fruebantur.

Sympt. hamulariae subcompressae.

Jam longo a tempore suspicionem aluimus, quibusdam saltem in casibus, *phthisin pulmonum tuberculosam*, causae viventi, i. e., vermiculis, deberi. Quamvis autem *hamularia subcompressa Rud.*, seu

hamularia lymphatica Treutleri, in glandulis juvenis, venere exhausti et phthisici, bronchialibus, nec minus in vasis earumdem lymphaticis semel hoc a scriptore, nec hucusque ab alio, reperta fuerit; — licet vermes diversae speciei sat numerosos in pulmonibus ranarum, bufonum, piscium, ac vituli repertos esse sciamus; — etsi *tubercula scirrhosa*, in canum oesophago et arteria magna obvia, vermiculis repleta, summus quondam anatomicus *Patavinus* descripserit, et similibus aliorum scriptorum comparaverit; — quamvis ad ipsum canis ventriculum, ejusmodi *tumores verminosi* ac duri, familiares sint, atque tam in isto animali, quam in equis, *aneurysmata tuberculosa*, quae strongylos fovebant, fuerint reperti; longe tamen abest, quin similem mox hypothesin, firmioribus nempe argumentis destituti, audeamus amplecti. Tussim certe siccam, dolores pectoris internos, ac respirationis difficultatem, nec non plura systematis lymphatici incommoda, producat *hamularia* oportet, cum causae atque effectus morborum ex ipsa experientia magis, quam a solo, in rebus medicis tam periculoso, ratiocinio, eruenda sint; novi vermis, aut forse diversorum in pulmonibus

symptomata, aliorum industriae lubenter describenda committimus.

Sympt. distomatis hepatici. Etiamsi *distomatum hepaticorum*, in cadaveribus hominum repertorum, exempla quaedam aliorum adduxerimus (§. 905.); cum tamen has observationes de helmintho, inter homines rariore, ex propriis augere nequeamus; et cum illi ipsi, quibus hunc vermem, funesto aliorum morborum sub fine, detegendi sors contigit, *specifica* illius symptomata haud adnotaverint; praeter signa, quae *distoma hepaticum* prodant, ex sola ratione, quae toties medicis imposuit, petita, nulla possemus hic tradere. Quamvis autem morbosa jam antehac visceris substantia, *distomati hepatico* attribui nequiret: plura tamen vel boum, vel ovium jecinora, his a vermibus obsessa, et partim exesa, partim fere lapidea, partim vero canaliculis, trium quatuorve linearum diametri, osseis instructa, insolitae hujus devastationis auctores, tam alta, quam justa voce accusant.

S. Polystomatis pinguicolae. Nec certe segetem therapia ditiorem, ex unica *Polystomatis pinguicolae*, in foemina humana fortuitò repertae, observatione (§. 905.), hucusque colligere potuit. Nec minus *distomatis hepatici* in ho-

mine symptomata, si illa, quae §. 905, in puellae octennis, *mediolani* defunctae, historia breviter descripsimus, excipias, nos latent.

S. Bothriocephali lati, et taeniae latae.

Lux quidquam clarior, sed debilis admodum et pallida, in *Bothriocephali lati*, seu taeniae latae, ac *taeniae solii* symptomatis exponendis, nobis adfulget. Quodsi vero, quae utrisque his *cestoideorum* generibus proprii et specifici effectus sint? a nobis expetatur; nisi eorumdem articuli, prius ab aegris excreti, nos instruant; praeter flebile ignorantiae in rebus abditis privilegium, nihil omnino, quod nobis ipsis satisfaciat, respondendum habemus. Ex rationibus helminthologicis forsitan minus gravibus, quam ex illis therapiae, quod nempe recentiorum *Bothriocephalus*, remediis, quibus *taenia solium* sat saepe expellitur; pertinacius resistere visus est, tam genus, quam nomen, vermi utrique diu communia, nostris tandem temporibus distingui merebantur. Coeterùm, quousque symptomatum, vel a *Bothriocephalo lato*, vel a *taenia*, quam *solium* adpellant, excitatorum historiae, tam alienae, quam propriae, sese extendunt, fatemur: nullum his e signis nobis esse cognitum, quod uni ex his vermibus ma-

gis, quam alteri, specifice esset proprium. Ac primo quidem, quod helminthi etiam alii solent, ut haud raro nullum omnino homini suae praesentiae vestigium imprimant: hoc et utrisque, de quibus hìc agitur, vermibus, laudis tribuendum est. Sic vir, in artis musicae regulis admodum peritus, a. 1699, *Vindobonae* nos consuluit: qui vir, licet *taeniae solii* articulos frequenter excreverit; excepta tamen obnubilatione capitis, satis inconstante, quae musicae studio intenso eadem ratione attribui potuerat, de nullo salutis incommodo alio unquam conquestus est; nec similia huic exempla tam rara dicenda sunt. A longiore inedia, vel ciborum, potus frigidioris, medicaminum his parasitis molestorum, ab usu, vel a corporis positione eisdem onerosa, vel istius, aut forsitan vermis ipsius a morbis, defatigetur interdum hospitis, aliàs pacifici, patientia, et varia tunc temporis, ad ventriculi regionem excitantur incommoda. Sic foemina princeps, *petropolitana*, *Bothriocephalo lato*, per quinque jam annos in ejus intestina dominante, a nobis liberata (§. 905), si ingratam, in regione epigastrica, sensationem, ad noctem, nisi affatim fructus horreos ingurgitasset, continuò adauctam,

et inevitabiles insomnias, cum alvo plerumque pultacea atque subliquida (his a fructibus magis, quam a verme derivanda) excipias, de nullis conquesta est salutis molestiis. Apud alios, hi vermes, quod et ascarides lumbricoides, in glomerem convoluti, faciunt, ponderis, una abdominis parte, vel altera baerentis, aut globi, in abdomine sese volutantis, sensationem inducunt. Quod vero, secundò, helminthis pluribus proprium est, scilicet ut ex ventre, longinquas saepe in partes symptomatice agant: hoc et vermibus, de quibus hic sermo habetur, nisi quod observatoris admirationem aliquando adhuc magis istorum actio moveat, commune est. Sic vir quadragenarius, constitutionis vel optimae, ob *foetorem ad nares*, licet adspectu sanissimas, sibi intolerabilem, nec tamen aliis, aut nobis vel minime sensibilem, *Bruchsaliae* nos quondam consuluit. Sub attento insoliti hujus phoenomeni examine, nullam omnino istius causam deteximus, nisi quod hic aeger, *taeniae solii* articulos viventes, et qui, alvo prope muros deposita, duos fere ad pedes altitudinis super istis adscenderint, frequenter excreverit. Hanc igitur forsitan foetoris illius in originem hìc agendum esse du-

centes, adversa huic vermi remedia, sub tam felici effectu praescripsimus: ut expulsa in integrum hac taenia, foetoris in naribus sensatio illico disparuerit. De illustris quondam *Sueciae* archiatri, atque « de morbis infantum » egregii suo tempore scriptoris, relatione, quamvis alio a viro *Goettingensium* celebri confirmata, hominum scilicet quorundam, ob vermes, sub quovis *concentu musico*, mox ab anxietate ac timore, nisi hunc fugerent, gradatim augendis, prehensorum, dubitari posse, non modo credidimus; sed alios quoque haesitare docuimus: donec in *ticinensi* clinices instituto, coram numerosis ejusdem alumnis, sanissimus coeterùm atque robustus agricola, ob summas angustias et maximos artuum tremores, quibus ille, sub officii divini celebratione, *organi sonos*, maxime profundiores, auribus perciperet: toties, — nec alia quacunque occasione, confestim concuteretur, nos tandem consuluerit. Tunc enim, adhibito omni causarum hujus mirae adfectionis indagine, hunc virum cucurbitinos *taenii solii* articulos pluries ano rejecisse, audivimus et, hunc ad scopum, necessaria (quin tamen de istorum effectu posthinc aliquid rescire nobis contigerit) praescripsimus.

Simile fere exemplum, in diario *Galliae* medico anni 1812, a viro claro adnotatum fuit. Helminthi, tertiò, plures, pro sua mollitie, elasticitate, aut se contrahendi potentia conspicua praediti sunt; his autem *Bothriocephalus latus* non minus, ac *taenia solium*, praecipue gaudet: ita ut, si forsitan pars istorum vermium, vel sponte, vel per artem expulsa, ab ano propenderit; hac parte, aut filo ligata, aut abrupta, pars reliqua vermis, vel intestinis arcte infixa, vel convoluta in glomerem, ab ano se retrahat, ac superiorem intestini ad tubum refugiat. Sic illustris, de qua vix locuti sumus, foemina *rossica*, multis jam ad expellendum *Bothriocephalum latum*, auxiliis usa, sicut vel sponte (bis circiter in mense) vermis portionem conspicuam evacuare soluerat: ita, drasticorum effectu, aliam, majorem, ex intestino exire coegit; sed licet aegra, sub exitu illius, octodecim per horas, sub diro intestinorum cruciatu, sellae perforatae insedisset; vermemque tandem filo ligari curasset; ille tamen, diruptus, hanc viam ultro inire pertinaciter recusavit, ac ad loca superna se ipsum, invictum, retraxit.

Quò vero hìc exposita *taeniae solii* symptomata, exemplis, notatu dignis, illu-

stremus; eorum aliqua, ex instituti clinici *Vindobonensis* diariis desumta, jam allatis, circumscripta, supperaddimus.

I. Virgo annorum octodecim, vitam agens sedentariam, laxique habitus, dum, mense Julii anni 1795, prima pateretur menstrua, varios *taeniae solii* articulos, solitarios, et cohaerentes, excrevit. Hoc ipso tempore haec virgo adficitur interdum lipothymia, palpitatione cordis, cardialgia, imprimis a jentaculo, et a cibo quocunque ingesto. Adfluit eodem tempore major salivae copia; coeterùm, ut refert, semper sanissima, nec aliis symptomatis exposita vixit. Nec etenim unquam pruritum, vel ad nares, vel ad anum, nec animam foetidam, nec tussim siccam, nec spasmos, nec dolores colicos, nec sensum ponderis, in abdomine se volutantis, observavit; nec pupilla dilatata, vel coerulescens semicirculus ad palpebram comparuit. Deponit autem, sine ulla vellicatione aut majore conamine, frustula et catenas integras taeniae, quae etiam *sponte*, sub *deambulatione*, *ano excidunt*. Menstrua haud nisi semel comparuerunt. Die 15. Januarii a 1796, instituto clinico recepta fuit puella. Pulverem radicis filicis, ac oleum ricini americani ea jam assumse-

rat. A solo jam pulvere filicis, taeniae articulos deposuit. Die 18 leves dolores colici; loco istorum, ad noctem, faucium dolor. Asserit aegra, se nono quovis die, taeniae articulos deponere. Stannum anglicanum, cum extracto amaro et radicis jalappae pulvere praescribitur. Dolor faucium, absque ulla istarum rubedine, molestus. Die 22., sub magnis torminibus, secedunt aliquot taeniae articuli. Ad vesperas, sensatio, ac si vermis in ventre se volutaret ac alvo exire moliretur. Dolor dentium cariosorum. Die 24. taeniam solii excrevit, quatuor cum dimidia ulnarum *vindobonensium*, sub alvo haud liquida. Phoenomenon aegra, sub vermis excretione, peculiare haud animadvertit, sed inscia eumdem deposuit. Pars vermis excreti, tenuissima quidem, sed absque capite rejecta. Die 25., iterum *taeniae articuli*, sed *livescentes*, excreti fuerunt. Cum singula helminthi symptomata siluissent; ab usu remediorum destitimus, ac aegrae demissae, quidquam chloroticae, chalybem praescripsimus.

II. Ancilla coelebs, 47 annorum aetatis, hernia inguinali laborans, secunda valetudine gaudebat, donec ante annum, sequentia pati coeperit: nauseam, ructus

acidos, subinde ova putrida redolentes, vomituritiones, vomitum viridescentis materiae, interdum violentum, famem adauctam, jejuni ventriculi dolores, sub celeri corporis versione, interdum globi, ex uno latere in oppositum delabentis, sensationem, borborygmos, oculorum caliginem, dilatationem pupillarum, *memoriae debilitatem*, lipothymias, vires sensuum omnium fractas, interdum dolores ad lumborum regionem, subinde palpitationes cordis, concussiones spasmodicas, somnolentiam, moestitiam, morositatem. Ab usu cremoris tartari, secesserunt *ascarides lumbricoides*, una cum aliquot *taeniae solii* articulis. In clinicum *vindobonense* institutum a. 1797 assumta, sub usu stanni granulati, taeniae solii portionem, octo circiter ulnarum, excrevit. Remediis variis porrectis, de nihilo conquesta, nec vermis ullo symptomate adfecta, ob debilitatem, ulterioribus non usa, recessit.

III. Famulam, 25 annorum vitae, in clinicum institutum vindobonense, a. 1802 suscepimus. Haec, coeterum sana vegetaque puella, duos ante annos, tormina ventris persensit; secesserunt aliquae *taeniae solii* portiones. Ingratus nunc foetor et pruritus narium, ciborum desiderium

nonnunquam ingens, aliàs anorexia, anxietas, dyspnoea, et ponderis in ventre perceptio. Sub conversione corporis ex uno latere in aliud, globi, ex illo, in istud se praecipitantis, sensatio; aliquando alvi profluvium mucosum; pupillae dilatatae, semicirculus inferioribus sub palpebris, coerulescens. — A taenia solii, longitudine sex ulnas superante, cum extremitate tenuissima, decem post dies excreta, singula, quae hucusque persenserat, taeniae symptomata disparuerunt.

IV. Pilorum opifex, 16 annos numerans, compagis corporis gracilis, cum ante annum, ob ventris dolores diuturnos, medicinam, quae alvum purgaret, assumsisset; binis vicibus *taeniae solii* portionem, ulnae longitudinis, per alvum, sub levamine symptomatum, rejecit. Post duos interim menses, recruduerunt haec salutis incommoda, et alia illis accesserunt: dolor interdum ad frontem, ut vocant, gravativus, visus tenebricosus, amaurosis momentanea, haemorrhagiae narium, nullus istarum pruritus, sed foetor oris, sensus aurae frigidae, ex ventriculo ascendentis, et in auribus, tinnientibus, terminandus, cardialgia, jejuno stomacho vehementior, a cibis assumtis evanescens. Abdomen mo-

do omne, summo sub dolore, constringitur; modo idem, absque dolore, intumescit. Dum rationem decumbendi subinde invertit aeger: ponderis, in imo ventre sese volventis, et quasi pulsantis, sensum accusat; alvus ter quaterve fluida simulque foetidissima deponitur. Aliquando vermis articulos viventes sub faecibus excernit. Dolores, mox in axillis, ad brachia, manus, mox ad pedes urgent; formicationis in manibus eorumque digitis, — his ultimis, *insensibilitas, immobilitas*, quae labores impediunt. Mense novembris a. 1800, primò ad nosodochium, posthinc ad clinicum institutum *vindobonense* susceptus est. Sub cura morbi, *taeniae solii* octo ulnas, sine ejusdem capite, rejecit, ac brevi tempore restitutus, clinicum deseruit.

V. Aeger 29 annorum, qui *taeniae solii* articulos excreverat, *ab ingestis cibis, molestam in abdomine titillationem*, frequentem flatulentiam, dolores colicos, ac saepe lipothymias, et praecordiorum anxietates, in aere minus libero, expertus est. Post remedium drasticum, decem quidem, binis vicibus, *taeniae solii* ulnas excrevit; sed haud exiguam simul sanguinis copiam e pulmonibus rejecit. Ructus foe-

tidi, salivatio abundans, faucium pruritus, his accesserunt. Semel vomuit, alvus rite succedebat; sed sub istius depositione, interdum quasi *globum, in rectum intestinum ponderantem* persensit; macies corporis magna fuit. Sub attento objectorum intuitu, visus obnubilatio accessit; narium pruritus nullus. Taeniae dictae 22 ulnas, sub medicamentis praescriptis, excrevit quidem, sed ad ea continuanda nimis jam debilis, haud sanatus, discessit.

VI. Viginti duorum annorum ancilla coelebs, ante annum concepit, ac partum postea difficilem experta est. Jam a prima juventute, sub misero victu, vermium symptomata fere quotidie exhibuit, ac *ascarides lumbricoides*, tam naribus, quam ano, sub utriusque pruritu, ac sub magnis torminibus rejecit; *oxyuros* simul *vermiculares* per anum reddidit. *A tempore conceptionis, haec duo vermium genera comparere cessaverunt;* sed tunc articuli *taeniae solii* in conspectum venerunt. Ob aucta indies incommoda, 16. maji, a 1803, nosocomium *vindobonense* aegra petiit, infuso valerianae sylvestris in illo usa; die vero 23. hujus mensis, ad institutum clinicum devecta, sequentia nobis exhibuit: compagem corporis mediocrem, caput

subinde vertiginosum, visus obnubilationem, pupillas valde dilatatas, *oculi, mox dextri, mox sinistri, perfectam, sed brevem, amaurosin*, semicirculum inferioribus sub palpebris, narium pruritum, *aures susurrantes*, oris foetorem, ructus foetidos, adpetitum ciborum normalem, ventriculi tamen oppressionem, vomitum, singultum, *vocis interceptionem*, anxietates, dolores lumborum; abdomen, ab attactu, maxime in sinistro hypochondrio, dolens, globi, in ventre se ciscumvolventis, sensationem, dolores extremitatum. Die 24. maji, duos taeniae solii articulos, sub usu stanni granulati cum extracto amaro ac pulvere radicis jalappae, excrevit; dextri nunc hypochondrii *dolores, a quavis remedii assumtione auctos*, ptyalismum, persensit; accedit et modorrhoea. Die 25. ptyalismum, dolores abdominis, admodum atroces, aegra accusat; quinquies alvus hodie mota fuit, et partem taeniae, ex undecim articulis constantem, excrevit. Ptyalismus tunc copiosior, dolores abdominis exacerbati, anxietas magna, borborygmi, vomituritio, observabantur. Die 27. bene dormiverat aegra, dum hora quarta matutina expergefacta, electuarii dosin assumserit. *Mox ab ista, dolores praegrandes*

abdominis, anxietates, vomituritio, recruduerunt. Ad vesperas, taeniam, capite suo instructam, octo ad ulnas extensam, aegra excrevit. Major abhinc debilitas insecuta est; dolores, imprimis pedum, imminuti sunt; ponderis, in ventre se volventis, sensatio, pruritus narium et oris foetor, disparuerunt; ad noctem interim rediverunt dolores ad hypochondrium dextrum, ad lumbos, ad pedes, narium pruritus foetorque oris denuo comparuerunt; urinae paucae, turbidae, cum sedimento furfuraceo. Superaccedunt salivatio, faucium constrictio, dyspnoea; sub levi attactu abdominis, quasi ictus, ad manuum digitos extensos, aegra accusat. Iterum ad pristina remedia confugimus. Ad noctem, dolores remiserunt, aegra obdormivit, bis alvum, sine verme, deposuit; dolor ad pedes auctus. Die 1. junii, dolores in abdomine cessarunt, in pedibus vero subsistunt. His interim symptomatis, *taeniae illis haud absimilibus*, praeter aquam menthae ac atheris aliquantulum, nihil opposuimus; pedes, spiritu vini camphorato lavari curavimus. Die 4. junii, aegra, quam optime valens, deseruit clinicum.

VII. Joannes *Taufenecker*, austriacus,

chirurgus, annos aetatis 29 numerans, a febre intermittente diu vexatus, lienis tumorem contraxit. Dum, hunc ob morbum, purgans alvum medicamentum assumsisset; *taeniam solium*, faecibus intermistam, *ex ano pendere* observans: hanc ipsam, ad quinque ulnarum longitudinem extraxit; ob dolores ventris, hoc sub conatu insecutos, ne intestina, ut adhuc parum instructus credebat, simul protraheret, filo circumducto vermem prolapsum ligavit. Decem vero abhinc annis, praevio ad anum pruritu, taeniae portiones, adhuc viventes, haud raro, faecibus junctae, secesserunt, ac *sponte interdum, vel inadvertentis in braccas aut feminalia inciderunt*. Contra hunc vermem, tunc sibi cognitum, drastica aeger assumsit, ac, die ab his quinta, 14 ejusdem ulnas, ano excrevit. Duos interim post menses, alii hujus taeniae articuli ex ano in feminalia inciderunt; a debilitate, nunc suborta, terrefactus, renunciavit istis remediis. Symptomata taeniae istius, fuerunt: *corporis incrementum lentissimum* et, ob abdominis molem, magis in latum, quam in longum; susurrus aurium, oculorum caligo, non levis narium pruritus, *sternutatio*, epistaxis, saepe profusissima, ciborum deside-

rium immoderatum, et nisi eidem statim satisfaceret, ptyalismus, oris ingratissimo sub sensu, vomituritio, dolor abdominis aliquis, cum *reptatus* in eo perceptione, subsequebantur. Diarrhoea, absque causa cognita, frequens, noctes sub gravissimis insomniis transactae. Saepe vix lectum ingreditur aeger, cum tanto mox a dolore ad suras, frequentius surae ad musculos, correptus est, ut eidem ferendo se imparem sentiens, aut e lectulo desiliret, per cubiculum ambularet, aut locum dolentem comprimeret. Interdum lectulum repetenti, sub incauta pedis inflexione, dolor ingens in eodem recruduit, et aegrum, ut grabatum mox iterum desereret, coegit. Die sexto februarii, a. 1799, hic vir, ad institutum clinicum *vindobonense* susceptus, obtulit caput liberum, pupillas admodum dilatatas, sub inferioribus palpebris semicirculum fere lividum, olfactum gustumve normales, abdomen molle, in regione umbilici sensationem *rosionis* singularem (sensus volutationis in abdomine tunc expers fuit), alvum heri, cum taeniae articulis viventibus motam, dolores ad genu atque tumorem, *sudores in manibus*, ita ut digitorum ex apicibus guttulae destillarent, continuos, *a potu frigido, do-*

lores, et *singularem in abdomine sensationem, ab assumto jusculo calido, mox evanescentem*. A sua receptione, sub victu magis rigoroso, famem aeger, ad lipothymiam fere extensam, accusans, duos taeniae articulos excrevit. Sub usu stanni, globi, in abdomine sese volutantis, motum illico persensit. Sequuntur, nox insomniis perturbata, vertigo, proclivitas ad lipothymiam. Tres taeniae viventis articuli secedunt. Die sequente, ad noctem, post aliquam caliginem, subito amaurosis ad oculum sinistrum, per horae quadrantem modo extensa, comparuit. Alvum tunc liquidam deposuit, et sub ista, *taeniae* 5 1/2 ulnarum, *in glomerem convolutae, multis in locis nigrescentis ac putrescentis*, portionem excrevit. Ponderis magni sensus in abdomine accusatur; salivatio larga per horam dimidiam modo continuavit. Nox insequens inquieta, ponderis magni ad abdomen, ac titillationis in regione umbilici, ad anum, sensatio; alvus liquida, ter soluta. Die februarii 12., ciborum desiderium minus, sensatio globi in abdomine, cessat; *repletionis* interim illa, in parte ejusdem dextra, continuat. Sal amarum porrigitur. Alvus abhinc liquida, sed absque vermibus, deponitur. Ponde-

ris ac volutationis perceptio in abdomine perstat. Die sequente, singula vermis symptomata defuerunt et, praeter debilitatem corporis, nihil accusans, die 17. mensis dimittitur.

Si quos viros in arte expertos, hae taeniarum historiae, ac frequens eorumdem quasi symptomatum repetitio, taedio adfecerit; deprecamur. Has interim *juventuti*, cui hoc opus, non modò in scholis, sed et propriis in studiis lucubrandum, dedicavimus, perutiles fore, haud est, cur dubitemus. Secundò vero, haec ipsa symptomatum, fere eorumdem, repetitio, eumdem etiam morbum, non alterius adfectionis modo effectu, quod nuperi quidam viri clari praetendunt, sed a taenia venisse, hinc *vermes, morbum homini, ut animalibus coeteris, — si haud semper, saltem frequenter, ominosum sistere*, commonstrabit. Quod saepius *incerta*, et aliis etiam morbis frequenter communia sint haecce symptomata; hoc, eadem, plus minus, incertitudo, aetiologiam medicam, sicut rerum physicarum aliarum omnem, vix non ubique premat; doctrinam de vermibus, ut causa frequente morborum, haud ideo subvertit; sed modo cautiores nos esse, ac majorem tandem huic studio perfectionem conciliare, imperat.

Sub artis exercitio per undecim fere lustra in diversis Europae regionibus instituto, numerus eorum, qui *taeniae solii* ratione, nos consuluerunt, certe permagnus fuit. Symptomata istorum, cum illis, quae vix descripsimus, in omnibus satis convenerunt, etsi apud plures tanti momenti haud fuerint, ut reliquam eorum salutem, vehementiori taeniae, haud adeo molestae aut periculosae, pertractationi exponere voluissemus. Pars tamen aegrorum, hoc a malo prehensorum (quod et alii adnotarunt egregii in arte medendi viri) vix *tertia*, masculinum ad sexum pertinuit. *Bothriocephalo lato* adfectos, etsi quatuor per annos ad *Wiliam*, partim vero ad *Newam*, artem exercuerimus, haud multos pertractavimus; qui tamen singuli, symptomata, *taeniae solii* illis aequalia, nisi pertinaciora, nobis manifestarunt. Tanto vero *foeminarum*, hoc ab helminto vexatarum sub numero, quousque hujus rei confessio nobis facta est, modo *duas* nos novisse recordamur: quae, viro licet junctae, nec multum eousque in venerem pronae, quo tempore, prius, ac taeniae solii articulos rejicerent, vel insolitam ad actum venereum propensionem, et quasi furorem uteri, — vel ipso sub coitu, ae-

stum, sibi antehac prorsus incognitum, — utroque vero in casu, mox a conjugali impetuoso commercio, *convulsionibus epilepticis*, quas antehac haud passae erant, adfectae fuerint. Caducam, a *taenia solii*, vertiginem in muliere observavimus.

Interea ac *coenuri*, ovium vertiginosarum in *cerebro* degentis, symptomata nunc satis perspicua sunt; illa, quae *Echinococco hominis* sunt propria, hucusque nos latent. S. Echinococci hominis.

§. 907. Dum nostra *de helminthorum prima origine* hic adperienda est opinio, nos certe haud fugit, quod, *praedispositionum ad illos causarumque occasionalium* ultra limites divagando, multorum hac de materia scriptorum doctrinam, ipsorum vermium in hominem exemplo, *rosuri* videremur; quod vero gressus haec inter confinia sistendo, *ignorantiae* apud alios notam incurramus. — Eligimus hoc ultimum. — Nisi religio doceret; quae generis humani aliorumque entium prima origo sit, ignoraremus; ac idem omnino, dum illa sileat, de *vermibus*, absque affectato pudore, dicendum esse, saltem nobis videtur. Inter omnes, de generatione vermium in homine, tam aevi antiqui, quam nostri, hypotheses, nos, etiamsi senes, Helminthorum origo.

nulla, ut fas est, latet; sed (clarissimorum pace virorum, et ea, quae in literatorum republica cuivis conceditur, quamque vicissim nulli disputamus, libertate, sit dictum!) quae inter illas, hunc nodum solverit, quae nostro judicio satisfecerit, et quae medicae scientiae, quod potius est, progressibus vere inservierit, nullam nobis videri, candide fatemur. Controversiarum in arenas, a quibus, licet inter eruditos, ut decet, minus, ac inter gladiatores, cruentas, a juventute abhorruimus; nec in illas a nobis, seriore in aetate, descendi, aut scientiae interest, aut praescripti huic operi limites concedunt. Nostrae igitur fidei inopiam, ne dicamus intercessionem, artis medicae tabulario seu archivo, cujus ductu posteritas aequa, inter tam diversas sententias, et nostram dijudicet, sine quovis auctoritatis praetextu, quiete committimus.

Quo coetera animalia jure tellurem, — hoc ipso helminthi corpus humanum, — nec illo quidem foetus adhuc utero inclusi, excepto, prout nempe opportunum illud sibi hospitium offert, subintrant et, quousque sibi conducit, plus, minus quieti, inhabitant. Varias humani corporis divisiones et quasi contignationes, nec a-

lias, nisi fortuitò, sibi eligunt. Haec, unica, in qua vivere queant, nec extra corpus animale quaerenda, vermium patria est. Corpus animalis *non sui*, aut ad receptionem fotumque ejus haud satis idonei, vermis fortuitò intret! et ab eodem, sine mora, vel totus, ut *praeda*, subigitur; vel praecipitatur, quasi hospes illegitimus. Helminthi modo pauci, humani corporis incolae, suum aliorum animalium in visceribus figunt et propitium inveniunt habitaculum; et pleraque ex istis, proprios modo sibi, suisque impensis suscipiunt hospites, et illorum alunt luxuriam.

Quaecunque vero nostra, de prima helminthorum origine inscitia sit, hoc tamen experientia docuit: quod illi, neglectis et malo cultu corruptis in campis humanis facilius, — in agro autem, sub solis, atmosphaerae, et opportuni laetaminis benefico influxu, brachio forti constanter elaborato, longe minus, si unquam, prosperent; atque hoc est, quod, de vermibus loquendo, *praedispositionem* vocamus. Hinc aetas tenera, infantilis, puerilis, — hinc sexus, otiosarum maxime urbium, foemineus, — hinc et corporis ac viscerum, subactioni ciborum dicatorum, habitus asthenicus, haud raro haeredita-

rius, nec non alimentorum crudorum, glutinosorum, farinaceorum, in aere humido frigidoque abusus, ad illam potissime contribuunt: ita ut sub statu corporum strumoso, atrophico, vermes plerumque abundent. Quam alii vermium causam, in *muci abundantia* latere crediderunt; hanc ipsam, alterius causae, laxitatis, debilitatis, ac irritationis, a vermibus productae, *effectum* potius esse arbitramur. De *fasciola* aut *ligula*, quae *hepar ovium* infestat, notum est, quod, si pascuis haec animalia humidis vescantur; facile illa hoc verme corripiantur ac, hepatis volumine indies adaucto, duriore ac diversos in sensus corroso, ascitica reddantur. Oculus tristis, conjunctivae tunicae pallor, hunc ovium morbum praesagiunt; malo interim necdum provecto, ubi montium herbis siccioribus, ac imprimis *erica* vescuntur; sanitatem haec animalia pristinam recuperant. Helminthorum *cysticorum* causae nequidem *occasionales* nobis sunt cognitae. Vir clarus, hos vermes « leucophlegmatiae, aut telae cellulosae humori nimis abundanti, aut visceris cujusdam labi hydropicae, aut lymphae quadam in parte cumulationi, aut vitiis hisce similibus » attribuit; cum vero hi morbi frequentissi-

mi, — helminthi autem *cystici* rarissime et quandoque absque istorum suspicione, occurrant; fatemur, nec hanc nobis opinionem satis arridere.

§. 908. Sub ipsa symptomatum a vermibus (nisi prorsus pacificis, atque hinc nequidem adesse suppositis) produci solitorum, nunc satis mitium, nunc vero gravissimorum, expositione (§.906.), *prognosin* eorumdem jam tetigimus. Quamvis autem helminthi, *intestinorum incolae*, adversorum sibi remediorum actioni, prae illis, qui sedem, in *viscerum* aliorum *substantia*, longe securiorem, occupant, expositi sint; -- vel mucosa tamen, quam sibi, tenaci intestinorum e pituita praeparant, chlamyda undique velati, vel faecibus induti, obtecti, vel intestinorum inter plicas, aut illorum in recessibus occultati, — vel demum (quod maxime de *bothriocephalo lato* et *taenia solii* valet) proboscide sua intestinis firmiter adfixi, — haud raro anthelminthicorum modo parum adficiuntur a stimulis, aut iisdem pertinaciter resistunt; aut, ad summum, aliquos ex maturioribus, si quos habeant, articulis, minoris momenti ut praedam, sola sua exstensione mox reparandam, deponunt. Quasi vero medicorum conaminibus se in- Prognosis.

sultasse delectarentur: armis eorum jam vilipensis, aut fractis, intestina, — vix interim quin suam in istis posteritatem, futuram insidiarum vindicem, relinquant, vel sponte deserunt. Atqui hos ipsos inter vermes, intestinorum incolas, non una eademque est, medicinae resistendi capacitas; sed illos inter, *ascarides lumbricoides* plerumque facilius, — *oxyuri* autem *vermiculares* longe difficilius obtemperant. Reluctandi potentia adhuc major *taeniae solii*, maxima vero, ac saepe, absque possessoris vitae periculo, vix domabilis, *bothriocephalo lato*, a natura concessa est. Vel has igitur per observationes, vel novitatis cupedine inducti, fuerunt, qui, ut novum antiqui proverbii, « nihil tam absurdum esse, quod non docuerit philosophus » argumentum proferrent; vermes a natura procuratos, superfluum intestinorum ut mucum consumerent, motumque intestinorum peristalticum irritando augerent, — has igitur bestiolas ad corporis humani utilitatem potius, quam inducendos ad morbos, conferre, docuerint. Repetimus interim, quod fassi jam sumus: *causas helminthorum occasionales* (§. 907.) majoris hoc in morbo inducendo momenti esse; innumeros dari homines,

qui, longioris adeo vitae in curriculo, vermes suis in visceribus aluerint, quin grave illis tributum hisce ab hospitibus impositum fuisset; — haud raro vermes, qui nequidem in homine exstant, a medicis, non sine gravi mortalium damno, supponi; ac saepius, quam creditur, vermes, revera praesentes, morborum, quos minime fecerunt, imprudenter accusari. Interim non vana esse corporum humanorum, quae vermibus imputantur, salutis incommoda, symptomatum eisdem adscriptorum ratio jam satis evincit ac, sub majore infantum, puerorum, foeminarum, hominumque delicatulorum debilitate, vel sub morbis diversis, gravioribus, scarlatina nempe, variolis, morbillis, vel si ad viscus nobilius irritatio, devastatio major contingat, insignes saepe a vermibus noxae, ipsam adeo in mortem haud raro terminandae, proficiscuntur. Vel ipsi, tam communes, ascarides lumbricoides, dum ad hominis ventriculum ascenderint: longe plus negotii, quam in intestinis, facessunt: Saepius sub fine febrium, ex caloris aucti ac inediae longioris, ut putamus, ratione, vel et versùs vitae terminum, in ipso mortis agone, imo defunctis nuper a febribus aegris, vermes ab homine vel sponte, tam ore, quam

ano secedunt. Etsi vero talia pro fausto febris exitu loqui, venerandus senex pronunciaverit, dicens: « *Lumbricos teretes*, morbo judicium subeunte, una cum excrementis prodire, utile erit; « frequenter tamen necquidquam abinde mutatum, vel et mortem nihilominus a morbo successisse observavimus. Ex febre, vel alio gravi a morbo convalescens, a taenia correptus, vires lentius recuperat. Sic iterum *Hippocrates*, de *verme lato* agens, « qui hunc vermem babet, inquit, ei toto quidem tempore nihil valde metuendum accidit; cum vero debilis exstiterit, aegre reficitur: vermis enim eorum, quae ventriculum ingrediuntur, partem aliquam assumit. Si igitur, ut convenit, curatus fuerit, convalescit; si vero non curatur, sua sponte non exit; mortem tamen non infert; sed unà consenescit ». Expulsis adeo jam vermibus, sicut maris in undis, a gravi tempestate commotis, symptomata illorum haud raro unam alteramve per diem superstant: ut quae non in vanum vexationi per helminthos diuturnae, — saepius autem remediis drasticis, incaute in usum vocatis, adscribenda, majorem fere, ac ipsi quondam vermes, medicorum attentionem sibi expostulant;

quidquod vel ipsa vermibus medendi impetuosior methodus, promtam eorum regenerationem in multis, ac mala innumera promoveat. Apud infantes, a vermibus sub convulsione, enectos, *faeces nigras*, mortis futurae signum, et materiam nigram, post vermes vomitu rejectam, letalem esse, gravis, suo tempore, de vermibus, *Galliae* scriptor declaravit. Similia a nobis haud conspecta fuerunt. Vermium, hucusque rarius observatorum, prognosin, parum adhuc a nobis perspectam, posteris, ut multa alia, felicius exponendam relinquimus.

§. 909. Unius rei creatae interitum, alterius esse exordium, natura constituit. Concessit quidem illi, cum ista, pro viribus aliquantulum luctari, cursumque sic prosequi diutius; sed, donec fato ineluctabili quis succumbat; omnis vita, perpetuae defensionis status est. Congenitos corporis nostri hospites, vermes esse diximus. Hos igitur sui jure domicilii spoliare, expellere, nisi tanto demum abuti privilegio tentaverint; res, nisi forsitan injusta, ardui saltem moliminis, atque periculis haud semper vacua est. Saepius hinc, ubi, debitae hospitalitatis obliti, vixdum molestis nobis hisce consortibus bellum indicimus: Cura helminthorum.

reluctantur illi, ac, juste commoti, tyrannidem redarguunt.

C. praedispositionis.

Cum igitur, hoc quoque sensu, turpius sit, hospitem ejicere, quam eumdem non admittere; a prima juventute, omnis cura in illud ponenda est: ne vermes corpus humanum, ex haereditate forsitan sibi assignatum, sero nimis deserant, aut, per accidens inducti, molestos illud in usus convertant. Animalia domestica, prae feris, — pueros, prae adultis, — debiles ac vitae sedentariae addictos, exercitatis prae hominibus, ab helminthis occupari, jam diximus. Interest ergo, aura frui libera, exerceri musculos ac, fraenata mente, robur corporis intactum conservari. Docuit ulterius experientia: pueros edaces, homines gulae deditos, ferculis farinaceis, glutinosis, fermentantibus, fructibus horreis acidisque copiose pastos, aut tepidae indulgentes, illis, qui carne succulenta et cibis enpeptis aluntur, a vermibus frequentius infestari. Hinc aequum est, juventutem imprimis regimine, pituitae tenacis in primis viis generationi contrario uti, ac robur ventriculi intestinorumque quovis modo custodiri. Nec tamen illis, quos vermes interdum jam torquent, eumdem ciborum, ac aliis in morbis, selectum,

absque damno commendabimus; sed sua quemvis aegrum experientia, quae sibi aut maxime conducant, aut vermes magis ad motus molestos excitent, docebit. Sunt scilicet verminosi homines, quos *dauci hortensis*, maxime crudi, — sunt alii, quos *halecis conditi*, aut certorum ferculorum usus, quin ratio evidens nobis adfulgeat, mox in diros intestinorum dolores conjiciat: quo tandem effectu quondam cognito, his ipsis cibis, vermi adversis, sub administratione anthelminthicorum simul hauriendis utimur. Tanta vero in sollicita virium, subactioni ciborum praesidentium, directione latet virtus: ut haec sola jam ad vermes, non modo arcendos, sed etiam expellendos, quandoque sufficiat.

His cautelis praemissis, ubi de helminthorum praesentia, ex signis, §. 906 enunciatis dubitari vix convenit, si quae forsitan illorum specimina excreta jam fuerint; cujus generis ac speciei sint illi (§. 905), eo magis inquirendum: quod non eadem pro singulis medicina sit. Nec minorem sibi attentionem requirit, difficilis haud raro, investigatio; num alter forsitan morbus, praeter illum ex vermibus, latescat? cavendo, ne istis tribuantur, quae spectant ad illum, atque sic major Cura generalis.

symptomatum accidentalium, quam morbi principalis, ratio habeatur. Saepius nempe vermes, qui, bene valente in homine, vix sese manifestassent, dum illos, morbi febrilis aestus ac impetus, vel imposita aegro a cibis consuetis abstinentia premunt, majores in turbas rapiuntur. *Febres verminosas* quondam vocarunt illas, in quibus, plerumque epidemicis, ascarides lumbricoides, tam ore, quam potissime ex ano, nunc vivi, nunc mortui atque corrupti, secedunt, ut qualem nos quoque a. 1770 *Rastadtii* regnantem observavimus. Fatebimur quidem, ejusmodi constitutiones, a *batavo* medico egregie descriptas, vermium evolutioni, prae aliis, favere; sed certe illi morbi ad *febres adynamicas*, quas *nervosas* appellavimus, interdum simul *gastricas*, *exanthematicas*, pertinent, atque vermes, ut jam diximus, *modo symptoma* ejus morbi, *nequaquam vero febrem specificam*, ita ut nomen sibi proprium exigeret, constituunt, aut specificam medendi methodum sibi exigunt. Quodsi nempe, sub tali rerum positione, vermium majorem, quam febris ipsius, rationem ineuntes, in illos scilicet acturi, repetitis evacuantibus remediis, vires vitales, jam nimis languentes, ultro pro-

sternamus; letalis tandem eventus fatalia haec artis, — *symptomati*, non *causae* morbi medendi, conamina claudet.

Cum vero, sub vermium *intestinalium* praesentia, copiosior simul *muci*, et quidem specifice interdum foetentis, proventus observari soleat; hunc mucum, inepte satis, pro vermium causa habuerunt. Quamvis autem haec pituita, per mechanicam tunicae intestinorum villosae, a vermibus, reptando, titillando, sugendo excitatae, irritationem, in subjectis laxis, sensibilibus, morbose secerni soleat; verum tamen est, ut alibi monuimus, tenaci hoc a glutine, vermes quasi involvi, et a stimulis, eisdem ex arte admovendis nimis custodiri atque defendi. Anthelminthicis igitur remediis aliquando, nunc *emeticum*, quo ventriculi tenax pituita, vel ipsi, quos detinet, vermes excutiantur, — nunc praecipue *incidentia* sic dicta, vel *solventia*, ex sale medio, imprimis ammoniaco, non absque gravi (nisi semper hoc esse faciendum praetendant) ratione, medici praemittunt. Ne tamen, *vivente in homine*, pituitam, sicut in *patina inanimi*, solvi posse, medicinae mechanicae principiis innixi, arbitremur; sed solventis remedii actionem, non adeo in hu-

morum tenaciorum attenuatione, divisione, quam in potentiae vitalis excitatae, in secretiones imperio consistere dicamus; atque hinc decocta solventia, sales incidentes, suum si finem adimpleant; stimulantis id magis, quam incidentis remedii virtuti adscribamus. Ne tempus igitur, in pituita solvenda, nimis teratur, sed quantocius ut vermes, rigoroso sub regimine, amato illis chylo subtracto, pristinum vigorem deponant, ac artis ipsius calcari debilius recalcitrent, curandum est. Per dies autem aliquot, prout vires aegrorum id permittunt, imminuta ciborum copia, ferculis interim, sale fumoque, vel allio, porro, conditis, hinc inde concessis, praecipue vero *frigidae*, vermibus non parum adversae, aut aquae mineralis potu, sat largiter exhibito, ad ea, quae in vermibus, tam necandis, quam citius expellendis virtutem saepius, *vix tamen specificam*, comprobaverint, veniendum est.

Anthelminthica.

Infinitus *anthelminthicorum*, enixe his, illis laudatorum, numerus, — sed (quod medici ex signis modo generalibus minusque securis, vermium ad praesentiam concluserint, — quod experimentis, aliorum animalium cum vermibus, in scutella susceptis, respectu ad hominis vermes,

fidem praestiterint, — quod ad illa, quae ad helminthos praedisposuerint, animum haud satis converterint, — quod ab indicatis anthelminthicis citius, ac decuisset, ad alia et nova transituri, destiterint, — ac demum, quod ad illa, sub quibus vermes modo fortuitò rejecti fuerant, haud satis respexerint (exiguus singulorum in multis effectus est). Alia, ex istis, notam satis et coeteris in morbis asthenicis virtutem offerunt, ac simili prorsus ratione, praedispositionem scilicet ad vermes, debilitati innixam, corrigendo agunt. Hùc spectant potissime *amara* quaecumque remedia, *absynthium*, *gentiana*, et alia; *nucis juglandis regiae putamina*, *cortex chinae*, *chalybeata*, *vitriolum martis artificiale*. Alia, principio volatili, vel acri, vel nauseoso, instructa sunt, quorsum *allium cepa*, sativum, radix *valerianae sylvestris*, *ruta*, iterum *absynthium*, *tanacetum*, *santonicum*, *sabadilla*, *ferula asa foetida*, *oleum cajeput*, *sulphur*, *calx antimonii sulphurata*, *petroleum*, *oleum animale Dippelii*, *terebinthinae*, *oleum Chaberti empyreumaticum*, *aether sulphuricus*, *spiritus juniperi*, *camphora*, *helleborus viridis*, *cortex geoffreae surinamensis*, *gratiola*, pertinent. Alia, mechanicè,

pungendo, premendo, agunt: ut *stannum purissimum, limatum, granulatum, lana fructus stizilobii, dolichos pruriens, pulvis carbonum*. Alia, vi haud satis intellecta, quam *specificam* dicunt, operantur: ut *radix polypodii maris, helminthocorton* seu *corallina corsica, spigelia anthelmia, marilandica, chenopodium anthelminthicum*. Etsi vero talia, vel sola interdum vermes ejiciant; frequentius tamen, nisi *alvum evacuantia*, et quidem satis activa, jungantur remedia; incassùm adhibentur. Quare *oleum olivarum, ricini americani* potissimum, *calomel, radices rhabarbari, jalappae, folia sennae, aloe, gummi gutta, scamonium*, anthelminthicis, hìc nominatis, simul superaddunt; vel et *tartarum emeticum* praescribunt. In genere, quae alvum blandius movent, parum hìc sunt proficua; fortiora vero drastica, non sine discrimine, maxime apud pueros, ac sensibilioris fibrae apud homines, adhiberi queunt. Vel solius frigidae, aut salibus remistae mineralis, vel etiam *glaciei* usus internus, quamvis ea helminthos, profundius intestinis inhaerentes, calore jam deposito, minus adficiant, suo tamen in nervos non minus, quam in fibras ventriculi ac intestinorum longinqua

actione, haud parum commendari meretur.

Oportet hinc, tum hisce in casibus, tum in illo, quo ex vermibus, quamcunque aliam ob causam irritatis, turbae minaces subintrant, symptomatis urgentibus occurrere motosque tumultus compescere. Quaecunque hinc vermes ulterius excitarent, cibi potusque iisdem adversi, — quae tubum intestinalem, jam nimis irritatum, magis crispare, vel adeo incendere valerent, promtissime evitanda, turbaeque inductae quovis modo demulcendae, leniendae sunt. *Externa* hìc, quidquid opposuerint aliqui, non minus, quam interna, conveniunt: fomentatio abdominis, impositis isti aut pannis calefactis, aut emolliente cataplasmate, cui fel taurinum, summitates absinthii et oleum admista fuerunt, cucurbitae, quibus graeci quondam, usi sunt, et hodiedum plebs *rossica* utitur, vel maximae, epigastrio, ventri, si dolores ibi urgeant, adpositae, unctiones ex oleo camphorato, tanaceti, ex coloquinthis, gummi gutta, ex terebinthina, vitello ovi soluta, enemata ex lacte ac saccharo, lactis dulcis ac tepidi, vel emulsionis amygdalinae, cum gummi arabici mucilagine, haustus, — vel si blandior haec methodus inutilis

Cura palliativa.

est, ac vermes unico quasi loco infixi minantur, asae foetidae tinctura cum alcali volatili, tinctura castorei, aether sulphuricus, petroleum, ac ipsum denique opium. Puellulam, morti propinquam, *Rastadtii* vidimus, cui unico alcoholis cochlearculo, ore instillato, copiosis vermibus illico fugatis, vita, praeter omnium opinionem, conservata fuit. Egregius, « de morbis infantum » scriptor, simile hoc de remedio, testimonium reliquit; simul vero, contra tumultus, a *taenia* inductos, *extractum absynthii*, cum vino porrectum, commendat. Acerbissimos a vermibus dolores, illustris quondam *Italiae* medicus, solius *frigidae* usu, a quo tamen vermium inquietudinem aliquando augeri diximus, sedare consuevit.

Vermibus, hoc sub opere, vel feliciter expulsis, vel continuatis helminthicis, evacuantibus remediis pertinacius renitentibus, seposito usu istorum, nimis insidioso, ad ea, quae ammissum ventriculi, intestinorum robur restaurent, sine temporis jactura, veniendum est. Hinc ea, quae generatim vermium coacervationi opponenda esse monuimus, habito interim ad majorem debilitatis, sensibilitatis gradum apud aegros respectu, prudentem in usum vocanda sunt.

Longe quidem abest, quin vermium corporis humani diversorum oeconomia tam intime nobis perspecta sit, ut ea, quae huic illorum generi, speciei, vel illi, magis adversa sint, sat nota nobis esse, gloriari queamus; quodsi tamen aliqua medicis, in expellendis *intestinorum* vermibus, non tuta semper, experientia concessa sit; non ideo hanc scientiam, sub illis, qui *visceribus* inclusi, munimento quasi insuperabili cincti atque circumvallati sunt, ejiciendis, arroganter venditabimus. Cura specialis.

Nisi eadem, quae generatim, et quae tam contra *oxyuros vermiculares*, quam adversus *ascarides lumbricoides* mox commendabimus, auxilia, et in *Tricocephalum disparem*, quod ex *Goettingensium* observationibus conjicimus, rem omnem absolvant; ex propriis nos, qui hunc vermem examinavimus quidem, sed nunquam ipsi abegimus, meliora patefacere nequimus. C. tricocephali disparis.

Ad longas a ventriculo distantias, ad quas perdifficilis medicamini, ore propinato, accessus conceditur, haerent, ut jam diximus, *oxyuri vermiculares*, qui intestini recti, vel coeci in cavis copioso a muco muniti sunt. Ardui hinc laboris res est, hos a tanto propugnaculo vermes excutere; ac etsi non vanum prorsus *inter-* C. Oxyuri vermicularis.

norum, pulveris imprimis sub forma porrectorum, usum esse dixerimus; minus tamen incerta sunt, quae in ipsum intestinum rectum infunduntur, ac ipsos ad vermes pertingunt, medicamina. Rhabarbari ac cinnabaris factitiae drachmam dimidiam *Londinenses* medici conspicui, quò alvum prius moverent, aegris, ab oxyuris vermicularibus detentis porrexerunt. Hic pulvis copiosos vermiculos, et simul majorem, ubi cinnabari junctus, quam ubi solo ex rheo constaret, muci, bis ab illa rubro colore tincti, copiam expellere visus est. Cinnabari quidem, quod solvi ab humoribus animalibus recuset, fiduciam in morbis suam aetas nostra detraxit, an vero juste id fecerit; hoc alibi inquiremus. Sed mechanica sit partim remedii hujus actio! non ideo id, non aliam in vermes illi virtutem esse, evincit. Qui adeo, a saeculi consuetudine inducti, cinnabarim despiciunt, corrallinae illi pulverem, aut calomelas grana circiter tria, vel, qui fortiora non verentur, pro adultis, gratiolae officinalis grana circiter quindecim, illius loco, rhabarbaro superaddunt. Enemata anthelminthica non prius, quam alvo deposita, injicienda sunt. Hoc praestito, *frigida*, aliquando cum aceti vini par-

te tertia miscenda, recto intestino, vaginae, quò vermiculi ab illa rigescant, minusque aliis resistant, impellenda est. Ab istis, clyster alvum purgans, vel ex sale culinari, sale amaro, vel ex aloes solutione paratus, ac oleo cornu cervi foetido junctus, adplicari meretur. Saturatum seminum santonici decoctum, sub forma clysteris ano injectum, a claro *Londinensium* medico enixe commendatur. Sine tantis ambagibus, vulgus, quorundam medicorum, ut videtur, consilio innixus, ano puerorum, lardi, aut carnis, sale ac fumo conditae, frustum, filo munitum, ceu suppositorium, immittit, ac plurimis vermiculis obsessum, ex illo retrahit. Pessarium ex lana, vel ex gossypio paratum, ac bile, aut solutione aloes saturata imbutum, effectum eumdem praestat. Clyster oleosus, vermes saepe intactos, nisi aloes extracto commistus, relinquit. Cum lacte, idem hoc extractum, ad scrupulos duos pro enemate apud adultos, adhibetur. Lactis vapor calidi, diductis puerorum clunibus, aut lasano insidentibus, ano admissus, oxyuros vermiculares interdum, ut acervatim desiliant, invitat. Rebelli magis morbo, adultis (haud unquam pueris, nec facile foeminis), ta-

baci nicotianae fumus inflari potest. Irritato nimis, ab his vermiculis, acriore ab enemate, recto intestino, clyster ex amylo, axt ex seminum Cydoniorum mucilagine, — adjuncta etiam laudani liquidi aequa portione, convenit.

C ascaridum lumbricoidum.

Ascarides lumbricoides tractaturo, praecepta generalia, quae supra exposuimus, observanda incumbunt. Saepius hi vermes, quam alii, ventriculum petunt atque eumdem vellicant. Hinc frequenter in morbis eosdem expelli per vomitum, aut oesophago aufugere, videre est. Emeticorum igitur actio hunc in helminthum major, haud raro, ubi nausea, vomituritio, oppressio ventriculi sic jubent, indicatur. Si minus haec symptomata urgeant, aut vomitu jam absoluto; calomelas grana aliquot ad noctem porriguntur. Placet vulgo, his aegris aquam cum hydrargiro coctam, quin illa de isto quid solvat, pro potu exhibere. Vidimus quidem, sub usu istorum, vermes fuisse excretos; sed et sine his illi saepe aut sponte, aut a sola frigida, secedunt. Frequenter vero nullum omnino istorum effectum conspeximus. Vermes quidem vasculo suscepti, si mercurium iis vivum superinfundas, anxie hunc fugiunt; sed frigus pondusque

grave hujus fluidi, sunt, quae fugam hanc imperent. In genere, mercurii, quacunque demum sub forma porrecti, virtutem, quam tanti fecerunt scriptores, nisi aliorum evacuantium actionem acuisset, conspicere haud potuimus; ac in ipsis *Idriae* fodinis mercurialibus, hujus helminthi numerus, apud operarios, insignis occurrit. Hinc meliore consilio semen artemisiae judaicae sive cinnae, sive santonici, quod primo loco hìc ponimus, vel solum, vel tandem cum pulvere rhei, aut, quod certius operatur, cum illo radicis jalappae, interdum cum sale medio ac oxymelle squillitico in formam mollioris electuarii redactum, donec alvus ter, quater in die solvatur, porrigitur. Apud pueros, saturatum helminthocorti decoctum, saccharo aut melle edulcoratum, vel et pulvis ipse, primum certe, a semine santonici, remedium contra hunc vermem, copiosis exemplis nobis visum est. Nisi vermes, a solo hoc decocto jam expulsi fuerint, alvus, adjunctis simul purgantibus, evacuanda est. Domesticum quidem, et utile, sed secundum a dictis remedium, etiam nobis hìc audit *allium*, aut commestum, aut lacti tepido infusum, ac, si opus est, evacuante demum remedio suffultum. Semen

tanaceti, seminibus *santonici*, effectu in vermes, inferius reperimus. *Vitriolum martis artificiale* egregium sane pro debilibus remedium, a viro quondam summo, contra hos vermes prae omnibus celebratum, nobis quidem, solum, effectus tam notabiles haud praestitit, *Batavis* forsitan utilius.

Fortiora sic dicta anthelminthica, nos: teneris saltem infantibus, hos contra vermes, — vel quod minus secura nobis viderentur, vel quod, nisi valde urgerent symptomata, de illis minus fuerimus solliciti, non facile praescripsimus. Hinc *veratri sabadillae semina*, contra taenias, nec non alios contra vermes intestinorum, a claris viris laudata, tam ob indolem suspectam, quam, quod spem aliorum, in *goettingensi* nosocomio, binis in casibus, — nostram vero semel in clinico *ticinensi* instituto fefellerit, non amplius administravimus. Nec unquam folia *hellebori foetidi*, licet ab *anglo* scriptore, ut plebejum remedium, enixe commendata, ob violentiae, qua agunt, rationem, in usum traximus. Sic, haud magis *nucum juglandium extractum*, aquae cinnamomi simplici commistum, a quibusdam celebratum, etsi minime suspectum videatur, nos, ex propria observa-

tione, aut laudare, aut vituperare possumus.

De cura *bothriocephali lati* non minus, quam de illa *taeniae solii*, simul hìc agimus. Exemplo, illi helminthorum intestinalium, quorum plures vel sponte, vel saltem blandiore medendi sub methodo, *integri* secedunt, contrario, — vermes, de quibus hìc sermo est, licet aut nullam, aut insufficientem per artem commoti, articulos, vel portionem sui quidquam longiorem, particulatim ano emittant; nisi potentius stimulati, agitati, vel concussi, compressi, amato domicilio nunquam a capite ad calcem renuntiant. Docuit autem experientia: *bothriocephalum latum*, ac *taeniam solii*, haud eodem a stimulo, aequali ratione adfici; sed illum ab hoc, — hanc vero, saltem plerumque, ab illo magis urgeri; utrosque autem helminthos, a repetitis frequentius *drasticis* fortioribus, — sed haud raro sub summo aegrorum discrimine, desertionem subire. Cum vero hi vermes, hospitio, a natura sibi adsignato, in multis *pacifice* fruantur; majori, quam par est, aegrorum ab illis horrori, vel nimis officiosis medicorum conaminibus adscribatur, oportet, si pejor interdum artis, quam helminthi ipsius, in homines effectus est.

C. Bothrioceph. et taeniae solii.

Anthelminthica Noufferi.

Bothriocephali lati debellandi rationem, quam, pridem haud incognitam, oblivio jam deleverat, munificentia regis *Galliae*, ab ista, mulieris *helvetae* e manibus vindicavit. Omni medicorum ordini satis cognita haec methodus, ut eamdem, multis et nos exponamus, haud indiget; sufficit vero monuisse: nihil ei *specifici*, ut vocant, sed tantum violentiae inesse, ut qui, per eamdem, verme quondam liberati fuerunt, si novus illis bothriocephalus latus succreverit; hujus potius effectus patienter perferre, quam illam denuo subire malint. Efficacia interim remedio conspicua certe haud deest; et qui, tam animo, quam corpore validiores sunt: eos a simili experimento absterrere haud intendimus.

A. D. Herrenschwandi.

Eadem de *Helveti* medici remedio, ex polypodii filicis maris radice, ex herba gratiolae, et ex gummi gutta, vel, ut alii volunt, ex hoc ultimo, ex sale absynthii, et ex carbone fraxini composito, dicenda sunt.

A. D. Odier.

Mitiorem longe hinc taeniae medendi methodum, celebris, ac nobis, dum viveret, amicus, *Genevensium* medicus, multiplici experientia instructus, proposuit: radicis nempe polypodii, filicis, maris pul-

verem ille ad drachmas tres, post duas vero horas, tres olei ricini americani uncias; adultis propinari suasit. Hujus ultimi remedii auxilio, nos ispi *taeniam solii* feliciter expulsimus.

Plura variorum medicorum, contra hunc vermem, remedia continentur eximii medici ac helminthologi *viennensis*, « de vermibus; vivente in homine viventibus », laudato jam saepius in opere. Scriptoris tamen istius exemplo, quod nostris in terris *bothriocephalus latus* haud sit indigenus, et nos modo *tres* ejusdem, a nobis expulsi, casus habuimus, neque conspicuam proinde in vermis istius pertractatione experientiam venditare valemus. Hoc interim notasse juvabit: non aliâ nobis, ad illo expellendos, quam cujus ope aegros a *taenia solii* liberavimus, opus fuisse medendi methodo. Eadem ratione, laudato vix scriptori, foeminam *petropolitanam*, botrhiocephalo laborantem, radicis filicis maris, ac olei ricini americani, hoc a verme liberare, feliciter contigit.

Post varia, contra *taeniam*, absque ratione *solium* vocatam, tentata remedia, experti tandem sunt medici: hunc in vermem, quin ille pertinacius resistat, vix manu plurimum armata, seu multo *drasti-*

corum tumultu posse irrui; sed per blandiorem medendi rationem, ac per remedia fere mechanice agentia, felicius eumdem debellari. *Stannum* nempe, quoad licet purissimum, anglicum scilicet, non specificum quidem, sed potens omnino, ac nobis etiam frequentius comprobatum contra hanc taeniam remedium est. Primo quidem *granulatum*, ut vocant; *stannum*, — posterius, *limatum*, cum syrupo simplici, electuarii in formam commistum, laudatum fuit. Ab hoc, intestina hominis ipsa interdum laedi verentes; illud potius, quod et nos facimus, eligere malebant. Cum vero ponderosum hocce metallum, syrupo aut melli remistum, fictilis fundum mox petat; unciae uni illius, plerumque drachmas tres extracti absynthii superaddimus, ac aegris adultis, posteaquam, tres circiter per dies, tenui satis sub victu transegerint, quater in die, ad nucis juglandis majoris molem, porrigimus. Si vermis, a secunda totius electuarii consumtione, non secesserit: duas illi drachmas pulveris radicis jalappae adjungimus. Feliciter quoque hunc vermem, praemisso satis rigoroso per dies aliquot jejunio, cum drachmis duabus aut tribus radicis polypodii filicis maris, ad vesperas,

cum frigida porrectis, altera vero die, cum olei ricini americani uncia dimidia, donec alvus ter, quaterve moveretur, omni bihorio propinata, abegimus. *Terram ponderosam muriaticam*, per plures hebdomadas, et quidem ea dosi, quae vertiginem aegris induxerit, bono successu a se porrectam fuisse, refert recentior ac celebris helminthologus. Remedium interim istud, non semper sibi aequale, aliquando suspectum, quod vertigo jam docet, cautum in omnibus medicum sibi exigit.

Recentior, quam egregio *Galliae* medico debemus, in eo consistit methodus: D.Bourdier. ut aeger, jejuno ventriculo, *aetheris sulphurici* drachmam cum saturato radicis polypodii filicis maris decocto hauriat: Post horam ab isto, turba in abdomine se prodit. Tunc duae olei ricini americani unciae, syrupo quodam edulcoratae, exhibentur. Per duos tresve dies continuatur haec methodus. In ventriculo degens (?) haec taenia, sic facile abigitur; si vero intestinorum in tubo hic vermis latuerit: praeter dicta, quamprimum ea fuerint assumta, clyster illico ex decocto ejusdem radicis polypodii filicis maris saturato paratus, et aetheris sulphurici drachmis duabus remistus, injicitur. Prima

die, mox ab enemate, alvus sequitur aegro consueta; die altera, copiosus et membranaceus quasi mucus per alvum ruit; tertia vero die plerumque vermis, jam corrupti, reliquiae secedunt. Quatuordecim ex aegris, *Parisiorum* in metropoli, a taenia detentis duodecim profuisse medendi hanc methodum, refertur. *Vindobonae* etiam hanc ipsam medendi rationem, binis in taeniae solii casibus, comprobatam fuisse, ab expertis hujus metropolis medicis audivimus.

Anth Chaberti et Bremseri.

Chaberti quoque *oleum empyreumaticum*, hac prima in *Austriae* sede, ut celebris ejusdem helminthologus ac medicus testatur, felices omnino effectus praestitit. Sequentem *Chabertus*, olei laudati compositionem tradidit: Recipe ungularum equi aut bovis, vel cornuum cervi, in frusta comminutorum, quantum volueris. Immittantur ista retortae testaceae, ac destillentur more consueto. Obtentum in fundo excipuli oleum empyreumaticum nigrum, effundatur; ac libra illius una, cum tribus olei essentialis terebinthinae misceatur. Miscela, quieti, quatuor per dies, exponatur; tandem de novo tamdiu in apparatu vitreo destilletur in balneo arenae, usquedum tres quartae partes

transcenderint. Oleum ita obtentum, in vitro arctissime clauso, servetur. Quo melius hoc fiat, *Bremserus*, qui primus hocce medicamento in homine usus est, exiguis hoc idem in ampullis vitreis, episthomio simili atque vesica munitis conservari, nec lucis radiis exponi, prudenter consuluit. Hic ipse, sicut vermium vix non omnium, ita et *taeniae solii* curam, sequente electuario, et nobis a triginta et quod excurrit annis comprobato, inchoat. Recipe seminum cinae, aut tanaceti vulgaris, ruditer contusorum, unciam dimidiam; — pulveris radicis valerianae sylvestris, drachmas duas, — pulveris radicis jalappae drachmam dimidiam, vel scrupulos duos, — tartari vitriolati drachmam unam cum dimidia, vel drachmas duas, — oxymellis scillitici quantum satis, ut fiat electuarium. Hoc de remedio capiat aeger, bis terve in die, quantum cochlearculo coffeano contineri potest. Posteaquam aeger omne hoc remedium assumserit; olei Chaberti empyreumatici duo cochlearcula coffeana, mane ac vespera, eidem propinantur, ac, ne quid hujus olei in faucibus haerescat, pauculum aquae desuper bibitur. Sub fortiore hujus olei, in cerebrum, in vesicam actione, dosis ejusdem imminui-

tur. Unciis fere duabus atque dimidia hujus olei, spatio decem aut duodecim dierum, assumtis, sequens remedium, alvum leniter evacuans, aegro porrigitur: Recipe pulverum radicis jalappae scrupulum, — foliorum sennae, drachmam dimidiam, — tartari vitriolati drachmam. Misce. — Donec istius remedii effectus in alvum sequatur, una ejusdem dosis quavis hora assumitur. Post alvum hoc modo purgatam, ad oleum empyreumaticum denuo recurritur, atque ejusdem unciae circiter quatuor, aut quinque, — quidquod, in casu majoris a verme resistentiae, sex adeo, vel octo ejusdem unciae, gradatim porriguntur. Haud parum quidem lentam, sed securam, nec ullo periculo stipatam hanc medendi rationem esse, vir clarus adfirmat. Nullam quidem, observata hac methodo, *curam*, ut vocant, *secundariam* requiri, hic idem asserit; quodsi tamen major ad pituitam et vermes dispositio remanserit; sequentem ille medicinam praescribit: Recipe tincturae aloes compositae, dispensatorii *austriaci*, drachmam, — tincturae martis, succo pomornm paratae, unciam, — elixirii vitrioli anglicani, pharmacopeae *Londinensis*, unciam dimidiam. Misce! — Ter, quater in die, tincturae

istius decem aut viginti, aut vero triginta, in cyatho aquae, aut vini, propinantur guttulae. Nullo, hac sub medendi ratione, ciborum, vermibus, ut creditur, adversorum, selectu opus esse, — vermes, jam primis curae diebus, aut subactos, aut vero corruptos, vixque amplius dignoscendos, ano secedere, — parum admodum, num caput vermis simul excretum fuerit, dum plura taeniarum capita abscedere, vermes tamen alii subsistere queant, interesse, — unicum vero, ac certum liberationis a taenia completae, criterium, si, *trium mensium spatio*, nulla amplius helminthi portio secedat, haberi, asseritur.

Cum vero *bothriocephalus latus* non minus, quam *taenia solium*, ad longos interdum tractus, aegrorum ex ano propedeant; extrahi tamen in totum, recusent, atque suscepto ad id conamine, facillime, abrupti, intestino se recondant; ingeniosa, et successu coronata fuit chirurgi *petropolitani* methodus: qua, ne sphyncter ani, prolapsam circa vermis portionem spasmodice contractus, separationem vermis promoveret; *tubulum* ligneum, aut alium, cujus medio, vermis partem prolapsam commiserat, in anum lente intru-

sit atque, hoc absoluto, taeniam absque omni violentia, modo, quo *gordium* solent, caute extraxit. An in casu, quo vermis prolapsus, superiori forsitan intestino infixus, sine aegri ipsius damno, *levioris ictus electrici* auxilio, taenia occidi posset, ac demum facilius educi? . . . An ope ictus ejusdem electrici, ad partem, qua vermes quicunque, etiam occulte resident, prudenter directi, hi ipsi, quin aeger abhinc laedatur, trucidari promtissime queunt? . . Experimentum in re tam ambigua hucusque non fecimus; dignum tamen, ut nobis videtur, quod *brutorum* prius *animalium* in corpore tentetur. (Elapsis nunc jam undecim annis, a quibus haec scripsimus, experimentum hocce electricum non ita pridem ab aegro *vindobonensi*, cujus ex ano taenia solium pependerat, *absque effectu* institutum fuisse percipimus. — Quod haec ita se habeant; *superiorem* forsitan taeniae istius portionem, ab *inferiore* jam nimis separatam atque distantem, experimentum non tetigit. Quocunque tamen in casu, nullum huic aegro, hoc a tentamine, damnum, quod ab ejusdem, in alio, repetitione absterrere nos posset, illatum fuisse, ex hac relatione discimus.) Quodsi nobis in futurum aliud

aliud remediorum genus (animalibus minoribus, praecipue volatilibus, facile letale) contra vermes hominis administrandi occasio concederetur; *amygdalam amaram* unam alteramve, primùm in emulsione ex amygdalis dulcibus parata, et alia tandem sub forma, et quidem ea, qua decet cautione, ac illorum, quae alibi diximus, non immemores, eligeremus.

Superesset, ut et armorum, quae *cysticorum* ad familiam debellandam, arti medicae concessa sint, mentionem hoc loco injiceremus; sed hoc de summi momenti argumento, eheü! nec aliorum, quod sciamus, nec nostra experientia, quidquam nobis, quod lectorum attentione dignum videatur, suggerit.

ORD. VI. GEN. II.

RETENTIONES HEPATICAE.

Ratio instituti.

§. 910. Jam pluribus hujus operis in locis, tam de *jecinoris*, quam de *vesiculae felleae bilisque* morbosis adfectionibus locuti sumus (§§. 46. 54. 100. 103. 107. 245. 250. 373. 673. 683. 828. 836.). Quodsi vero ista conferantur cum illis, quae de *retentionibus in genere* quondam disseruimus (§§. 692.—700.); majorem sane *epischesium*, etiam *hepaticarum*, partem jam absolvimus. Cur vero, de *bilis* retentione separatim acturi, epischesibus eamdem *mucoso-lymphaticis*, ratione *albuminosi* principii, quod continet, haud submiserimus; plura sunt, quae ad id nos induxerint. Dum scilicet frugalis non minus, quam provida natura, defendendis et simul nutriendis animalium partibus et *mucum*, et *lympham* benigne destinasset: ad absolvendas humorum tam nobilium secretiones, organis illa simplicioris structurae uti decrevit. Longe vero aliter ea, ubi de con-

stituenda *bilis* scaturigine agebatur, incessit: ut quae adparatum, pro hoc opere, prorsus magnificum, cordis illi fere analogum, nec tamen hanc usque in diem satis intellectum, elegit. Hoc praeterea e fonte, liquidum, sicut ex physiologicis constat, amarum, *specificae* omnino, nec ullo chemicorum scrutinio hucusque satis eruendae indolis, scaturit. Alia scilicet fellis principia, *chymi*, nutrientem in *chylum* conversionem promovent; alia, reliquas ex illis faeces, stimulante materia saturant ac ut, suo colore tinctae, proprioque foetore instructae, promte satis expellantur, intestina sollicitant; nec tamen, aut muci, aut lymphae exemplo, corpus illa ipsa nutriunt. Accedit his rationibus demum et illa: quod *calculorum felleorum* doctrinam, ab *icteri* illa separare haud facile potuerimus.

§. 911. Hujus igitur liquidi (§. 910.), plus minus flavi, subinde viridescentis, rarius subatri, retentio et ecchymomatica quasi per corpus, nunc universum, nunc modo parte istius conspicua, — vix non ubique vero oculorum per albugineam diffusio, cum urinis plerumque obscure rubris, spumosis, lintea immersa tingentibus, faecibus frequenter griseis, aridis, Definitio icteri.

saepe cum pruritu cutaneo, variisque functionibus laesis, *icterum* constituunt. In *aethiopibus* icterus, nisi ad palmas manuum quodammodo, cutis colore non distinguitur. Coetera in illis, europaeorum aurigini similia sunt.

Divisio. §. 912. Sunt, qui pro aliarum adfectionum *symptomate* magis, quam pro *morbo proprio*, icterum declaraverint ac, stricte loquendo, de singulis, absque magna injuria, praetendi hoc posset *retentionibus*. Si tamen ad medicae egestatem semeiotices respiciamus, sub qua scilicet *causae rerum ultimae* omnes nos fugiunt; non est, cur, tanta sub cognitionum altioris ordinis penuria, divisiones morborum, ex rationibus, causae *proximae* saltem vicinis, construamus. Jam ipsum apud *Hippocratem*, morbi arquati *febrilis*, aut *apyretici*, aut *critici*, distinctionem reperimus ac, sub ista, vel *chronicum*, vel *acutum* esse icterum, ille hoc ipso insinuavit. Morbum regium, quem divo a sene pro *critico* declaratum fuisse legimus, et a nobis observari haud unquam licuit. Sic et *metastaticum* icterum, cujus jam *pergamenus* medicus meminit, et quem celebris in clinico instituto *vindobonensi* antecessor et amicus quondam noster descripsit,

ob solam brachii, sub fine febris acutae *flavedinem*, hoc nomine dignum fuisse, dubitamus. Coeterùm, sub icteri *febrilis* denominatione, et ille, qui *inflammatorius*, et ille, qui *nervosus*, et ille qui, *intermittens* ac periodicus, — saepius *benignus*, in locis vero paludosis, haud raro *perniciosus* est, intelligi merentur. *Plethoricus* etiam icterus, qui ex cruoris, in vasis hepaticis collectione superabundante nascitur, huc revocandus est. Etsi vero aurigo plerumque *sporadice* incedat; illam tamen et *epidemice* subinde grassari, observationes haud paucae testantur, ac populares inter icteros, praecipue illi, qui a. 1742 *Gandavum*, — qui a. 1754—1755 agrum *Moguntinum*, — et qui, demum, a 1772, *Essenium* vastarùnt, nominandi sunt. *Universalem*, quo corpus omne, — *partialem*, quo pars corporis modo dimidia flavet, in icterum distinctio habetur. *Spurii* nomen icteri, morbis, qui alia, quam ex bilis retentae culpa, flavo cutem, — nec oculos, colore tingunt, haud concedimus. Ex *calculis felleis*, ex jecinoris obstructione, suppuratione, icterus frequenter nimis oritur. Nec auriginis, ex *ascaridibus* lumbricoidis in ductu choledocho haerentibus, vel ex hydatide, ac

distomate hepatico, exempla desunt. Frequens etiam apud *gravidas*, et apud alios, ex vicino tumore pancreatis, aut alio, ductus hepaticos comprimente, — nec rarus apud homines magis sensibiles, ex violenta animi agitatione, vel ex diuturna ejusdem depressione, icterus *spasmodicus* est. *Traumatici* etiam icteri, — alterius, qui *venenato ex morsu* hominem adoritur, ac demum illius, qui ex *arthritide* aut *rheumate* procedit, mentio hic facienda est. Sicut vero hepatis morbi in genere facile in filios transeunt: ita et icterus, aliquando *haereditarius* est. A matribus ictericis, proles, aurigine infectas, utero exclusas fuisse, plura exempla testantur; et a nobis ipsis unum ex istis, in foemina *vindobonensi*, observatum fuit.

Has omnes icteri species ac varietates, pathologici quidam scriptores, in pauciores contrahere adnisi sunt. Sic celebris quondam *Scotiae* nosologus, *quinque* modo auriginis species, *calculosam* nempe, *spasmodicam*, *hepaticam*, *gravidarum*, et *infantum*, retinuit. Qui postea novum nosologiae systema condidit, vir clarus, icterum 1.) *febrilem*, 2.) *plethoricum*, 3.) *emphracticum*, 4.) *spasmodicum*, 5.) *venenatum*, 6.) *calculosum* ille constituit.

Ne tam ulla coadunatis quocunque in systemate speciebus inferatur injuria; potiorum ex istis descriptionem, quoad licet, succinctam trademus.

§. 913 *Symptomata*, quae, majore pro parte conjuncta, icterum constituunt (§. 911.), a variis scilicet, iisque saepe contrariis a causis producta, non semper eadem sunt; sed alia aliaque morbi principalis phoenomena secum ferunt, ac auriginis illis commiscent. Antequam igitur de signis, vel huic, vel alteri speciei icteri magis propriis, mentionem injiciamus, juvabit, ut in communiorum vix non omnibus symptomatum naturam attente inquiramus. Generalia in ictero phoenomena.

Sua cuivis aetati, sexui, constitutioni, vitae generi, positioni corporis et animi, — quidquod sua cuivis morbo graviori, bilis est. In his enim, fel tenue, dilutum, pallidius et satis blandum, — in illis, meracum, tenax, croceum, bruneum, viridescens, magis amarum, nauseosum, — in aliis demum, fere piceum, sublividum, nigrescens, detegitur. Sic in cystide fellea, a calculo occlusa, liquidum clarum, synoviae simile, detectum fuit. Ex cynanche laryngea et ictero defunctus aeger, post mortem a nobis *Ticini* dissectus, cal- Fellis diversitas.

culum quidem nullum, sed similem in vesicula fellea humorem transparentem nobis obtulit. Etsi vero *a bilis corruptione, acrimonia*, quondam vix non omnes morbos, ex praeconcepta scholarum opinione, derivaverint, atque fatalem hanc innumeris aegris hypothesin nos ipsi, multis hujus operis in locis impugnaverimus; sub aestu tamen solis majore, tropicis maxime in regionibus, sub calore febrili, sub exercitio corporis streniore, sub frequente ac effreni iracundia, aut sub moerore diuturno, bilis saepe morbose secernitur, aut, in vesica fellea diutius retenta, caracterem contrahit, a bile sani hominis alienum, irritantem, multorum morborum (§§. 100. 107. 669. 683. 691.) auctorem. Causae morbosae alterius effectu haec ita succedere, nec primariam corruptionis culpam in bilem conjiciendam esse, convenimus quidem; sed quoties non aegritudinis alterius effectus, morbi, ab illa diversi, causa fuit? Ac talia omnino a bile morbosa, resorpta, et in sanguinem transvecta, contingunt. Hìc enim hoc liquidum, praeter ipsum cruoris torrentem, quousque is fertur, et ossa, et artus, et quae ab his haerent, colore suo vel aureo, vel herbaceo, vel demum subnigro, singula perfun-

dit. Siquis de effectu, quem ista, totius massae humorum solidorumque a bile, vel coeterùm insonte, vel interdum morbosa, inundatio producat? quaestionem moveret; huic, sub condonanda nobis eorum, quae *chemiae* lege *vitalis* in vasorum penetralibus, sub humoris infensi ingressu, contingant, ignorantia, et cutis pruritum, èt urethrae, sub transitu urinae, molestam sensationem,—et ubi de nervorum, eàdem a causa, adfectione sermo foret, moestitiae, languoris animi, ac lassitudinis, pigritiae, prius incognitae, sensationem, perpendenda offerremus.

Haec ipsa vero bilis morbosa suffusio, pro aberrantis hujus liquidi tam copia, quam indole,— pro integumentorum, aut potius, pro *retis mucosi*, conditione nativa, gentilicia, — pro ejusdem retis integritate, — quidquod pro contextus cutanei eodem in homine, sexu, vitae tempore, vel adeo ad partem aut istam, aut illam, ratione diversa, — pro illa stadii auriginis, aut recentis, aut provecti, — adspectum varium variumque intuentibus offert. Coloris a bile differentia.

Non omne interim, quod humano in corpore *flavet*, *bilis* est; nec fere minus ad *medicos*, quam ad ipsos *pictores*, co- Fallax bilis, ut causae, suppositio.

lorum, diverso módo commistorum, cognitio pertinet. Qui sanguinis ipsius, a *sugillatione* aut ecchymosi majore, minore, in *maculis scorbuticis*, colores a die in diem mutatos, eosque, sub initio, coccineos, mox vero lividos, subatros, postea viridescentes, deinde fere aureos, ac demum, sensim sensimque stramineos, haud praeterviderit; — qui *sputorum mucosorum*, vel sub initio, vel sub fine pneumonorrhagiae, peripneumoniae, *flavedinem*, non tam a *bile*, ut quondam credebant, quam plerumque ab una alterave cruoris guttula, illis adhuc commista, descendere noverit; — qui *excrementorum colores* varios, atque nunc flavos, nunc aeruginosos, ab alimentorum diversorum, vel crudorum, vel modo alio alioque subactorum, varia mistione combinatione chemica, saepe longe magis, ac a *bile* pendere, atque completa ductus choledochi sub obliteratione, interdum adhuc subsistere consideraverit; is certe, quod medici frequenter nimis, coloris flavi, aut viridescentis, herbacei, culpam omnem in *hepar*, aut in *bilem*, injuste conjecerint, haud facile diffitebitur. Sic in instituto clinico *ticinensi*, a. 1787, puellam, *scorbuto* letali laborantem tractavimus, cui saepe maculae scor-

buticae latae ad superficiem cutis comparebant atque, dum istae disparuerant, profusae narium haemorrhagiae subsequebantur. Loco frequentis epistaxis, omnis interdum cutis, ipsae volae manuum pedumque plantae, intense flavescebant. Oculorum interim *albuginea*, semper mansit *albidissima*, et nullum, praeter cutis flavedinem, ecchymosis scorbuticae vicariam, auriginis symptoma se obtulit. Vix dicta albuginea, omni certe in ictero lutei coloris est; haud raro tamen illa, absque icteri praesentia, vel solo sub jecinoris infarctu, non parum flavescit.

Per vasa corporis subtilissima, bilis copiosa ad sanguinem resorpta, penetrat. Icterici ossa, intensa flavedine tincta, museo pathologico, *Ticini* a nobis erecto, jam anno 1787, commisimus. Ossa icterici, ut noster in cathedra *vindobonensi* antecessor, egregio, « de ratione medendi, » in opere advertit, flava, utut minus saturatè, quam *partes carneae*, *cartilagines*, quae per omnem substantiam croceae fuerunt. Ossa vero et in *foetu* tam flava, vir idem celebris conspexit, ut ad sceleton elui non potuerit flavedo. *Dentes* adeo ipsos, flavos in ictero fuisse legimus; vitrea interim eorum substantia, quamvis

Suffusionis biliosae extensio.

ex impuritate aliquo modo in multis flavescat; in ictero tamen, crocea nunquam observata fuit. Etsi vero, advertente quondam summo *Italiae*, « de sedibus et causis morborum » scriptore, *cerebri* ipsius *substantiam* flavescere ab ictero, rarissimum sit; et istam tamen a bilis tingente principio inquinatam fuisse legimus. *Lac* nutricis ictericae, non minus, quam *humorem mucosum*, ejusdem e vagina destillantem, flavuisse, conspeximus. Lac nutricis *viridescens*, viri quidam celebres et, post animi excandescentiam, lac matris, non modo ex flavo subviridum, sed simul *amarum* fuisse, adnotarunt alii. De *sero sanguinis* jam diximus; sed et *cutis* ictericorum (ad jugulum, pectus, abdomen et brachia potissime) non modo flavet, virescit, et solam per transpirationem perque sudores, bilis in ipsis indusiis vestigia crocea relinquit; sed, perantiquo experimento, *strigili* scalpta, biliosum humorem, ejusdem cavitati insinuat. Testante *Romanorum* medico quondam celeberrimo, homini icterico, sanguinis loco, e naribus, e scarificatis, sub cucurbitulis, vulnusculis cutanaeis, *aqua solummodo flava* prodivit. Sub tam universali vero bilis suffusione, non modo *linguam*, in plerisque

ictericis, nisi gastrica saburra refertis, pulcherrime rubentem, — sed et *oris cavum*, in plurimis eorum, *saporis amari expers*, mirati sumus. Lingua interim subinde, maxime in senibus, ad radicem, *quasi atramento* oblinita est.

Pruritus cutaneus.

Inter omnes autem corporis partes, *cutis*, princeps scilicet tactus ut organon, a bile vel maxime plectitur et, in plerisque saltem ictericis morboque jam satis adulto, *pruritum tempore noctis* imprimis, saepe prorsus et ad desperationem usque, intolerabilem, experitur. Non modo flava, sed, prae aliis, *flexilia* ictericorum cadavera manere, illustris *Galliae* anatomicus et medicus docuit.

Aberratio visus in ictero.

Sub tanta vero tamque generali corporis a bile inundatione, colores objectorum veros, ictericorum ab oculis, exterius licet flavissimis, probe distingui, mirati sunt, qui contrarium visus in aurigine errorem numquam observaverant, viri celebres; atqui tamen ipse organi visus hic error, jam antiquo *Romanornm* proverbio, « Lurida praeterea fiunt, quaecunque videntur arquatis », — et *Germanorum*, de tristibus illo, « quasi ictericis, ita et illis, singula flava esse videntur », sancitus fuit. Qua demum occasione tale

proverbium, plerumque nunc temporis erroneum, jure civitatis instructum fuerit, nescimus quidem; suspicamur tamen, oculorum illud sub ictero vitium, vel unum, vel et alterum apud populum, quondam observatum fuisse *epidemicum*. Aliorum nempe scriptorum, de hocce oculorum apud ictericos, raro nunc, vitio, testimoniis, et nostrum accedit: ut qui, millenos inter ictericos, quinquaginta quatuor annorum spatio, a nobis examinatos, hoc idem oculorum vitium, *quinquies* modo observare potuimus. Virginem, ex scirrho hepatico ictericam, in *vindobonensi* instituto clinico, a. 1799, tractavimus, quae puella simul a *nyctalopia periodica*, bis in die recurrente, correpta fuit. Simile icteri, cum *nyctalopia* connubium, jam a. 1785, *ticinensi* in clinico, nobis oblatum fuit.

Quantumvis autem icteri, a solo colore petita divisio, morbi ejusdem *gradus* modo diversos ac varietates referat: ita, ut singulae species colorum, uno eodemque in icterico simul adfuisse, et facies, *viridis*, et dextra pars, *atra*, sinistra vero, *lutea*, conspectae fuerint; *dimidiati* tamen icteri, a nobis nunquam conspecti (in quo scilicet *corpus hominis* dimidium,

ab aurigine ita divisum fuisse legitur, ut et nasi medietas terminum agnosceret, a pluribus facta descriptio, explicatu non parum difficilis est (§. 615.).

Urinarum conditio.

Ictericorum *urinas* plerumque a bile, quod et a rhabarbari radice assumpta partim contingit, profundius flavas, bruneas, quasi a sapone admisto spumantes, et lintea immersa, quod nullo alio in morbo, ac nequidem in typho, faciunt, croceo colore tinctas esse diximus (§. 911.). Jam a. 1787, in clinico instituto *ticinensi*, secretionum, in morbis variarum, analysin chemicam institui curavimus; quae vero tunc nova in *urinis*, vir egregius et nunc celebris chemiae in academia *ticinensi* professor, reperiit, ea, publici juris ab eo jam facta, etsi dignissima, hìc tamen haud repetimus. Saepius autem ab ictericis, cutis, plerumque aridioris, simul pruritu adfectis, post urinas vel maxime obscuras, mittuntur et aliae, quae, urinis sanorum similes, clarae, vel pallidae, et nullo, quod lintea tingat, principio instructae sunt. Magnus omnino ictericorum numerus, post excretionem lotii vel maxime turbidi et crassi, *pruritum* cutis sibi *imminui*, — alii vero, non pauci, eumdem *augeri*, nobis declararunt. Urinas in auri-

gine spissas, et magis a bile saturatas, frequenter a cuticula, iridis fere colores spargente, obtectas observavimus. Sedimentum aliquando nullum, saepe furfuraceum et luteum, interdum lateritium, illae deponunt. Vasa, in quibus ictericorum urinae aliquamdiu collectae fuerunt, a pinguedine flavente, difficulter abstergenda, obducta sunt. Lotium saturatum, sub aurigine missum, citius, quam multis in morbis aliis, corrumpitur.

Faecum alvinarum indoles.

Majori quidem numero ictericorum, faeces esse griseas, cinereas ac, prae ariditate, difficiles, docet observatio; haud raro interim excrementorum colorem, in ictero, a sanis nec quidquam abludentem, quidquod adperte croceum, cum aliis vidimus. Quidam, sanato licet jam ictero, nulloque istius symptomate alio superstite, faeces cinereas excernere, nihilominus continuant.

Turbae abdominis.

Praeter haec excretionis alvinae incommoda, non pauca primarum viarum, in ictero adgravatarum, symptomata, adpetitus saepe deletus, ciborum adeo fastidium, nausea, ructus acidi, ventriculi oppressio, cardialgia, hypochondriorum, imprimis dextri, inflatio, tensio, spasmi, dolores, ad regionem epigastricam extensi,

praecordiorum anxietates, spirandi difficultas, interdum singultus, flatus, borborygmi, dolores colici, occurrunt.

Etsi vero ictericorum multi, febris sat diu expertes maneant; frequenter tamen iidem, vel prius, ac ad albugineam, ad cutem, in urinis, prima morbi vestigia compareant, vel mox ab ejusdem invasione, de inertia virium conqueruntur, tristes, morosi et anxii incedunt, horrores, calores intercurrentes patiuntur, noctes inquietas transigunt, ac habitum cachecticum praeseferunt. Quodsi vero, pro varia icteri natura, in longum trahatur hic morbus; febrem porro, ejusque pedissequa symptomata, in aurigine facile suspecta, eidem supervenire, haud rarum est. Functionum laesio.

Graphice, ut solet, *icterum nigrum* seu *melasicterum* descripsit, qui summa, pingendis in morbis, auctoritate hodiedum etiam gaudet, *Cappadociae* medicus. « Quicunque, hic inquit, *nigro arquato* laborant, in his ater color, viridi commistus, adparet; iidem frigent, imbecilli, desides, tristes, atque demissi animi sunt; tetrum odorem exhalant, gustatum amarum habent, spiritus non facile ducunt; in ventriculo morsum percipiunt; alvi excrementa porràcea, subnigra, arida sunt, Melas icterus.

aegreque descendunt; urina bene colorata est, ad nigrius vergens. Ad haec, cruditate laborant, cibum detestantur; — in utrisque (icteris) corpus pruriginosum est ». Singulare autem phoenomenon icteri, quod nunquam nobis adparuit, idem hic scriptor commemorat, dicens: « Gustus (ictericis) amarorum quidem non amarus, quod mirum est, non tamen dulcis; dulcium vero amarus ».

Symptomata specialia.

§. 914. Atque haec sunt praecipua, quae icteri naturam et incessum *in genere* concernunt, rerum momenta! Superest igitur, ut specierum quoque auriginis potissimarum symptomata, nisi *specifica*, quae saepe non parum sunt ambigua, saltem ordinaria, et nostra quoque experientia confirmata, recenseamus.

Calculi fellei.

Ac primò quidem, de *ictero calculoso* locuturi, notabimus: has concretiones vel in ipso hepatis *parenchymate*, qualem, propria in cystide, ac in steatomate, ex hepatis substantia formato, jacentem, descripsimus (§. 665.), vel in *ductibus hepaticis*, *choledocho*, *cystico*, vel in *vesicula fellea*, vel istius inter tunicas, generari. Cum nulla sit pars corporis, in qua concretiones, adspectu lapidescentes, seu calculi, quondam reperti non fuerint; ta-

les utique et in *hepate*, quod vera calculorum fodina est, reperiri, exspectabitis. Hos autem calculos, sine exceptione, *felleos* dicendos esse, dubitare nobis licebit. Externa quidem facie, quadam flavedine tinguntur omnes, quos hepar progenuit, calculi; sed eosdem singulos a *bilis* principiis conflari, haud credimus. Hùc saltem, ut opinamur, calculi crystallini, ex albo pulchre candicantes, qui nec in alcohole, nec terebinthinae in oleo, solubiles, nec inflammabiles, nec aqua leviores sunt, ut quorum et nos duo specimina, museo pathologico *ticinensi* commisimus, et alii mentionem faciunt, pertinent. Calculis felleis fere omnibus aut pauca bilis inspissata, aut lymphae, ex praevia phlogosi, coagulum, pro centro fuit, illorumque incrementum, ex materiae *adipocereae*, in felle contentae, adpositione striata, crystalliformi, pendet. Hi calculi, leves, oleosi, et sine foetore inflammabiles, modo ex parte, in aqua, — potissime vero ab alcohole, ab alcali caustico, a saponis solutione, nec minus ab oleo terebinthinae, — quidquod ab oleis fixis, emolliuntur, dissolvuntur. Fere idem in illos, acidi nitrosi, et partim aetheris, effectus est; amarescit vero plerumque eorum

nucleus. Materia adipo-cerea, his in calculis pura est, et in laminis magnis, albis, crystallinis, micaceis, splendentibus ac fere pellucidis continetur; in aliis vero flavescit, aut viridescit, atque materiae bilis magis intermista, hinc, nisi in alcohole calido prius fusa, ac denique per frigus praecipitata, minus crystallina, minusque conspicua est. Forma calculorum felleorum, ex loco, quem occupant, arctiore, ampliore, — ex mollitie, duritie diversa, varia, nec facile certa satis, ad *genera* reducenda est: minores ex illis, plerumque rotundi, saepe friabiles, plerique obtuse ac inaequaliter triangulares, alii ovales sunt. Magnitudo eorum, a grano hordei, aut a piso, ad illam ovi columbini, ac adeo gallinacei, ascendit, — in ductibus biliferis, plerumque solitarii, in vesicula fellea saepe numerosi sunt ita: ut aliquando fel ipsum exclusisse, vel, rarins, hanc cystidem, quod nos ipsi vidimus, perforasse, vel ad diruptionem usque extendisse, conspecti sint. Quantum vel ipsi ductus hepatici, choledochus, ac cysticus possint expandi, in « interpretationibus clinicis » nostris, exemplo delineato, ostendimus. Non ita pridem, clarus « adnotationum medico-practicarum » scriptor *mediola-*

lanensis, calculum; in ductu choledocho nidulantem, descripsit, qui calculus ad ovi gallinacei magnitudinem increverat.

Calculosa dici necdum potest; sed *calculorum mater* felleorum est bilis, imprimis illa, quae, in cystide hepatica stagnans, nec unquam hunc lacum deserens, nec fellis recentis affluxu renovata, parte sui aquosa continuo resorpta, in paludem exsiccatur homini infestam. Vel sana *bilis cystica*, periodicum quasi fluxum et refluxum experiri solita, ubi per horas non multas quieti committitur: amarior mox ac lutea magis redditur, et ubi, per icteri causas, (§. 915.) retrogradum ad sanguinem iter suscipere cogitur; creandae auriginis partem sibi potiorem assumit. Quid igitur, ubi, ad retentionem longiorem condemnatum hoc liquidum, in atram, et piceam quasi amurcam convertitur, et ubi haec magis magisque corrupta, vel proprio flammas habitaculo admovet; vel ad cruorem transvehitur; vel, solutis tandem vinculis, in duodenum intestinum praecipitatur; vel ipsum adeo in ventriculum irruit? Nec est, cur tantum bilis, vel in ductibus biliferis, vel in cystide fellea stagnantis, resorptioni adscribamus auriginem; sed, prout *de ictero infantum* dicemus, ubicun-

Bilis stagnans.

que bili, in duodenum largiter effusae, atque hoc in canali, altera quasi in cystide, detentae, obstaculum sat longum ponitur: ibi et resorptioni ad sanguinem abundantiori, et ictero, locus dabitur. Num igitur calculi omnes biliosi, vel sponte per anum excreti, vel post mortem in intestinis reperti, ut tales, ex hepate, in ista delati, num vero in eorumdem recessibus geniti sint? nisi ipsum hepar de morbo loquatur; aliquando haud tam injuste dubitari licebit.

Icterus calculosus.

Non quivis certe calculus felleus, suam in hepate praesentiam adnuntiat; ac multa hominum, qui nunquam aurigine laboraverant, cadavera, has concretiones, et aliis, et nobis obtulerunt. Vir celebris, et primus ex nostris in clinico *vindobonensi* antecessoribus, quinque per annos matronam tractavit, quae, licet *ictero* nunquam laboraverit, in vesicula tamen fellea, immaniter extensa, post obitum, plus quam mille calculos exiguos, plerosque quadrangulos, obtulit. Eximius quondam *Daniae* chirurgus, ac diarii medico-chirurgici scriptor, reginae exemplum adducit, quae multos omnino calculos felleos, sine ictero praegresso aut secuto, excrevit. Vir ex nostris quondam auditoribus egregius,

in foemina 38 annorum, ex phthisi pulmonali defuncta, et quae, dum viveret, de adpetitu ciborum deleto, de cardialgia, de vomituritione, ac de alvi constipatione conquesta erat, 45 calculos felleos reperiit, quin ideo haec foemina, icterum unquam experta fuerit. Saepius, quam creditur, minores calculi, faecibus commisti, clandestine secedunt; et non pauci homines, nullius antehac morbi sibi conscii, conspicuos etiam ex illis, non parum attoniti, per anum excreverunt. Quotiescunque vero hae concretiones, aut majores, aut angulosae, aut asperae nimis, sub nixu corporis, sub compressione hepatis, vel ex rationibus adhuc incognitis, teneras aut ductus hepatici, aut cystidis felleae internas tunicas irritare, pungere ac, ut vias bilis angustiores sequantur, loco moveri incipiunt: toties in istis, utpote vel minoris diametri, vel spastice constrictis canalibus, immotae haerent, eosdem occludunt, sub quovis novo impulsu, hos ipsos violenter extendunt, nervos, ipsorum parietibus irretitos, potenter exstimulant, omnesque illis adfines in auxilium evocant. Quodsi igitur calculus, ductui vel cystico, vel choledocho impactus haeserit, doloresque in dextro hypochon-

drio subitaneos, acutos, scindentes, lancinantes induxerit; primi, qui, evocati, exsurgant, sunt nervi ventriculi: qui nauseam illico, cardialgiam et vomitum effrenem evolvunt. Hos motus non modo coeteri abdominis nervi fideliter secundant, ventremque omnem sub doloribus efferri tendique inducunt; sed universi quoque systematis illi conspirant, et arterias contrahi, pulsusque exiles durosque, sicut extremitates frigidas, offerre cogunt; convulsiones, anxietates, ipsamque interdum lipothymiam provocant. Interea, quousque abdominis hae turbae subsistunt, effluxus bilis, ad cutem nunc conversae, ad intestina omnis suspenditur, faeces proinde albescunt ac, aridiores, longas in crassis intestinis inducias agunt. Est vero, ubi sub tam vigorosa, unum, nec semper tam voluminosum, in calculum actione, hic obstacula sibi opposita feliciter superet, atque nunc per ventriculum (quod magnis quondam *Germaniae*, *Galliae*, ac *Angliae* a medicis quidem, nunquam tamen a nobis ipsis, conspectum est), nunc intestinalem per tubum ejiciatur; quo in casu, restituta libertate choledochi, bilis hunc multa simul, ac alvi fluxus, colore huic similis, sequuntur. Etsi vero nunc aeger,

tanto tamque arduo a labore, sudoribus diffluens, quiete sat longa gaudeat, ipseque adeo icterus e cute disparuerit; — vel quod calculum ille, ut diximus, expulserit; vel quod, exhaustis jam viribus, omnis in hunc obicem impetus omnino cessaverit; non tamen ideo completa huic misero securitas conceditur; sed certis, nec tamen exacte *periodicis*, temporibus, aut eumdem in calculum, novis ejusdem sub ausibus, aut in alterum, qui huic successerit, forsitan majorem, novi ac saepe vehementiores excitantur impetus, ac repetita bilis in sanguinem effusio. Nec idcirco mirabimur, si tantis in unum idemque viscus sub insultibus, aut cystidis felleae, quod alibi descripsimus, aut vero ductuum biliosorum, vel acutum, vel chronicum incendium, ac ipsa tandem suppuratio, gangraena sequantur. Quadraginta jam abhinc annis, diruptae, ex calculis, in parturiente foemina, vesiculae felleae exemplum, non infelix, in actis *moguntinis* adnotavimus. Ab abscessu, ex calculis, diruptam vesiculam felleam, a. 1787, *ticinensi* in clinico, demonstravimus. Vesiculae ejusdem diruptionem, unde fistula ad os ilei exorta est, describunt acta chirurgorum *Parisina*.

Difficultas diagnosis.

Perdifficilis interim icteri a calculis felleis, nisi enarratorum a nobis symptomatum, simul sumtorum, consideratio succurrat, et hujus indolis concretio ab aegro jam secesserit, diagnosis est. *Periodicus* icteri decursus, sicut subitanea doloris ad hepar, ad ventriculum accessio, cessatio, haud raro et in ictero *spasmodico*, aut *intermittente*, observatur. Faciem calculoso in ictero haud semper esse luridam ac terream, foeminae principis *vindobonensis*, pro qua et nostrum consilium a. 1790 petitum fuit, exemplum nos docuit: ut quae illustris matrona, calculos jam plures excreverat felleos, cardialgia vero ac vomitu saepius adfecta fuerat, oculos etiam flavos semel ostenderat; nihilominus tamen faciem semper albam, nitidam et pulchram, genas vero colore roseo tinctas, nobis exhibuit.

Icterus spasmodicus.

Icterus in homine vel modo nimis irritabili, vel hypochondriaco, hysterico, nulla coeterùm in hypochondriis duritie, aut flavedine in oculis, in facie, antehac notato, mox ab animi excandescentia, a magno terrore, summa tristitia, a rigore febrili, a natatione in frigida, a concussione aut laesione, fractura cranii, a morsu animalis venenoso, vel pro tali habi-

to, incarcerata ab hernia, ab emesi, drastico a remedio, a colica, rheumate, vel a sola germinis humani in utero conceptione, exortus, ac secretioni, excretioni urinae pallidioris, frequentius aut plurimae junctus, *spasmodicus* audit. Hanc icteri speciem agnoscere detrectavit quidem *Angliae* medicus; frequens interim auriginis proventus, manifeste in spasmodica ductus choledochi contractione fundatur. Summus quidem *Helvetiae* physiologus, hunc ductum biliferum *irritabilem* haud esse defendit; admissa vero, nec tamen concessa, tali assertione, cum ductus choledochus inter duodeni intestini tunicas oblique incedat; quotiescunque hoc ipsum intestinum, vel a flatibus, spastice incarceratis, multum distenditur vel nervoso influxu diutius constringitur: oportet, ut fellis, ab hepate, hunc in canalem decursus interrumpatur; ut hoc fluidum vel ad fontem, unde scaturivit, vel ad cystidem felleam, motu retrogrado et novae; ex hepate venientis undae contrario, refluere tentet, et his in viis retenta, *polycholiam* in illis, et omni in hepate inducat, quae bilis copiosae, a vasis lymphaticis resorptioni occasionem subministret. Sic, a morte ictericorum, cum alia auriginis cau-

sa nullibi comparuisset, ductus biliosi, principales, admodum dilatati et laxi reperti fuerunt. Alterum icteri spasmodici argumentum, in venaesectionis et remediorum solventium, evacuantium, non inutili modo, sed noxio usu, in bilis, a spasmo, vel sponte, vel per artem, cessante, effluxu ad intestina et excretione per alvum adauctis, — maxime vero in promta auriginis, nisi complicatae, aut saepius repetitae, dispersione habetur. Sic *Angliam* hic icterus, sub fine saeculi decimi septimi, referente ejusdem aevi summo medico, infestavit, et post colicam biliosam, ut nominat, spuriam, subjecta laxa, debilia, irritabilia, infantes, foeminas hystericas, viros hypochondriacos, prae coeteris, periodice invasit. Remedia solventia, evacuantia, venae sectio, quidquod ipsa enemata, aegris nocebant; sola vero emollientia his opem ferebant. Icterum spasmodicum, saeculi decimi octavi sub initio, in *Anglorum* exercitu, post atroces ventriculi dolores et nauseas familiarem, descripsit ejusdem exercitus celebris medicus. Maximi autem momenti *icterus infantum spasmodicus Essendiae,* anno 1772 epidemicus, est, cujus historiam clarus *Germaniae* medicus tradidit. » Haec

aurigo intermittens et periodica, tenella et sensibiliora subjecta, prae aliis, invasit, et singulis remediis, aliàs in ictero opportunis, adperientibus, solventibus, evacuantibus, haud solùm non cessit; sed ab istis, etsi lenissimis, aegro porrectis, morbus manifeste auctus fuit. Infantes praecipue hic icterus adoriebatur, cui, post unum alterumve paroxysmum, subinde vero tardius, dolores infimi ventris atroces, colici, sub totius corporis rigore, sese jungebant. Hi sensim ab inferioribus ascendentes, in cardialgiam desinebant vehementissimam, ad mentis alienationem, artuumque spasmodicos motus haud raro pertingentem. Brevi post, pectoris constrictio asthmatica, dyspnoea, et ominosa anxietas succedebant cum pulsu parvo, contracto, tardo et intermittente. Omnibus his, nisi scenam prius mors subitanea clauderet, socium se praestabat *icterus*, oculi albugineam, omnem cutim, foeda aurigine tingens. Non obstante omni auxilio, rebelle hoc malum, post solutum paroxysmum, in principio, brevi cessabat; dein vero diutius superstes erat, tandem pertinacissimum. Quibusdam dysuria accedebat, stranguria aliis perquam molesta, prodiensque guttatim lotium tenue, decolor

et aquosum erat. Faeces alvinae, siccae, griseae, in scybala rotunda, parva, caprina, formatae excernebantur. Sudor profusus, alvique et urinae profluvium largum, quemlibet paroxysmum, semel, bis terve in die redeuntem, solvebat. Ingens hoc tempore pusionum grex, libitinae cessit, praesertim e gente rustica, serius medicam opem implorante. In cadaveribus, nullum signum adfecti hepatis, vel cystidis felleae, aut ductuum biliosorum visibile vitium adparebat: hinc solam cystidis ejusque excretorii ductus stricturam convulsivo-spasticam, effluxum bilis in duodenum praepedientem, icterum hunc produxisse constat. « Immortalis *Italiae*, » de sedibus et causis morborum « scriptor, duorum juvenum exempla refert, quorum unus, a certa animi perturbatione, — alter a terrore, ob sclopetum pectori impositum, mox deliriis et ictero adfecti, post paucos dies mortui sunt. Ex magna bonorum jactura, in sanissimo aliàs viro, icterum venisse observavit *Daniae* scriptor egregius. Icterum ex rheumate spasmodicum, *ticinensi* in clinico, a. 1788, solius balnei ac emollientium ope, feliciter sanavimus. Icterum ex *morsu venenoso*, nos necdum observavimus, atque de veneno-

rum diversorum in corpus actione interna, parum nimis novimus, quam ut aliam, ac *nervorum* e stimulo specifico, originem huic ictero adsignare valeamus. Idem *gravidarum de ictero* judicium ferimus: qui nempe icterus, si medium praegnationis ante terminum exoritur, neque vel ex *compressione* per ampliorem jam uterum, neque ex *saburrarum*, in intestinis arctatis, distortis, collectione scaturiat, *spasmodicam ad auriginem* haud raro et ipse pertinebit; Ingentem certe auriginum, a spasmis inductarum, numerum observavimus; cum interim praescripti huic operi limites, potissimarum ex illis historias hìc tradendi, locum haud offerant, et quae hoc de argumento jam attulimus, omnino sufficiant; in aliam has, si longior vitae provectae terminus ac vires id nobis concedant, occasionem reservamus.

Icterus hepaticus, et a compressione.

Jam sub *hepatitidis* consideratione (§§. 245 — 254.), ac in tractatu de *retentionibus mucoso-lymphaticis* (§§. 828. 836.), plura de cystidis felleae ductuumve biliferorum adfectionibus secundariis, ac de impedito bilis ad intestinum duodenum effluxu locuti sumus; cum interim his aliqua hìc addendi nobis sit animus; lectores praevenimus: nos, huic icteri speciei,

quam *hepaticam* nosologi vocarunt, et illam, quae a *compressione* jecinoris a partibus vicinis producitur, subjungere. Frequenter enim nimis, sicut morborum aliorum, ita et icteri culpa, in *jecur* insons, a medicis et hodiedum conjicitur, etsi hoc summae dignitatis argumentum, a magno *Galliae* medico, cui tanta jam in arte salutari debentur, in actis academiae regiae scientiarum (a. 1777.) eximie tractatum fuerit.

Cum hepar variis in locis inflammari, suppurari, indurari, aut comprimi possit, quin exinde sequatur icterus; de illis modo jecinoris partibus hìc sermo faciendus est, a quarum adfectione morbosa, bilis secretae normalis effluxus coercetur, et aurigo producitur. Hùc igitur pars hujus visceris *concava* pertinet, ut cujus a sinu, *ductus hepatici*, *choledochus*, *cysticus*, et *fellis vesicula* foventur. Uno quidem, aut altero ex ductibus hepaticis, a causa quacumque, impervio, suppleri hic potest ab alio; hoc vero supplemento, ductus tam choledochus, quam cysticus carent; et siquod cystidem felleam, in suae functionis exercitio impediat, obstaculum: non est pars alia hepatis, quae illi auxilio succurrat. Hinc tumor quivis, aut acutae, aut

chronicae indolis, in horum canalium, aut in hujus receptaculi viciniis haerens, et vel illos, vel istud, mechanice comprimens, mox bilis, has per vias, effluxum intercipiet, ac eorum, quae ex retentione, stagnatione istius fluidi sequi diximus, origo erit. A steatomate, meliceride adipisque collectione circa hepar, in loco, quo vasa illud adeunt, lethalem icterum observavit vir celebris, quondam *Daniae* medicus. Quod jam §. 249 monuimus, non semper volumine auctum, sed parvam in molem contractum, exsuccum, aridum et, corii instar, durum hepar, ut icteri, ex ductuum biliferorum obliteratione exorti, causa, repertum fuit. Icterum ex praegrandi hepatis scirrho, a. 1785 *Ticini*, in clinico instituto tractavimus, et hunc ultimum, illius academiae museo pathologico commisimus. Auriginem, cum dyspnoea et anxietate magna, ex hepatis tumore, 26 libras ponderante, lardo vetusto simili, descripsit clarus *Galliae* medicus. Icterici cadaver a. 1800 adperiri curavit filius, *Viennensis* tunc nosodochii medicus primarius. Hepar in illo fuit scirrhosum; vesica fellea vero amplissima, et exterius, percusso abdomine, fluctuationem in ipso cadavere manifestavit. Sed ipsorum du-

ctuum biliferorum, ac cystidis felleae, nec minus humoris retenti culpa, lumen illis proprium haud raro deletur. Membranae et cryptae mucosae, quae internam istorum canalium ac cystidis superficiem investiunt, a stimulo quocunque illis admoto, turgent, luxuriant, inflammantur, ac exitus, qui et alias corporis partes, hoc rerum sub statu, exspectant, patiuntur; nec rarum est, sub sectione cadaverum, hos ductus, cum ipsa fellis vesicula, a materia tophacea obductos, vel a calculis infarctos, vel concretos, deletos, vel diversa in sepimenta divisos, vel denique inermes, ac omni vitali influxu spoliatos, et pendulos in saccos extensos reperiri. Ductus hepaticos, choledochum, cysticum, impervios vidit amicus quondam et in cathedra *Vindobonensi* antecessor noster, post icterum ex hepatitide natum, a qua inflammatione, hosce canales, omnem per tractum, a materia solida, succum liquiritiae inspissatum referente, in aqua tamen solubili, occlusos detexit. Attentionem nostram meretur, quod hoc in aegro, sub morbi fine, alvus fuerit aeruginosissima. A tophis obturatus ductus choledochus adnotatur a « theatri tabidorum » scriptore celebri. Ab excrescentiis fungosis, hicce

canalis, in ictero letali, penitus obturatus describitur ab alio. Vesiculam felleam interdum a pluribus bilis viscidae, aut prorsus aquosae libris, in abdominis cavum adeo, ut fluctuaret, et ad os ilei protensa, abscessu haberetur, expansam, quidquod diruptam, et aliorum, et nostra exempla testantur. Vesicula fellea, immanis magnitudinis, quae in concentricos loculos, singulos bilem continentes, divisa, octo libras bilis spissioris continebat, habetur in actis *Edimburghicis*. Cystidem felleam, ex quinque tunicis concentricis, quarum unaquaevis calculum fovebat, constantem, descripsit primus ex nostris, in cathedra *Vindobonensi*, antecessoribus. Hoc idem bilis receptaculum, unica particula vere ossea excepta, vidit alter, eamdem cathedram exornans, vir celebris. Duos in saccos divisam vesiculam felleam refert doctus *Galliae* medicus. Plura, quae huc spectant, de vesiculae felleae morbis, in primo « Interpretationum clinicarum » volumine exposuimus, neque hìc ea repetimus; hoc unum interim meminisse juvabit: vel ipsam in vesicula fellea, ex inflammatione et calculis, *gangraenam*, late per hepatis quoque substantiam extensam, nullum tamen in aegra icterum produxis-

se. Sed ne majorem, quam par est, ipsos in ductus biliferos ac cystidem, malorum hepatis culpam conjiciamus, *vermes* hìc accusandi veniunt. Quamvis nempe haud paucae de vermibus, in hepatis ductibus, et cystide fellea repertis, historiae, fabulas utique oleant; quae tamen de *distomate hepatico* exempla retulimus (§§. 905. 906.), ea nec recentioribus ab helminthologis negari potuerunt. Praeter ista, *hydatidum*, in ictero, per alvum excretionem salutiferam, *danus*, « bibliothecae medico chirurgicae » scriptor bene meritus adnotat. Plura vermium in hepate repertorum exempla, illustris quondan *Galliae* medicus, in « historia anatomica » recensuit. Celebris quondam *Italiae* medicus, *hydrophobiae spontaneae* in homine casum retulit, in cujus aegri cadavere, vermis, ductum cysticum opplens, repertus fuit. Quamvis autem et absque vermis ullius praesentia, et ex sola hepatis, in parte concava, inflammatione, hydrophobiam sponte secutam esse legamus; helminthum saltem, de quo hìc quaestio est, in ductu cystico haesisse, praedictum exemplum commonstrat. Qui obsoletas de obsessionibus daemoniacis fabulas quondam, haud sine vitae propriae magno discrimine, pro

dignitate; primus, et acriter perstrinxit, clarus *Germaniae* medicus, hic etiam vermem, qui peresa hepatis substantia, capite suo usque ad vestientem externam hujus visceris, in gibba ejus parte, membranam penetraverat. Fuerunt, qui ascarides lumbricoides, nonnisi *a morte*, ductum choledochum intrasse praetenderint; qui interim hos vermes, vix frigescente hominis cadavere, jam ipsos rigere ac viribus destitui noverit: vix ille eosdem, jam semimortuos, penetrandis his locis tam angustis pares esse dixerit; nec symptomatum, vivente adhuc aegro observatorum, rationem aliter reddere poterit.

Ad firmum vero de ictero *hepatico* judicium, partium quoque, magno huic visceri adjacentium, ventriculi, omenti, intestinorum, mesenterii, pancreatis, renis dextri, ovarii hujus lateris, ipsiusque uteri, consideratio requiritur: ut quae partes, volumine, duritie auctae, aliquando scirrhosae, steatomatosae, suppuratae, hydropicae, suaque haud amplius sede contentae, hepar ipsum, ductus ejusdem biliferos, ipsamque vesiculam felleam, mirum in modum comprimunt, atque coarctant. Sub media mulieris salute, uterus, praegnationis jam provectae sub mensibus,

diaphragmatis saepe ad arcum extensus, in hepar ejusque vesiculam, forsitan morbose expansam, ut tristi, ejusdem diruptae exemplo in actis *moguntinis* quondam ostendimus, despotice agit. Frequenter duodeni intestini et pancreatis durities, partem ductus choledochi, quae intestini illius inter tunicas oblique incedit, comprimendo, bilis, ut jam diximus, exitum praescindit. Sic foemineae, ex ictero insanabili, *ticinensi* in clinico defunctae, cadaver, lobi pancreatis minoris scirrhum, choledochum ductum, sibi proximum, perfecte occludentem, nobis obtulit. In alia icterica, cujus cystis fellea, summe dilatata, vivente in aegra, fluctuationem prodiderat, choledochi ductus intestinalis portio, scirrhosa, ejusque lumen prorsus deletum fuit. A pancreate indurato icterum vir celebris *Edimburghensis*, et ab hydatidibus, cystidi adcretis, ejusque ductum comprimentibus, alii, et acta *Petropolitana*, describunt. Inter intestina, vel maxime *colon* est, quod, sub hepate ascendens, vel faeces permultas atque duriores pigrius elevans, vel a flatibus spasmodice coercitis turgens, tam cystidem felleam, quam ductus biliarios comprimens, in gravida maxima foemina, etsi antehac

icteri nescia, auriginem, — a partu, et multarum a faecum excretione plerumque citò solvendam, facile inducit.

Non minus intestinorum apud foetum, a *meconio* obductio, bilis in duodenum depletionem prohibet, ac *icterum infantilem* inducit; ut igitur nulla sit ratio, cur ex hac auriginis varietate, speciem, ab *hepatica* diversam, constituerint nosologi. Est quidem, ubi, evacuato licet mox a partu hoc fomite congenito, cutis tamen infantum, maxime vegetiorum, colorem, primò, rubentem, — post paucos autem dies flavescentem, induat icterumque mentiatur; ast vero nec oculi his pusionibus flavent, nec ab urinis eorum, lintea, tingens illud in ictero principium conservant: ut igitur cutis ille rubor, ac subsequens flavedo, a primo atmosphaerae in illam stimulo proficiscatur, et magis *erythema*, quam veram auriginem, quod jam *Anglus* « de morbis infantum » scriptor subodoratus est, sistat. Nec tamen ideo foetus, vix utero exclusus, atque mox aeris frigidi ambienti expositus, a *spasmis* intestinorum, qui icterum non minus producere queant, semper liber est. Quod vero ex viri illustris *Galli*, jam a nobis celebrati, experimentis elucet: quod nempe infantes, mox

Icterus infantilis?

a partu icterici, et brevi post mortui, dum alias apud proles hujus aetatis, vesicula hepatica bile turgere solet; ipsam hanc cystidem bile fere vacuam ostenderint; quod vero his in casibus, haec bilis, in duodenum intestinum copiose effusa, et per vasa lactaea resorpta, auriginem his in pusionibus produxerit; quod intestino duodeno in canibus, infra locum, cui ductus choledochus eidem inseritur, ligato, post paucas jam horas, istorum animalium oculi flavuerint; a morte vero eorum, bilis sincera in vasis lacteis, in cysterna chyli, ac in ductibus thoracicis reperta fuerit; — hoc certe, non modo *infantum*, sed *adultorum* quoque *icterum*, ex bile plurima, ob faeces globosas et aridas, aut alias ob rationes, collecta, in suo descensu impedita, et ita copiose resorpta, posse provocari, ostendit,

Icterus plethoricus, et febrilis.

Qui sanguinis venosi ex abdomine per hepar adscensum laboriosum, — qui obstacula huic fluxui, sub nixu, cursu, clamore, cachinno, suspiriis, et pulmonum sub adfectionibus variis, —ac demum qui thoracum, fasciarum, in pectus ac ventrem injurias perpenderit; non mirabitur ille, vasa jecinoris saepe cruore redundare, turgere, ac vera plethora locali, sub

qua et bilis, per ductus hepaticos decursus circumdatur, laborare. Hoc rerum sub statu, saepe et icterus in conspectum venit, et superaccedente a stimulo quocunque, imprimis ubi menstrua, vel haemorrhoidum secretio suppressa fuerit, ignis, sub cineribus dolosis latens, inflammas prorumpit, ac febris accedit, et hepatitis, vel acuta, vel chronica (§§. 246 — 248.) accenditur.

§. 915. Consideratis ita potioribus icteri speciebus istarumque symptomatis, *causas* auriginis praecipuas simul exposuimus. Quemadmodum vero vel aequissimum de assertionibus aut falsis, aut saltem haud adeo certis, dubium, saepissime novi, ac haud raro crassioris, in judicio erroris mater est, quae, ut *Germanorum* proverbium haud male id exprimit, « ipsum infantem cum balneo ejicit »: ita quoque *cutis flavedinem* in ictero, non tam a bile resorpta, quam a cruoris ipsius, in vasis metamorphosi, aut combinatione, si Diis placet, chemica, aliqui derivant. Sic, eheu! hypothesis, in rebus medicis, hypothesin trudit, et montem, qui praeoccupatos ante oculos prominet, in acervi formicini favorem, arenae pro grumulo declarat. Experimenta cum sero Causae icteri.

sanguinis non minus, quam cum urinis ictericorum, etsi flavis, instituta, bilis in illis, ut aliqui asserunt, praesentiam, nec *odore*, nec *sapore* confirmant. Concludunt ex istis: quod *color flavus*, ad fellis naturam proprie haud pertineat; quod color iste, a coeteris biliosi humoris partibus separatus existere, atque hocce sub statu, absque fellis ipsius praesentia, sanguini flavedinem conciliare solus etiam queat. Haud interim semper aequalem, sub hoc seri urinarumque in ictero examine, eventum obtinuerunt chemici; sed, licet nec amarorem, nec specificum bilis odorem prodiderint et aliis haec liquida; *materiae* nihilominus *resinosae ac viridis* principia, felli scilicet propria, in iisdem adparuerunt. Atqui haec ipsa sunt, quae de facta, in ictero, bilis resorptione, illa, quae et sano in homine necessariò contingit, majore, testentur, principia. Quam sortem bilis, in sanguinis torrentem suscepta, et ab isto potenter commota, subacta, subire soleat; hoc certe ignoramus; neque istam, condemnatus ad solam mortuorum analysin, nos unquam docere valebit alembicus; sed quae specificum bilis caracterem *tinctorium* constituunt, principia: haec, sui vestigia cuivis mox corpo-

ris parti, tam solidae, quam fluidae, quod morbus alter, quam *icterus*, non potest, tenaciter imprimunt ita, ut nutricis ictericae *lacte*, quod non minus flavedine tinctum conspeximus, nutriri, infantes, etiam tenerrimi, qui tamen organo gustus adhuc satis obtuso instructi sunt, non sine horrore recusent. Quodsi vero talis pusionum, ictericarum a lacte aversatio, de *amarore* istius haud satis testari videatur; nullo tamen alio nos in morbo, nec typho quidem excepto, aequalem a pabulo materno lactentium horrorem observavimus. Cum igitur auriginem, *non ex bile, ipso in sanguine enata, sed ex felle, ad sanguinem resorpto*, derivemus (§. 913.); advertimus ultro: quod nec ipse venae portarum cruor ulla bilis indicia praebeat; et quemadmodum nec seminalis in sanguine materia deest, quin tamen, absque testibus, semen *eunuchi* habeant: ita nec materiam, quae ab hepate secreta haud fuerit, *bilem* vocabimus. Bilem *hepaticam*, ob non magnam ejus amaritudinem, producendae aurigini imparem, — obstructo ductu cystico, ubi sola bilis *hepatica* ad intestina fluit, subactionem ciborum languidam esse, — obstructiones et calculos in hepate ac ductibus hepati-

cis, absque ictero conspectos fuisse, — hinc *habitum* quidem *cachecticum*, sed minime icterum, sola a bile *hepatica*, posse produci, alter defendit.

Fatebimur quidem, primò, ut cutis *intense* flaveat, majorem hepaticae, quam cysticae bilis quantitatem requiri; sed gradu modo, non vero natura, icterus subflavus, ab ictero luteo, viridescente, aut melasictero differt; ac tam in uno, quam in altero, praeter cutem, et serum sanguinis, et oculi plus minus flavescunt; urinae flavo colore tinguntur, et immersa his lintea tingunt. Quodsi igitur aut multa fuerit, aut longius in tempus stagnaverit bilis hepatica, amaror atque tingendi potentia et in ea augmentum habebunt. Animalia, coeterùm, quae cystide fellea carent, ut elephas, equus, cervus et alia, bile modo hepatica instructa, cibos haud minus bene subigunt. Sic etiam a solius hepatici ductûs compressione, icterum progenitum fuisse constat. Omni a bile vacua, vel solis hydatidibus, vel calculis, vel aqua plena detecta fuit cystis fellea, praesente nihilominus ictero; quidquod summus *Lutetiae Parisiorum*, jam citatus, anatomicus, ex ligatis, in canibus, ductu hepatico et choledocho, icterum illico secutum, —

nullam autem, ligato ex ductu *cystico*, comparuisse auriginem, observaverit.

Cum igitur ex bilis, vel ex hepate effluere impeditae, vel in duodeno intestino copia majore coercitae, resorptione icterum nasci dixerimus; variae ac inter se diversae, aut illius impedimenti hepatici, aut retentionis intestinalis causae, breviter hìc repetendae veniunt. Ad *primum* ex istis, pertinent: 1.) intestini duodeni, quo loco ductus choledochus in illud hiat, apud infantes vix utero exclusos, a multo ac tenaci meconio obductio,—apud adultos, ex cibis indigestis, glutinosis, major oppletio; 2.) calculi fellei, alii, amurca biliosa, inspissata et picea, vermes in ductibus biliariis, aut vero in cystide nidulantes; 3.) ductuum istorum, per spasmos hystericos, hypochondriacos, ex iracundia effreni, vel alia animi agitatione, depressione majore, ex vermibus, ex uteri praegnantis prima evolutione, ex cranii, vel alterius partis sensibilioris, praecipue regionis epigastricae contusione, laesione, ex frigore febrili, periodico, ex morsu venenoso, contractio; 4.) eorumdem ductuum, per congestiones cruentas, per metastases, per hepatis inflammationem, suppurationem, obstructionem, steatoma, scir-

rhum, per viscerum propinquorum physconiam, repletiones ac morbos, volumen eorum augentes, per uteri gravidi seriorem adscensum, compressio et subsequens concretio; 5.) vesiculae felleae, et canalium biliferorum laxitas et inertia quasi paralytica. Etsi nempe fibras musculares, saltem pallidiores, cystidi felleae antehac a multis concessas, aetas posterior negaverit; solatium tamen non minus huic cystidi, quam foetus humani receptaculo, manet: quod, sicut hoc ultimum, creditum sibi foetum, aut molam, — ita et illa bilem, aut calculos, pro ratione influxus vitalis, aut normalis, aut vero nullius, nunc arcte amplecti, vel expellere, nunc autem deserere suaeque sorti, neglecta, committere queat. — Quod verò, *secundò* ad bilis, sub certis animi motibus, sub extremi ac diuturni caloris, et sub constitutionibus aliis, interdum epidemicis, largius secretae, ac in duodenum intestinum tumultuose effusae, retentionem hoc ipso in canali aequo longiorem spectat: hoc partim jam exposuimus (§§. 100. 103. 107. 240. 242. 829. 830.), partim ex illis, quae nobis de *nevrosibus*, speciatim vero de *spasmodicis intestinorum perturbationibus*, dicenda supersunt, patebit.

Cur ictericis quibusdam, objecta, quae minime flavent, hoc tamen colore praedita esse videantur? solutionis haud facilis quaestio est. Arctissima vasa sunt, quae humores oculorum aquosos secernunt, ac ea haud facile tingens bilis principium admittere visa sunt. *Galliae* ophthalmicus quondam celebris, ab effuso in aqueum humorem oculi sanguine, rubrum aegro colorem adparuisse observavit; ac simile exemplum, in *Batavia*, magno viro se obtulit, unde hic, per analogiam, ad ictericos, omnia flava videntes, conclusit. Non tamen praeceptoris opinionem adprobavit dignus ejusdem discipulus: « quod nempe flavedo, ab aetate 25 vel 30 annorum, in omnibus fere subjectis, incipiat tingere lentem crystallinam, ita ut, post 70 annos, topazinum colorem, vel saturatum succineum assumat; quod nonnisi minus vivum reddat objectorum a se visorum colorem.» Accedit *Mediolanensium* medicus illustris nobisque amicus, qui visum clarum remanere defendit, licet non pellucidissimi sint humores oculi in senum bulbis. Vidit enim humorem crystallinum falconis, diaphanum quidem, sed rubro colore leviter tinctum. — Vitrum, inquit, viride, cum albo combinatum certa methodo, reddit

imaginem distinctiorem. — alius interim *Galliae* quondam medicus ocularius, lumen opposuit oculis foeminae, cataracta laboranti, et sensum haec non modo habuit rubedinis; sed extracta postea lente, rubro colore suffusa, hujus, inquit, phoenomeni ratio comparuit. Rarissimis modo in casibus corneam flavescere, summus « de sedibus et causis morborum » scriptor monuit. Atqui tamen in viri, de medicina bene meriti, *Tubingensis*, dissertatione « de tunica cornea, » exemplum refertur viduae quadragenariae, quae, per plures hebdomadas ictero laborans, non solum utriusque oculi corneam flavam habuit; sed omnia quoque objecta, flavo colore, quem non habebant, induta esse credidit. Duplicem vero observationem refert medicus Italiae eximius: foemina icterica, per quatuor dies, flava cernebat omnia; sed, ab ictero restituta, veros iterum colores distinxit. Altera, sexagenaria, sponte hoc oculorum phoenomenon singulare adduxit, et a celebri *Florentiae* anatomico dissecta est a morte. Epidermis leviter tantum ad internam superficiem tincta erat, ac in aqua facile naturalem colorem readquisivit. Reticulum malpighianum valde flavum. Nec ungues tincti erant;

nisi ad internam superficiem. Cerebri velamenta, excepta arachnoidea, flava erant. In glandula pineali, flava, flavi calculi minores. Omnes membranae nervi optici, oculi, lentis ipsius capsula, humor aqueus oculi, flava erant; sed non flavus humor vitreus; non flava ejusdem capsula. Flavebat substantia dentium medullaris; licet vitrea eorum tabula alba permanserit.

Ex relatis hucusque observationibus, satis inter se disparibus, videretur quidem opinio, ictericis subinde objecta, haud flava, croceo colore tincta, ex eo comparere: quod aut humores, aut vero membranae oculorum flavescant, probabilior esse; haud interim ea, quae nobis hanc rem adhuc problematicam reddere possent, hìc celabimus. Ac *primò* quidem, et nos ipsi corneam tunicam in ictericis pluribus omnino flavescere observavimus, quin ideo visus error, locum in istis habuerit; *secundò* vero, ictericis quibusdam, quos vel alii, vel nos ipsi, hoc visùs errore correptos, conspeximus, objecta non flava, *per dies, aut per horas modo aliquot,* crocei coloris esse, adparebant; tempore vero intermedio, qualia erant, talia conspiciebantur, *tertiò* demum, nobilissimus comes nosterque amicus, qui *Vindobonae*,

medicinam, ex sola, qua ardet erga pauperes, misericordia, per quatuor jam lustra, tam gratuito, quam felicissime exercet, anno 1811 foeminam *typho* laborantem curavit, quae foemina, licet ictero nunquam laborasset; objecta tamen singula, *per duos dies*, non suo, sed flavo colore tincta esse, crediderat.

Concludimus ex istis: visus, apud ictericos aliquot, errorem, de quo hic agitur, posse quidem, ubi iste tam constans, ac icterus ipse, est, ex humorum, membranarum oculi flavedine, locum habere; interdum vero hoc ictericorum quorumdam phoenomenon, baud satis intellecto *nervorum* in morbis diversis a *lusu* venire.

Calculi. Quae concretionum biliosarum calculorumque causae praesideant? has nobis esse ignotas, candide fatemur. Nec enim ciborum pastaceorum, glutinosorum, acidorum, et casei, nec potulentorum similium, ut cerevisiae recentis, aut vini, ex austero acidi, abusus, nec primarum atonia viarum, hoc nodo solvendo pares sunt. Calculorum felleorum proventus, post annum aetatis quinquagesimum utique frequentior, adeoque copiosior in *foeminis*, quam in *viris* esse consuevit: ut quinque mulieres, pro uno ex istis, hoc malo adfe-

ctas numeret *Angliae*, « de concretionibus biliosis » scriptor. Atque hoc saltem, homines laxioris compaginis, vitae sedentariae magis deditos, ac in iracundiam, aut vero moestitiam proniores, has ad concretiones magis esse praedispositos, ostendit, sed aetas, conditio corporis et animi, aut ratio vivendi nulla est, sub quibus hoc malum aliquando repertum non fuerit. Bilis ex hepate effluxus quacunque demum ratione interceptus, — longior hujus liquidi, suis in receptaculis stagnatio, et aucta continuò densitas, hùc maxime conferre videntur; et quae pars huius amurcae, inter coeteras, prima inspissata fuit: haec ipsa, concretioni futurae pro nucleo est; reliqua, vel adpositionis lamellatae, vel crystallisationis a legibus pendent.

§. 916. Cum aliorum morborum vix non ubique *symptoma* sit icterus; haud aliam fere iste, quam illi, *prognosin* admittit. Prognosis. Ipsa interim bilis, ad sanguinem facta resorptio, quo brevius, aut quo diutius duraverit; quo minus, aut quo magis, et quo profundius ea cruorem singulasque partes saturaverit; qua ratione febrem aut nullam, aut vero acutam, aut lentam, sibi sociam agnoverit; quo facilius, aut quo dif-

ficilius primarii causae morbi auferri queunt; eo mitior, aut severior auriginis *prognosis* erit. Adaequate igitur *Cappadox* medicus, « Si nullius visceris calefactio evidens fuerit, inquit, plerumque sine noxa arquatus est, sed diuturnior, si perseveraverit, atque insuper viscus inflammatione vexatum fuerit; in aquam inter cutem, et malum corporis habitum ut plurimum desinit. Plerique et sine aqua inter cutem colliquati interiere. Id malum adolescentulis juvenibusque familiare est, quibus et minus officit. Pueris autem non admodum inusitatum, non omnino tamen innoxium. » — « Difficile utique in acutis malum est icterus: quo non solum ante septimum apparens, sed etiam post septimum infinitos necavit, raro autem ad extremum febrem bene judicavit; ipse vero haud facile discutitur. » Potiora vero prognosis in ictero momenta jam *Hippocrates* tradidit: « In ictericis hepar durum fieri, malum est. » — « Quibus in febre, septima, aut nona, aut undecima, aut decimaquarta morbus regius supervenit, bonum est, nisi dextrum hypochondrium durum sit; alioquin non bonum. » De febre biliosa inquit: « Ante septimum diem cum rigore morbus regius accedens, solvit febrem;

si vero sine rigore accedat, extra temporis accessiones; perniciosus est ». — « Quibus sexto morbi die icteri fiebant: his dysenteriae (diarrhoeae) supervenientes morbum solvebant ». — « Quibus in febre morbus regius supervenit ante septimum diem, malum est: nisi confluxus humorum per alvum fiat ».

Hae interim divi senis sententiae, experientiis, maxime in *Graecia* captis, fundatae, nec alibi pro infallibilibus habitae fuerunt: unde jam historiae naturalis scriptor *romanus* se scire adfirmat: « Vixisse aliquos etiam ab hac desperatione »; et conspicuus inter *Arabes* medicus, contra *Hippocratem* monuit: « Reprobatum est experientia in omnibus nostris terris, etsi veniat (icterus) in quinto die, laudabile multum est, viva ratione et maxime in temporibus calidis: ut haec sententia collegiorum medicorum omnium *Persarum* et *Indiae* majoris ». — Jam diximus vero, icterum nobis, in febribus vere *criticum*, etsi in multis hoc auriginis febrilis symptomata observaverimus, nunquam obvenisse; atque dum, qualicumque die febrium, arquatus se manifestaverit, exitum nunc bonum, nunc vero funestum obtinuerimus; dicendum esse credimus: non

tam *ex numero dierum*, quam *ex causae*, quae icterum acutis in febribus genuit, *cognitione*, symptomatis istius prognosin esse formandam. Perfectam *icteri calculosi* sanationem, cum facile hic morbus revertatur, ne spondeat medicus! *Spasmodicus icterus* saepe sat brevi tempore sanatur; qui tamen ex capitis laesionibus comparet, nec primos istarum post impetus disparuerit, ominosus est icterus. Aurigo, quae foeminam primis praegnationis a mensibus prehendit: ea, sicut nausea, vomitusque gravidarum, nisi aut vasorum plenitudo, aut error in diaeta magis in causa sint, et aptis remediis auferri queant; haud facile tollitur. *Icterus venenoso animalis a morxu* exortus, deleto sat prompte morbi fomite, sanatur; nec tamen propria novis hoc de malo experientia est. *Hepatici* icteri, cui scirrhus, vel suppuratio profundior pro fundamento est, sanandi spes nulla habetur: unde potatorum aurigo, jecinoris aut ventriculi vitio organico tam saepe innixa, praecipue si aegri, non contenti, blanda et emolliente methodo morbum deliniri, remediis potentibus resolventibus utuntur: plerumque citius letalis est. *Infantilis* icterus sat promtam sanationem plerumque admittit. *Intermittens* icterus,

nisi ex classe perniciosarum, jam neglectarum febrium, sanationem felicem promittit. Quartana febris, ictero juncta, ob latens in jecinore vitium, autumnali imprimis tempore, medici etiam experti, curam subinde eludit. *Plethoricus* icterus, nisi neglectus ac hepatitidi vicinus, depletione vasorum et victu restricto, facili satis opera subigitur. Hinc fluentes haemorrhoides, anteac suppressae, ictericis saepe salutares. Si vero hae tardius atque copiosius fundantur: easdem perniciosas fore, maxime in melasictero, timemus. Sed hoc de ictero, jam *Hippocrates* dixit: « Icterici multum defoedati, pereunt: alba dejectio iis una secedit ». Urina nigricans, vigorem morbi, — ubi vero et faeces nigrae secedunt: mortem facile indicant. Solvitur aliquando icterus per diarrhoeam biliosam, per urinas crassas, foetidas, stranguriosas, perque sudores viscidos, foetentes atque croceos. Accendente ictero chronico febricula lenta: marasmus hunc, tympania, et hydrops exspectant.

§. 917. Nisi *curam* morborum fere omnium, ex quibus auriginem proficisci docuimus (§. 915.), hoc ipso in opere jam satis exposuissemus; longiore omnino, de ratione, huic vitio medendi, sermone hic Cura.

indigeremus; sed breviores nos esse concedunt ea, quae de *febribus gastricis* (§§. 50 — 65. 98—113.),—quae de *hepatitide* (§§. 245—250.) — quae de *impetiginibus* (*in genere*) §§. 373 — 375.) ac, demum, quae de *retentionibus abdominalibus* (§§. 828. 830. 832.) tradidimus. Ad ista igitur, quotiescunque de icteri hac, vel illa specie aut varietate pertractanda quaestio erit, ne lectoribus, eorum haud jejunis, nauseam moveamus, provocabimus. Pauca quaedam artis praecepta, quae icterum *in genere* concernunt, illis, quae modo unam alteramve hujus morbi *speciem* respiciunt, hìc praemittimus.

Non semper absque injuria functionis corporeae, jam diu perspectae, alterius, quae noviter innotuit, celebrari et extolli solet, auctoritas. Apud Veteres, priusquam circuitus sanguinei cognitionem haberent, nisi major *jecinoris* dignitas,— saltem illa *cordis*, haud minor fuit. Tam sanguinis, quam bilis fabrica, *hepar* apud illos fuit, ipsasque animi adfectiones, hoc viscus cum corde dividebat. Apud poetas, « ab amore, jecur *torrebatur* »; — « Cum tibi flagrans amor saeviat circa *jecur ulcerosum* »; — « Si in jecore aegro nascuntur *domini* (adfectus) », etc. Iracundiae,

— *bilis*, — morositatis vero, melancholiae ac furoris, — *atra bilis*, synonyma fuerunt: « Jussit quod *spendida* bilis »; — Meum fervens difficili bile *tumet* jecur; — « Uxor *atra bili* percita est »; — « *Atra* bilis curanda est, et ipsa *furoris causa* removenda » etc: Etsi vero de jure hepatico, cruorem praeparandi, in cordis favorem, recentiores plus aequo detraxisse nobis videantur; et licet, ad animi adfectus quod spectat, et cordi, et hepati nimis tributum fuerit; de bilis tamen in iracundiam, et istius in bilem et hepar, imperio dubitari nequit. Quanta igitur, sub ictero, cura aegrorum requiratur, « ne fervens difficili bile tumeat, et ira saeviat ulcerosum circa jecur », vel sponte elucet. Nec minor sane tam ventriculi, et nervis, et vasis, et positione hepati consanguinei, quam canalis cibarii, ne repleantur turgeantque nimis, et jecur aegrum comprimant, aut exstimulent, custodia ictericis imperanda est. Quare et vita, in aurigine chronica, nimis sedentaria, et corporis ad anteriora diuturna incurvatio, thoracis aeque ac abdominis, angustas per vestes coarctatio, cane magis fugienda sunt.

Sicut calculorum felleorum, nisi sub alvi excretione sese jam prodiderint, incer- Icteri calculosi.

ta diagnosis (§. 914.): ita et therapia perambigua est. Inscio saepe homine, concretiones tales minores per alvum secedere, jam diximus; quoties autem illae, ductuum excretoriorum diametro ampliores satisque durae sunt: oportet ut eaedem vel ante transitum solvantur; vel ut hi ductus, adpellenti calculo, per omnem tractum cedant ac, satis dilatati, eundem dimittant. Priusquam vero haec ita succedant; ductus biliarii *diametro*, vel *normali*, vel *mechanice angustata*, vel *spastice* constricta, transituro hic calculo obicem ponet. Supposito autem, has conditiones, conjectura certe magis, quam sua in sensus actione, posse distingui! requireretur, ut hi canales, primis in casibus, per fomentationes emollientes, et similis naturae per balnea, unguenta, relaxarentur; sub ultima vero conditione, ut, praeter auxilia vix dicta, per illa, quae spasmos compescant, praepararentur ad calculi transitum.

Ad *solvendos* in hepate ac cystide fellea *calculos*, multa tentarunt. Ex observatione lanionum, constabat, quod in vesicula fellea *boum*, quousque haec animalia, a mense novembris ad martium, in stabulis detenta, foenu, modo arido nu-

triuntur: calculi in illis saepius proveniant; quod vero, dum pascuis armenta viridibus vescuntur, hi calculi exsulent. Hinc succi recentes, extracta graminis, taraxaci, cichorei sylvestris, saponariae, gummi ammoniacum, salia media diversa, mercurius ipse, solvendos ad calculos adhibita fuerunt. Cum vero nec istorum, constante licet, sub usu, calculi saepius, quam et absque his remediis faciunt, ab aegris secesserint; meliora *chemicorum* solertia spopondit: et istorum experimenta, extra corpus humanum instituta, vel solo a calore intenso, hujus generis calculos colliquefactos, ab alcohole vero calido, a terebinthinae spiritu, et aethere, solutos ostenderunt. Quotiescunque interim haec ultima, suam, *viventis* in hominis viscera actionem edebant: toties fere disparuerunt in istis promissa chemiae miracula; et siquid tulerunt solati: alia haec longe, quam hermeneutica ratione, profuerunt auxilia. Tale quidem, anno 1783, in actis academiae *Divionensis* expositum, multisque celebratum fuit laudibus, remedium. Hoc nempe ex tribus aetheris sulphurici, ac duabus spiritus terebinthinae partibus, inter se commistis, compositum; praemissis, aliquot per dies, emollientibus ac solven-

tibus, duos ad scrupulos, horis matutinis, cum sero lactis, aut solvente decocto, porrigendum esse, docemur. In solas ventriculi primorumque intestinorum in tunicas agere hoc genus remedii, nec per ductum choledochum ad hepar, aut ad cystidem felleam usque, ita, ut, immutatum, in calculus agere queat, pertingere, certum est. Aliquando et nos hoc usi sumus medicamine; sed, ob nauseam et ob ardorem, abinde exortum, aegri modo pauci, ut illud repeterent, induci potuerunt. Terebinthinae hinc, ingrato gustui, spiritu excluso, aetherem modo sulphuricum, tincturae anodynae portioni moderatae nuptum, utiliter quidem porreximus; haud vero calculum solvimus.

Sub tanta igitur artis in solvendo calculo impotentia, nihil superest, nisi ut viae, per quas ipsi transeundum est, praeparentur; et ubi spasmi, quos vel ipse calculus, vel causae aliae inducunt, easdem angustant: iidem, his causis sublatis, sedentur. Quousque hujus morbi phoenomena, toties ambigua, haud urgent: tutius ab omni medicina, solius diaetae indicatae regimine contenti, abstinebimus; si vero dextri hypochondrii tensio, dolor, et alia calculorum felleorum symptomata opem ef-

flagitent: ante omnia videndum est, num sanguinis circa hepar congestio, num primarum viarum repletio, impuritas, segnities, has turbas excitaverint? ac primo in casu, ad venae sectionem, vel saltem ad hirudines, hepatis regioni adplicandas,— altero, vero, ad blandam, quae alvum sollicitet, medicinam, ex serò lactis cum tamarindis, ad enema emolliens, consilium dabimus. His praestitis, cataplasma emolliens ventri imponendum, hic ipse unguento simili illiniendus, vel et semicupium ordinandum est. Quo casu haecce subsidia aegrum haud sublevant, nec tamen febris impedit; ad aetherem ac tincturam anodynam, vel ad emulsionem arabicam, cum laudani liquidi aequa portione, transibimus; et hac methodo, calculis, quousque artis medicae limites concedunt, vias pandemus. Si vero febris urgeat, et hepatitidis, a calculo inductae, symptomata subintrent; aetheris et opii usu omni seposito, sub anxia prognosi, praecepta pro illa jam tradita observabimus. De *acido nitrico* diluto, in ictero calculoso quibusdam ab *Anglis* commendato, experientiam non possidemus. A mercurio vero, ad salivationem usque porrecto, solutionem calculi, quam alter ejusdem nationis medicus

vix non promittit, non exspectabimus. Quamvis autem calculos felleos et per vomitum a quibusdam rejectos fuisse, haud ignoraverimus; *emeticorum* tamen usum, ne partibus, ab illis occupatis, violentia, periculis plena, inferretur, nunquam adprobavimus.

Icteri spasmodici.

Icteri spasmodici, nisi evidenter complicati, cura, quaecunque aut evacuando debilitare, aut stimulo nervis infenso illos exasperare possent, omnino respuit. Hinc, etsi oris amaror, et nausea et vomitus, abdominalis saburrae scenam luserint; aequivocis tamen his signis nulla fides praestanda est. Ipsa adeo *resolventia*, in ictero vix non omni praescribi solita, sub tantis nervorum turbis, noxia forent. Hac igitur sub rerum positione, illa modo ex anodynis remedia, quae, parca, sed repetita frequentius, dosi porrecta, nec palatum ingrate adficiunt, nec sanguinem nimis exaestuant, indicata sunt. Haec inter, primum sibi locum vindicat *opium*: quod viginti circiter, tincturae anodynae sub forma, guttulis, aquae destillatae, cui mucilago arabica commista sit, uncis duabus superadditum gratoque syrupo edulcoratum, vel omni horae quadrante, ad quartam sui partem, donec mitescant sympto-

mata, porrigitur. Qui volatilibus jam satis adsueti sunt remediis, neque febricitant, hypochondriacis, hystericis: sub invasione, spiritum cornu cervi, aetherem sulphuricum, aequa tincturae anodynae portione remista, guttatim, et intervallis sat brevibus, in florum chamomillae infuso, porrigimus. Praeter ista, enema emolliens, inunctio abdominis ope unguenti nervini, cataplasma ex seminibus lini, vel similibus paratum, maxime vero semicupium tepidum, administranda sunt. Remotis jam ex ano, per enema emolliens, faecibus, clyster ex infuso chamomillae, aut asae foetidae, vitello ovi solutae portione, utiliter injicitur.

De *ictero ex morsu venenoso* agens *pergamenus Hippocratis* interpres, « Imperialium servorum quidam, inquit, viperarum venationi destinatus, cum a *vipera* morsus esset, aliquanto tempore medicamenta, quibus uti consueverat, potabat: cumque universi corporis color mutaretur adeo, ut porri colorem referret, accedens, singula nobis enarravit: cui, epota *theriaca*, quam celerrime color secundum naturam restitutus est ». Decem licet per annos in *Italia*, ubi viperarum, scorpionum morsus haud est tam infrequens, Icteri ex morsu venenoso.

commorantibus, nulla tamen nobis, icterum, horum animalium a morsu oriundum, observandi occasio concessa fuit; solius interim ratiocinii auctoritate suffulti, remedium, claro a viro, ex salis volatilis oleosi, drachma dimidia, laudani liquidi Syd. guttis quindecim, syrupi diacodii uncia una, propositum, et omni hora ad unciam dimidiam, cum infuso theano, sumendum, nos quoque, oblato in casu, arriperemus.

Icteri intermittentis.

Ubi icterus, ut *febris intermittentis* symptoma, periodice recurrit; apyrexiae vero tempore evanescit: rarior quidem, sed a claro *Daniae* medico descripta, haec auriginis species, nisi primarum viarum per sordes complicata, atque ideo prius in febris simplicis naturam, per evacuationem saburrarum convertenda, secundum praecepta circa hanc febrem jam tradita (§§. 22 — 49) pertractanda est.

Icteri ex capitis laesione.

Qui *capitis laesionem* pro causa agnoscit, icterus; ille majorem in calvariam, et quousque laesio istius procedat, quam in hepar, attentionem exposcit. In genere, hìc frigida capitis fomentatio, hirudines, et alià, quae chirurgia suggerit, requiruntur auxilia.

Rarissima, nec a nobis hucusque observata, *aurigo* est, quae foeminam, coeterùm sanam, *primis a conceptione mensibus* corripiat, et eandem, quam gravidarum plurimarum nauseae ac vomitus, scaturiginem agnoscat. Sicut vero communiora haec ultima praegnationis symptomata, a nullo artis conamine solamen habere, plerasque tamen apud gravidas, absoluto dimidio fere praegnationis termino, vel sponte cessare solent: ita nec magna dissipandi, hac e causa venientis icteri, spes nobis adfulget. Interim si juvenis, florida menstruisque copiosis antehac instructa mulier, a bile non parum suffusa, plenitudinis atque coloris majoris signa offerret; venae sectionem posse utiliter institui, judicaremus. Icteri praegnantium.

Post ea, quae de hepatitide, de suppuratione, induratione jecinoris (§§. 245 — 250.) — de retentionibus, tam in genere (§§. 694 — 700.), quam in specie de illis abdominis (§. 836.), jam docuimus, de *ictero hepatico* pauca modo nobis dicenda supersunt. Non omnes has adfectiones jecinoris, producendae aurigini pares esse, ex icteri spasmodici, gravidarum et infantum historia elucet; sed major saltem auriginis, maxime chronicae, numerus, ex Icteri hepatici.

hepatis infarctu et obstructionibus pendet. In hac igitur icteri specie, praeter externa, balnea, scilicet, saponacea, unguenta althaeae, calendulae, quibus pauca unguenti mercurialis, et camphorae portio superaddita fuit, clysteres resolventes, interna, sic dicta, resolventia, et quae alvum blande subducant, locum inveniunt. Hùc igitur pertinent: succi expressi herbarum, radicum lactescentium, taraxaci, cichorei, graminis, non crudi, sed in jusculo vitulino, aut sero lactis leniter cocti, extracta iisdem ex plantis parata, salis medii, ut terrae foliatae tartari, tartari solubilis, et rhei tincturae aquosae commista, sapo, gummi ammoniacum, extractis chelidonii majoris, saponariae, amaro, sub forma pilularum conjuncta, calomel, aquae Carolinae, Marianae, Egranae, Pyrmontanae. Saponem, nec tam larga in dosi, ac archiater *Austriae* quondam celebris laudavit, nec longo nimis tempore, ictericis, — quod eorum ventriculus plerumque non parum langueat, et quod sapo tam facile rancescat, praescribimus. Nec a *cicutae virosae* extracto, tantis quondam elogiis ornato, vel in hepatis obstructione, vel in visceris ejusdem, aut alterius, scirrho, aut carcinomate, emolu-

mentum ullum experti sumus. Quod vero a magno quondam *Angliae* medico, in ictero hepatico, ad omnia rebelli, pluries satisfecit, vetulae Londinensis, ex *ovi recentis vitello*, in frigidae cyatho soluto, ter quaterve in die porrecto, remedium domesticum est. Sub usu istius, non tam solius theoriae, quod scilicet ovi vitellum, saponis speciem offerat, quam experientiae viri clari repetitae, rationem habuimus. Multum quidem, ut icterus omnis hepaticus huic cedat remedio, abest; sed nullum sane auxilium, de quo hoc dici non debeat, cognoscimus. Quorundam aegrorum stomacho, ova haud competunt, sed ponderis calorisque sensum eidem inducunt; sed, his constitutionibus exceptis, alii hoc genus alimenti sat facile perferunt.

Haud raro superior arte medica, icteri hepatici causa est, et scirrhosa, steatomatosa jecinoris durities, nullo amplius solubilis remedio, exasperatur solvente ac evacuante a metodo, et aegri, quod antehac serius fecissent, celeriter tabescunt ac hydropici pereunt. Bono quidem signo, dispersa jam cutis, oculorum flavedine, urinis haud amplius adeo tinctis ac tingentibus, faeces quoque cinereum colorem deponunt, flavescunt, ac ab omni op-

pressione liberatur regio epigastrica. Sicut interim sat saepe medio sub ictero, excrementa nec alba, nec cinerea, sed sanorum illis sunt similia: ita quoque, soluta jam aurigine, quin morbus ideo revertatur, faeces, per tempus adhuc cinereae redduntur, et aliqua in regione ventriculi sentitur tensio. Has, debilitatis reliquae turbas, potissime amara, ut lene decoctum aut ligni quassiae, cum aqua naphae, aut trifolii fibrini, cui radix acori infusa fuit, aër rusticanus, equitatio, sensim sensimque dispellunt.

Icteri gravidarum serioris.

Seriosis graviditatis morbum regium; ex compressione hepatis ab utero praemagno inductum, modo partus plerumque discutit; aliquando interim, apud succiplenas, congestio cruoris ad hepar,—apud illas, quae gulae indulgent, primarum viarum saburra, pro qua, ob uteri molem, vix locus in abdomine est, huic morbo ansam praebent. Investigata igitur una vel altera ex his causis: aut venae sectio, aut blandum remedium, intestina evacuans, indicabantur. Quodsi peramplo ab utero solo producatur gravidarum icterus; cum interdum ab illo non tam hepar ipsum, quam ejus vesicula, ne bilis effluere queat, comprimatur, et haec igitur, bile supra

modum extensa turgeat; ne ipso partus sub opere ac sub nixibus ad illum ultimis rumpatur, quod exemplo, etiam nostro illustravimus, cystis fellea, periculum est. Non enim in omni praegnante uterus, sub fine, ut in aliis, subsidet; sed saepe, vel ob amnii liquorem quamplurimum, vel ob foetus gemellos, vel ob prolis positionem perversam, superiorem uterus in abdomine regionem, ultimum partus in diem occupare continuat, et repletae nimis vesiculae felleae pericula adauget. Ne talia contingant; nisi venae sectio, enemata saltem, partum praecedant, oportet; et ipso sub partus labore, leniter suffulcienda est regio cystidis.

Icteri, ex culpa viscerum.

Vel ipso sub partus officio, aliquando subnascitur icterus, plerumque spasmodicus, ac turbis illius compositis, mox iterum solvendus. Non aliter viscera abdominis coetera, volumine nimis adaucta, repleta, distracta, hepar versùs compulsa, quam ipse uterus praegnans, in jecinoris partem nunc hanc, nunc illam, agunt: cujus rei exemplum illustre, de muliere, hydrope peritonaeali exstincta, adduximus (§. 743.). De intestini duodeni, quo loco eidem et choledochus, et ductus pancreaticus inseruntur, ex coalitu, indura-

tione, calculis, istorum ductuum vitiis, locuti jam sumus; et quam incerta, quam impossibilis saepe istorum sit diagnosis, jam indicavimus; unde malorum similium, ante aegrorum obitum nec cognoscendorum, nec auferendorum, medelam nullam superesse, cuivis patebit.

Icteri infantilis.

Non tam frequentem, ac multi credunt, *infantum*, vix utero exclusorum, esse *icterum*, sed cutis flavedinem, quae apud proles robustas, a prima atmosphaerae impressione nascitur, ad *erythema*, cuticulae desquamatione terminandum, pertinere, nec oculorum, nec urinarum colorem croceum, pro comitibus habere, jam docuimus (§. 914.). Atqui normalis haec integumentorum, apud infantes vegetos, brevi post partum conditio, haud alio, quam fotus, balnei tepidi, lactisve materni, nec certe vel electricitatis, frictionis, vel illorum, quae meconium evacuent, auxilio indiget. Sub eadem rerum directione, si forsitan pusionis transpiratio, mox a partu suppressa, spasmos, — hi vero auriginem produxerint; therapiae satisfiet indicationibus. Quodsi meconii retardetur evacuatio, et ex illius retentione nasci videatur icterus; enemata emollientia, et medicina blanda, ex aquae foeniculi dra-

chmis sex, tincturae rhei aquosae drachmis tribus, et syrupi cichorei uncia dimidia, gradatim porrecta, sufficient.

Icteri plethorici.

In *plethorico ictero*, ubi haemorrhoidum, menstruorum suppressio praecesserit: sub victu tenui, hirudines ad anum, ad pudenda; aliàs, ad regionem hepatis; serum lactis cum tamarindis, aut calomel; — quodsi vero hepatitidis imminentis vestigia se prodant; ratio medendi, huic eventui opposita (§. 250.) indicata erunt.

ORD. VI. GEN. III.

CALCULI URINALES.

Instituti ratio. §. 918. *Calculorum urinalium* considerationem, ab illa *felleorum*, ob magnam amborum, quoad sua principia, differentiam, consulte separavimus. Cum vero de illis hìc agendi necessitatem, praescriptus huic operi ordo nobis imponat: quo plura jam, a conspicuis aevi nostri scriptoribus, tam chemicis, quam medicis atque chirurgis, hoc de magno argumento exposita fuerunt: eo breviores nos esse, ne crambem recoctam offeramus, licebit. Quae juveni medico, illorum, quae chemia non minus, quam pathologia hunc docuerunt, haud immemori, necessaria esse credimus: illa, contracto sermone exposita, eidem hìc offerimus.

Calculorum urin. frequentia. §. 919. Si concretionibus, sub forma lapidea, humano in corpore, prae aliorum animalium illo, repertis, hoc nomen

satis competeret; veram illud *lapicidinam* vocari, nihil esset, quod prohiberet. Sic nulla pars, a cerebro, ad minimum pedis digitum usque, in homine est, in qua non subinde calculum anatomici reperierint, et jam ab *Hippocrate*, de *calculis uteri* mentio fit. Flebilem interim organa, secretioni urinae praefixa, miseriarum istarum primatum obtinent. Exceptis autem tum felleis, tum urinalibus calculis, coeterarum concretionum lapidescentium *analysis* (quod quidem dolendum, sed simul, ob haud numerosum adeo illarum proventum, excusandum est) non ea sedulitate et copia, quae *generalem de calculorum genesi doctrinam* locupletare multum potuissent, hanc usque in diem instituta fuit.

§. 920. Ad nos quidem, calculorum urinalium, vel hoc vel alio sub coelo raritatem, aut vero frequentiam eruere, haud pertinet; hoc interim, quanti nempe interesset, ut omnium regionum cultarum medici atque chirurgi, quousque, et quibus sub positionibus, qua sub aetatis, sexùs, ac vitae conditione, hujus mali atrocis imperium sese in quavis illarum extendat, inter se conferrent, nosocomiorum commentariis suas observationes insererent, Calculorum urin. natura endemica.

medicisque collegiis quotannis communicarent, tetigisse juvabit. Rariorem quondam in principatu, tunc *spirensi*, calculorum vesicalium proventum esse, praetendebant illius provinciae medici; cura vero artis chirurgicae majore habita, et postquam vir hac in arte versatus, catheteris usum auditores docuisset; mox urinales calculos detegendi, haud infrequens occasio fuit. Ad *Italiam* transvecti, ubi nullum fere urbium, vel quidquam conspicuarum, nosodochium, abque experto lithotomo existit; vix unum ex aegris, vesicae morbo calculoso detentis, cognitioni medicorum subtrahi, admirantes, observavimus. Frequentior quidem in *Italia*, *meridionali* in *Gallia*, in *Anglia* et *Belgio* calculus urinalis, quam in *Germaniae* provinciis est; sed minorem longe istius differentiae proportionem dici oportuisset, si major quondam, in hac ultima, chirurgorum investigandos ad calculos sagacitas fuisset. Sic ipsa in *Austriae* metropoli, cum, 25 adhinc annis, dirigendo nosocomio, quod quovis fere anno sexdecim circiter millia aegrorum suscipit, praefixi essemus: in isto, vix una, vel altera per annos, et quidem raro felici sub exitu, suscipi soluerat calculi setio; a quo vero summus *Vene-*

tiarum tunc lithothomus, hanc metropolim accesserat, nostrisque precibus, ut suam, secando in calculo, eximiam methodum, — primò quidem in cadaveribus, postea vero viventibus quibusdam dicti nosodochii in aegris, publicam redderet, amice satisfecerat; cum nostrorum quoque chirurgorum, hac in parte scientiae suae difficillima, dexteritas mirum quantùm evoluta, ac major nunc temporis, vel unius, — quam antehac viginti annorum in spatio, aegrorum numerus liberatus fuit a calculis, antehac plerumque letalibus. Non minus in *Lituania*, priusquam institutum clinicum pro chirurgis, in academia *Vilnensi* floruisset, rari vesicales credebantur calculi, quos nunc saepe nimis catheter, ad artis praecepta adhibitus, detegit.

Non tamen ubique expertorum chirurgorum inopia, vesicae calculos, etsi praesentes, ignorari. *Goettingensis* agri exemplo docemur: in quo scilicet, calculi renales, aut vesicales, inter omnes morbos, infrequentissimi numerantur. Ducenta et triginta cadavera humana, variae aetatis, sexus, humilis, ut facile adparet, conditionis fere omnia, summus quondam physiologus, in illius Universitatis theatro ana-

tomico secuerat; in eo tamen numero, duo tantum in viis urinariis calculi ipsi occurrerunt. Interim, dum viae urinales ibidem servantur a calculis liberiores: longe frequentiores illinc sunt *calculi fellei*. Inter *tropicos*, in viis urinalibus nullos reperiri calculos, *Angliae* medicus, qui multos per annos illo sub coelo artem exercuit, testatur.

Generalitas. §. 921. Nulli vero aetati aut sexui, urinales calculi parcunt. In embryonibus adeo, quinque, sex mensium, calculos renales, pene duros, detexit *batavus*, « de nephritide » scriptor. Vir, ex nostris in academia *Goettingensi* antecessoribus, celebris, in suo « de calculis natalibus » opusculo, duos infantes, quorum unus, duorum, — alter, octo dierum erant, sub exitu parvorum calculorum convulsos periisse adnotat. Cum vero infrequentior omnino *calculorum felleorum* in prima hominis aetate proventus sit; tenerorum infantum, calculis *urinalibus* adfectorum, exempla, nec in *Anglia*, nec in *Italia* rara sunt.

Adfinitas arthritidis. §. 922. Praecipue autem *arthritici*, calculosis a morbis detinentur prae aliis. Jam solae *podagricorum* urinae, cognationem inter arthritidem et calculum satis mani-

festant; ac in pluribus, qui podagram, ac tophos ex ista, patiuntur: et calculi renales aut alii occurrunt. Nos ipsi tamen, qui, absque labe haereditaria, per 33 jam annos, a pedum dolore, quotannis fere semel, crudeliter vexamur, nullos tamen *tophos* ad illos experti, etsi urinae, sub accessionibus, ab illis aliorum podagricorum haud differant, nulla calculorum signa hucusque dedimus. Solent autem saepius in illis, qui calculo urinali laborant, et aliis in partibus calculi reperiri. Eidem foeminae, et per cutis superficiem, et per vaginam, et per meatum auditorium, et oculorum per canthos prodivisse calculos, — ab his ipsis, et renes, et hepar, et pulmones, uno in aegro, occupatos fuisse docemur; unde, si calculorum istorum, eodem in subjecto, et intra vias urinales, et extra repertorum, una eademque analysis foret; non adeo *loci*, quam ipsius *urinae*, aut *utriusque simul*, vitio, calculos nunc hìc, nunc alibi deponi, videretur.

§. 923. Concretionum interim, quibus, absque dubio, nomen *urinalium* competit, *sedes* est vel in *rene*, vel in *uretere*, vel in *vesica*, vel in *prostata glandula*, vel demum in *urethra*. His et sedibus, praegressa suppuratione, laesione, calculi vi- Sedes calc. urinales.

cinas interdum petunt, ac in illis commorantur. Sic ad *perinaeum*, a lithothomia, — ad *scrotum*, ab erosione, perforatione urethrae,—ex simili, aut ipsius vesicae foemineae laesione, ad *vaginam*,—congenita, vel diuturna sub phymosi, ex lotio, suo in effluxu, impedito, sub ipso *praeputio* interdum nascuntur calculi. Pars tamen major concretionum lapidescentium, in vagina, vel impurorum sub praeputio virórum, repertarum, alterius, quam urinalis, videntur fuisse indolis. Calculorum urinalium, forsitan plurimorum, incunabula, in *renibus*, et quidem in *sinistro* longe frequentius, quam in dextro, ponuntur. Fuit, qui hocce phoenomenon, in sua « de lithyasi, sinistro reni frequentius, quam dextro infesta » dissertatione, ex venae renalis sinistrae longitudine, ejusque super aortam ingressu derivaverit, alii, majorem renis dextri a calculis libertatem, ex ejusdem, per hepar incumbens, fotu et compressione repetunt. Qua vero ex parte rationum istarum, mechanices temporis acti principiis non parum innixarum, — an vero in nulla ex istis, —et in qua demum alia, stet veritas? tam quod in rebus, a natura prudenter ita dispositis, nihil mutare queamus, quam quod, inter multa alia, et hoc nos la-

tere, non erubescamus fateri, nequaquam determinabimus. Nec tamen a culculis ren *dexter* prorsus immunis est, et, ne de aliis loquamur, jam primus instituti clinici *vindobonensis* celebris antistes, illorum ultra sex uncias in eodem detexit. Utriusque etiam ureteris, a calculis manifeste renalibus, obruti, exempla, non tam pauca, renem non modo unum, sed utrumque, hujus obturationis ut causam, accusant. Utrumque, eodem in homine, renem, a calculis obsessum, nos ipsi vidimus, ac in « Interpretationibus clinicis » nostris descripsimus.

§. 924. Quousque *pondus* calculorum urinalium interdum ascendisse refertur: nisi multorum, in diversis museis conservatio id evinceret; haud videretur verisimile. In *Insubria*, egregius nosocomii *Codognensis* medicus, vesicales nobis calculos, quorum major, triginta et quatuor drachmas ponderis habebat, amice (A. 1787.) communicavit. Docto *Cremonensium* medico, calculum vesicalem unciarum decem et dimidiae, debet *ticinense* museum pathologicum. Calculum vesicalem, ovi anserini volumen aequantem, ponderosum, cujus in medio invisibilis nucleus, quoties ille movebatur, sonum

Volumen et pondus.

edebat, conspeximus. Tres adeo ponderis ad libras et ultra ascendisse hos calculos, constat. Calculi pondus ad aquam solet esse, ut 1: 426.

C. ur. Forma. §. 925. Calculorum urinalium *forma*, tam ob variam *nuclei*, quo singulos, ubi serra dividuntur, pollere observatum fuit, quam ob *cavi*, quo primum exorti sunt, figuram, diversa, atque nunc rotunda, nunc ovalis, nunc inaequalis, angulosa, nunc ramosa est. Quasi corrosum et perforatum in medio fere sui corporis calculum vidimus, qui vesicae in ostio positus, atque hoc ipsum claudi impediens, incontinentiae urinae locum dederat. Ab Ephemeridibus naturae curiosorum, exemplum magni calculi refertur, qui calculus, praeviis abdominis doloribus, per *anum* excretus, et utraque ex parte foramine instructus, plures, per forum istud, ascarides lumbricoides, adhuc viventes, transmiserat. Superficies calculorum varia, atque nunc levis, nunc aspera, nunc tuberculosa, nunc vero, summo plerumque aegrorum tormento, prorsus spinosa est. Calculo ramoso, materies albida, vel alterius, pro urinae qualitate diversa, coloris, adjicitur circa nuclei corticem spinosum: qua demum ratione, cavitas, spinis

interposita, donec calculus levis evadat, atque sic miseri, hoc ipso concretionis augmento, subleventur, impletur, deletur. Plerique, sed certe non omnes, urinae odorem spirant. Durities calculi, recte sic monente magno quondam *Bataviae* chirurgo, ab ipsa urinae indole pendet, haud vero tempori debetur. Plures quidem calculi, saepius uno eodemque in cavo collecti, nec tamen, ut quondam (divisione scilicet illorum per serram non usi), credebant, in unum coagmentati reperiuntur. Calculorum *color*, pro ipsius urinae, ex qua prodierunt, conditione, non parum inconstante, diversus est: nunc scilicet stramineus, nunc profundior, — nunc ex griseo — flavescens, aliquando bruneus, vel adeo nigrescens, aliàs cretaceus, vel ex albido griseus, vel ex griseo flavescens. Vel sola calculi ex vesica educti, aetas, colorem ejusdem permutat: quam nempe coloris sortem, et ipsae margaritae dividunt.

§. 926. Pro *nucleo* calculorum inserviunt quaevis corpora solida. Haec nempe, dum cavo vesicae animalis viventis immittuntur ibique per aliquod tempus detinentur, mox crusta calculosa obducuntur: quae, licet urina haud sit vitiata, indies tamen augetur. Catheter flexilis, ob Calculorum nucleus.

mictionis difficultatem, in cavo vesicae relictus, nisi ad minimum altero die educatur ac mundificetur; crustà calculosa circumdari incipit, quae retractionem specilli difficilem, ac saepe cruentam reddit. Festucam ligni, per aliquod tempus, vesicae, ab illa perfossae, inhaesisse, atque dum; ope sectionis, educeretur, jam conspicuis calculis fuisse cinctam, idem, quem vix citavimus, vir eximius, *batavus*, refert. Observavit hic idem, in vetulae vesica, dentem molarem, pro nucleo calculi inserviisse. Circa aciculas, globulos plumbeos, clavos ferreos, in vesica humana collectos fuisse calculos, innumera, quae hìc adferri superfluum foret, exempla testantur. Fit autem materiae calculosae adpositio ad corpora solida, eodem modo, quo spathum circa belemnitem, seu radiatim versùs centrum, et circulariter ductu parallelo ad superficiem nuclei. Ubi urina eandem indolem retinet: incrementum calculi manet aequale, lentum, substantia calculi eadem; ubi vero urina mutatur; contraria fiunt, ac tam coloris, quam duritiei differentia accedit. Quamvis autem cuivis calculo *nucleum*, et quidem *solidum*, concessum esse dicamus; non tamen ideo, aut *muco* aut *lymphae*, aut *grumo*

sanguinis condensatis, urinarum arenulis commisto, obducto, constituendi nuclei capacitatem omnem abnegabimus. Etsi nempe multi satis calculi, ope serrae divisi, solidiorem ac fere indissolubilem exhibuerint nucleum; major tamen longe calculorum numerus, necdum ita divisus fuit, ut calculorum quorundam nucleos, formato jam et firmo satis cortice, temporis mora, posse arescere, aut in pulverem fatiscere, dubitandum esse censeamus. Saltem calculus urinalis ille, cujus, a nobis concussi, nucleum, in medio concrementi mobilem ac resonantem observavimus, tale quid indicare videtur.

§. 927. Quae interim concretio, vivente in homine aliquando ab urina producta solaque forma a calculo diversa, *nucleo caret*: ureterum, vesicae ipsius, urethrae, tumoris aut scirrhi vesicalis per materiae calculosae strata, obductio, illi, quae ad matulam observatur, similis, seu *incrustatio* est. Quousque nempe haec organa, smegmate suo mucoso, normali, obducta sunt: eousque calculosae materiae adpositioni illa resistere, — quoties autem morbosa muci secretio, aut parietum uretericorum, vesicalium, forsitan siccitas, asperitas, excoriatio, inflammatio subintrant, Incrustatis.

et urina haec ad loca, sub longa corporis quiete, detinetur diutius: toties incrustatio talis timenda esse videtur. Sic internam, vesicae non minus, quam urethrae faciem, levi crusta, quasi calcarea, omni ex parte obductam observavit illustris « de corporis humani morbosi anatomia » scriptor *anglus*. Has interim conditiones haud ita frequenter junctas incedere, incrustationum similium raritas testatur.

Divisio. §. 928. Praematura objecti scientifici, necdum satis intellecti, in libris scholasticis *divisio*, nisi solius ordinis gratia suscepta, juventuti, imprimis medicae, vel noxia, vel saltem inutilis est. Hinc et calculorum urinalium, secundum *chemiae* veteris principia, ex causis illorum petita distributio, prorsus erronea fuit, et, quod effari gravamur, ne recentior (§. 935.) quoque claudicet, timemus. Haec etenim scientiae *hermeticae*, quamvis in multis utilissimae, sors est: ut vix non quovis decennio, comparente forsitan novi cujusdam astri lumine, haud raro deceptorio; vix erecti pars major aedificii corruat, suisque ruderibus, medicum, sub tecto istius, confidenter nimis, exstructum, domicilium oppleat. Pretii haud multo majoris, alicujus tamen, calculorum urinalium, secundum eorun-

dem *colores*, ac ratione *sedis*, quam occupant, divisio est. Nec enim *extimum* calculorum stratum, quod radios lucis vel hos, vel alios, *solum* reflectit: stratorum internorum interpres semper fidelis est; nec ultima cujusvis calculi *sedes*, ejusdem incunabulum fuit. Hoc non obstante, calculorum, quoad loca, in quibus resident, distinctio (§. 923.), pro expositione symptomatum, unicuique ex illis specificorum, utiliter inservit. Calculi urinales, maxime in familiis, quas arthritis fixa tenet, aliquando, ut haec ipsa, *haereditarii* sunt. De calculis, quibusdam in regionibus *endemicis*, mentionem jam injecimus (§. 920.).

§. 929. Cum effectus tam crudeles calculi, plerisque in aegris, ab iisdem prehensis, exserere soleant, est sane, cur eosdem interdum *occultos* mansisse, ac modo post mortem in conspectum venisse, miremur. Talem concretionem renalem, ponderis unciarum octo, quatuor ac dimidii pollicum longitudinis, latitudinis autem duorum pollicum, *Lugduni Batavòrum* conservari legimus, de quo calculo, dum vixisset aeger, nec somniaverant quidem medici. Nunquam de renum molestiis conquesti fuerant duo homines, quorum tamen in renibus, post obitum, ingentes

Calculi occulti.

calculos reperit magnus quondam medicus *Romanus*. Ureterem dextrum, calculo refertum, quin ulla eundem symptomata prodidissent, descripsit summus *Helvetiae* physiologus. Calculum sine ullo incommodo, per triennium, in dextro *uretere* latuisse, observat celebris *Germaniae* anatomicus; ac plura hujus indolis exempla scriptores varii adducunt.

Atque hi quidem calculi, medicorum cognitionem, ob ipsius partis, quam occupant, de illis altum silentium, fugiunt. Alia vero ratio est, cur vel molestissimi hominibus calculi, *occultatione* tutentur. Hae enim concretiones, vel in vesica urinali, vel in urethra defixae, vel *nudae*, in illis jacent, et specillo percipi queunt; vel in *cystide morbosa* nidulantur, et catheteris attactui immediato, etsi plures id negaverint, se subtrahunt. Villosa nempe vesicae tunicae, et quae inter fibras ejusdem musculares proserpit, tela cellulosa, sub compressione, irritatione a calculo, consumta, absorpta, *foveam* calculo inter has fibras offert: in qua fovea ille, mediam sui ad partem, quasi sepultus, haereat. Quodsi vero, hac sub calculi, forsitan asperi, positione, vesicae sequatur vel leve et chronicum incendium; *pseudomembra-*

na nascitur, quae calculum, haud ita magnum, amplectatur et obvelet. Aliquando, divaricatis vesicae fibris muscularibus, calculus intermedium ac profundiorem hunc locum sequitur, atque hunc ipsum in *crumenam*, aliquando peramplam, quae calculum recipiat ac celet, extendit. Tales *vesicas lacertosas* et alia, quae hùc spectant, in primo « Interpretationum clinicarum » volumine descripsimus atque, adjectis iconibus, illustravimus. Princeps *polonus*, aetatis 54 circiter annorum, calculi vesicalis symptomata diu obtulerat; urinam quoque albam, copiosam, sedimento purulento, ponderoso, mox instruendam, semper et longis ab annis excreverat. Varii, tam *Varsavienses*, quam *Berolinenses* chirurgi, hunc aegrum pluries per catheterem exploraverant, atque eumdem a calculo vesicae liberum declaraverant. Mense Julii 1804, hic princeps, *Viennae*, sub perpetuo singultu, vitae miserae finem imposuit. Sub sectione cadaveris, calculus, unciarum septem cum dimidia et drachmarum duarum, in sacco haerere conspectus est: qui saccus, a dextro vesicae urinalis latere formatus fuerat. Forma calculi erat similis pelvi renali. Utraque pelvis renalis cum ureteribus,

erat ampla. Ureter sinister, diametrum, normali sexies majorem, vesicae urinalis interna superficies gangraenam offerebant. Vel inter ipsas hujus receptaculi tunicas, interna earum illaesa, calculi reperti fuerunt. Calculos duos, forti membranae inclusos, et prope sphyncterem adcretos, legimus in transactionibus philosophicis.

Symptomata calculorum renalium.

§. 930. Quae §. 258, de *nephritide* symptomata recensuimus: ea, excepta febre acuta, sub *calculo renali* aut majore, aut acuto, hispido, spinoso, vix non singula, et ita quidem obveniunt: ut eodem jam loco, calculorum istorum phoenomena, ob magnum nervorum renalium, cum illis ventriculi, intestinorum nexum, in dolore regionis renalis, in retractione testiculi, ac in torpore, stupore, spasmo, dolore, vel et oedemate cruris ejusdem lateris consistere, breviter dixerimus. Jam ipse *Hippocrates* haec calculi, in *renibus* latentis, phoenomena, pro artis medicae aetate, in qua cadaverum humanorum sectionem, si ullam, rarissime saltem, ac non sine vitae periculo, institui licuit, pulchre exposuit, dicens: « Dolor acutus in renem, in lumbos, in testem, ad renis regionem incidit, frequenter urinam reddit, et paulatim urina supprimitur, et cum urina are-

na exit, vehementem in urethra dolorem parit: cum autem ipsam cum urina ejecerit, remittit dolor; deinde rursus in iisdem jacet doloribus: cum vero urinam reddit, colem etiam prae dolore fricat. At plerique medici, ignorantes morbum, cum arenam videant, *vesicam* calculo laborare existimant: Haec autem minime, sed *ren* calculo laborat ». Nec tamen omni sine naevo hanc divi senis decisionem esse, aetatis posterioris culter anatomicus docuit. Calculi quidem in rene, simul et in vesica degentes, enarrata symptomata utique producent; ast vero, ubi in illo tantum, nec in ista, calculi latent: saepissime nec sabulum excernitur, nec urethra dolet, vel ardet, neque colem perfricandi, persentitur ulla necessitas. In procuratore quidem *Ticinensi* (quadringenti librarum homine) et renem sinistrum, calculis refertissimum, et vesicam urinalem, sine his, arenulis gravidam, et urethrae ardorem, dolorem observavimus; sed ad vesicae ostium abscessus, qui hos ultimos produxerat, latuit. Saepenumero sabulum in urinis copiosum absque ullo renum calculo conspeximus.

Nec tamen hoc diagnosis calculorum renalium, ex defectu arenarum in urinis,

obstaculum, solum est, quod eandem saepe, praesertim ubi nullus unquam calculus excretus fuerit, reddat ambiguam. Non tam raro nempe lumbago arthritica, effectus, ab illis calculi renalis haud multum abludentes, exserit, ac urinae, hoc sub morbo, copiosas simul arenas deponunt; nec dolores, in omnibus, solos ad lumbos limitantur; sed aliquando et ureteres infestant. Sic vir celebris hominem, antehac fere semper ab arthritide vexatum, vidit, qui, octo per dies continuos, dolores in lumbis vehementissimos persenserat, secundum ureterum descensum ad inferiora tendentes, urinas vero summe mucosas excreverat. Hunc vero aegrum, quasi spasmo arthritico ad musculum psoam laborantem, simplici anodyno ille feliciter restituit. Plures hujus indolis observationes, notatu dignissimas, in viri quondam illustris ac nobis amici dissertatione « de materia arthritica ad verenda aberrante », *Goettingae* (a. 1785.) exarata, quem libellum in « delectu opusculorum », *Ticini* recudi curavimus notisque propriis instruximus, legetis.

Opportet igitur non modo in unum, et hoc, obscuro saepe, in morbo, symptoma, sed in plurima simul, praecipue vero in

causas praegressas, fiduciam collocari. Inter illa, *nauseae* eminent ac *vomitus*, quem renes, a calculo vexati, prae irritatione ex lumbagine sola, in pluribus excitant. Eodem vero, vel et solius arenae, ex albo rubrae, copiosioris influxu, et spasmi, et atrocissimus intestinorum dolor, quem *colicam nephriticam* vocarunt, exoritur. Quibusdam, hacce sub colica, ex alvo mucus tenacissimus, albus et quasi lacteus, aut puri remistus exprimitur; aliis vero alvus pertinaciter supprimitur. Dolor vero ille extremus, a calculo renis inductus, continuus, stabilis, et uni loco adfixus est. Cum rarum sit, utrumque renem simul eadem a causa adfligi, quo tristi sub casu, perfecta *urinarum suppressio* nascitur: in una parte lumborum, qua scilicet calculus residet, magis urget hic dolor. Aliquando decubitus hanc in partem, dolorem mitigat; in contrarium, adauget. Sub summo a calculis tormento, urinae pellucidae, aquosae minguntur. Hoc vero sub cruciatu, lateris adfecti *testiculus*, abdominalem versùs anulum *retrahitur*, ac ejusdem lateris in *crure*, rarius in utroque (tam a consensu, quam a compressis, tumentes per renes, musculis, *psoae* sub nomine cognitis, per quos, ner-

vos lumbales, ex quibus dein crurales exsurgunt, descendere novimus) *torpor*, aut *stupor*, aliquando et *dolor*, nascuntur. Quodsi vero aeger, intervallo, quo symptomata mitius saeviunt, vel ab ingrato animi adfectu, vel curru super strata saxosa, inaequalia vectus, corpore concutiatur: dolor mox insignem ad gradum recrudescit, et non raro *mictus*, sub illo, *cruentus* insequitur. Vir *ticinensis*, quem a. 1786, calculo renum laborantem tractavimus, dum corpore erecto, urinas excerneret: eas, primò quasi *lacteas*, tardius vero *claras* mingere — ubi autem supinus et in dorsum decumbens, lotium redderet: non lacteum illud, sed *pellucidum* solvere solebat. Saepe interim urinae, sub calculis renalibus emissae, post aliquam in vase quietem, sedimentum album, puriforme, tenax et graveolens deponunt. Omnis vero symptomatum, hucusque recensitorum, congeries, calculi renalis praesentiam eo magis denotabit: si neque ab haemorrhoidali, neque ab arthritica adfectione, partem illorum majorem vindicari, suspicio fuerit, ac ubi *foetor urinae specificus*, suum diagnosi sigillum impresserit.

8. calculi ureterici. §. 931. Post ea, quae de *retentione uri-*

nae ureterica, et de causis ejusdem, in sexti hujus operis libri parte I. §. 768, ac praecipue in ejusdem libri parte II. §. 839, jam docuimus, atque post nostras, de eodem argumento, observationes ac epicrises, « Interpretationum clinicarum » volumini primo insertas, de *calculorum uretericorum* collectione, descensu, et symptomatis, retulimus, nisi ingrata et inutili jam dictorum repetitione utamur, nihil fere nobis dicendum superest, et paucis monuisse sufficiet: quod, ubi ex renum infundibulis, in pelvim renalem, ac ab ista, in ureterem, plerumque majore sub corporis nixu, transit calculus: dolores fere intolerabiles, ductum ureterum sequentes, horrores, spasmi, singultus, vomitus, retractio testis, torporque cruris plerumque observentur; quod, utroque uretere, ut jam « Acta physico-medica naturae curiosorum » adnotarunt, ac aliquoties nos ipsi conspeximus, obstructo, et urinae in vesicam descensu intercepto: hoc ipsum lotii receptaculum, immisso cathetere, reperiatur vacuum et, nisi calculus simul in istis resideat; nullus fere mingendi stimulus aegrum divexet; et quod ad latera vesicae, ubi inter hujus membranas ureteres oblique in cavum istius adpe-

riuntur, majore calculis opposito obstaculo, hi ipsi canales interdum ad ovi diametrum dilatati, anatomicis se obtulerint. Atque a calculi istius, inter vesicae, ureterem recipientis, membranas detenti, nulla chirurgo, per catheterem, perceptio conceditur. Virginis sacrae, nobilissimae, *cremensis,* cui ureter sinister, peritonaeo adcretus, a calculo ita perfossus fuit, ut, nato abscessu, per abdominis musculos viam sibi aperuerit, exemplum jam alibi retulimus.

S. calculi vesicalis, §. 932. *Calculi vesicalis symptomata*, cum saepe morbi, ab illis prorsus diversi sub signis iisdem incedant; nisi per catheterem confirmata, sine exceptione ambigua sunt. Quo plura interim ex illis inter se conjuncta se offerunt: eo major latentis in vesica calculi nascitur *probabilitas*. Principalia inter haec symptomata sunt: dysuria frequens, periodica, vel continua fere mingendi cupiditas; pruritus ac dolor ad glandem penis, vel ad praeputium, ita ut aeger colem mulgendo continuò pertractet. Huic pruritui, vel durities membri, absque erectione penis copiosiore, et pollutiones nocturnae accedunt; dolor vesicae ac in regione pubis; urinae, apud viros, nonnisi corpore ad anteriora inclinato, vel decussatis cruribus, facilior quid-

quam excretio; frequens urinae stillicidium; urina nunc alba, aquosa et pallida; nunc vero rubra, sub ardore excreta, et sedimento mucoso, tenaci, crasso et longos in filos ductili; foetor hujus sedimenti, nec minus urinae ipsius, aliquando mox ab emissione alcalinae, summe nauseosus ac fere specificus; subitanea interdum urinae, inter mingendum, suppressio; ponderis ad perinaeum, molesta et fere continua sensatio; desidendi conatus frequentior; sed alvus globularis et parca; nausea saepe redeuns, et inanis ad vomendum inclinatio, aut vomitus ipse. Corporis positio frequentior, et motus ejusdem erectus, fere continuus, ad formas calculi, in vesica contenti, non parum contribuere videntur. Quamplurimi enim cystidis urinalis calculi, extremo uno, versus ostium vesicae, et quidem ita inclinant: ut, inaequali ratione ibidem aucti, haud raro in ipsum hujus visceris collum, — aliquando vero prostatarum in sinum, penetrent, et ostiorum uretericorum vestigia retineant. Calculos renales, post suum in vesicam descensum, aut calculos, in ipsa vesica exortos, haud semper mox tam *duros* esse, ex eo deducimus: quod, ubi plures hoc in receptaculo sibi vicini haeserint calculi;

vel in uno, vel in altero ex istis, *fovea* conspiciatur, ex cujus praesentia, extracto tali calculo *socium* in vesica fuisse, eumdemque adhuc in vesica latitare, satis tuto concludi potest.

S. calculi prostatici.

§. 933. De *glandulae prostatae* morbis potissimis, §§. 534, 770, maxime vero §. 843, ac in prima « Interpretationum clinicarum » parte, jam egimus; calculorum tamen hoc etiam in organo repertorum, mentionem, brevem licet, nec experientiae nobis propriae innixam, hunc in locum reservavimus. Frequentius, absque dubio, sicut aliis secretionum et excretionum in organis, ac ipsa seminali in vesicula, si magis sollicita foret anatomica eorum, a morte, investigatio, reperirentur calculi. Hos, a pluribus quidem repertos, et in dissertatione *Lipsiensi* » de prostatis calculo affectis », jam a. 1737 descriptos, accuratius nuper in *Anglia* exposuit ac, iconibus adjectis, illustravit, vir optime meritus et « Historiae calculorum chemicae » scriptor *Genevensis*. Cum vero diversae calculorum prostaticorum anlayses haud inter se conspirent; dubium, num scilicet hi calculi omnes, suam *urinae* (prostatam, proprio urethrae in canali, modo praeterlabenti) originem debeant?

nobis permittimus. Exigui ac fere lineares, aliquando pisiformes, vel et nucem avellanam aequantes fuerunt calculi, hac in glandula) et quidem mox in lobulo laterali, vel uno vel altero, vesiculae in speciem dilatato, — mox vero in ipso prostatae parenchymate, membranula propria obvelati) ab anatomicis reperti.

A prostatae tumore quovis alio, canalem urethralem angustante, nemo facile, in homine vivente, illum, qui ab his calculis pendet, distinguet. Quod aliorum experientia hucusque docuit, est: quod nulla interdum, hac a causa, nisi plures fuissent calculi, in viis urinariis difficultas exorta sit; quod vero aliis in casibus, haec utique major, vix interim alia, quam illa, quae prostatae morboso volumini adscribi potuisset, observata fuerit. Sub urethrae laesione, sub excoriatione ejusdem, vel sub ulcere venereo, aut alio, quo loco hunce canalem suscipit prostata, exortis, vel per ductus istius excretorios, ubi urinae effluxus hoc in canali obstaculum experitur: lotii in glandulam prostatam infiltratio, et calculi ex isto generatio, facile concipiuntur; ac tale quid in viro bajulo, cujus urethram, violento sub coitu, in prostatae vicinia, laceratam fuisse, ac urethrorrha-

giae ominosae ansam dedisse narravimus (637.), locum habere potuisset; quocunque interim alio, urethrae illaesae, in casu, calculorum ad prostatam glandulam genesin, *urinalem* vix esse, suspicamur. In genere, glandulae prostatae forma vitiosa, calculorum in vesica diagnosin difficilem reddit.

S. calculi urethralis.

§. 934. Ad forum magis chirurgicum, quam medicum, calculorum, tam *prostaticorum*, quam *urethralium* symptomata, diagnosis, et therapia pertinent. Quam facile autem ab inexpertis chirurgis, et hoc urethralis genus vitii praetervideatur: ex laudati « Historiae calculorum chemicae » scriptoris relatione, urethrae scilicet calculum, pro ejusdem canalis *strictura* habitum, ac lapidis ope infernalis pertractatum fuisse, docemur. De calculis, qui, aut e vesica urinali expulsi, aut ipsa in urethra nati, utroque vero in casu, a praeterfluente lotio indies aucti, hoc in canali, maxime *virili*, utpote, prae muliebri, longiore magisque angusto, ad longas interdum miserias, stagnare ac defigi solent, jam §. 770. hujus operis egimus. Effectus peregrini, durioris, ac saepe asperi hujus corporis, ductum humoris acrioris excretorium plus minus obturantis,

praevideri haud est arduum: dolor nempe canalis tam sensibilis, ab extensione, aliquando summa, crudelis, inflammatio ejusdem, interdum suppuratio, parietum sacci urethralis morbosi, major densitas ac, praevia urinae, in ipsa vesica, hinc et in ureteribus, et ipsis in renibus, retentione, subinde gangraena. Sub casu suppuratae, aut diruptae urethrae, calculus viam morbosam, saepe fistulosam, subintrat, et ipsum in scrotum nonnunquam delabitur. Calculi urethrales, nisi antea expulsi, excissi, insigne aliquando volumen adquirunt. Inter plura hujus eventus exempla, quae exstant, modo pauca hìc adducimus: ad ovi gallinacei magnitudinem adscenderat calculus, quem incomparabilis « de corporis humani morbosi anatomia ». scriptor *anglus*, in urethrae sacco ampliore et condensato haerentem, detexit. Quinque unciarum, drachmae unius et dimidiae pondus habebat calculus, urethrae infixus, quem alio a medico repertum fuisse legimus. Calculi, uncias novem ponderantis, *Wittembergae*, a puero, ex perinaeo ac scroto exclusi, exemplum refert dissertationis, « de insolita calculi ingentis per scrotum exclusione » scriptor. Exemplum duorum calculorum,

ex parte in urethra, ex parte in vesica haerentium, atque per sectionem, super calculos factam, cum catheter adplicari non potuisset, extractorum, narratur ab alio viro egregio. Ex urethra *foeminae,* magnae molis calculos sat facile excretos, vel, absque artis chirurgicae tanto labore, extractos fuisse, ob illius canalis brevitatem non minus, quam diametrum majorem, haud adeo mirabimur; sed *virilem* etiam urethram, calculis, ad magnam satis molem adauctis, viam, quam vel sponte permearent, adperuisse: hoc certe fidem, nisi experientia et istud docuisset, vix non omnem superaret. Qui manu inexperta et rudiore catheterem urethrae intrudunt, chirurgi, ac eamdem non modo sauciant; sed aliquando quoque perfodiunt, ac specillum per vias non suas aberrare cogunt: ii has ipsas non minus urinis adperiunt, ac non modo fistulis, sed concretionibus quoque ex lotio, et quidem extra parietes urethrae, occasionem porrigunt. Primo quidem adspectu, impedimentum urinae, ex urethrae calculo natum, pro hujus canalis *strictura* haberi facile poterit; sed, accuratiore sub examine, tam ex gradu doloris, haud sola urinae adlisione ad locum semper eumdem

recrudescentis; quam ex tumoris durioris ratione, nec minus ex specifico specilli, sub attactu calculi, sensu, rectior eruetur diagnosis.

§. 935. Cum vero, nisi jam calculos aeger cum urinis excluserit; omne de illis judicium, ex signis hucusque expositis petitum, ambiguum esse monuerimus, ac soli *catheteri*, de calculi, in vesica urinali praesentia pronuntiandi, auctoritatem concesserimus; ne tamen huic digito metallico fiduciam aequo majorem adjudicemus, illa quae §. 929, de *calculis vesicae occultis*, et §. 927, de *incrustatione* membranae illius, ac urethrae internae, jam diximus, in mentem revocanda sunt. Exempla hinc et nobis aliqua ipsius lithothomiae, ex nimia in catheterem fiducia, quin calculus vel unquam exstitisset, a viris, hac licet in operatione haud parum versatis, susceptae, nota sunt. Frequentior interim catheteris in eo latet vitium: quod ille, quamvis repetitò adplicitus, a calculo, nulla licet in cystide aut crumena vesicae, aut inter istius parietes sepulto, saepe aberret aegrisque securitatem, qua semper carebunt, promittat. Apex scilicet catheteris, monente jam praeclaro quondam *Bataviae* chirurgo ac « demonstra-

Catheteris ipsius fallacia.

tionum anatomico-pathologicarum » scriptore, in vesica circa calculum arcte constricta, quae, dum in altum ascendit, calculum simul secum elevat, *infra* hunc ultimum facile procedit, atque vesicam protrudens, quominus illum distincte percipiat, impeditur. « Sic et calculus, praecipue in sexu potiore, in sinu posteriore, — sequiore vero, praesertim ubi magna est vesica, in lateralibus hujus visceris cavis haerens, specillum facile fugit. Summa hinc jubet necessitas, ut, sub calculi vesicalis suspicione, non solius catheteris, sed digiti simul, per anum, aut per vaginam explorantis, utamur testimonio. Est etiam, ubi calculus vesicae, minoris adhuc molis, vel plurimo tenacique a muco circumvallatus, catheterem evitet.

Calculorum causae.

§. 936. Terrent nos vestigia illorum, qui, aevo suo, in *causas calculorum* inquirendo, pro omni laboris peracti praemio, nisi jam filiorum, — saltem nepotum illo, vel commiserationem, vel risum moverunt. Ad *externam* testaceorum, ostrearum, limacum, cancrorum, protectionem, provida mater, natura, *succos*, ad operimenta et quasi scuta, vel periodice, vel pro necessitate formanda, reparanda, se-

cernendos, — ad animalium majorum ipsiusque hominis fulcrum *internum*, trabes osseas, ad confringendos, conterendos cibos, cuneos, his fulcris duriores ac fere adamantinos, illis ipsis e succis, qui solida semper mollia efformant, generandos indulsit. Quodsi vero haec ipsa, vel uno, vel altero animalium in genere, modo inverso absolvantur; ac margarita in ostreis, aut concretio, ossibus adfinis, lapidescens, in hominis visceribus generentur; morbus est. Atqui, cum nec *physiologi* quidem, secretionum normalium, uno eodemque ex fonte, tam diversarum, rationem reddere queant; — quid *pathologorum chemicorumque* a ratiociniis, aut experimentis, omni ex parte ambiguis, exspectandum sit, cuivis patebit. Vel ipsa ossa, partes solidae molles, in rachitide, siphylide, scorbuto, emolliuntur, morbose solvuntur, ac vix non diffluunt; nec istius quidem phoenomeni rationes intelligimus; — intelligendi tamen conamen laudabile est.

Hoc zelo jam *Hippocrates* animatus, calculorum causas, in lactis, aut casei vetusti abusu quaesivit. Animalium testaceorum, ut quorum succi lapidosi sint, ingluviem, — aquas, terris calcareis, spathosis, quarceis, multum praegnan-

Pathologia veterum de calculis.

tes, potusque acidos, austeros, a quibus urina saturata magis et acrior generetur, accusarunt alii. « Nullum zythopotam, — oenopotas plurimos, a se ob calculum sectos fuisse, celebris quondam lithothomus, — oenopotas *armenos*, calculum pati, quo *persae* hydropotae, immunes sint, clarus *Galliae* geographus, testantur.

Haec argumenta, illustris quondam *Londinensis* medicus confutare adnisus est, monens: *animalem materiam* esse calculos, hinc minime aquis, calcarea, vel alia materia terrea impraegnatis, hoc posse adscribi. Ac revera, nec *Bado-Badenses* aquae thermales, quae omnes canales, per quos fluunt, crusta terrea densiore obducunt, et quas tamen ab harum incolis, ad coquendum, et ad ipsum etiam panem conficiendum, quin ideo calculis laboraverint, adhibitas fuisse, per annos nos ipsi vidimus; — nec aquae *Carolinae*, quae tubos ligneos non minus incrustant, calculos generant; nec demum aquae *Goettingenses*, quae tamen spatho omnes scaturigines inficiunt, aut renibus, aut vesicae inimicae sunt.

Non tamen *animalis* tantummodo *indolis* esse calculos, ex eo judicavit clarus

Angliae medicus: quod nempe illi *terram absorbentem* saepe in se contineant; quae terra in corpore animali haud producatur; sed per potum et cibos ingeratur: cujus copiam scilicet *aquae*, sic dictae, *durae* habeant. Calculos vero haud raro *terrae calcareae* participes esse, experimentis institutis comprobare, idem hic scriptor conatus est. Non prorsus improbabilem hanc opinionem fuisse, ex eo quoque deduci poterat: quod illud ipsum, quod *materia animalis* vocatur, non aliunde, nisi ex illis veniat, quibus nempe vescimur; licet variis oeconomiae animalis praeparationibus ita mutata sit calculorum materia: ut aliis a terris videatur differre. Hoc etiam hujus viri opinioni favere, videri posset, quod, sicut alios ad morbos, — ita et producendos ad calculos, *praedispositio* requiratur; et quod in illis etiam regionibus, in quibus *endemici* sunt calculi; numerus tamen incolarum vel maximus, quaecunque causa generalis endemico calculo subfuerit; immunem a calculis vitam degat. Si aquae similes, haud similem ubique effectum ediderint; ab alia vivendi ratione, causam eamdem reddi hìc inertem, alibi activam, notum est. Quodsi etiam *calculi renales*, apud *Hannoveranos* rariores sint;

non rari tamen apud illos *calculi fellei* sunt. Quamvis nempe haud exigua, inter istos et illos, intercedat differentia; calculosi tamen homines, ex una eademque praedispositione, utrosque facile calculos producunt. Accedit his et istud: quod illa ipsa, quam *animalem* adpellant, materia, et ex qua, maxima ex parte, calculi constitui dicuntur, per urinas iterum ablegari soleat. *Vehiculum* vero illud, quo hanc terram animalem, ab ossibus solidisque a partibus abrasam, absorptam, suscipi, ac ad vesicam deferri oportet, in *aqua* consistit. Sinite nunc hanc aquam, particulis terreis jam nimis abundare! poterit illa omnino ex hoc jam minus apta videri ad materiam illam animalem in se recipiendam, et per urinas evacuandam. Omnes certe aquae *durae*, quae multum terrae continent, *legumina*, quae in iis ebulliunt, vix solvunt satis et coquunt; dum aquae *molliores*, ut dicunt, hoc opus longe perfectius absolvunt.

Experimenta chemica.

Fateamur interim, quod, jam ab anno 1776, per summi tunc temporis chemici *Sueci* industriam, singulae, de generatione calculorum hypotheses antiquae prorsus corruerint. Nostri haud est, viri illius clari, mox confirmatam ab altero, ejus-

dem nationis, chemico illustri, doctrinam, utpote ab aliis jam satis repetitam, in longum hìc exponere, sufficitque breviter notasse: quod *acidum* ille urinalibus hominum in calculis detexerit, quod *lithici* nomine ab eodem insignitum, mox *urici* illo (jure, ut et nos opinamur, haud magno, cum et in tophis ad *arthriticorum* articulos nasci solitis, nec certe ab urina productis, hoc idem reperiatur acidum) donatum fuit. Hoc igitur acidum peculiare ac fere indissolubile, ab illustri quondam *Galliae* chemico, ejusque, haud minus bene merito, a socio, pro vero *acido borussico*, a quo scilicet, solius hydrogenis et oxygenis copia minore differat, declaratum, nullam in calculis concretionem *terream*, ut vulgò credebant, agnoscere ac, sali ammoniaco junctum, calculos constituere, definitum fuit. Ipse interea *Sueciae* chemicus alter, quamvis detectum *acidum lithicum* pro frequente calculorum principio admiserit; concretiones nihilominus urinales haud paucas, quae modo in *phosphate calcareo* consistant, reperiri observavit. Qui jam anno 1797 hanc speciem calculi, a *lithico*, seu *urico* diversam, perspexit, celeberrimus *Angliae* chemicus fuit: ut cujus experimenta circa vesicae calcu-

los felicia, primatu suo spoliasse, accusatus fuit vir quondam eximius, nec certe alienae indigens gloriae. Praeter haec acida vero, *lithicum* scilicet, ac *phosphaticum*, tandem et *oxalycum* et *oxydum vesicae*, aliquando formationi calculorum intervenire, — haec singula etiam acida, praeter albuminis et muci, condensatorum, materias, ut quae pro vinculo inserviant, nunc *ammoniam*, nunc *calcem*, nunc *magnesiam*, nunc autem *silicem*, sibi pro basi eligere, — quidquod vel unius ejusdemque calculi diversis in stratis, interdum coire, repertum fuit. Continuatis interea chemicorum laboribus, hancusque in diem, calculorum urinalium species inter se diversae, ut ex viri eximii *Genevensis*, « Morborum calculosorum historia chemimica », *Londini*, a. 1819 edita, comparet, praeter paucas alias, necdum satis perspectas, non minus, quam *novem* descriptae suisque caracteribus insignitae fuerunt. Atque haec nobis, quantum, in cognitione calculorum, experimentis *chemicorum* debeant medici, quantum vero simul inconstantiae et hujus doctrinae principia patiantur, laconice hìc loci monuisse, ne opus hoc nostrum, jam adeo extensum, luxuriet, sufficiant!

Jam fere quatuor abhinc lustris, *Angliae* medicus conspicuus, in opere « de calculorum origine atque principiis», theoriam de his concretionibus aliam, quam *chemicam*, nec certe tam inconcinnam condidit, quin illam, decem post annos, vir *Germanus* et chemicus celebris, in suo « de Pathologia enchiridio », arriperet, suisque ratiociniis ornaret. Partem ille, in calculis formandis, modo exiguam, saepe adeo nullam, *urinas* sibi assumere; sed vix non omnes hujus indolis concretiones, ex *membranae mucosae viarum urinalium secretione morbosa*, per stimulum, nunc hunc, nunc illum, hìc omni vesicae, illinc modo parti istius, illatum, inducta, pendere defendit. Istius doctrinae rationes petuntur ex calculis, inter parietes ureterum, vesicae, in glandulae prostatae parenchymate, vel in saccis, appendicibus cystidis, quousque urinae haud penetrant, nidulantibus,—ex tanta hinc inde vesicae incrustatione, ut illi, absque laceratione, ab ista separari haud queant,—ex vesicae irritatae effectibus, stimulo illius specifico, v. gr. arthritico, similibus, nec obsoletam *metastasis* per hypothesin amplius interpretandis, — ex calculorum symptomatis, non solo a pondere illorum, sed organo- Theoria aliorum.

rum simul urinalium a statu morboso derivandis, — ex lithothomiae, errore diagnosis, quin calculus adesset, institutae, ac nihilominus aegris proficuae, quibusdam exemplis, — ex eo, quod alcali causticum, haud paucis, qui calculos numquam excreverant, aut quorum calculi, forsitan excreti, nullum solutionis vestigium exseruerant, profuerit.

Causae calculorum remotae. His vero argumentis adduntur et alia: quod scilicet *albuminosa*, quae nullibi corporis deest, *materia*, superaccedente eidem *oxygenio*, indurari ac in calculum converti facillime queat; — quod phosphorus, ex albumine, hydrogenio remisto evolutus, oxygenium vero albumini maxime infixum, concretionem promoveant, et quod causae calculorum remotae, maxime in *mucosis* abdominis et viarum urinalium congestionibus, apud infantes, senes, apud homines, vitae sedentariae deditos, valetudinarios, arthriticos, haemorrhoidarios, scrophulosos, obstrictioni urethrali, tumori prostatae, indurationi, aut ulceri vesicae subjectos, consistant.

Proxima? Etsi vero haud solas ad *membranas mucosas* restringatur calculorum generatio; ac licet paucae concretiones hujus indolis, suae scaturigini arcte adhaereant; nec

multi, sicut praetenditur, calculi absque nucleo reperiri soleant; plura tamen sunt quae nobis, *morbosae secretionis effectu calculos nasci*, opinionem obtrudant. Corpus scilicet quodcunque peregrinum, cavo animalis viventis vel huic, vel illi (quin de *vesica urinali* hic loquamur) aut casu, aut arte intrusum, nisi promtius extractum, expulsum; post pauca minuta, ab humore, in coagulum prono, quem id ipsum, novi hujus hospitii vivis parietibus inimice elicuit, expressit, in istorum defensionem, cingitur, involvitur. Continuatis in longum injuriis, novae humorum albuminosorum copiae trahuntur in subsidium, novumque hosti infenso, nisi hic aedes, quas occupat, incendio destruxerit, vallum circuminjicitur. Hac igitur ratione suffulti, haud alia *urinarias*, quam alterius generis *concretiones*, nasci supponimus; ac sicut hae omnes, non adeo normali, quo adluuntur, — quam morboso humori, irritata per organa secreto, suam originem debent: ita quoque unus idemque calculus, pro mutata secretionis morbosae ratione, plura et saepe diversae indolis strata, quae unico sano e fonte haurire non potuit, offert. Urina quidem vel sanissimi hominis matulam, nisi sollicite

repurgatam, jam paucos post dies crusta obducit; non tamen ideo similia receptaculis uriniferis, *vita* instructis, nisi vel siccitate, vel incendio, vel excoriatione, vel herpete, aut sic dicta vesicae scabie, vel ulcere peccaverint, contingunt; *sed*, exceptis canalibus, qui calculos, innocente cessione, transvehunt, *ipsum, quod istos genuit, organon, priusquam hunc partum monstrosum ederet* (absque alia *lotii* culpa, nisi quod suum morboso humori, vix secreto et adhuc liquido, sedimentum commisceat, et, facto hoc glomere, mox condensando, eumdem humorem morbose secretum, ac pro ratione stimuli percepti varie mutatum, — interdum adeo sanguinis portionem, eidem urinae sabulo intime combinatam, nucleo centrali per intervalla adglutinet), *morbosum fuit*. Vel ipse, qui calculos ex urinae solius diversis elementis construi, cum aliis docuit, novissimus « Historiae morborum calculosorum chemicae » scriptor, ab *ureteribus*, nisi antehac morbo detentis, nullum unquam produci calculum, fassus est; ac idem omnino de *renibus* ac *urinali* de *cystide* dicendum esse videtur. Sicut *podagrae*, — ita et *calculorum accessionibus* ventriculi languor, nausea, oppressio,

ructus, borborygmi praecedunt, easque comitantur. Sub illius invasione, pedis dolor, mox tensio, rubor, tumor, et completa, plerumque asthenica, *reticuli* mucosi et cutis subjectae inflammatio. Ex his ipsis, apud podagrae veteranos, *concretio* quasi calcarea, vel ipsi *acido urico* juncta materia, urinali hinc a calculo, nisi majore duritie forsitan, aut forma, haud multum distincta, nascitur. Vesicae urinalis *membranam mucosam*, arthritis fixa, quae pedis ad pollicem, concretionem calcaream genuit, corripiat!... cur illo in viscere, jure aequali, calculorum mater non fieret?

Testetur igitur, pace nostra, de calculorum principiis chemicis, ac ista *urinis* adscribat, retorta! nec etenim inutilem prorsus et hanc naturae investigationem esse praetendimus, sed, ne illam, quae et prima ad calculum fundamenta posuit, et quae urinae particulas, modo sibi, adhuc fluidae, loco mortarii, commisceri permisit ac amplectitur, praetervideat, et hoc modo, *accessoriam* calculo materiam, pro fabricae istius principali elemento proclamet! Sub ratione medendi, chemicorum hypothesibus innixa, minores aliquando cum urinis secedunt calculi; atque fatebi-

mur, *alcalinorum* sub usu, frequentius illos excerni, aut illorum saltem, nisi malum jam nimis increverit, symptomata sopiri; sed qua ratione talem effectum remedia, quae et aliis in morbis chronicis, calculorum generationi saepius praeviis, prodesse novimus, praestare soleant? de hoc quidem sub judice lis est; et nulli certe scientiae, nisi medicae, hypothesium imperium infensius esse, experientia nimis jam docuit. Huic igitur magno ac soli rerum magistro, et nostram, de ortu calculorum, opinionem, absque omni ejusdem praedilectione, donec lux clarior adfulgeat, submittimus.

Prognosis. §. 937. Qui jam primis infantiae annis vexantur a calculis, huic aetati ac puerili prae alia infestis: ii, vel doloribus, convulsi succumbunt; vel, sub vita longiore ac misera, vix unquam ab illis liberantur. Immanes hoc a morbo cruciatus, adulti diutius perferunt; sed, vel aucto indies concretionis volumine, vel positione calculi, effluxum urinae prorsus intercipiente: in primo casu, viarum urinalium inflammatio, suppuratio, aut callositas, — in secundo, ex urinae retentione, vesicae paralysis, gangraena extimescendae sunt. Nulla vero, sub calculo jamjam majore ac

duro, nisi a *chirurgia*, recuperandae salutis spes, — et haec saepe dubia, superest. Qui calculis urinalibus subjecti vivunt: ii haud raro et felleis simul laborant. Si viros frequentius foeminis calculosos esse, experientia doceat: id potissime ex eo, quod sexus sequior breviore simulque largiore urethra instructus, eosdem promtius atque felicius expellat, venire videtur. Calculum, uncias duas totidemque drachmas ponderantem, a foemina, quin dolor et haemorrhagia, tantae peregrini corporis moli respondissent, excretum fuisse, in « Transactionibus philosophicis » legimus. Alterum calculi vesicae, uncias duodecim et drachmam ponderantis, sponte tamen, et superstite vita, a muliere excreti, exemplum Ephemerides naturae curiosorum conservarunt; ac spes adeo superest, recentiorum sub methodo, urethram foemineam dilatandi, meliore minusque dolente, — lithothomiae, hoc in sexu suscipiendae, necessitatem non parum imminui. *Arenas* haud pauci homines, quin calculosi reddantur, mingunt; ac illae, solae, vix majorem in renibus, aut in vesica calculum produnt. Sabuli scriptorii loco, arenas ab aegro redditas, huic ipsi inserviisse, apud gravem

« de colluvie serosa » scriptorem reperimus. Minores interim calculi, vesicae ad ostium facilius delapsi, majoribus frequentius urinae effluxum cohibent. Ubi sub calculis, urina plurimum mucosa simulque purulenta ac foetida excernitur: de viarum urinalium suppuratione, vel scirrhositate suspicio, haud facile injusta, nascitur. Renes utrosque rarius simul infarciri a calculis, ac tali sub casu, vel ipsam urinae secretionem, letali effectu suspendi, jam diximus. Utroque interim in uretere, calculi pari fere frequentia reperiuntur, quod satis ostendit: in rene dextro aeque ac in sinistro, calculos nasci; sed eosdem, e dextro, promtius in ureterem hujus lateris detrudi. Frequenter ex renis sinistri calculis, mole majoribus, ipsius hujus visceris substantia quasi resorpta, saepius a suppuratione, et quidem ita consumta: ut, praeter cystidem et calculum, de illa nihil supersit, observatur. Casu satis infrequente, calculus renem una cum lumbis attollit, et ex rupto, vel inciso istius abscessu, ille, — fistuloso, ac tardius tandem letali ulcere relicto, prorumpit, vel educitur. Simile quid *ureterico* etiam a calculo a nobis observatum fuisse, jam §. 931 retulimus. Uretere a calculo-

rum transitu; crudeli dolore stipàto, jam satis dilatato, ulterior illorum, nisi jam majorum, descensus facilior, dolorque sub eo aut minor, aut fere nullus est. Saepe non unus modo, sed plures calculi, vesicam urinalem, ut renem ejusque ureterem, occupant: atque in uno, vel in altero ex illis, haud raro *foveola*, eidem, a propinquo sibi, dum adhuc mollesceret, socio impressa, supermanet. A conatu, calculos e vesica pellendi, magno ac fere perpetuo, haemorrhoidum turgor, summusque dolor, intestini recti, ipsiusque uteri prolapsus observantur in multis. Calculum vesicae, ejusdem parte postica, per inflammationem, intestino recto adcreta, ac tandem suppurata, per alvum fuisse excretùm, haud inauditum est; ac ipse *pergamenus Hippocratis* commentator, libro « de locis adfectis », inquit: « Quod a forti excernendi conatu, praecedente dolore vehemente, aliqui lapides callosos *ano* dejecerunt, illis, qui in vesica nascuntur, haud absimiles: id quod ego neque vidi, neque alium, qui viderit, unquam vidi ». Quodsi tamen tres illi aegri, quorum historias, in « Oratione academica, de vesica urinali ex vicinia morbosa aegrotante », jam a. 1786 *Ticini* recitata,

publicavimus, quorum nempe vesicas, exulceratas, in rectum intestinum ita hiasse observavimus, ut faeces, ac flatus aegri per urethram excreverint, sua in cystide urinali simul et calculos gessissent: horum certe per alvum exitus, haud fuisset difficilior. Ipsa interim intestina, rariore, in homine, quam in equo, exemplo, concepisse calculum, non minus docuit observatio.

Cura calculorum.

§. 938. Post tanta, vel unum ad morbum debellandum, chemiae et artis salutaris conamina, rationem medendi, si *chirurgicam*, tam severam, quam ominosam, solique urinae vesica extrahendae, et calculis ejusdem secandis circumscriptam; excipias, per tot saecula, modo parum provectam fuisse, animum deprimit. Erigebant hunc pridem, pathologiae humoralis, de *causis* hujus morbi, ac therapeuticorum, de efficacia *lithonthrypticorum* insomnia; his interim, tam rationis, quam experientiae luce tandem dispulsis; ars medica, vix egestatis propriae conscia, et hoc ipso securioris ineundae viae capacior: a nova splendidaque (*solvendorum* scilicet, vivente in homine, calculorum, quos in phiala inanimi, certis a menstruis colliquefieri atque diffluere cernebat) chemiae hypothesi se abripi passa est.

Hac longe prius docuerat experientia: calculos minores haud raro, vel absque medicamentis, cum urinis secedere; et hoc ipsum, quo majore copia minusque aquosae aut spasmodicae hae fluerent: eo facilius contingere. Cum vero, secretionis urinalis augendae gratia, *diuretica*, sic dicta, in auxilium vocassent; docuerat iterum haec ipsa rerum magistra: a potentioribus ex istis, a salibus, a balsamicis et acrioribus, mox augeri morbi symptomata, ipsumque haud raro sanguinem renibus exprimi; a potu vero liquidi, blandius in istos agentis, copiosiore, nec tamen ventriculo molesto, sicut a balneis, modo tepidis, frequentius obtineri solatium. Jam sine ulla medicorum admonitione, aegri calculosi observaverant: quietem, qua interdum a calculis sat longa gaudere illis licuerat, toties turbari, ac ventriculum, aliunde jam languidum, et colluviei mucosae acidaeque obnoxium, cibis vel nimis copiosis, vel subactu difficilibus, acribus, onerassent; aut potu spirituoso, irritante usi, aut animo violenter commoti fuissent; aut veneri incaute sacrificassent, aut corpus quocunque modo exaestuassent; aut vitam nimis desidem duxissent. Accessit his et altera, medicorum scilicet

observatio: praeter haec diaetae praecepta, praeter potum blandum, satis uberem, — victum, exclusis vegetabilibus, parum nutrientibus, flatulentis, facile fermentantibus, animalem eumque sobrium, praecipue illa, quae ventriculi functiones, absque majore stimulo secundarent, quae pituitosam acidamque in illo crambem corrigerent, alvumque liberam servarent, maxime conduxisse. Ad lenia hinc remedia, stomacho amica, antacida, et alvum blande subducentia, sub magnis vero a calculo spasmis, ad anodyna subsidia, nec non ad clysteres, fomentationes emollientes, magno satis fructu confugerunt. Nec observandi occasio defuit medicis, aegros scilicet a calculis obsessos, haemorrhoidibus haud raro, — aliquando urinis sanguinolentis laborare, vel in renum inflammationes, vel in colicas nephriticas, vel in vesicae urinalis incendium pronos esse, redeunte vero fluxu haemorrhoidum, aut menstruo, non parum sublevari. In hirudines proinde, vel ad renis adfecti regionem, vel ureterum circa decursum, saepius ad perinaeum, vel ad venas ani adplicandas, vel in ipsam venae sectionem, suam, his in casibus, fiduciam posuerunt.

Per saponem.

Tam cautis medicorum conaminibus, foe-

minae sat felix audacia empyricae accessit: quae arcano diu, tandem vero a. 1740, a supremi *Anglorum* Gubernii munificentia, decem aureorum millibus ducto, ex testis ovorum calcinatis, et ex sapone veneto aut hispanico constante remedio, majorem conaminibus medicis adplausum obtinuit quidem; sed post paucos jam annos, experientia, nulli opinionum auctoritati subjecta, calculosorum aegrorum non paucorum salutem, ab ipso hoc pingui, facile rancido, et non parum acri remedio, laesam, ac haematuriam provocatam fuisse, testata est. A combinato interim saponis cum *aqua calcis* usu, majora nunc promiserunt; ac ab ipso, qui primus instituto clinico *Vindobonensi* praefixus fuit, magni nominis medico, saponem venetum, aegro, septem per menses, quotidie ad unciam integram in pilulis porrectum, aquae vero calcis vivae, quatuor libras, aequali cum lactis portione, quin ullum ab his damnum perceperit, quidquod calculorum symptomata toto hoc tempore cessaverint, propinatas fuisse, legimus. Fatetur interim hic vir, non minus veridicus, quam doctus, perseverantem calculi in vesica praesentiam a fido nimis cathetere semper detectam fuisse. Per annos qua-

Per aquam calcis.

tuordecim, vir calculo vesicae adfectus, adsumserat quotidie saponis unciam dimidiam, et aquae calcis libras tres. Per omne hoc tempus, symptomata quidem minuebantur; post obitum interim, calculus ponderabat adhuc uncias undecim.

Per gas carbonicum.

Saponis tandem usu in morbis calculosis vix non seposito, et illo *aquae calcis* non parum restricto, fiducia medicorum majore, *aer*, ut tunc vocabant, *fixus*, seu *carbonicus* potitus est. Ad hunc, sine temporis jactura obtinendum, medici *angli* consilio, *salis alcalini vegetabilis fixi* drachmas duas in aquae destillatae unciis duodecim solvebant suoque numero signabant. Quantitate vero *acidi sulphurici*, ad salis alcalini illius perfectam saturationem necessarii, reperta, hanc ipsam cum aquae destillatae libra medica miscebant, suoque signo muniebant. His ita dispositis, omni bihorio, solutionis alcalinae vasculum dimidium, — mox vero ab isto, eamdem medicinae acidae portionem, propinari jubebant. Cum vero idem hoc principium carbonicum, in aquis soteriis, salis alcalini mineralis portione simul impraegnatis, plus minus abundet, et *aquarum carolinarum*, tam hepatis, quam viarum primarum, et urinalium diversis in

morbis efficacia, a longo jam tempore innotuisset: tum in istas, tum *selteranas*, *fachingenses* ac similes in aquas, maxime vero in illam, quam *alcalino-mephiticam* vocarunt, spem omnem collocarunt. Eàdem ratione *sodam carbonatam*, in aqua destillata, selterana, aut acidula alia solutam, bis terve in die aegris propinandi, usus invaluit.

Experientiae saeculi dimidii, et quod excedit, innixi, fatebimur: nos medicamentorum vix expositorum, imprimis ultimorum, utpote longe blandiorum, sub usu, urinarum secretionem ipsiusque in iis arenae copiam, sat multis, sed certe haud omnibus, in aegris, non parum adauctas, lotii quoque mittendi ardorem, aliaqua calculorum incommoda plura, per dies saltem aliquot, sat saepe imminuta, — *calculorum interim, nisi natura sua friabilium, solutionem nunquam observasse*. Nec nostrae dissimilem, virorum, in arte medendi clarorum, experientiam fuisse novimus. Exigui quidem calculi et istorum sub administratione interdum secedunt; sed iis etiam illi, ab aegris, qui, aut solis *diureticis* mitioribus, largo satis potu comitatis, seminibus dauci sylvestris, cynosbati, ligni juniperi, radicis ononidis spi-

nosae decoctis, aut uvae ursi, vix diureticae, infuso aut pulvere, — aut adeo nullo prorsus remedio, usi sunt, non minus secesserunt. Conclusio ex floccis, aut foveolis asperis, in superficie externa calculi excreti, aut in cadavere reperti, obviis, ad remedii porrecti virtutem solventem ducta, ex eo, quod facies, calculo, ante remedii usum, propria, observatorem necessariò fugerit, ad minimum hypothetica et arbitraria dicenda est, ac idea menstrui, solvendo calculo paris, a vasis lacteis impune suscepti ac, licet per sanguinis torrentem in immensum divisi aliisque cruoris psincipiis varios in modos combinati, suam nihilominus, calculum solvendi, potentiam intactam conservantis, sanae rationi, si quid aliud, repugnare videtur.

Per injectiones.

Senserunt hoc in *Gallia* viri primi nominis chemici, atque hinc menstrua, solvendis calculis cujusvis speciei paria et, cavi oris judicio, satis, ne ipsam vesicam laederent, diluta, hoc in urinae receptaculum injicienda, laudabili quam maxime zelo, proposuerunt. Sed, *primo*, haec menstrua, principale calculorum in emporium, *renes*, quidquid in illos *vesicae* praestarent, haud agerent; *secundò*, cum

sensatio ab illis, etsi non parum dilutis, oris cavo impressa, sensibilitatis, quae cystidi urinali *specifica* est, judicem satis competentem, minime constituat; *tertiò*, cum nec forma, nec color calculi, sat fidum de ejus compositione testimonium suggerant, unus vero idemque calculus hinc inde vix non ex singulis principiis, quae diversas aliàs inter se concretiones distinguunt, confletur, et hinc plura sibique propria menstrua requireret; cum, *quartò*, injectio, ut quidquam sponderet, multoties per diem et per menses, depleta prius vesica, instituenda, menstruumque injectum, aliquo saltem tempore, retinendum, aegris, jam solo a calculo tam infelicibus, miserias, siquas ferre ultra valerent, majores superadderent; ac saepius vesica, circa calculum, ita, ne pro ulla injectionis materia spatium supermaneat, contracta sit; cum, *quintò* denique, aegro cuique, ad vesicam calculoso, medico-chirurgum, qui septies octiesve per nycthemerum, et plures per menses, injectiones, saepe haud parum laboriosas, institueret, et qui in chemico calculorum examine non minus, quam in menstruorum, unicuique ex istis adaptatorum, selectu, satis versatus esset, adsignari opporteret;

— quid de proposito hoc novo artis subsidio exspectandum sit, facile satis comparet; nec ullus, quod hucusque nec ipsa in *Gallia*, nec alibi locorum, quod sciamus, eodem quis uti tentaverit, mirabitur. Oleum quidem lini, aut aliud, a pluribus, sub summis ob calculos vesicae doloribus, huic ipsi, interdum non sine aliquo symptomatum levamine, injectum fuit; sed hoc opus magis ad obducendam et fovendam vesicae internam superficiem, quam ad calculi dissolutionem, de qua hìc sermo est, susceptum fuisse, intelligitur. Qui aquam calcis, vesicae, calculo praegnanti, injiciunt: ii, praeterquod propositum sibi solutionis finem vel minime attingant; receptaculi istius superficiem, a calculo ipso jam nimis vexatam, ac inflammationi vicinam, magis adhuc exstimulant, et vesicae parietes, ad strictiorem circa calculum contractionem, excitant.

Brevem eorum, quae contra *lithiasin* hucusque tentata fuerint, mentionem fecimus, et ex illorum historia, medicae artis, hoc in morbo, *radicitùs exstirpando*, inopia jam nimis eruitur. Sub deploranda hac situatione, si saltem nossemus, in quo *praedispositio*, calculorum ad genesin, consistat? solatio id foret, ac melioris

quondam successus spem nobis inspiraret; sed, excepta *causarum remotarum*, quae, hac opportunitate praesente, calculorum evolutionem promoveant, et jam evolutorum effectus exasperent (§. 936.), caligant oculi. Si tamen hos angustos scientiae inter limites, miserorum sortem sublevare, nobis haud raro concessum sit; *chemicorum* hoc minus, quam *Hippocraticae*, illorum, quae aegris, omni ab aevo, aut nocuerunt, aut profuerunt, observationi tribuendum est. Qui praeterea lithonthrypticorum, communem aetate elapsa in calculis usum et secuta abhinc damna consideraverit; qui aegrorum trium historias, a claro quondam viro relatas, perlegerit; quorum scilicet primo, *guttularum Goddarti* (ex spiritu salino, ope ignis, ex *scrico* elicitarum) ter in die, uncia integra, eo effectu propinata fuit: ut sequente jam die, haematuria, sub horrendis doloribus convulsiones, ac mors demum ipsa, accederent; — quorum reliquis duobus, cum spiritum terebinthinae, plures in dies, ad scrupulos duos hausissent, inflammato mox abdomine, letalis gangraena successit: ille certe, tam perversam calculosis medendi methodum tandem aliquando exsulasse, non aegris modo, sed et arti medi-

cae, cui, nunc temporis, blandiorum longe medicaminum selectio facilis est, gratulabitur.

Prima certe ac principalis *indicatio*, apud illos, qui vel ex parentibus arthriticis, aut calculosis descendunt, aut qui calculorum quaedam signa jam exseruerunt, in strictiore corporis et animi regimine, ac in causarum remotarum, a quibus, apud praedispositos, facile evolvi calculos diximus (§. 936.), fuga consistit. *Altera cura*, in eo ponenda est: ut stimulus ab arena, vel a calculo promotus, quousque licet, auferatur, aut saltem sedetur. In superioribus jam satis monuimus: calculorum urinalium dolores saepe per intervalla quiescere atque, sub morbo necdum nimis provecto, periodice quasi redire; sed mox, aut abundantis, aut nimis commoti a sanguinis aestu, a cruore menstruo, haemorrhoidali, retento, a potu spirituoso, vel aliis rationibus, inducto, magna sub ferocia evigilari, atque mox renum, mox vero ureterum, vesicae, inflammationem ejusque effectus minari. Hoc igitur in casu, antequam de promovenda calculorum evacuatione cogitetur, ad venae sectionem, vel ad hirudines, quo loco dolor maxime urget, aut quo san-

guis coercitus, vasa nimis expandit, nec minus ad regimen debilitans, transeundum est. Sic etiam ab errore, in ciborum assumtorum quantitate, qualitate, commisso, saepe renovantur a calculo dolores, qui sibi enemata, et blanda, quae sordes collectas, aut forsitan simul vermes inquietos, intestinis educant, evacuantia, non tamen salina, requirunt. Frequentius, perturbato violenter ab animo, calculorum revocantur furiae, quas demulcentia et lenia, ex antispasmodicis, ac opio ipso, remedia compescunt. Haud raro tamen et absque causis, saltem cognitis, vel a sola partium per calculos irritatione, crudelia istorum nascuntur symptomata: sub quibus, oleosa, tam extùs, quam intùs adhibita, emulsio arabica, decoctum radicis salep, althaeae, saturatum, fomentatio, semicupium emolliens, ac opium, cautà quidem, non tamen avara nimis, manu porrectum, solatium saepe indulgent. Ad *tertiam* indicationis therapeuticae partem, difficillimam sane, ut quae in concretionis per urethram promotione versatur, absolvendam, remediis locus est, quae lotii, calculorum naturalis ut vehiculi, secretionem, sine magno stimulo, augeant, simulque in membranae villosae ventriculi, ef-

fectum, tunicae quoque mucosae vesicae urinalis amicum, exserant. Hùc certe mitiora, quae supra recensuimus, subsidia, aquae calcis, acidulae, alcali simul fossili gravidae, *carolinae*, *selteranae*, alcalino-mephitica, natrum, soda carbonata, illis in vehiculis propinata, pertinent. Haec saltem remedia (quod nequidem illi, qui calculos, his a remediis chemico processu dissolvi praetendunt, negabunt), haud raro vel antequam vesicam urinalem attingere, vel suos effectus in calculos edere potuerint, dolores ac mingendi difficultatem diminuunt. Haud alia saltem ratione, quam in primas vias, et ex istis, in omne corporis systema operando, secretiones muci morbosas, a ventriculo longe distantes, in medorrhoeis chronicis, pthisi pulmonum pituitosa, vesicae catarrhis, sanandas adgredimur. Ad *quartam*, quam aliqui, illis, quas hìc exposuimus, adjungunt, *indicationem* quod spectat, « ut scilicet nova calculorum praecaveatur generatio »: fatebimur candide, *specificam*, quae hanc calculorum reproductionem, a *praedisposito* homine avertere valeret, a nobis ignorari. Quae vero *convalescentibus*, ut remanentem, ex morbo vix superato, adynamiam dissipent, — quae *sani-*

tate coeterùm florida instructis hominibus, ut hunc vitae thesaurum diutius conservent, praecepta incumbant: ea hìc loci repeti, superfluum foret.

Quodsi exposita hucusque, calculis medendi, imperfecta, eheu! methodus, atrocia ex iisdem symptomata haud mitiget; ne tantam illi aliquando ad molem, quae eorum a vesica extractionem, per sectionem chirurgicam, ambiguam et arduam reddere, nec non vitia tam vesicae ipsius, quam alia, nulla amplius arte aufereuda, producere posset, augeatur: ad *lithothomiae*, ominosum quidem, sed nostris diebus non parum excultum, subsidium, perveniendum est. Sectio *renalis calculi*, non videtur unquam profuisse, ac pro nimis crudeli habita fuit, quamvis ab ipsa natura calculos renales, excitata ad istos suppuratione, ejectos fuisse, exempla non desint. Quae vero *chirurgicam* calculosorum *curam* respiciunt; ea vobis ab aliis exponentur subsidia. Lithothomia.

CORRIGENDA

Pag.	Lin.	Errata.	Corrigenda.
200	4	hacce	haecce
225	11	annum	anum
272	4	axt	aut
298	28	cunspecti	conspecti
304	21	rarins	rarius
ibi	29	mediolalanensis	mediolanensis.